13. Kršni zavičaj

21731

ZBORNIK

KRŠNI ZAVIČAJ

broj 13

Hercegovina, 1980.

U V O D N I K

Stara izreka glasi: »Tko radi, taj i griješi.« Svjesni smo toga, ali i uvjereni da je manja šteta radeći pogriješiti nego iz straha pred pogreškama ne raditi.

To napominjemo uz trinaesti broj KRŠNOG ZAVIČAJA, jer vidimo da ne obuhvaća sva zbivanja na našem području, jer prikupljeno gradivo nije ni jezično ni urednički, pa ni tehnički dotjerano kako bismo željeli. Svi su ti nedostaci posljedica naše prezauzetosti nekim neodgodivim poslovima službene naravi. Stoga nije ostalo dovoljno vremena ni snage za ovaj privatni amaterski posao. Ipak se nadamo da ćemo većinu redovnih čitatelja zadovoljiti glavnim temama iz PROŠLOSTI i BUDUĆNOSTI. Naše odseljenike molimo za pismenu pomoć da bi dogodine njihov prilog HERCEGOVCI ŠIROM SVIJETA bio bogatiji i raznolikiji. Za djecu smo svakako sigurni da će ovogodišnji MALI ZAVIČAJ mnoge potaknuti da napišu koji sastav ili pjesmicu za slijedeću godinu. Ako naš zbornik oskudijeva šaljivim dosjetkama i pričama iz svagdanjeg života, pošaljite štogod sami! Pogotovu bi nam dobro došla iskustva s ozbiljnim problemima suvremnog života i razmišljanja o njima.

I ove godine izdajemo na koncu knjige kalendar i kao posebni prilog dvobojni džepni kalendar.

Zahvaljujući svim suradnicima ovog broja, svim dobročiniteljima i širiteljima KZ, sve čitatelje pozdravljamo i želimo svima sretan Božić s blagoslovljenom čitavom novom godinom!

Uredništvo

PROŠLOST

MOLITVENA SIGURNOST

**Čuvaj me, Bože, jer se tebi utječem.
Jahvi rekoh: »Ti si moj gospodar,
nema ni blaženstva bez tebe!«
Za svetima što su u zemlji
sav plamtim od čežnje!
Gomilaju patnje moje
koji slijede bogove tuđe.
Ja im ljevanicâ nalijevat neću,
ime im spominjat neću usnama.
Jahve mi je baština i kalež:
Ti u ruci držiš moju sudbinu.
Na divnu zemlju padoše mi konopi,
vrlo mi je mila moja baština.**

**Blagoslivljam Jahvu koji me svjetuje,
te me i noću srce opominje.
Jahve mi svagda pred očima;
jer mi je zdesna, neću posrnuti.
Stog mi se raduje srce i kliče duša,
i tijelo mi spokojno počiva.
Jer mi nećeš ostavit dušu u Podzemlju
ni dati da pravednik tvoj truleži ugleda.
Pokazat ćeš mi stazu u život,
puninu radosti pred licem svojim,
sebi zdesna blaženstvo vječno.**

(Ps 16,1-11)

OBLJETNICA JEDNOG VELIKANA

Ove godine navršilo se 1500 godina od rođenja sv. Benedikta, »praoca zapadnog redovništva«. Čitava Evropa, a posebno naša Crkva, sjeća se velikog čovjeka koji je svojim pravilom redovničkog života nadahnuo tisuće i tisuće redovnika i redovnica.

Početke redovništva imamo na samom početku kršćanstva. U Crkvi Kristovoj javili su se ljudi koji ne žele na Božji račun luksuzno živjeti. Oni se protive pokvarenosti u kršćanskom društvu. Bježali su u pustinje da bi mogli živjeti slobodno, u siromaštvu i čistoći. Njihov život sastojao se u molitvi, strogoj pokori i radu.

Kolijevka kršćanskog redovništva je Tebaida u Gornjem Egiptu. Raspršene monahe je sv. Pohomije sakupio u zajednicu i dao im neka pravila za život. To su bili prvi redovnici. Iz Egipta se redovništvo brzo proširilo po čitavom kršćanskom Istoku. Sv. Bazilije Veliki je istočnim monasima — redovnicima organizirao rad i život. I to je do danas ostalo tako. Ovoj zajednici — Bazilijancima — pripadali su veliki apostoli slavenskih naroda sv. Ćiril i Metod. S Istoka se redovništvo proširilo i na Zapad, ali bez čvrstih pravila, pa su se među monasima javljali i besposličari i skitnice.

Onda se pojavio sv. Benedikt. Rodio se 480. u Nursiji, u Srednjoj Italiji. Školovao se u Rimu. Ali Rim mu se nije dopao, pa je napustio rimsko premalo kršćansko društvo i povukao se u spilju nedaleko od Rima — u Subiacu, da se posveti Bogu i vlastitoj duhovnoj izgradnji. Tri godine živio je pokornički u špilji Primjerom je privukao dosta sljedbenika. Okupljene učenike smjestio u samostane i osnovao redovničku zajednicu. U okolici Subiaca utemeljio je 12 samostana. 529 osnovao je samostan Monte Cassino, najčuveniji benediktanski samostan, žarište kršćanskog života i kulture kroz više slijedećih stoljeća Taj samostan je preživio 14 stoljeća uz prekide, jer je više puta rušen

i izgrađivan. U njemu je i umro sv. Benedikt 547. Sigurno nije ni slutio koliko je dobra učinio budućoj Evropi svojim životom i djelom.

Čitavo pravilo koje je sv. Benedikt napisao u onom samostanu može se sažeti u dvije riječi: »Moli i radi!« (»Ova et labora!«). Redovnici (monasi) prema pravilu posvećuju veliku pažnju zajedničkoj skladnoj liturgijskoj molitvi. A svaki od njih mora svakog dana najmanje dva sata čitati. Benedikt je odredio da samostani ljubazno primaju i pogoste putnike, da se brinu za starce, bolesnike i siromahe.

Poslije Benediktove smrti njegovo djelo dovršavaju i obogaćuju čuveni i učeni ljudi Kasiodor i sv. Grgur Veliki. Oni još više usmjeravaju benediktance na kulturno i duhovno stvaralaštvo, na znanstveni rad. Benediktanski samostani postaju čuvari stare grčkorimske kulture pred rušilačkim naletom nepismenih germanskih naroda. Prenose to blago potomstvu. Postavljaju temelje jedinstvene evropske pismenosti i kršćanske kulture, te tako stvaraju duhovno jedinstvo evropskih, međusobno veoma različitih naroda. Grgur Veliki je upoznao svijet sa životom i djelom sv. Benedikta. On je prvi i najveći papa redovnik. Načinio je najveću uslugu Evropi što je benediktance iz njihove domovine Italije poslao kao misionare među Germane — da ih pokrštavaju i uljude. U velikom pothvatu pokrštavanja, opismenjavanja i uljuđivanja Evrope benediktancima se pridružila i Ženska grana toga reda — benediktinke.

BENEDIKTINCI U HRVATSKOJ

U sedmom stoljeću benediktanci počinju pokrštavati Hrvate, a taj sveti posao dovršavaju u devetom. Prvi benediktinski samostan sagrađen je u Ninu, prvom crkvenom i političkom središtu Hrvata. Zatim u Rižinicama, osnovao ga je 850 knez Trpimir. Samostan sv. Krševana u Zadru sagrađen je oko 950. Broj samostana se stalno povećavao. Podizali su ih hrvatski vladari, plemići, gradovi i bogati pojedinci. Svršetkom 11. stoljeća širom Hrvatske, a najviše duž jadranske obale, bilo ih je oko 40. Ali, danas u našoj domovini ima vrlo malo redovnika benediktanaca. Nakon što ih stoljećima uopće nije bilo, poslije 2. svjetskog rata počeli su obnavljati zalaganjem o. Martina Kirigina. Neko su vrijeme djelovali u Opatiji, a sada obnavljaju drevni benediktanski samostan Čakovac kod Tkona na otoku Pašmanu. A redov-

nice benediktanke su se kroz sva stoljeća održale u više samostana duž obale i na otocima.

U svim benediktinskim samostanima čuvala se stara kultura ,prepisivale se stare knjige, iz njih se među narod širilo naprednije stočarstvo, voćarstvo, podrumarstvo, ratarstvo, pčelarstvo, različiti obrti, a pomalo i pismenost. Samostani su prvi gostinjci za putnike, prve škole, ubožnice i bolnice. Benediktinci su na taj način postali prvi odgojitelji naroda.

S. G. D. Z.

Bilig

Vupri oči vu to nebo visoko
nebo duboko
nebo odmaklo
Sa svoga križa na kojemu počivaš
ne spusti se
ne snizi se
Oko tebe pustinja je pijesak prhki
nedohod je
nedogled je
San se javi
java sani
vu toj črnoj noći biloj
Ozori se
osutoni
pod kišama pod suncem vrilim
Vupri oči
vu to nebo
hrabrom
domaklo

T. J. H. MAR

Povijesni tijek Hrvatskog kalendara

Čim se primakne nova građanska godina, pribavljamo novi kalendar. Zidni, džepni, stolni. Kalendare objelodanjuju crkvene i svjetovne ustanove. U najraznovrsnijim bojama i oblicima. Od jednostavnih i skromnih do gizdavih i raskošnih. Kalendarima se opskrbljuju zajednice i pojedinci. Nezamislivo je danas biti bez kalendara, kao što je nezamislivo biti bez sata. No, kalendar nije izum našega vremena. Njegov nastanak seže u praiskonsku prošlost.

Već su stari narodi dijelili vrijeme na dane, tjedne, mjesece i godine, a stari su Egipćani poznavali Sunčevu godinu od 365 dana. Za vladavine rimskog cara Julija Cezara (I. stoljeće prije Krista) izvršena je preobrazba tadanjeg kalendara prema egipatskoj Sunčevoj godini. Novi probraženi kalendar ušao je u opću uporabu pod imenom Julijanski kalendar. Njime se svijet služio sve do godine 1582. Te godine papa Grgur XIII. načinio je novu prijko potrebnu preobrazbu Julijanskog kalendara i tako je nastao Gregorijanski kalendar, kojim se i danas služi sav uljuđeni svijet.

Pojava priručnih, tiskanih kalendara nekako se poklapa s izumom tiska. Najprije su to bili crkveni kalendari, koji su pratili tijek pomičnih i nepomičnih svetkovina od početka do kraja crkvene godine. S vremenom se izrađuju i opći kalendari za opću i svagdanju uporabu.

I prvi hrvatski tiskani kalendar rodio se u krilu Crkve. Nalazimo ga već u prvoj hrvatskoj tiskanoj knjizi — glagoljskom Misalu iz godine 1483. Međutim, od tada pa do pojave općega hratskog kalendara namijenjenog širokom općinstvu prošlo je više od jednoga stoljeća. Prvi takav hrvatski kalendar nasto je godine 1611., a objelodanio ga je bosanski franjevac — književnik fra Matija Divković u svojoj knjizi »Nauk krstjanski«. Nakon Divkovićeva kalendara uskoro se pojavljuju i drugi hrvatski kalendari opće namjene i usmjerenja. Iz godine 1653. sačuvan je jedan kajkavski kalendar. U tom kalendaru na kraju svakog mjeseca nalazi se po jedna uputa u stihovima. Uputa sav-

jetuje što je dobro poduzeti za očuvanje zdravlja u određenom mjesecu. tSručnjaci kažu da su te stihovne upute prijevodi iz onodobnih njemačkih kalendara.

Znameniti hrvatski književnik i zaslužni kulturni djelatnik Pavao Ritter Vitezović izdavao je hrvatski kalendar posebnog oblika i sadržaja za 1698, 1699. i -707. godinu. Od 1745. pa kroz narednih 105 godina izlazio je u Zagrebu na latinskom jeziku »Zagrebački kalendar« (Calendarium zagrebiense), namijenjen potrebama hrvatskih intelektualaca. Franjevac kapucin i hratski pučki pjesnik fra Grgur Maljevac (Malevac) počeo je 1769. izdavati hrvatski kalendar pod imenom »Novi kalendar«. No od toga kalendara sačuvao se samo jedan primjerak iz godine 1786. Godine 1811. spomenuti je kalendar promijenio ime u »Horvatski kalendar«, a urednik mu je tada postao Tomo Mikloušić. Pod tim imenom u prvoj polovici 19. stoljeća izlazi kalendar u Varaždinu, a u Zagrebu istodobno izlazi »Danica zagrebačka«.

Sredinom 19. stoljeća hrvatski su kalendari sve češći, naklada im je sve veća i sadržaj sve bogatiji. U drugoj polovici 19. stoljeća su kalendari najrašireniie pučke knjige. Tako je razvojni put hrvatskog kalendara tekao od prvih oskudnih podataka o danima, blagdanima, sajmovima i savjetima za očuvanje zdravlja do bogatoga književno-zabavnog i poučnog štiva. To štivo sadržavalo je kratke pričice i pouke te vijesti i zanmljivosti o svim tekućim zbivanjima.

Tijekom devetnaestog stoljeća hrvatski kalendar doživljava svoj najveći procvat i dobiva svoj ustaljeni oblik. Na početku je uvijek otisnut sam kalendar po mjesecima, tjednima i danima tekuće godine. Potom se redaju imena pripadnika vladarske kuće i crkvene uprave. Pobožno, poučno i zabavno štivo s književnim prilozima tvorilo je najveći dio konačno oblikovanog hrvatskog kalendara.

Kalendari kao pučke knjige odigrali su znamenitu prosvjetiteljsku ulogu među širokim pučkim slojevima hratskog naroda. Zbog jednostavnog pisanja i pristupnih cijena te su knjige lako prodirale u puk i osvajale ga. Po njima je hrvatsko pučanstvo stjecalo čitateljske navike, koje su ga poticale da s vremenom posegnu i za drugim prikladnim štivom te tako proširi vidokrug svoga znanja i shvaćanja. Hrvatski književni povjesnici ističu kako su ti pučki kalendari bili veoma sretna predhodnica potonjem širenju hrvatskih preporodnih misli u doba poznatoga

ilirskog pokreta. Do prvih godina 20. stoljeća broj kalendara na hrvatskom tlu neprestance se povećavao. Objelodanjivali su ih pojedinci i zajednice. Ponajvećma crkveni pojedinci i crkvene zajednice, ali i svjetovnjaci. No bez obzira na izdavača, kalendarsko štivo uvijek je bilo duboko prožeto kršćanskim zasadama i evanđeoskim duhom. Ipak, kalendar je uz neizostavne poučnopobožne priloge uvijek davao mjesto šali, zabavi, dosjetki, pa i ljubavnoj pjesmi.

U pogledu jezika, treba reći da su hrvatski pučki kalendari dugo vremena pisani i tiskani u zavičajnom narječju. U Zagorju i Međimurju kajkavskom ekavicom, na tlu Herceg-Bosne i Slavonije štokavskom ikavicom, a na južnohrvatskom području čakavskom ikavicom. No kad su hrvatski preporoditelji na čelu s Ljudevitom Gajem oblikovali jedinstveni hrvatski književni jezik, počeli su ga prihvaćati i hrvatsk kalendari.

Kalendar u obliku knjige nekoć je uz molitvenik bio jedino štivo dostupno puku. Makar je bio godišnjak, on je kroz dugo razdoblje bio jedini izvor vijesti i uputâ za svagdanji život. No u našem stoljeću izvjestiteljsku su ulogu preuzele veoma uspješno i veoma bučno dnevne novine, radio-prijemnici, tranzistori i televizije. Ispred tih zamamnih sredstava priopćivanja pučki su kalendari polako iščezavali. No ni danas nisu posve iščeznuli. Najstariji hrvatski pučki kalendar »DANICA«, što ga izdaje HKD sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, i danas nudi raznovrsno i zanimljivo štivo te ima širok krug svojih čitatelja. »DANICI« uz bok mogao bi se staviti naš najmlađi kalendar »DOBRI PASTIR«, što ga izdaju bosanski franjevic u Sarajevu. On je tek tridesetgodišnjak. No u poratnom sveopćem pomanjkanju kršćanskog tiska on je odigrao pravu apostolsku ulogu. Njegovo jednostavno, zanimljivo i u isti mah mudro bogoslovno štivo podjednako je osvajalo srca samoukih pučana i naobraženih umnika. »DOBRI PASTIR« ima i danas golem broj vjernih čitatelja.

Zidni, džepni i stolni kalendar novijeg su nadnevka. Oni su prijeka potreba suvremenog čovjeka, i njihovo vrijeme ne će tako brzo proći.

A hoće li kalendar u obliku pučke knjige posve nestati? To je teško predvidjeti. No valja naglasiti da danas u pravoj poplavi raznih tiskanica i »tiskotina« imamo veoma malo jednostavnog pučkog štiva. A jednostavnog puka imamo ipak podosta!

Jakov Bubalo

Narodna nošnja oko 1920. Slijeva nadesno: Janja Brkić ž. Ivanova (Stubica), Jozo Petković + Mate i Šima Petković ž. Jozina (Studenci).

S ove strane modre rijeke

Pred znatiželjna i odkrića žedna putnika Radimlja iskrsne kao pustinjsko priviđenje. Raskriljenim rukama poziva ga u kolo svojih mramorova, nudeći mu odgovore koje je već prestao tražiti. Izaziva bujnim oblicima, nevjestički nakićena. Neopreznika privlače opasne dubine njenih potamnjelih očiju u koje se ne može prodrijeti pogledom. Na njenu pragu neodlučnici se zaustavljaju, strahobojaznici posustaju.

Zakoračiti u Vidovo polje, gdje Radmilja samotuje svoj neodgonetnuti san, isto je što i dotaći nepredvidljivo. Jer u tom polju rote se sjene poginulih ratnika, hržu uginuli konji, riču nastrijeljeni jeleni, plešu kolo pobijeni svatovi, plaču obezroditeljena djeca, zvekeću sablje o štitove u mrtvim rukama okosturenih junaka. Noćnici u zasjedi čekaju zalutale, da se napoje njihovom snagom. Ćuk se kiti slavujskim perjem. Gavranovi jatuju nad krtičnjacima. Nebo se nikada ne razvedrava. Noć nema dana.

Sigurnije je svratiti se u gostionicu koja se nalazi na samoj granici Vidova polja, tik pred kamenovljem Radimlja. I zavaliti se u udobnu stolicu sjenata gostionička vrta. Pijucnuvši srkut crne kave i srkutnuvši dim iz dimnice, bez žurbe ispijati svoj viski, travaricu, šljivovicu ili tropušu. S ove alkoholnim obklopnim jarkom zaštićene promatračnice radimljanski blizi bilizi ne izgledaju zlokobno. Čak i vrane nalikuju crnim galebovima. Cincilin leda u orošenoj čaši istjeruje mrakoleže. Ugodnije je, doista, lješkariti u prisojnoj zavjetrini, nego istraživati bezdane provalija.

Ali nama valja do nepoznate, nevidljive rijeke. Među kamene spavače Maka Dizdara. Koje je upokojila vidopoljska noć. Iza gore. Iza dola. Iza sedam. Iza osam. Gdje pijetlovi ne pjevaju. Gdje se ne zna za glas roga.

Grobljansko naselje Radimlja raskošni je izlog biliga ili, kako ih u znanosti općenito zovu, stećaka. Pristupačno je i današnjem čovjeku, koji nema ni volje ni sape verati se po planinskim klancima jadikovcima u potrazi za grobovima nepoznatih i više-manje bezimenih mrtvaca. K tome je stolačka cesta presjekla groblje nadvoje, omogućivši pristup i beznogim antropoautomo-

biloidima. Svakom je omogućeno zaviriti, možebit snimiti pokoji bilig — što prije pobjeći. Dok se ne povukodlače strpljivi umrlnici.

U Radimlju treba doći sam. Pobožno šutljiv lutati kamenom šumom biliga, na deblima koje se viju povijene lozice s trolistovima i zriju grozdate loze. Omrežiti se, ne umrežiti, ukrasnim vrbacima. Posluhnuti gluhi sveket mačeva. Pod križem se pomoliti za žive, koji se nigdje ne mogu smiriti. (Ne za mrtve. Mrtvi su već prebrodili rijeku preko koje nama valja prijeko.)

Uzdignutim desnicama domahuju nam Hrabren Miloradović i njegovi, Bogdan Hateljević iz Dabra sa svojima. Vojvodski podbočeni o lukove strijelene, odsutno i nijemo nas motre. Ob desnu njihove glave kružni su im vijenci zauvijek zatvorili krug. Što nam to pokazuju golemom rukom s prstima dugijem? Ulaz u kraljevstvo mrtvih? Ili nas opominju, da odveć ne ispitujemo, duže ćemo živjeti.

Radimljanski bilizi po načinu izrade, crtovlju i ukrasima jednaki su onima u Armeniji. Kao da ih je s armenskih brda čak dovle doplavila bujica selidbe naroda. Novi doseljenici zadržali su brojne svoje stare pradomovinske običaje, među njima i obilježavanje uspomena na pokojnike. Za razliku od mnogih suvremenika, koji ne mare ni za praoce ni za potomke, važna im je samo sadašnjost, naši starovinci nisu kidali niti koje su ih spajale s prošlošću, da ne izgube budućnost. Armensko lišće i grožđe, vijuge i uvojnice, doneseni u Armeniju iz Perzije, u putnoj prtljazi poneseni na dalek put, preneseni su na obale Jadrana i njegovo zaleđe. Razlistali su se, razmrežili i razcvjetali na Baščanskoj ploči i s nje se razpuzili po veliku prostoru nove domovine. Radimlja čuva tu baštinu: uklesane ljude i životinje, loze i vrbce, štitove i nasvođene lukovite trijemove, križeve i sablje, lukove i strijele, prizore lovne i turnirske, grozdove vinske i kola plesna. A sve to isklesasmo mi, nepoznati i nepriznati klesari. Ja Miogost. Ja Bolašin Bogačić. Ja Ratko Bratinović.

Tragajući za odgonetkama prvih izvorišnih i posljednjih stvari, nailazimo samo na grobove. U Gorici, pod križem i polumjesecom, okružena jelenima koji bježe pred okrutnim lovcima, počiva županica Rudi. U selu Poprati, na kraju Vidova polja, pod humkom Vidoštaka, zaštićena križem i štitom, leži Marija zovom Divica. Nedaleko ilirsko-grčke gradine Ošanić smjestiše se sve

sami dostojanstvenici i dostojanstvenice, da tu dočekaju trublju sudnjega dana: vojvoda Radoslav Hrabren, vojvoda Stipan Miloradović, samostanska Marta. U Podvornicama sela Kruševa, nedaleko Stolca, umuknuo je nadpis na kojemu se je spominjao župan Juroje.

I eto nas, da predahnemo »usred Stolca kule svoje, a u zemlji hercegovoj«. Kroz tužni podor njegovih zidina gledamo u prošlost, da zaboravimo zaboravljati. Preko kamenita turskog mosta prelazimo rječicu Bregova. (Ne onu modru rijeku, za koju malo znamo, ali je znano. I koja je ni široka ni duboka, pa ipak sto godina široka je, tisuću ljeta duboka je.) Na njenoj lijevoj obali, pod stolnom kulom begova Rizvanbegovića, rođen je pjesnik Mak Dizdar. Ne dočekuje nas. Prebrodio je modru rijeku, iskrcao se na drugoj obali za koju nitko ne zna gdje je i kako izgleda, dok ga mrtvozornik Podzemnik Haron na nju ne preveze.

Jastreb, ptica grabežljiva, kruži i kruži nad bedemima Vidoškoga grada. S njegove najviše kule herceg Stipan osluškivao je zatorni topot kopita i smrtonosni trijes mačeva nezaustavljivih Osmanaca. Odletio je sokol uzgori u goru. Da u suroj i krševitoj planini Hrgud sagradi neosvojivo gnijezdo.

Bregavina uzvodnica vodi nas do njezina izvora. Odmah više Stolca rječica se prkosno uslapljuje, pa se s visine od osam metara strmoglavljuje u provaliju. Uzvodno od slapa bijeli se Begovina, prigradska stolačka četvrt čudom sačuvanih starih begovskih kuća. U njima još i danas žive potomci stolačkih Rizvanbegovića i drugih begovskih porodica. Pod goljem i stršjem krša ogledaju se u prozirnoj vodi bijele vile, očarobnjene musanderima, uresnim drvenim stupovima, kućnih kupaonica, jazalucima. Oprozorene odaje, ukrašene raskošnim rezbarijama u drvu, čitavom svojom unutrašnjošću otvaraju se krajoliku i svjetlosti.

Hirovitu i nepostojanu Bregavu zatekli smo u vodoplodnu stanju. Inače često presuši, pogotovu ljeti kad je najpotrebnija. Zemljopisno, Bregava utječe u Neretvu kod sela Klinci. Međutim uvijek ne stigne do svoga ušća, prije toga je proguta bezdani ponor. Hercegovački krš neutaživo je žedan. Ljudi i blago sanjaju samo vodu. Ispucane usnice škrapa, dolčića i poljica vape za vodom. Voda je potrebna i mlinovima, da bi mogli izmljeti brašno za kruh svagdašnji. Nije stoga čudo, da je voda u sušnim krajevima nebeska blagotvorna rosa, nadprirodno biće koje treba umilostiviti molitvama i žrtvama.

Bregavski mlinovi, kao ni mlinovi uopće, nisu još dostojno opjevani. Nova mlinska tehnologija oduzela im je čar romantičnosti i tajinstva. Možda nakratko, jer ponovno vadimo iz ropotarnice pomagala za koja smo u svojoj tehnološkoj obijesti bili uvjereni, da nam nikad više ne će zatrebati. Pa da nam stari dobri mlinov iubuduće nikad i ne budu potrebni, morali bismo ih opjesničiti zbog njihovih zasluga u prošlosti. Tisućljećima su se okretali njihovi žrvnjevi, meljući kukuruz i pšenicu, proso i soju i žito. Bez njih bismo tek žvakali, zobali, gutali, škrgutali, a ne blagovali. Kad njih ne bi bilo, ne bismo se sladili orujenom koricom kukuružnjaka, pjenastim mliječom uskrsne pletenice.. Tko nije kušao kukuruzne kruščiće, ispečene u krušnoj peći, ogrožđene bobama čvaraka, taj ne zna što je sladokus. Pjevajmo hvalu mlinovima, koji nas hrane. A ne mlinovima, koji nam melju.

Bregava porođajnim bolovima izvire u tjesnoći uska duboka prodola ispod mjesečasta Hrguda. Dobar joj je dio toka prignječen nedoglednim klisurama. Stoga joj je tijek skokovit i strmovit, pogodan za mlinarenje. Voda ovdje od pamtivijeka okreće kola i kotače mlinova, mlinica i stupa. Među preživjelim mlinovima ima staraca i od dvjesta godina. Ali ih je malo obrašnjenih meljavom. Većini od njih ruši se krov nad glavom. Mimoilazi ih voda okretalica. Kotači okretači trunu im od nereda. Napustiše ih duhovi krušni. Paučina ih zapaučuje u paučiju.

Na bistrim vodama Bregave, u starini zvanoj Vidoštica, u desetom stoljeću poslije Krista umlinio je svoje mlinove i Mihajlo Vuševukčić — Višević, sin Višetin, knez Humljana, prvi velikaš u tadašnjem Kraljevstvu Hrvata. Taj je Mihajlo bio toliko moćan i znamenit, da njega i njegov rod u svojim djelima spominje bizantski car Mihajlo Porfirogent, a spominju ga i drugi suvremeni ljetopisci. Bijaše on gospodar zemlje koja se je prostirala od Dubrovnika do Neretve. U jednoj je bitci zarobio Petra, sina mletačkog dužda Ursa Particijaka, kada se je ovaj duždev sin vraćao iz carskoga Carigrada. Na crkvenom saboru u Splitu pomogao je hrvatskom kralju Tomislavu obraniti glagoljicu i glagoljaše. Osvojio je grad Sipont u Južnoj Italiji, kamo je doplovio sa svojim vlastitim brodovljem. Ovaj je pomorski podvig toliko zastražio i zadivio poražene, da ga laskavo nazvaše kraljem, iako bijaše samo vojvoda. I sam bizantski car odlikova ga naslovom patricija i imenova ga upraviteljem Dubrovnika i Kotora.

Knez Mihajlo ostavio je svome narodu spomenik trajniji od mjedi. U Stonu je, u čast svoga imenjaka sv. Mihajla, dao sagraditi malenu, no u svojoj vrsti velebnu crkvu, koju je čitavu opleo i prepleo starihrvatskim pletencima. Unutrašnjost crkve ukrasio je zidnim slikama, među kojima se posebno ističe lik hrvatskog vladara s krunom na glavi. Posmrtno je dao podići još jedan spomenik. Ispunjavajući mu posljednju želju, ubrzo poslije njegove smrti potomci sagradiše mlin na planinskoj riječici Gračanici, na trećem kilometru od današnjega Gacka u pravcu Mostara. Uz mlin sagradiše i branu, oboje od kamena klesanca. Ovaj Mihajlov mlin melje i danas.

Rod Mihajla Vuševukčića — Viševića potječe od onih Hrvata, koji su u petom stoljeću poslije Krista živjeli u današnjoj Poljskoj, gdje su osnovali svoju državu Veliku ili Bijelu Hrvatsku. Da li natjerani kakovom nevoljom ili potaknuti selidbenim nagonom, ne znamo pouzdano, ponajbolji dio Hrvata krenuo je koncem petoga stoljeća ili početkom šestoga na put bez povratka. Preko Karpata i kroz Moravska vrata dojahaše i dopješačiše do Jadranskog mora, da se ugriju u vrućoj pržini njegovih žala. Glavnu skupinu od sedam rodova ili plemena predvodilo je petero braće i dvije sestre. Na čelu osmoga roda jahao je Mihajlov praotac.

Osmo hrvatsko pleme utaborilo se je ispod ilirsko-rimskih gradova Bone i Huma, na rijeci Zahlumi. I tu zauvijek ostalo. Ne slučajno. Novo ih je boravište dočekalo gajevima i dubravama jihova djetinjstva, koje su ostavili u pradomovini. A dočekao ih je i onim čega nisu imali: suncem, kamenom, svijetlom, maslinom. Zemlja Humska pružila im je toplinu i hlad, šum rijeka i mora i tišinu šumskih proplanaka.

Vuševukčići — Viševići po svoj su prilici zatražili sakrament krštenja već u prapostojbini. Što naravno ne znači, da su ih u tom slijedili svi članovi njihova roda. Došavši u novu domovinu, zatekli su zemlju negdje pustu i praznu, a ponegdje polupustu. Trebalo je dati nazive poljima i rijekama, brdima i planinama, šumama i naseljenim mjestima. Neke nazive, koje su zatekli u novoj zemlji, zadržali su i dalje, izgovarajući ih po svome. Nekim su mjestima i predjelima nadjenuli imena donesena iz pradomovine. A neke su nazvali imenima svojih omiljenih starih bogova ili njihovih kršćanskih istovrstnika.

Vrhove istaknutih brda postavili su Perunu, gromovniku i munjobiji, pokrovitelju poljodjelstva, djelitelju kiše toliko potrebne kršu. Perun bijaše bog ratnika, muški bog. Njegovo sveto drvo bje prkosni hrast, a hram hrastov lug. Neko je vrijeme bio toliko moćan, da je potisnuo i samoga vrhovnoga boga Svantovita. Primivši znamenje svetoga križa, Hrvati Peruna zamijeniše svetim Ilijom, ognjonosnim starozavjetnim prorokom.

Prije no primiše kršćanstvo, najdraže vrhovno božanstvo pradomovinskih Hrvata bio je Svantovit, drugim imenima Svetovit i Sutvid, bog svjetlosti, plodnosti i ratne pobjede. Toga svijetloga boga, jakoga viteza nebeskih vedrina, iz čijega su zrenja nastali svi drugi bogovi, upoznali su još na iranskim visoravnima, gdje su mu u čast palili krijesove. Jer vatra je toplina i svjetlost, svjetlost je dan, a dan je pobjeda nad mrakom. Svantovit gleda na sedam svemira i na sve četiri strane svijeta, u jednoj ruci držeći luk nebeskoga svoda i vatrenu strijelu kojom užiže svijetlo, a u drugoj rog obilja. Jaši na bijelu konju, opasan golemim mačem pravde.

Pokršćanjeni Vuševukčići — Višević nastavili su štovati Svantovita u liku svetoga Vida, ne više kao božanstvo, već kao simbol nove svjetlosti koja ih je obasjala, novoga vida koji im je otvorio zasjenjene oči. U slavu svetoga Vida, zaštitnika dana i vida, nazvaše stolački kraj Vidovim poljem, današnju Bregavu Vidošticom, Stolac Vidoškim gradom, središnje gorje svoje nove humske domovine Viduša, a jedno brdo u njoj Vidoštakom.

U neznan Bregavina izvora potonuo je ključ kojim smo namjeravali odključati tajnu našega podrijetla i našega hoda kroz vrijeme i povijest. Vraćamo se nizvodno njezinu uviru, da pokušamo odkriti zapretane tragove ljudi, koji su razapinjali šatore na njenim obalama i sklanjali se u mračne joj spilje.

Niže Stolca, nedaleko sela Borojevići, tamo gdje nad dolinskom Bregavom sokoluju klisure, prije trinaestak do petnaestak tisuća godina živjeli su naši domaći praljudi. Suvremenici francuskih, španjolskih i talijanskih Kamenjaka. Rođaci onih koji su kresivom palili svoje vatre u spilji Crvena Stijena iznad doline rijeke Trebišnjice. Logorovali su u pripećku Badnja, pedesetak metara visoko iznad doline riječice Bregave. Pored keramike, kamenoga oruđa, strugalica i nožića, namrli su nam neodgonetnute crteže.

Badanjski crteži splet su u stijeni urezanih linija. Možda prikazuju jelena, a možda konja. Čini se, da više predočuju konja, što bi značilo, da je već tada moglo biti i konjanika. Crteži su slični onima u spilji Nancy, koja se nalazi u selu Cireille u francuskoj pokrajini Dordogni. Nancyjski crteži pronađeni su točno deset godina prije badanjskih. Što ne znači, da su Badanjci ukrali crteže od Dordognaca. Možda je bilo baš obrnuto. A možebit ni jedno ni drugo. Iako se je tada putovalo češće i dalje, no što mi danas pretpostavljamo.

Nalazišta u Badnju, Crvenoj Stijeni i Nancyju pripadaju istom kulturnom krugu kojemu i nalazišta na jugu Apeninskog poluotoka, a približuju se franko-kantabrijskom. Sredozemci su tada očito bolje poznavali jedni druge, nego danas. Iako nisu imali motornih brodova ni zrakoplova, saobraćali su živahno, jer nije bilo granica ni carina, a Sredozemno more bilo je plitko. Neretvanski Kamenjaci, da bi došli u Južnu Italiju, u Apuliju ili drugdje, jednostavno bi se bosi uputili na pješačko putovanje. Po suhu bi se spustili danas izgubljenim tokom rijeke Neretve, prešli preko golemih kamenih mostova koji su se kasnije osamili u današnje otoke Korčulu, Lastovo, Palagružu, Pianose i Tremito, i eto ih u podnožju Monte Gargana. Dalje je bilo lahko. Na tom dugu putu tek tu i tamo trebalo bi pregackati kavu morsku mlaku ili preplivati uski morski rukavac ili prolaz.

Potraga se ne završuje. Nikada se ni ne će završiti. Odgonetka je s one strane modre rijeke. A mi nismo spremni prijeći je. Uzalud se nadamo, da će nam biti odgovoreno na ovoj strani. Svejedno ne odustajemo. Ne zbog strasti potrage kao takve, već zbog peludne groznice očekivanja. Možda ipak? Čovjek je osuđen, da do smrti traga za samim sobom. Koji odustane, izgubljen je. Ne za svijet, za budućnostne događaje.

Odgovor se nalazi na drugoj obali modre rijeke. Život se nastavlja na ovoj. Tražiti samoga sebe u vremenu i prostoru znači živjeti. Da bi se živjelo, treba tražiti. Iako je tražiti najčešće isto što i gristi vlastiti rep.

T.J.H. MAR

Gradnja biskupskih rezidencija u Mostaru

1. Rezidencija u Vukodolu

Početkom XIX. stoljeća franjevci su odlučili kupiti komadić zemlje u Mostaru, gdje bi (kad se pruži prilika) podigli svoju kućicu, jer je župna kapela u Mostarskom Gracu bila vrlo daleko od ovog političkog središta u kojemu se broj katolika povećavao. Tako je dvadesetih godina istog stoljeća tadašnji župnik fra Stjepan Karlović uspio kupiti »mali komad zemljišta... s nakanom da tu podigne novi župni stan za Mostar, što mostarski muhamedanci prepriječiše«.[1]

Kad su se duhovi protivnika u Mostaru malo smirili god. 1834. izgleda da su franjevci mislili na tom terenu sagraditi svoj samostan. Na to upućuje kratki sadržaj pisma fra Ilije Vidoševića od 20. rujna 1834.[2] Početkom siječnja — kako slijedi iz fra Ilijina pisma od 11. 1. 1835. — mostarski župnik je pokušao s gradnjom, ali mu nije uspjelo. Trebalo je opet čekati zgodan momenat. I prolazila je godina. U studenome fra Ilija ponovo pokušava bez uspjeha.[3] Nakon tih neuspjeha franjevci su proz nekoliko godina »prijateljevanja« i »povezivanja« s muslimanima konačno ušli u trag da sam hercegovački vezir Ali-paša Rizvanbegović ne dopušta njihovu gradnju.[4] Pokušavaju podmićivati ugledne i odgovorne muslimanske prvake da im isposluju odobrenje za gradnju stana u Mostaru. Izgledalo je da će se uspjeti. Stoga su franjevci već slijedeće godine započeli s gradnjom. Međutim, ni ovog puta nije se Bog zna što učinilo. Muslimani su se ponovo usprotivili i zasmeli gradnju. I ne samo to, mjesna vlast je oduzela s velikim izdacima stečeno odobrenje za gradnju, pa je izgledalo da će propasti i sama zemlja.[5] Prema pismu biskupa fra Rafe Barišića od 22. listopada 1840. mostarski kadija te godine je objavio zakon da u gradu Mostaru ne mogu, prema Kuranu, stanovati skupa katolici i muslimani. Nakon toga vezir je protjerao iz Mostara katoličke obitelji. Činjenica je da su te jeseni katolici morali napustiti grad i okolicu Mostara i povući se ponovo u bespuće i nagole ledine novih gospodara — aga i begova.[6]

Uza sve neuspjehe i progonstva franjevci s ostalim katolicima nisu zaboravljali da su se nekada u Mostaru slobodno kretali i imali svoje kuće. Konačno su došli do zaključka da se mora stupiti u prijateljske veze s Ali-pašom Rizvanbegovićem. Sav svoj uspjeh predali su oni u ruke fra Nikole Kordića.[7]

Prijateljski odnosi između sve većeg broja hercegovačkih franjevaca s Ali-pašom Rizvanbegovićem — fra Nikola mu je postao kao brat, fra Petar Bakula bio mu je osobni liječnik, fra Andrija Šaravanja ekonomski savjetnik[8] — imali su u planu i podizanje kojega katoličkog vjerskog središta u Mostaru. Kad je biskup fra Rafo Barišić dobio vezirovo pismo da može u Mostaru sagraditi svoju rezidenciju, tada se pomišljalo da bi se to moglo podignuti na onom posjedu što su ga franjevci već odavno imali u svojem vlasništvu. Međutim, taj posjed bio je malen za planiranu rezidenciju, školu, oratorij i ostale prostorije. U toj poteškoći sam hercegovački vezir Ali-paša kupuje posjed koji graniči s fratarskim od Ahmeta Đikića i poklonio ga franjevcima. Uz taj nezamislivi čin Ali-paša izda i odgovarajuću bujrunttiju da se tu gradi rezidencija za biskupa. Mostarski muslimani su se na te vijesti razbjesnili, »ali ne smijući ništa Ali-paši, radili su iskaliti svoj jad na siromašnom Đikiću, koji se za čitavu godinu dana nije usuđivao nigdje na javi pokazati«.[9]

U drugoj polovici godine 1846. već se vrše pripremni radovi za gradnju rezidencije u Vukodolu. Gradnjom je upravljao fra Paško Kvesić, a njemu je pomagao Niko Grabovac. Kako je i u ovo vrijeme muslimanski narod bio uznemiren gradnjom, Ali-paša je preko svojih ljudi i stražara branio radnike i čuvao zidove da se ne poruše.[10] Zanimljivo je čuti kako u to vrijeme o grad-

*Izražavam zahvalnost Biskupu Ordinariju i dr. Marku Periću na susretljivosti prigodom korištenja njihove dokumentacije.

1) Usp. A. NIKIĆ, »Osnivanje Apostolskog vikarijata u Hercegovini« **Chroatica christiana periodica**, 3/1979., str. 46-49. Citat je preuzet od R. GLAVAŠ, **Život i rad fra Rafe Barišića** . . . Mostar, 1900., str. 93.
2) ARHIV B(iskupskog ordinarijata), **Protokol, br. 74/1834.**
3) ARHIV B, br. 12/1835.
4) **Isto**, br. 127/1839.
5) **Isto**, br. 39/1840.
6) ARHIV Pro(pagande — danas Kongregacije za raširenje vjere u Rimu, Scritture riferite nei Congressi), **Bosnia**, sv. 11, f. 526v.
7) Usp. J. gimn., »Fra R, Barišić i Ali-beg. Pripovijest iz hercegovačkoga života«, **Ruža**, 3/1911., br. 1, str. 8-15; br. 2, str. 3-8 i br. 4-5, str. 5-11. Citirani tekst je iz: br. 4-5, str. 5-11. Citirani tekst je iz: br. 1, str. 6.
8) Usp. I. MILIĆEVIĆ, »Skromni ali veliki radnik . . .« **Napredak** (kalendar), 26/1935, str. 55-62; A. NIKIĆ, »Književno djelo fra Petra Bakule (1816-1873)«. **Godišnjak odjela za književnost** . . . 3-4/1975., str. 64 i **Isti**, »Život idjelo fra Andrije Šaravanje.« **Kršni zavičaj**, br. 9 (1976.) str. 43.
9) **R. GLAVAŠ, Život** . . . str. 93.
10) **Biskup fra Rafo Barišić, 18, svibnja 1847.** spominje dvojicu — čuvara i inženjera:

nji izvještava spomenutog biskupa Niko Grbavac: »Svaki dan radi po 25 argata. Načinili smo kuchiu, i širru i višśu ako pitate za dungiere, onnisu bogli neg ja... Danaska u nediglju (15. XI.) kamen je nošen musko i xensko — ne brinite se nista za amo, sveche biti dobro ako Bog da. Tri smo klačine uzeli, i biche sve prichierane do Boxića, samo Vi opet priporučite P.(ocu) Parocu (župniku)...«[11] O napretku zgrade ističe se: »Da su radnici držeći u jednoj ruci pušku. a u drugoj čekić nastavljali započetu gradnju. i da nije sveder stražio Ali-pašin izaslanik Ibrahim Demerović sa svojim oružanim ljudima, teško bi se ikada dogotovio dvor.«[12]

Uz novčanu pomoć i preporuku Kongregacije za širenje vjere kod drugih katoličkih udruženja[13] gradnja katoličkih zdanja

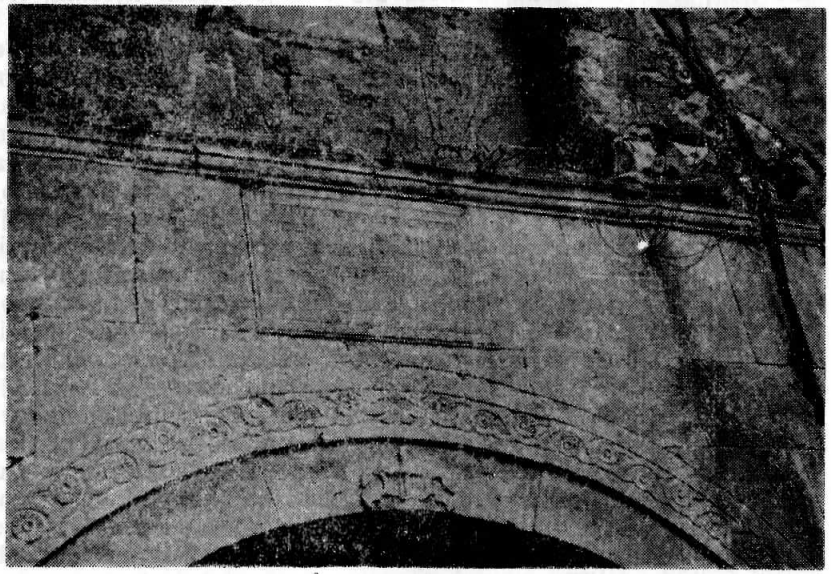

Natpis nad glavnim ulazom u biskupski dvor.
Današnji izgled biskupskog dvora u Vukodolu.

ARHIV Pro., Bosnia, sv. 13, f. 248v, a R. Glavaš im spominje i imena (Život, 94). Na istom mjestu navodi se datum, da su temelji r ezidencije postavljeni »7. travnja 1847.«

11) ARHIV B., br. 22/1846.

12) R. Glavaš, Život, str. 94 spominje da je fra Petar Bakula upravljao gradnjom rezidencije. Meni, na temelju poznate dokumentacije, nije uspjelo to potvrditi.

13) O tome su česte vijesti u Barišićevim pismima iz god. 1847. i dalje, kao i u pojedinim pismima što ih je Kongregacja slala u Lyon, München i Trst: ARHIV Pro., Lettere e decreti, sv 335, f. 422r, 425r i dalje.

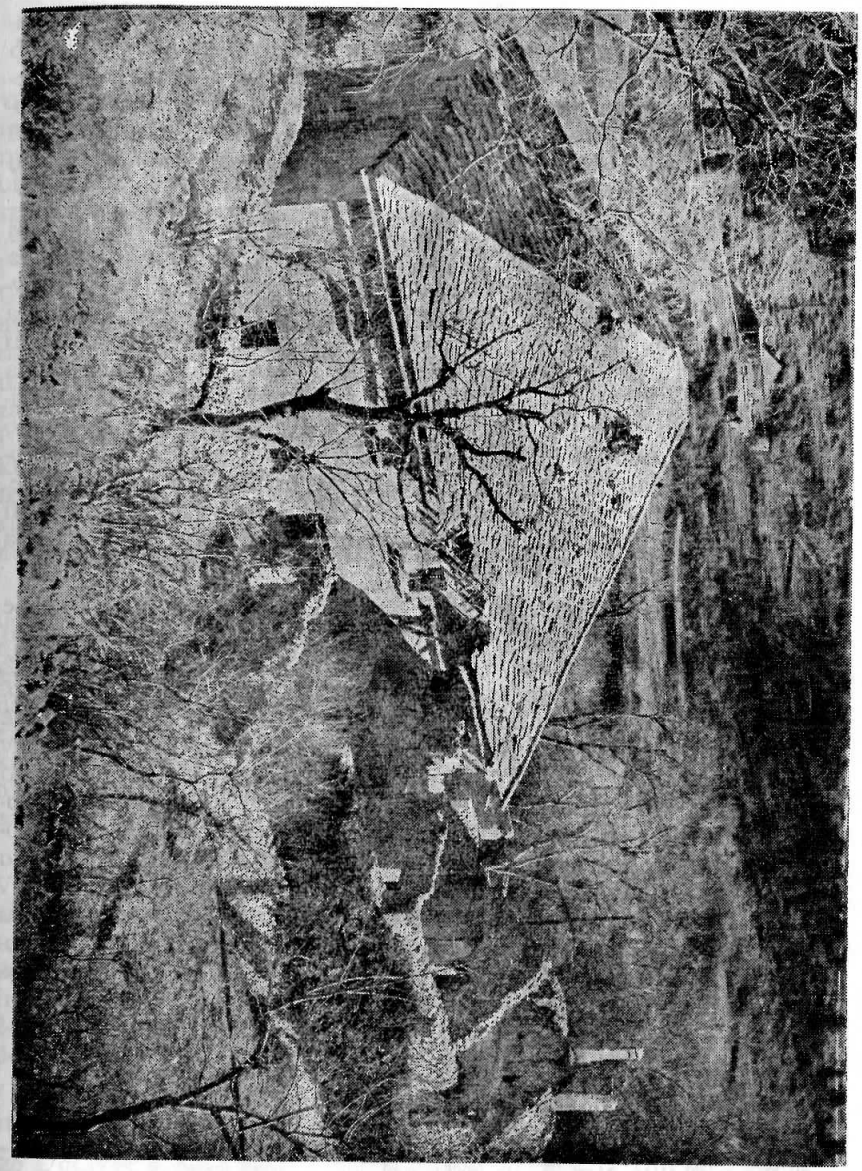

u Vukodolu brzo je napredovala.[14] Već od samog početka planirano je da će u toj kući, čim bude useljiva, stanovati biskup s tajnikom te nakon osnivanja župe u Mostaru župnik i kapelan, a s vremenom se planiralo sagraditi tik do rezidencije i školu te prihvatilište za goste i posjetioce.[15] Prema dokumentu od 3. kolovoza 1847. već tada se planira osnivanje posebne župe u Mostaru.[16]

U listopadu godine 1848. dio kuće već je bio dovršen i u njoj se nastanila jedna osoba[17], a u ožujku 1849. uz kuću se kopala i čatrnja.[18] Ubrzo iza toga, datum nije poznat, oživljava i drevna župa sa sjedištem u Mostaru. Prema vijestima već 4. srpnja 1849. novi župnik, ujedno i prvi u novije vrijeme, smjestio se u Vukodolu. To je bio Paško Kvesić. Nije zgorega napomenuti da su upravo njega franjevci postavili za župnika jer je u to vrijeme on bio osobni liječnik Ali-paše Rizvanbegovića. Fra Paško je štitio vezirovo zdravlje, a vezir je, kao prvi čovjek u Hercegovini, štitio život fra Paška Kvesića od pripadnika svoje vjere. Vjerojatno u to vrijeme zgodniji franjevac nije mogao ni biti postavljen za župnika u novoosnovanoj župi, koja je osnovana prije mjeseca srpnja 1849.[19]

Početkom 1815. franjevačka rezidencija u Vukodolu bila je dovršena. Prema ondašnjoj kronici 2. lipnja biskup fra Rafo Barišić pođe iz dotadašnje privremene rezidencije u Seonici prema Mostaru. Iste večeri stigao je na Široki Brijeg i tu prenoćio. 3. lipnja ode u Mostar pjevaše svečano **Te Deum** i ostale molitve za sretno preseljenje u Mostar.« Kronika dalje navodi Barišićev posjet Ali-paši i odlazak u Travnik na poklon novom paši.[20] Po dolasku biskupa Barišića, osnivanjem župe i nastanjenjem župnog osoblja u Mostaru (Vukodolu) uvode se svečani i javni sprovodi, nakon toliko vremena zvona ponovo zvone, javno i svečano nosi se svetotajstvo umirućima, uvodi se blagoslivanje kuća drugo. Tako s god. 1849. započinje novo razdoblje za katolike u ovom gradu. S vremenom i sami pripadnici drugih vjera, pravoslavni i muslimani, sa zavišću su ponavljali: »Vami je lasno napredovati kad imate takvog biskupa.«[21]

14) ARHIV Pro., **Bosnia, sv. 13, f. 248rv.**
15) **Isto mjesto.**
16) ARLIV B., br. 31/1847.
17) **Isto**, br. 26/1848.
18) **Isto**, br. 9/1849.
19) **Isto**, br. 19/1849.
20) ARHIV P(rovincije u Mostaru), **Kronika** 1846-1858.
21) **Usp. R. GLAVAŠ, Život . . . str. 94-95.**

2. Biskupija

Već odavno nova rezidencija u kojoj stoluju mostarsko-duvanjski i trbinjsko-mrkanjski biskupi (razumije se da su ti naslovi spojeni u jednoj osobi) zove se skraćeno Biskupija. O njoj nije posebno ni pisano, a, koliko mi je poznato, ni dokumentacija u službenim spisima Ordinarijata nije brojna. Evo nekoliko rečenica o toj reprezentativnoj zgradi i o njezinu graditelju.

Godine 1880. za biskupa u Hercegovini izabran je, a potom i posvećen dotadašnji franjevački starješina fra Paškal Buconjić. U prvoj okružnici biskup Buconjić se izražava da je katoličkom narodu s njegovim imenovanjem pokazana blagonaklonost »podavši vam pastira iz sredine vaše, iz sredine vaših redovnika, sinova sv. serafinskog Frane, koji bivši ko prirasli za vas, a vi za nje, i od toliko vjekova s vama, braćom svojom, od djeda i pradjeda, dielio sreću i nesreću, niti vas ikad kroz najžešće kušnje ostavili ili zapustili, najbolje i sada zapoznaju vaše potrebe i pravedne želje; oni najspravniji i sada za vas, kasno za svoju duhovnu djecu i duhovnu baštinu, sve učiniti što po zakonu mogu i što im po pristojnosti dolikuje.«[22]

Među dobročinstva što ih je Katoličkoj crkvi u Hercegovini učinio biskup fra Paškal Buconjić spada i materijalna izgradnja crkava i župnih stanova na raznim župama. Odmah je počeo kupovati komad po komad zemljišta i u Mostaru, dok nije konačno otkupio svu lijepu i prostranu Glavicu. Kako je rezidencija u Vukodolu bila po strani i van grada, a u novim političkim okolnostima broj katolika u Mostaru se sve više povećavao, biskup odluči spustiti se i živjeti bliže među narodom. Stoga je na podnožju Glavice odlučio sagraditi novu rezidenciju.

Za odobrenje i plan obraćao se više puta austrijskoj vladi. Vlada je zatezala. Konačno su Buconjićeve ustrajne molbe dobile željenu privolu i odobrenje 1905. U svibnju iste godine postavljeni su temelji i započeta gradnja nove reprezentativne rezidencije za biskupe. Gradnju je, po svojoj prilici, vodio tajnik fra Radoslav Glavaš, a nadgledali biskup i državni stručnjaci. 24. ožujka 1909. biskup fra Paškal Buconjić preselio je iz Vukodola u novu zgradu.

Pišući o izdacima za zemlju i rezidenciju fra Radoslav Glavaš piše slijedeće: »Što u zemljište, koje je poklonio biskupiji,

22) **R. GLAVAŠ, O. Paškal Buconjić . . . , Mostar 1910., str. 17.**

što u nuzzgrade oko nove svoje palače potrošio je biskup kroz ovo 30 godina iz vlastitih sredstava do 100.000 kruna.«[23]

+ +

U prvoj polovici XIX. stoljeća Mostar je izgledao kao neprobojna utvrda muslimanskog stanovništva. Polagano, strpljivo i ustrajno, bez oružja, franjevci su gradnjom rezidencije, škole i gostinjca probili zidine dotadašnje utvrde. Potom se katoličko stanovništvo spušta u Mostar i preuzima vrlo važne uloge u javnom, kulturnom, političkom i ekonomskom životu grada. Gradnja nove rezidencije bila je s jedne strane zahtjev vremena, a s druge strane i vidovitosti biskupa fra Paškala Buconjića da za Biskupiju odabere istaknutu lokaciju i osigura svojim nasljednicima reprezentativnu ulogu u Mostaru.

Dr. A. Nikić

ETO NAMI NAŠEG BOŽE

Jabuka nam procvanula,
I na njima soko sjedi,
I na grani tri jabuke,
Soko sjedi i besjedi:
Eto nami našeg Bože.
Na doratu, vas u zlatu.
Svakog dobra donosi nam,
A najviše lijepa zdravlja.

Zabilježeno po kazivanju **Mare Vuletić** + Stjepana, Zagorac (Trebinja), rođene 1900.

23) Isto, str. 20.

UBI KONJ SVOG JAHAČA

To bijaše nekako pred konac turske vladavine u Bosni i Hercegovini. Turski se zulum povećavao iz dana u dan. Podiže se buna u Hercedovini protiv Turaka. Raja se digla na oružje, jer se nije moglo drukčije živjeti. Turska je carevina oslabila i nije mogla više kontrolirati sve pokrajine svoga carstva. Osiliše se veziri, paše, begovi, spahije, age, kapetani, ajani i. t. d. Svaki od njih gnječio je raju kako je znao i umio. Kad se digao ustanak, još su više raju pritezali i ulijevali strah u kosti, jer su se siledžije bojale prevrata.

Bijaše ljeto i velika suša. Duran-aga izišao iz Mostara u Gornji Crnač da pokupi svoj hak sa svog aginluka. Kad se žito vrlo išao je od gumna do gumna, gledao i mjerio svoju četvrtinu. On je uzimao svoje kao da je godina najbolje rodila. Ništa za to, što je te godine vladala neobična suša. Njemu se moralo namiriti, a jadnom kmetu što osta, osta. Osim toga, agu je trebalo otpratiti s mesom, sirom i maslom. Tako aga proboravio desetak dana, kmetovi skupili konje i goni u Mostar.

Jedanaestog dana stiže aga sa svojom pratnjom na Ćemer (Ličticu). U to doba Ćemer je bio mala kasaba s jednom akčinicom, dva, tri dućana i tri, četiri mlinice na rijeci Lištici.

Aga sa svog kulaša razjaši pred kavanom i uniđe te sjede u jedan ćošak. Kavana je bila puna. Zdimilo se od lula duvana, čulo se srkanje iz vildžana, žagor i prepirke. Na agin ulazak sve se diže na noge da ga pozdravi. Aga je bio ozbiljan. Nabi lulu žutog duvana i pripali. Kroz dugi čibuk odbija dimove i promatra raju. Stiže preda nj i kava. Pohlepno srče i ćefi s dugim čibukom, kolutovi dima se gube pod stropom.

Nasuprot agi, u drugom kutu stare i trošne kavane sjedilo je nekoliko Crnčana, pili kavu i pušili. Među njima Stanko Karačić, osrednjih godina, dug, tanak, blijeda i mršava lica, crne kose i brkova. Na njemu dosta otrcano odijelo. Poznat kao hrabar čovjek, koji je spreman svakom u brk reći njegovu manu ili krepost. Ustade, pomaza se rukom po kosi i poče staloženo: — E, dragi naš aga. Ovo je gola nepravda, što vi činite. U mene ima petero dice, jedno drugom do uva. S čim ću ja u zimu? Ono što je iza tebe ostalo žita, mogu dvaput samlit, i gotovo. Onda krepaj, ja, žena i dica. Nije tako samo meni nego svima redom. Znam, valja i tebi dat. Ali vi age uzimate ko kad godina najbolje rodi. Ove godine Bog da sušu, i sam si vidio. Da si jamio u priliku, pa taman. Nije pravo da mi radimo, i krepajemo. Vi age imate više aginluka, malo po malo vama se nakupi. Tribalo je i na nas pogledati.

Aga ustade i ljutito:

— Slušaj, vlaško štene! Čija je ono kuća u kojoj stojiš, čija je zemlja koju radiš, čija je šuma i livade? Kaži, čije je to sve?

— Tvoje, aga, da čije.

— Zanimi, vlaše, jer dina mi, doći ću ti pasjoj kući, skinut komoštre iznad ognjišta, pa ti traži drugog i boljeg agu, ugursuze vlaški.

— Aga, molim te, ja nisam iša da te razljutim, ja te poštivam, ali mu velika muka stiskla da ti to kažem.

— Umukni, vlaše, kad ti kažem, — drekne aga.

Sva kavana se ušutila, svatko se čudi Stanku, kako se usudio tako nešto agi reći?

— Slušaj, vlaško štene! Misto kazne i dvista udaraca po tabanima bit ćeš mi danas konj, zaminut ćeš moga kulaša, i ja ću na tebi jašiti ravno do donje mahale u Mostaru. I to te je mala kazna. Ja ću tebi pamet osoliti.

Aga se okrenu svojoj pratnji:

— Hitro idite u Mostar i mog kulaša povedite. Ja ću doć na svom novom konju.

Stanko stoji kao ukopan, vas problijedio. Tajac, zaprepaštenje u kavani.

— Deder, đaurine, brzo amo k onom zidu, ovdi prid kućom, da lakše zajašim!

Iziđe Stanko, aga za njim. Stanko se prisloni uza zid, aga zajaši i kroz kasabu. Svijet se iznebušio, nitko ni pisnut ne smije. Šute i prolaze ljudi, žale Stanka, kuvaju u sebi osvetu, kadli, tadli. Stanko, još snažan i preplašen, prijeđe most i prema Mostaru. Putnici kiridžije prolaze tamo, amo. Netko pozdravlja agu i smije se, uživa, netko sa suznim očima šuti i prolazi. Već prema tome tko je Turčin, tko je raja. Upekao Božji zvizdan, silna žega i vrućina, cvrčci složili na sve strane. Aga šuti i kuje osvetničke planove prema raji. Stanko zadihan i već umoran, znojan, prestravljen, polako korača.

— Brže, ugursuze vlaški, aga će te pameti naučiti, — tako aga od vremena do vremena. Stigoše u Knešpolje. Ljudi i čitave karavane konja prolaze, zaprepašteni izviruju, gledaju... Još ima dobrih dvadeset kilometara do Mostara. Stanko se osudio. Misli: »Čim se umorim i ne mognem dalje, aga će me priklati.« Najedanput Stanka ogrija sunce, prostruji mu kroz tijelo tračak nade, i izlaska iz ove tako mučne situacije. Ugleda ispred sebe Lacana, kako goni kobilu pod tovarom. Još malo pa će se sastati. Lacan je silna i razvijena momčina s Lisa. Poznat kao najjači i najhrabriji momak u čitavoj okolici širokog Brijega. Mlad, mršav, crne kose i brkova, ima u njemu skoro dva metra. Nije bio bojdžija, ali za pravdu je bio spreman poginuti. I sami Turci, koji su ga poznavali, ne bi rado s njim u spor dolazili. Pristiže Lacan i onako pošprdno:

— Dobar dan, aga! Man jarabi, dobra konja u tebe, di ga takog nabavi?

— Zanimi, vižle vlaško, jer ću ga sada zaminuti, — odvrati aga ljutito.

— Po volji, aga, kako vidiš, — mekano će Lacan.

— Deder, Stanko, ćurni tu na ledinu kraj puta!

Stanko ćurnu, aga sjaši.

— Amo, vlaše, snažniji si i brži, prija ćemo u Mostar.

Lacan čučne, aga zajaši.

— Kopile, zaradio si šta si tražio.

Lacan se okrenu:

— Stanko, potiraj kobilu na Ćemer, i pridaj je nekom iz našeg sela, vidiš sam kud ja odo.

Sunce još jače upeklo. Lacan mnogo brže i lakše korača od Stanka. Ali kuje planove gdje i kako da uredi agu. Odluči se na najgore, pa šta Bog da. U tim mislima prođoše Žvatič.

— Aga, imam potribu, triba mi za bus, ako je moguće, — tiho će Lacan.

— Ajde, samo brže i ja ću.

Zađe Lacan s puta u jedno šipražje, rastovari agu. I za bus, aga za drugi. Aga opruža noge i steže se.

— Brzo, brzo.

— Odman, aga.

Iziđoše na ledinu.

— E, moj aga. Šta ćeš, svemu dođe kraj. Sad ćeš ti svecu Muhamedu, a ja kući. Ovdi ja i kosovi sudimo.

— Ne drobi, vlašće jedno, nego ćurkaj.

Lacan zamahnu, odjeknuše dva šamara na aginu licu. Aga za nož, Lacan za vrat. Omahnu i složi ga na zemlju. Aga se otima.

— Džaba, moj aga.

— Nemoj, dina ti, mladiću, dat ću ti pola aginluka, nećeš više bit kmet, sve će tvoje bit.

— Znam ja tvoje mudrovanje, nisam krvnik, ali me ljuta muka goni da te prikoljem.

Aga stenje, moli, koprca se da ga pusti. Lacan vadi nož iz agina pasa.

— Ljudi bez duše i srca ne smiju odat ovom zemljom. Dosta si krvi prolio, sad na te dođe red.

Zasuka glavu i privuče nožem po vratu. Štrcnu krv, aga jeknu, proteže se i nogama tambura. Lacan brzo diže agu te ga kroz šipražje odnese u gustu šumicu, natraga zelena granja, pokri ga, te preko šumovitih strana i stranputica prema svom selu. Odmakao daleko kroz kamenjar i šumu, umoran, znojan, zabrinut, sjeo i zapalio. Misli i sa sobom razgovara: Bože, oprosti! Mora sam. Pri glavi i oca po glavi. Nisam željan ničije krvi, ali tako je moralo bit, i kvit.

Sunce nagelo na zapadnu stranu. Lacan je još sjedio i mislio. Zrak je treperio uz dosadnu glazbu marljivih cvrčaka...

BLAGO KARAČIĆ

Fra Bono Šarić-Drežnjak

USTANIK I HARAMBAŠA

Namjerno ili nenamjerno, ali u svakom slučaju neistinito u povijesnim udžbenicima ponavlja se da je **Hercegovački ustanak** iz godine 1875. buknuo s Nevesinjskom puškom, a prelazi se preko činjenice da je započeo **dvadesetak dana ranije** s Gabeoskom puškom?! Prešućuje se i uloga svećeništva u borbi za slobodu. Spominje se don Ivan Musić i još po koji fratar, često s krivim imenom i prezimenom. Krivo se tretiraju, bar što se tiče Hercegovine, događaji koji su se zbili 1878. nasuprot sačuvanim dokumentima i svjedočanstvima suvremenika!?

Navedeno i još neke činjenice, kao i natuknice gosp. Mate Kolobarića, potakle su da na stranicama KZ ove godine spomenemo i 70. obljetnicu smrti fra Bone Šarića te da se sjetimo franjevaca koji su se posebno istakli u ratnom vihoru između 1875. i 1878. u Hercegovini.

1. M l a d e n a š t v o

Obitelj Šimuna i Matije r. Jurić u Drežnici imala je petero djece: Ivana, Križana, Antu, Juru i Mandu. Križan je rođen na Blagovijest 1848. Kako je dječak često pobolijevao roditelji zavjetuju dati ga u fratre, kad odraste. Dijete je ozdravilo. Nakon 15. godine Križan ode u Vidoše svom ujaku fra Boni Juriću da nauči čitati i pisati. Kod njega je ostao do ljeta. Uz pomoć svog ujaka i fra Frane Grabovca Križan je kroz dvije godine napredovao u znanju. Potom odlazi u Fojnicu da se u školi fra Jake Barbarića i fra Jerke Mihaljevića još više usavrši. Na blagdan sv. Josipa 1865. Križan je stupio u Franjevački red i uzeo ime svoga ujaka fra Bono.

Kako su u ono vrijeme bosanski franjevci imali u Đakovu mjesta za svoj podmladak i fra Bono, po završetku novicijata, ode u Strossmayerov grad da se na ognjištu prosvjete i rodoljublja prosvijetli i zagrije. Za vrijeme školskih praznika klerici su se vraćali u svoje zavičaje i skupljali narodno blago: pjesme, poslovice, mudre izreke, zagonetke i drugo. U Đakovu su se natjecali u književnosti i čistoći materinskog jezika. Četvrte godine fra Bono provede praznike ponovno u Drežnici. Kako je ta godina bila slaba, a pomoć sa strane nikakva, on nije smogao troškove da se vrati u Đakovo, pa ode u Guču Goru da tamo završi bogosloviju. Za svećenika je zaređen 9. ožujka 1873.

Po završetku studija fra Bono je najprije bio kapelan fra Pavi Vukadinu, rodom iz Hercegovine. Potom odlazi za kapelana u Bugojno. Uz svoje svećeničke dužnosti tu je bio i učitelj sa župnikom fra Ivom Krilićem. Iz Bugojna odlazi u Ramu za pomoćnika i učitelja. Boravio je skupa s fra Antom Vladićem i na čistom izvoru upoznao se s brojnim pojedinostima iz slavne prošlosti katoličkog naroda i franjevaca u Bosni i Hercegovini. I na »temeljima« minule slave fra Ante je podizao veličanstvenu crkvu, a fra Bono je obijao brda i doline snivajući o planovima kako bi se moglo osloboditi od jarma stoljetnih tlačenja i ropstva samovoljnih i nekulturnih Turaka. Iz Rame je otišao fra Miji Marijanoviću u Čuklić za pomoćnika. Kod njega je ostao do rujna 1875.

2. V o j v o d s t v o

Četiristoljetno stablo zloće i opačine brojnih turskih generacija i osoba dozrijevalo je za »berbu«. Između 19. i 22. lipnja 1875. među katoličkim stanovništvom u Gabeli, na mostu što je sagrađen na rijeci Krupi, pukla je ustanička puška. Njezin pucanj odjeknu i u istočnoj i zapadnoj Hercegovini. Među vođama u istočnoj Hercegovini posebno mjesto zauzimaju don Ivan Musić i Mićo Ljubibratić. Vođe ustanka po zapadnoj Hercegovini bili su gotovo sami franjevci: fra Paško Ćužić u Veljacima, fra Pavo Petrović u Klobuku, fra Filip Čutura u Posušju, fra Ivo Bagarić u duvanjskom kraju... Svi oni se latiše gvožđa i oruđa, te silom pođoše tražiti slobodu, kad im je sultan ne da milom.

U livanjskom kraju ustanike je organizirao fra Stjepan Krešić formirajući poznatu PROLOŠKO-LIVANJSKU ČETU, a fra Lovro Karaula je već napisao Memorandum o teškom stanju katolika pod Turcima u livanjskom kraju i poslao caru. To je uglavnom sažetak onoga što je fra Paškal Buconjić iznio u poznatoj tiskanoj knjižici KRATKI PREGLED PRITUŽABA... Za te napise fra Lovro je 20. srpnja 1875. mučenički ubijen, a fra Paški je glava bila u torbi.

Fra Lovrina smrt je podigla na noge raju s njihovim župnicima. Turcima dođu u pomoć Velagići iz Golinjeva i Aga Čizmić s planom da ubiju i fra Bonu Šarića. Kod je za to dočuo fra Bono uzjaši svoga đogu i ode u Kamišnicu među ustanike. Poput fra Luke Ibrišimovića u Slavoniji i fra Franje Marinovića u Hercegovini i on pođe u franjevačkom odijelu tražiti slobodu sunarodnjacima i zavičaju. Odlazio je u Sinj te generalu Rodiću u Zadar. Tražio je pomoć i naoružanje. Dobio je 500 stucera (pušaka), 20 telečovka i druge džabane samo da nastave rat i čarkanje. Fra Bono se s darovima vrati u Kamišnicu i stane kupiti sebi četu. U to doba dođe tamo i serdar Mate Ravlić iz Radišića sa svojim bratom Grgom i oko 60 drugova. Fra Boni se prijave još i župljani iz Čukića i okoline. Navodi se brojka od oko 400 ustanika. Izaberu fra Bonu za svoga vojvodu. Ustanici popale turske kule u Ličtanima, Hodžaku i Čosanlijama. Sve kršćansko, htjelo i ne htjelo, moralo je poći u šumu. Turcima u pomoć stigne Galib Babić iz Crnih Potoka sa svojom četom. Grgo Ravlić je poginuo u Kamišnici. U jednom kreševu i fra Bono je bio ranjen. Za sve vrijeme ustanka Prološka četa bila je monolitna i borbena. Glavni njen logor bio je u Prolog planini, odakle je nadzirala i u svojim rukama držale putne prolaze koji vežu jugozapadnu Bosnu s Dalmacijom. Ustanici su na putu preko Prologa uzimali svakom trgovcu prolazniku po tovaru 35 — 40 cvancika.

U ljeto 1877. došlo je do rata između Rusije i Turske. U novoj situaciji došlo je do nekog kompromisa među vođama razbijenih bosanskih ustanika. Da bi objedinili snage i oživjeli ustanak, sazvali su ustaničku skupštinu i na njoj formirali vladu od 14 članova. Vlada

se proglasila nezavisnom od strane bilo koje zemlje. Tu vladu knjaz Nikola je nazvao: »Najnovija lakrdija Beograda«, a Austrija je raspisala potjernice na njezine članove. U vladu su birana i trojica Hrvata: fra Bono Šarić — Drežnjak, Niko Buro i Mate Jureta. Prvu dvojicu su izabrali u otsutnosti. Navedenu vladu formirao je brat ruskog konzula u Dubrovniku, nakon što je novcem uspio izmiriti vođe bosanskih ustanika. Sama činjenica da su i fra Bonu izabrali u vladu svjedoči o njegovom ugledu i daleko od Kamišnice.

Kad je ujesen 1878. došla Austrija, fra Bono je uhvaćen i deportiran u Linz ili Graz u zatvor. Kad se situacija smirila i franjevcima uspjelo osloboditi fra Bonu iz zatvora, on odlazi u Rim, gdje je dobio odriješenje od nadležnih crkvenih vlasti.

3. Djelovanje u Hercegovini

U suglasnosti franjevačkog starješinstva 1886. fra Bono Šarić dolazi u Hercegovinu i pridružuje se ovoj franjevačkoj zajednici. Slijedeće godine započinje šestogodišnji fra Bonin rad u Viru. Kako je tu već fra Andrija Knezović sagradio kućicu koje je polovica služila za kapelu, a drugi dio za župni stan fra Bono je odlučio graditi crkvu. Želio je novo zdanje obilježiti svojim karakterom. Svjestan povijesne istine koju je proživio i nadživio hrvatski katolički narod u Hercegovini i uočavajući prljavost austrijske politike, on izabire za zaštitnika crkve sv. Juru. Jure brani goloruku osobu, a ubija aždaju. Snjim je fra Bono povezao svoj vlastiti život, kao svećenika i vojvode.

I dao se na gradnju. Koliko je tu muke imao i podnio tegobe to nije moguće pokazati, — piše suvremenik. To je mogla podnijeti »jedna narav onoga okonjaka čovika, koga nisu mogle svladati sve poteškoće koji (je) bio u ustašima i u tamnici«. Usprkos svemu fra Bono je uglavnom dovršio tu lijepu kamenu crkvu za narod kojemu je bio pastir dobri vičan nevoljama nego radostima. Župnikovao je godinu dana u Gorancima (to ni Šematizam iz 1976. ne navodi!) te tri godine (1895.—98.) u rodnoj župi Drežnici. Bile su to godine susreta, razgovora i međusobnog ponosa. Kasnije se spominje da je još župnikovao u Šuici, Roškom Polju i Bukovici. Bar što se tiče posljednjeg imena nisam uspio provjeriti. Kao župni pomoćnik i dušobrižnik živio je i djelovao na Širokom Brijegu (u dva navrata), u Gradnićima, u dva navrata na Humcu, te u Županjcu i na Čerinu.

Pod stare dane fra Bono je živio na Humcu — u samostanu novicijata, gdje se, promatrajući starije franjevce, mlađi upoznaju sa svojom budućnošću. Njima je pripovijedao o svojim doživljajima, posebno o hajdukovanju. Nije im zaboravio reći da je njegov bijeli hat dobit vojvodstva. Zarobio ga je nekom begu Filipoviću i kasnije služio kršćanima. Od njegova vojvodstva ostala mu je crnogorska kapa, zarobljena sablja, bisage za dvije male puške, kožna torba, očenaši. To je ostavio Muzeju. Životom je dokazao svoju ljubav i vjernost franjevačkom pozivu i dobru naroda. Ni u najvećoj nevolji, kao vojvoda, nije skidao svog habita (franjevačkog odijela). Kad je to bilo potrebno samo je promijenio ime — kapelan u vojvoda... Bio je svjestan da mu je život pri koncu. Kako su fratri nabavili na Humcu i treće zvono, postavili su ga i čekali blagdan sv. Ante da prozvoni, fra Bono je želio čuti glas zvona i premišljajući vremena kad se o zvonu nije smjelo ni misliti, kamoli ga nabaviti i postaviti da zvoni negdje u Hercegovini, sad je s ponosom isticao i svoj doprinos za te promjene. Okružen subraćom koja su ga ljubila kao omiljenog oca izdahnuo je na Humcu 11. lipnja 1910. »Na sprovodu bila sila svijeta«, — ističe sudionik, da bi nama ostavio svjedočanstvo o fra Boni što su ga svojom prisutnošću pokazali suvremenici.

\+ + +

Fra Bono Šarić bio jedan od onih franjevaca koji je vičan sudbini svoga naroda. Junačina svoga roda. Imao je pred očima krst časni i slobodu zlatnu. Za to je utrošio najljepše godine svog života. Junački živio, okamenio se kaleći se na ovom kamenjaru, kiši, snijegu, suncu... Njegova najiskrenija želja je doživjela svoj vrhunac: prestalo je ropstvo Turcima. Legenda o sv. Juri postaje njegov vječni spomenik nad ovim kršem na kome je junački živio i junački umro. ako nije iza sebe ostavio plodove svojih umnih sposobnosti, ostavio je neumrlu uspomenu svojim mukotrpnim radom i žrtvom za svoj narod i za Boga. Povijesni tijek je usmjerio novim pravcem. Više od toga nije mogao ni sanjati. I to je dosta!

Dr. Andrija Nikić

U srpnju 1981. napunit će se 10 godina od pojave NAŠIH OGNJIŠTA u Duvnu. Uredništvu lista i svim čitateljima čestitamo 10. rođendan i želimo ustrajan napredak.

Uredništvo KZ

Bukovica uz stotu obljetnicu

1. SPOMENICA

Početkom rujna ove godine pojavila se knjiga pod nazivom **BUKOVICA — UZ STOTU OBLJETNICU OSNUTKA ŽUPE, tekst priredili dr. fra Ivo Bagarić i župnik fra Vladimir Kozina, Bukovica, 1980.**

Stara je latinska mudrost rekla svoju o životu: Prvo živjeti, a zatim mudrovati. Nakon toliko života provedenog u vječitoj borbi za život, za život »u izobilju«, sa siromašnim pukom objaviše braća franjevci spomenicu o stotoj obljetnici osnutka župe Bukovica. Ovo je prva Spomenica koja je izišla uz ovakvu prigodu. U njoj se nalaze pribilježene patnje, stradanja, uspjesi, nade i strepnje naroda i njihovih burobrižnika tijekom cijelog stoljeća postojanja ove župe. Vrijeme i okolnosti dopustiše da se objavi ova zanimljiva knjiga. Priređivači ove spomenice kao da su stalno imali na umu da znanstveno tumačenje prošlosti omogućuje ispravan život u sadašnjosti i jamči sretniju budućnost. U predgovoru, na svoj način, uvaženi doktor fra Rufin Šilić piše o vječnoj mladosti što se izražava u snazi vjere bez koje je život kršćanske zajednice mrtav.

Prvi dio knjige sadrži opći pregled Duvna, duvanjskog stanovništva, sela i običaja. Povijesnim pregledom priređivači nam daju znanstvenu povijesnu i društvenu analizu duvanjskog kraja u doba Ilira, Rimljana, Turaka, Austrije, pa sve do polovice ovog stoljeća. Preko povijesog pregleda kršćanstva priređivač nas postupno uvodi u drugi dio knjige koja govori posebno o župi Bukovici. Tu se nalazi mnoštvo zanimljivih podataka: povijesnih, statističkih o djelovanju franjevaca u ovoj župi, o vjerskom životu, o etnografskim folklornim značajkama i posebnosti ovoga kraja i župe. Građa je na zavidnoj znanstvenoj razini obrađena, a istodobno zanimljiva i načinom primjerena suvremenom čitatelju. Knjigu je zanimljivo, korisno i ugodno čitati te imati kao znanstveno i vjersko štivo.

2. PRIBILJEŠKE IZ SPOMENICE

Politička zbivanja

Uz Duvno je vezana kolijevka hrvatske državnosti znamenitim događajima od velikog sabora Hrvata 753. do 925. godine, kad se na ovoj visoravni okrunio prvi hrvatski kralj Tomislav.

Duvno je četiri stoljeća u sklopu hrvatske države kao i ostale župe Završja.

Ono je krunsko dobro kuće Trpimirovića, koje će kasnije prijeći na hrvatsko-ugarske kraljeve: Arpadoviće i Anžuvince, a još kasnije na kraljevsku dinastiju bosanskih Kotromanića, što potvrđuje povelja-darovnica kralja Ostoje iz 1400. (Ostoja se spominje i na »Kočerinskoj ploči«.) Kotromanići su ovdje imali zadnju riječ i punu vlast. To dokazuje postupak kralja Stjepana Tvrtka prigodom pokolja (sedam mrtvih) na Kolu. To selo dade vlastelinu Senkoviću za selo Jošanicu.

Tu je znamenita obitelj Vukčića — Hrvatinića, koji skoro neovisno vladaju zapadnom Bosnom i susjednim dijelovima Hrvatske na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće. Završje je posjed Kotromanića do pogibije Stjepana Tomaševića i propasti Bosne 1463. Završje (Duvno, Livno, Glamoč) dolazi pod tursku vlast između 1476. i 1480. da čeka oslobođenje ispod vlasti polumjeseca ravno 400 godina.

Ono je dio sandžakata Hercegovine i bosanskog pašaluka. Umjesto hrvatskih i bosanskih kraljeva — sultani, umjesto Šubića, Kotromanića i Vukčića — paše i veziri.

Ono postaje vjetrometina turskih navala prema jugu i zapadu. I sami će Turci jaukati na ovim prostorima (Duvanjski arzuhal — paše Puščanina).

Stvaraju se mnoge hajdučke družine. Jedna bijaše okupljena oko čuvenog hajduka Mijata Tomića (Mijat — harambaša iz naših narodnih pjesama).

On je Brišnjičanin. Spomen na njega iz godine 1637. sačuvan je u franjevačkom samostanu Zaostrogu kraj Makarske. Nije dugo hajdukovao, jer na vjeri poginu u Doljanima 20. srpnja 1642. Znamenito je njegovo pismo Omer-agi u Imotskom. U njemu se vidi i odražava duh i srce tog junačkog Brišnjičanina.

Poslije Mijata nasstupiše gori dani za Duvno i okolinu. Begovi silu čine, a kršćani bježe, trpe i od susjednih dalmatinskih uskoka i od osvetničkih Turaka. Ova krajina posta prava krvava haljina. 23. kolovoza 1687. pogibe serdar Stojan Janković na Duvanjskom polju ispod Privale.

Mir u Karlovcima 1699. nije donio Duvnu oslobođenje nego je ostalo pod Turcima da zajedno pati sa svojim fratrima.

Domaći sin fra Ivan (Ivo) Bagarić 1875. priprema narod na ustanak protiv Turaka za doček Austrougarske, a tri mjeseca prije austrougarske okupacije umire u Seonici.

Nova carevina izgrađuje putove, uvodi sigurnost i stabilni poredak, a Duvno joj pruža zdrave momke za vojsku.

Bečku carevinu 1918. zamjenjuje beogradska kraljevina, o čemu će se moći govoriti tek kad budu otvoreni i dostupni dokumenti, u kojima će se vidjeti zbivanja i život ovoga kraja.

Kršćanska zajednica

Prije dolaska Hrvata postojalo je kršćanstvo u ovim krajevima, što svjedoče ostaci bazilika — crkava u Duvnu, Crljenicama i Prisoju.

U devetom i desetom stoljeću Duvno je imalo brojno kršćansko pučanstvo i svećenstvo. Posve je prirodno da je imalo i svoga biskupa. U 12. i 13. st. biskupska je stolica zbog izmijenjenih vjerskih i političkih prilika ostala nepopunjena.

Duvanjske plemićke obitelji bijahu bogumilske, ali ih fratri vraćaju u Katoličku crkvu. U to doba se obnavljaju stare biskupije Duvno i Makarska. Budući da je život i sigurnost biskupa bio težak u ovim prostorima, oni se povlače u Split te iz Splita povremeno dolaze obići patnički puk.

Bilo je mnogo biskupa franjevaca; od fra Danijela Splićanina koga je puk predložio papi za imenovanje biskupom naredio ih se jedanaest. Ostali su bili od reda redovnici drugih redova. Svećenicima neredovnicima nije se išlo u to »vučljivo« područje.

Franjevci su sigurno u duvanjskoj krajini od 1375. godine, jer je te godine organizirana franjevačka pokrajina (redodržava-vikarijat) u sedam manjih upravnih jedinica — kustodija. Među njima je duvanjska, koja se prostirala od Stona do Glamoča, od Rame do Cetine.

Po dolasku Turaka fratri ne napuštaju svog naroda, iako im Turci ruše samostane i ubijaju članove. Oni ostaju kao dobri pastiri uza svoj narod.

17. stoljeće u Bosni označuje agoniju katolika (naročito njegova druga polovina). U početku 17. stoljeća katolici su u Bosni brojni. Prema Splićaninu Atanaziju Jurjeviću, koji piše bečkom caru, 1626. bilo ih je 250.000, a na svršetku stoljeća gotovo su nestali (oko 100.000 ih je iselilo).

U Bosni je još 1725. jedva 25.000 katolika. Sudbinu puste Bosne dijeli i Duvno. Isti Atanazije Jurjević oko 1620. bilježi na Duvanjskom polju preko 1000 kuća. Nakon jednog stoljeća (1742.) u čitavom Duvnu s Rakitnom, Roškim Poljem i Vinicom ima samo 332 obitelji i 3.501 katolik. Strašni plod dugih ratova, uz njihovu

pratnju glad, kuga i druge razne bolesti prorijediše tako i Duvno. Seobe iz ovih krajeva idu u Dalmaciju pod vodstvom fra Pavla Vučkovića. Duvnjak, čovjek osobite sposobnosti, hrabar, uman, naobražen, koji je od Turaka zarobljen i dopro s Mustaj-pašom do Iraka, pa se onda nekako oslobađa ropstva bijegom (a u Duvnu je oplakan). Iznenada se opet vraća svojim zemljacima, Sinju, gdje brani ovaj grad (1715.) od Turaka.

1735. Duvanjska biskupija prestaje postojati i na papiru i praktično, a Duvnom upravljaju biskupi (111 godina) Bosaskog vikarijata. Za župnike se brine pobožni puk, a od 1846. ustanovljen je Hercegovački vikarijat-biskupija.

Prvi biskup ove pokrajine fra Rafo Barišić pet prvih godina svoga upravljanja stanuje u župi Seonica (1846-1851.) dok mu prilike nisu dopustile da se nastani u Mostaru.

Austrija uvodi u BiH redovnu crkvenu upravu, pa Duvno pripada Mostaru i biskupija nosi naslov Mostarsko-duvanjska.

Od poznatijih duvanjskih franjevaca ističe se već spomenuti Pavao Vučković. Nešto stariji od njega je učeni fra Ivan Ančić, pisac i kulturni radnik. Fra Ante Marković iz Duvna, koji bijaše na čelu Bosne Srebrne; fra Grgo Marinović iz Kongore; fra Ivan Skočibušić te fratri iz Bukovice: Fra Ivan — Ivo Bagarić, tri Čuića istog imena — fra Mijo. Iz ove je župe i don Marijan Kelava — Rožanin, a kasnije mu se obitelj doseljava u Bukovicu.

U suvremeno doba župa je dala Crkvi i narodu dosta darovitih i požrtvovanih djelatnika: fra Ivu Bagarića, don Jakova Bagarića, Stipu Bagarića — dominikanca, don Miju Klarića, fra Jozu Čuića, fra Peru Čuića, fra Antu Pranjića i fra Mirka Bagarića, te mnoštvo časnih sestara u raznim redovničkim zajednicama diljem Domovine.

»Pokoljenja djela sude.« Za sve ovo zahvaljujemo Bogu, koji je dao da »maleno stado« jača vođeno vjernim pastirima kroz progone, stradanja i umiranja tijekom stoljeća. Kristov ih je duh vodio, hrabrio i jačao, dok ih je slovo zakona često proglašavalo buntovnima i neposlušnima. Ako čovjek ima dušu, ne dolikuje da se čovjeka boji, jer je njegova obrana Bog.

J. I.

PetOrica zaboravljenih

UZ STOGODIŠNJICU SMRTI

Rod bo samo koji mrtve štuje
na prošlosti budućnost si snuje!
Petar Preradović

Od vremena do vremena na stranicama KRŠNOG ZAVIČAJA prigodom posebnih obljetnica sjećali smo se po kojega od naših zaslužnih ujaka. Dok smo čitali pojedine životopise u nama se rađala želja da što prije imadnemo u rukama životopise svih zaslužnih ljudi s našeg podneblja, a jer ne možemo opisati sve, da bar imamo životopis franjevaca. To mi još nije moguće pružiti čitateljstvu. Ali dobra želja postoji, a povremeno objavljeni životopisi, nadam se, ubrzat će ostvarenje vapijućeg plana.

Na području vjere i kulture u Hercegovini brojni franjevci su skriveni kao temelji na kojima se uzdiže predivna zgrada. Samo po koji iz daljnje prošlosti ostao je poznat. Njihova imena se susretnu u kojoj od matičnih župnih knjiga, u kojem dokumentu što je poslan u Rim, na stranicama koje provicijske pribilješke ili knjige. Takve su bile (ne)prilike u kojima se glave, a ne samo zapisi gubili.

Ove godine odabrao sam stotu obljetnicu smrti petorice franjevaca koji su umrli 1880. Njihove dobi, službe, djela, pa i sama bolest predstavljaju nam jednu franjevačku zajednicu (starijih i mlađih, bolesnih i zdravih), koja je dobar boj bila, vjeru sačuvala i pošla primiti vijenac slave.

1. Fra Jozo Perko

Rodio se 5. studenog 1858. u obitelji Ilije Perke u Dobrkovićima. Školu je pohađao na Širokom Brijegu. U Franjevački red je stupio 3. lipnja 1874. na Humcu (s kolegama fra Karlom Ćavarom, fra Mirkom Milošem, fra Dominikom Šarcem, fra Markom Zeljkom i fra Stankom Cvitkovićem). Započeli su franjevački život u vrijeme Hercegovačkog ustanka. Vidjeli su vlastitim očima mnogostruke obaveze koje stoje pred franjevcima: Štititi svoj narod od neprijatelja, njegovu vjeru i slobodu, osobe i baštinu. Isčekivali su vijesti s bojišta na kojima su kršćansku vojsku predvodili — u istočnoj Hercegovini svećenik don Ivan Musić i drugi, a po zapadnoj fra Paško Ćužić u Veljacima, fra Ivo Bagarić u Duvnu, fra Pavao Petrović u Klobuku, fra Filip Ćutura u Posušju... boreći se za krst časni i slobodu zlatnu. I nakon trogodišnjeg ratovanja zamijenjena je turska s austrougarskom upravom. Fra Jozo je kroz to vrijeme studirao filozofiju i bogosloviju. Obolio je na plućima. Bolest je strpljivo podnosio dok 1. travnja 1880. u zagrljaju s križem nije preminuo na Humcu u 22. godini života i 7. redovništva.

2. Fra Augustin Skoko

Fra Augustin je umro kao župnik u Ružićima. Evo nekoliko podataka iz fra Augustinova života. Rođen je 11. studenog 1838. u Rasnu. Kršten je deset dana kasnije i dobio ime Paškal. Krizmao ga je biskup fra Rafo Barišić 20. srpnja 1847. vjerojatno na Širokom Brijegu pokraj zidina prvog samostana i crkve, koja se tada zidala. Ubrzo iza toga Paškal je došao na Brijeg u školu, a potom 19. kolovoza 1856. stupio i u Franjevački red.

Po običaju i on je studirao bogosloviju negdje u Italiji. Za svećenika je zaređen 21. rujna 1861. U Hercegovini se susreće kao kapelan u Gradnićima i na Širokom Brijegu, a kao župnik u Ružićima od 1872. do svoje smrti. Bile su to nesigurne godine, ratovi, glad, pustošenja, smjena samovoljne uprave stoljetnih aga i begova. Fra Augustin je služio gotovo cijelu Bekiju osim Gorice i Drinovaca. U Nekrologu se ističe fra Augustinova revnost u dijeljenju sakramenata. Iznenada je obolio, primio sakramente umirućih i preminuo u 42. godini života, 24. redovništva i 19. svećeništva.

3. Fra Grgo Gavran

Izrazito nadareni i praktični franjevac koji je poput cvijeta ubran na ovoj našoj zemlji, da bi zakitio nebeski raj, bio je fra Grgo Gavran. Proživio je na našem hercegovačkom kamenjaru 33. godine. I to mu je bilo dosta da ostane nezaboravljen.

Rodio se 17. travnja 1847. u Rastovački kod Posušja u obitelji Ante Gavrana. Početno obrazovanje stekao je na Širokom Brijegu. Tu je 13. svibnja 1863. stupio u Franjevački red. Po završetku novicijata ostao je neko vrijeme na Brijegu studirajući filozofiju i kasnije bogosloviju zbog toga što su poznati neredi u Italiji onemogućili slanje hercegovačkih klerika tamo na studij. Ipak se 1867. susreće u Pistoi. Za svećenika je zaređen prije 5. svibnja 1870.

Po završetku studija djelovao je kao učitelj (profesor) SLAVJANSKE UČIONE što su je još 1852. franjevci sagradili i vodili tik do biskupske rezidencije u Vukodolu (Mostar). U isto vrijeme bio je i kapelan u francuskom konzulatu u gradu na Neretvi (1872-1876.). Bliže i bolje nego ostali franjevci fra Grgo je na diplomatskim izvorima razmišljao o budućnosti Hercegovine i pretenzijama velikih sila da je podjarme pod svoju vlast. Nezadovoljan s takvim trgovanjem, on se obraća svojim katoličkim sunarodnjacima i piše za njih praktičnu knjigu. Tiska je u katoličkoj tiskari i uz pomoć subraće širi među puk kao najiskrenijeg, najodanijeg i najvjernijeg prijatelja u onim nesigurnim vremenima. Knjiga ima podulji naslov, ali u tom naslovu izrečen je njezin sadržaj. Evo naslova: SPOMENIK ŽIVOTA KRSTJANSKOGA. UREĐEN I NA SVJETLOST IZDAN NA SPASONOSNO ŽIVLJENJE KRSTJANA PRED LICEM GOSPODINA BOGA. S NADOMETKOM JUTARNJE I VEČERNJE MOLITVE I PREPORUKOM UMIRUĆIH... U MOSTARU. TISKOM POSLANSTVA KATOLIČKOG 1875. Str. VIII + 258.

Kad su franjevci sagradili samostan na Humcu i tu otvorili svoje učilište, 1876. fra Grgu su postavili za profesora franjevačkoj mladeži. Tu je fra Grgo odgajao buduće narodne vođe i vjerske prvake kroz tri godine. Bolest ga je prekinula. Ponovno se vratio na Široki Brijeg i tu preminuo 18. rujna 1880. U životopisu je istaknuto da je bio stručnjak u crkvenim disciplinama. Dio te stručnosti na sočan i jednostavan način sačuvao se u SPOMENIKU ŽIVOTA KRSTJANSKOGA. Tim djelom spada među pionire tiskanih djela u Hercegovini.

4. Fra Ante Luburić

Podaci o njegovom životu i radu vrlo su šturi. I najnoviji ŠEMATIZAM ne spominje sva mjesta gdje je župnikovao. Da se nisu sačuvali rukopisni dokumenti, vrlo malo bi se i o njemu znalo. Evo što sam uspio pronaći.

Rođen je 14. svibnja 1833. kod Ljubuškog. Na krštenju 15. svibnja dobio je ime Vid. Krizmao ga je u Veljacima biskup fra Rafo Barišić 23. srpnja 1844. Osnovno školovanje započeo je sa župnikom, a završio na Širokom Brijegu. U Red je stupio na blagdan sv. Ante 1853. Slijedeće godine položio je privremene zavjete. Za svećenika je zaređen 20. rujna 1856. Vjerojatno je njegova sposobnost uzrok da su ga tako brzo redili za svećenika — samo dvije godine je studirao! Kasnije se susreće na Širokom Brijegu. 1861. već je župnik u prostranoj župi Veljaci. S njim je jedno vrijeme živio i djelovao zaslužni kulturno-tipografski radnik fra Franjo Milićević. 1864. odlazi za župnika u Rakitno, a dvije godine kasnije za župnika u Mostar. Nakon dvije godine provedenih u Mostaru odlazi za župnika u Gabelu, a odatle 1869. na Široki Brijeg za odgojitelja sjemeništarca. Preko ljeta je imenovan za kapelana na Poljima. Slijedeće godine je samostanski vikar na Brijegu, bolničar nemoćne i bolesne braće, učitelj mladeži i kapelan. Na toj dužnosti nije dugo ostao. Već godine 1871. odlazi za župnika u Roško Polje. Tu je ostao više godina. Odatle se vraća na Široki Brijeg za duhovnika mladeži. Na toj službi je dočekao i svoju smrt — 27. rujna 1880. Umro je tek u 47. godini života. Relativno dugo u očima suvremenika, a najviše od onih franjevaca koji su iste godine preminuli u Hercegovini.

5. Fra Žarko Markota

Na blagdan Bezgrešnog začeća, 8. prosinca 1879. fra Paškal Buconjić obukao je u franjevačko odijelo fra Žarka Markotu i dvojicu Ostojića — fra Duju i fra Božu. (Sva trojica su do konca života ostali franjevci. Po istom redu, ali u velikom razmaku, su i umirali: fra Žarko 11. studenog slijedeće godine, a fra Dujo 18. ožujka 1938. i fra Božo 21. listopada 1942. Čudnovati su pozivi Gospodnji!)

Rođen je u obitelji Stanka Markote 26. lipnja 1863. u Krejinu Gracu. Vjerojatno je i on završio osnovno školovanje na Širokom Brijegu. U novicijat je ušao sa 16 godina. Krsno ime Petar zamijenio s franjevačkim Žarko. Odgojitelj u novicijatu bio mu je fra Luka Begić, poznati i priznati dugogodišnji odgojitelj franjevačkih novaka, koji je osamnaest godina svake godine s istom ljubavlju nastavljao posao odgoja. U nekrologiju pok. fra Žarka stoji da je više puta okrijepljen svetim sakramentima.

\+ + +

Što reći na koncu?

Čini mi se potrebnim spomenuti odlomak iz Evanđelja po Mateju (20,1—16) o radnicima u vinogradu. Gospodin završava da svima koji su vjerno radili u njegovom vinogradu daje jednaku nagradu — život vječni. To su znali, usvojili i svojski radili: fra Jozo, fra Augustin, fra Grgo, fra Ante i fra Žarko. Nadamo se da su iste godine dobili za nagradu život vječni od Gospodina kome su vjerno služili među katoličkim pukom u vinogradu koji se zove Hercegovina.

A. Beklić

TUĐE NEVRAĆENO GRIJEH NEOPROŠTEN

Običaj je u Drinovcima, da se prije i poslije pučke Mise skupljaju stariji ljudi pred crkvom. Tu se razgovara o svemu a najviše o vjeri i o svome radu. Iz djetinjstva mi je ostao događaj koji sam čuo pred crkvom od starijih ljudi. Govor je bio o krađi.

Jedan naš Drinovčanin vraćao se s vage iz Ljubuškog. Po običaju odmarao se zajedno s ostalima u Grabovu Vrilu. Tu mu je nestalo novaca koje je s mukom dobio. Pitao je na sve strane. Oglašavali su s oltara u: Klobuku, Tihaljini, Vitini i Drinovcima. Nigdje ništa. Prolazilo vrijeme i čovjek zaboravio.

Nakon nekoliko godina tom čovjeku dođe poštom novac iz Amerike. On se zamislio i odgovara da to nije njegov novac, jer u popratnom pismu nepoznati mu piše:

»Dragi prijatelju, ne pitaj me za ime i prezime. Ja sam ti odnio pare u Grabovu Vrilu. Nisam imao dovoljno para. Da nije bilo ono tvoji para ne bih ima su čim otići u Ameriku.«

Naslov dobro kaže: »TUĐE NEVRAĆENO GRIJEH NEOPROŠTEN«!

Ćipa Tomas

(Preuzeto iz Godišnjeg izvještaja župe Drinovci za 1979.)

Franjevačko školstvo u Hercegovini

Povod

Navršilo se preko 135 godina od otvaranja prve škole za odgajanje franjevačkog podmlatka u novije vrijeme 95 godina od uvođenja zagrebačkog sustava i 60 godina otkad je franjevačka gimnazija na Širokom Brijegu dobila pravo javnosti koja je bila pojam prosvjetnog učilišta, ne samo u Hercegovini nego i na širem području. Da se o tome što više sazna, odlučio sam na temelju arhivske građe i nekoliko napisa, obraditi cijeli predmet i objaviti ga u nekoliko nastavaka.*

Uvod

Još od 18. stoljeća franjevci djeluju sistematski među »bosanskim krstjanima«. Kao članovi Bosanske vikaonice i u Hercegovini podižu vjerske objekte: kapelice, crkve i samostane, od kojih su poznati oni u Blažuju kod Duvna, Novom kod Čapljine, Konjicu, Mostaru i Ljubuškom, te i pretvaraju u prve i prave prosvjetne centre.

Nakon pada Hercegovine u četiristoljetno ropstvo pod Turcima katolici su se našli u teškom položaju. Ostali su bez samostalnosti i slobode, bez vjerskih i kulturnih centara, uz brojne žrtve u osoblju. A franjevci dijele stoljećima sudbinu Hercegovine i njihovi doživljaji su »pravo more patnje i nevolja«.[2]

Uza sve to, franjevci odgajaju svoj podmladak, i po selima »drže« škole, opismenjavaju darovitije pojedince (Izvještaj iz 1708). Nalaze i vremena i sredstava te pišu i tiskaju knjige na hrvatskom jeziku i šire ih među pukom (fra Matija iDvković, fra Ivan Ančić, fra Lovro Šitović fra Petar Bakula fra Anđeo Kraljević, fra Franjo Milićević). Za sve što je učinjeno nikakva plaća nije primana »već se je sve bezplatno iz same ljubavi prema narodu da ge sretnim učinimo činilo«.[3]

U drugoj polovici prošlog stoljeća, franjevci su gradili školske zgrade, otvarali i vodili škole za seosku i građansku djecu. Tako su otvorene škole:

LITERATURA: O franjevačkom školstvu su pisali: P. DRAGIĆEVIĆ, »Osnutak i razvoj današnje franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu«, **Prvi izvještaj Franjevačke velike gimnazije na Širokom Brijegu**, Mostar 1919., 3-8; **Isti'** »Franjevci i franjevačke škole u Hercegovini«, **Mostar i Hercegovina**, Beograd 1937., 180-186; D. MANDIĆ, »Franjevačke škole u Hercegovini«, **Stopama otaca** 1938-39, 51-66 i A. NIKIĆ, »Franjevci i širenje prosvjete u Hercegovini (1910-1943)«, **Kačić**, 9/1977., 213-230 — gdje je navedena i literatura od šireg značaja.

1) Usp. D. MANDIĆ, **Franjevačka Bosna**, Rim 1968., 228-230.
2) L. RADOŠ (i Starešinstvo), »Poziv sinova Redo-države sv. Franje u Hercegovini«, **Glas Hercegovca**, 3/1886., br. 43, 1-2.
3) ARHIV P(rovincije u Mostaru), **Svaštenjak fra Anđela Nuića**, a može se usporediti i studija: A. NIKIĆ, »Franjevci i širenje prosvjete . . . « **Cit. dj.**, str. 214-215.

u Mostaru 1852, u Gorici (1853), u Veljacima i na Humcu (1866.), na Širokom Brijegu (1866), Duvnu (1866,) te (1867.), na Posušju i Gradnićima. Do 1875. otvorene su još po jedna škola na Humcu i iŠrokom Brijegu, a ubrzo nakon toga i ona u Konjicu. Na poziv fra Petra Bakule i biskupa fra Anđela Kraljevića 1972. dolaze u Mostar i časne sestre sv. Vinka te se posvećuju širenju prosvjete među ženskim svijetom u Mostaru, vodeći Katoličku žensku školu.[4]

Da bi pouke u navedenim školama bile jedinstvene, franejvačka uprava je na kapitulu 23. travnja 1862. na Širokom Brijegu izdala posebne odredbe o početku i trajanju školske godine, o mjesečnim ispitima pred direktorom studija, o tjednim domaćim zadaćama o tromjesečnim javnim ispitima, o učenju aritmetike, o domaćim zadaćama tijekom cijele godine što ih treba na pregled franejvačkoj upravi,[5] Kustod fra Anđeo Kraljević je iste godine najavio ispit učitelja, što će biti obavljen posebnim pismom i održan u travnju slijedeće godine. A kako će u to vrijeme biti i redovita franjevačka promjena, Kraljević naglašava da će oni koji polože ispite već u toj promjeni biti imenovani učiteljima škole po Hercegovini.[6] Nekoliko godina kasnije kad je kustod postao fra Petar Kordić, razvoj školstva i širenje prosvjete uveliko se razmahao. Te godine 1865. prvi put se imenuju nadzornici gradnji i škola: Fra Andrija Šaravanja na Širokom Brijegu i fra Filip Ančić u Seonici.[8] Uz vođenje navedenih škola, franjevci su vodili i analfabetske tečajeve po pojedinim župama.

GIMNAZIJA NA ŠIROKOM BRIJEGU

Prvih godina, dok se gradio samostan, Širogi Brijeg gotovo svaki župnik je poučavao kod sebe jednoga ili više dječaka. Između njih su, ispočetka regrutirali članovi Reda.[9] Novicijat (jednogodišnaj škola redovništva) najprije se provodio u Mostarskom Gracu (1844/45.) a zatim na Čerigaju (1845/46.) i od 28. travnja 1847. (kad je dio samostana bio sagrađen) na Širokom Brijegu.[10] Po završetku novicijata klerici su redovito nastavljali školovanje u Hercegovini, a potom dolazili na studij filozofije i bogoslovije u Italiju. Međutim, ponekad, zbog političkih okolnosti ili osobnih poteškoća pojedini klerici su studirali i završavali svoj studij filozofije i bogoslovije u Hercegovini. Evo najranijeg podatka: U svojim Zapisima fra Ilija Jekić spominje fra Iliju Leku koji je studirao u Mađarskoj s fra Ivom Crncem gdje je i obolio. Povrativši se skupa u Hercegovinu 1845. »Hercegovci imaduć onda

4) Usp. A. NIKIĆ, **Franjevci u Hercegovini od 1878. do 1892.** Split, 1978., 40-41.
5) ARHIV P., **Acta Capitularia**, sv. 1,f.66rc. Pismo o odgoju klerika i nastavku njihovih studija posebno je izložio fra Petar Bakula u pismu od 15.VII. 1862. Vrhovnoj upravi Franjevačkog reda ARHIV F(ranjevačkog reda u Rimu), **Erzegovina**, XII/18,f.186Ar-v. U istom fondu (ff.101r-121v) nalazi se posebni odsjek o odgoju franjevačkog podmlatka u Hercegovini prema tek sastavljenim statutima.
6) ARHIV P., **Acta Capitularia**, sv. 1,f.69rv.
7) **Isto**, f. 69v i 71v.
8) **Isto**, f. 79r-80v.
9) ARHIV P., **Spisi Provincije**, sv. 56,f.88v. Potreba da župnici podučavaju jednoga, dvojicu ili više dječaka te između njih, uz vlastiti pristanak i želju, preporučuju pojedince za daljnje školovanje na Brijegu osjećala se i preporučivala i god. 1889. **Spisi Kustodije**, sv. 17, f. 96r.
10) ARHIV P. Usp. **Liber Novitiatus** i **Tabulae** tih godina, **Nacrti za životopise** . . . fra Andrija Saravanja, te A. NIKIĆ, »Život i djela fra Andrije Šaravanje . . . « **Kršni zavičaj**, 1976. br. 9, 42-46.

potribu od svakog, ne dadoše se više povratiti ni fra Iliji ni fra Ivi. nego svršiv ovde onako kako su mogli rede se za misnike«.

Kad je šezdesetih goddina u Italiji došlo do poznatih političkih previranja u čemu su brojni samostani bili porušeni, a subraća franjevci raspršeni jedno vrijeme se prekida slanje hercegovačkih klerika na te strane. Franjevačko starješinstvo stane planirati gradnju samostana na Humcu za smještaj mlađarije te ponovo otvara i studij filozofije i bogoslovije na Širokom Brijegu. Tako već god. 1860. »Na Širokom je Brijegu ne samo novicijat uz sjemenište, nego još povrhu filozofija i teologija«.[11]

Kontinuirani rad na Širokol Brijegu potvrdit će i sedam godina kasnije (1867.) fra Petar Bakula.[12]

Mladež koja je učila u odgovarajućim klasama, u latinskim izvorima onoga doba naziva se: studiosa iuventus, nobitii, clerici professi, studentes philosophiae, sacerdotes studentes sacrae theologiae, clerici noviti humaniorum studentes, zatim: Studium humaniorum, studium rethoricae... Uz uobičajene titule pojedinih franjevaca, koji su još bili i profesori, nadodavale su se titule: magistri, instructores, professores artium, iuvenum, grammaticalium humaniorum, rethoricae...[13]

SJEMENIŠTE NA HUMCU

Potrebe smještaja đaka, odvojenost mlađih od starijih, i tjesnoća sugerirali su franjevačkom starješinstvu da traži novi prostor za odgoj mladeži. Nakon više prijedloga izabran je je Humac. Prema pismu fra Andrije Šaravanje od 24. kolovoza 1864. razlozi za to su slijedeći: 1) zdravo i blago podneblje, 2) blizina mlinica, 3) smještaj između gradova Ljubuškog i Vrgorca, 4) blizina mora, 5 udaljenost od vojničkih putova, 6) blizina medicinske pomoći iz Vrgorca i Metkovića (a očekuje se da će doći liječnik i u Ljubuški), 7) lako se može doći do ribe i zelenja, 8) već tu postoji kuća, na kojoj se može izgraditi prostran i predivan prvi kat sa šest soba i zajedničkim prostorom, 9) tamo ima dosta vlastitog zemljišta i 10) smještaj Humca u centru četiriju župa. Tako zapisa fra Ilija Lekić. Čim se odabrao Humac, franjevci su pripremali materijal, skupljali milodare da bi što prije završili gradnju. Uistinu, temeljni kamen za sjemenište postavljen je 4. travnja 1867. Već slijedeće godine sjemenište je bilo pod krovom. Godine 1869. sazidana je i crkva. 1870. na Humcu je otvorena škola, niži i viši razredi. Novicijat je tu prenešen 1876. i ostao do studenog 1877. Uz kratki prekid ponovno se ustanovio.

Već 1873. na Humcu se spominje i studij teologije.[14]

Što se tiće nastavnog programa za raniji period navodi se podatak da je obilježje širokobriješke i humačke gimnazije posve »slično sredovječnoj samostanskoj trivijalnoj i humanističkoj školi«. Jasnije, to je bio jedan konglomerat naukovnih sistema Franjevačkog reda i papinskih dekreta, kojima

11) **Isto**, 6. Godine 1866. biskup fra Anđeo Kraljević moli Generala da vrati u Hercegovinu fra Paškala Buconjića jer je potreban za profesora. ARHIV F., **Erzegovina**, XII/18,f.404r. Buconjić je stigao u Hercegovinu prije 25. siječnja 1867. (f.422r). Kasnije se uspjelo slati klerike u Innsbruck, gdje je austrijska vlada odobravala i posebnu potporu (usp. f.411r-416v, 460r-461r).
12) P. BAKULA, **Hercegovina prije sto godina** . . . Mostar 1970., 55.
13) P. DRAGIĆEVIĆ, »Osnutak . . . « **Cit. dj.**, 5.
14) ARHIV P., **Kronika**, sv. 2,f. 151r-158r.
15) P. DRAGIĆEVIĆ, »Osnutak . . . « **Cit. dj.**, 5-6.

se reguliraju crkvene škole. Najglavniji predmet uz vjeronauk bio je latinski jezik, te italijanski, pjevanje, stilistika i račun. Povijest i zemljopis su diktirani, a fizika i prirodopis ostavljeni su na slobodu profesora.[16] Da se predmeti na Humcu, a i na Brijegu što više kompletiraju i prilagode đacima, 30 siječnja 1876. tadašnji franjevački starješina i učitelj na Humcu fra Paškal Buconjić piše pismo hrvatskom banu Ivanu Mažuraniću. U tom pismu Buconjić upoznaje Bana da su hercegovački franjevci osnovali sjemenište na Humcu za »podgoj mladoga našega svećenstva u ovom našem zavičaju«. U tom zavodu se uči »od bukvara do viših dotično potrebnih znanosti«. Premda zgrada sjemeništa još nije potpuno dovršena, u nju su smjestili nekoliko učešće mladeži«. A, uz ostale potrebne stvari, nedostaju još i »učevne školske knjige, najskoli (osobito) u našem i za naš jezik«. A kako tih knjiga ima dosaa u ostalom hrvatskom narodu, Buconjić pouzdano moli »nebi li nam blagoizvolili udjeliti i za našu mladež školskih knjiga a mimo ine — početnih naših slovnica, poviesnica, zemljopisa«.[16] Ta molba je postigla željeni čif. Već slijedeće godine se ističe u Kronici da su sve knjige bile iz Zagreba, i to po ondašnjem gimnazijalnom sustavu.[17]

REFORME NA ŠIROKOM BRIJEGU

Političke prilike od god. 1875. do 1878. uvelike su ometale redovni rad nastave na franjevačkim školama, Kad se stanje poboljšalo, franjevačko starješinstvo je odlučilo da se na Širokom Brijegu drže četiri »početna razreda i četiri bogoslovna«, a na Humcu »osam poslijednih razreda«.[18] Međutim, već 10. svibnja 1883. franjevačko starješinstvo donijelo je slijedeću odluku:

»Vele štovano redodržavno razborništvo moli M. P. O. Čuvodržavnika, da svom silom, u sporazumu sa Prisvietlim gospodinom Biskupom, nastoji što obilatiju podporu zadobiti od Vlade, u svrhu, da se uvede i ustanovi novi sustav naukovni u učionam naše redovničke Čudodržave. . .[19] nalaže isto Razbirništvo Odboru, da čim prije izradi raspored sustavni, koji bi se u napomenute Učione (škole) ustanoviti morao. Odbor pako sastoji se iz slijetećih osoba: O. Franjo Dobretić, O. Augustin Zubac O. aPvo Petrović, te oci Lujo radoš, Nikola Šimović i Jerko Ljubić. Isto razborništvo naređuje, da se ustanovi jedna Zaklada, z pripomoć siromašnih učenika redovnika ove Čudodržave. Razbornici samostanski neka se pobrinu sredstvim za ustanovljenje napomenute zaklade«.[20] Navedene prijedloge je kustod fra Luka Begić odobrio i 15. svibnja 1883. naložio članovima odbora fra Augustinu Zupcu i fra Jerki Ljubiću da nastoje »izrađivati sustavni raspored redovničkih škola u Hercegovini«.[21]

Slijedećih mjeseci, članovi navedenog odbora su razmišljali o novom školskom sustavu, a dobili su kao uzorak sustav u zagrebačkim školama. Starješinstvo se brinulo za profesorski kadar među studentima koji su završavali

16) ARHIV P., **Povijest**, sv. 3, 567.
17) **Isto, Kronika**, sv.2,f. 155v-156r.
18) **Isto, Spisi Kustodije**, sv. 13,f.377r. i 292rv.
19) Čuvodržava tadašnji hrvatski naziv za pokrajinsku redovničku zajednicu. Čuvodržavnik ili kustos je poglavar te zajednice.
20) ARHIV P., **Acta Capitularit**, sv. 1,f.111rv.
21) **Isto**, f. 113v, br. 30 i 31.

bogosloviju.[22] Nije prošla ni puna godina dana, starješinstvo je već imalo novi sustav školovanja vlastitog podmlatka. Redovničko vijeće je 8. svibnja 1884. donijelo slijedeće zaključke:

1-0 »Da se djeca primaju svršetkom kolovoza oliti početkom školske godine.

2-0 Ako dijete nije ništa učilo a ima 11 do 12 godina, nima se primat. Drugačije prema razredim.

3-će. Prirediti po mogućnosti obće učilište za djeau s potrebnim za to sredstvim.

4-to. Pučke škole moraju se svršit u tri godine, inačije nemore li (dijete svršiti), odpušća se — no ipak more bit kakva rietka iznimka.

5-0.U normalnim školam za sad mora se ravnat prema »zagrebačkom sustavu.«

U slijedećim točkama se govori o dnevnom redu: predavanje neka traje sat vremena, a »među jednim i drugim predavanjem ima bit razmaka jedan četvrt sata«. »Ispiti moraju biti dvaput na godinu po sustavu zagrebačkomu.« Navedeni zaključci odnose se na širokobriješku školu, a zatim slijede oni što se odnose na »gimnazijalne škole na Huncu«. Tu se ističe da škola traje »6 godina: 3 do novicijata, 1 novicijat i 2 poslie novicijata«. Zatim se naglašava tješnja povezanost između odgojitelja i gojenaca, te prehrana i uzdržavanje učitelja na Humcu i na Brijegu.[23]

Preuzimanje zagrebačkog školskog sustava u franjevačkim školama, nije mogao ostati nepromijenjen zbog daljnjeg usmjerenja kandidata za svećenike i studente teologije. S druge strane, Vlada je u principu, bila protiv franjevačkih škola nudeći i franjevcima da šalju svoje kandidate u travničko sjemenište.[24]

Želeći rezimirati stanje redovničkih škola u to vrijeme fra Pavo Petrović piše slijedeće: »M. P. O. fra Luka Begić u dogovoru sa svojim vijećnicim iz petnih je žila nastojao da bi stanje školsko što bolje napredovalo u naukovnom i moralnom pogledu, kako i u pogledu zdravstvenom naređujuć da svako dijete mora imati svoju požatu, čašu i pristojnu hranu kako i pristojnu trpezu da odgojitelj mora biti s gojencima... Starešinstvo je također u načelu primilo, da se školski sustav zagrebački i u naše škole uvede i što izvrstniji učitelji stavljaju, ne želeć im jošte plaću povećati na 30f. preko običajne... da tim marljivije svomu zvanju odgovaraju i budu zadovoljniji. Redodržavnik je također nastojao i potrebite knjige za školu pribaviti i iz svoje pristojbine dosta lijepa novca u tu svrhu uložio... Nu puno se još hoće truda, postojanosti i žrtvovanja... a najviše hoće sa valjanih učiteljskih sila, koji bi imali volje i sposobnosti dovoljne, da se Redovničke škole podpuno reformiraju.«[25]

22) **Isto**, f. 119r, br. 98,6.
23) Tako zagrebački nastavni sustav je preuzet god. 1884., a ne kako se dosada pisalo god. 1889. — Usp. P. Dragićević i D. Mandić u navedenim studijama. Odluka je donesena na širokom Brijegu 8. svibnja 1884. **Acta Capitularia**, sv. 1,f.145rv. a original se nalazi u: **Spisi Kustodije,** sv. 14,f.61r.
24) ARHIV P., **Spisi Kustodije**, sv. 14,f.392rv. i f.481r. Usp. I. GAVRAN, **Luăerna lucens?** . . . Visoko 1978., 56-63.
25) ARHIV P., Acta Capitularia, sv. 1,f. 199v-200r.

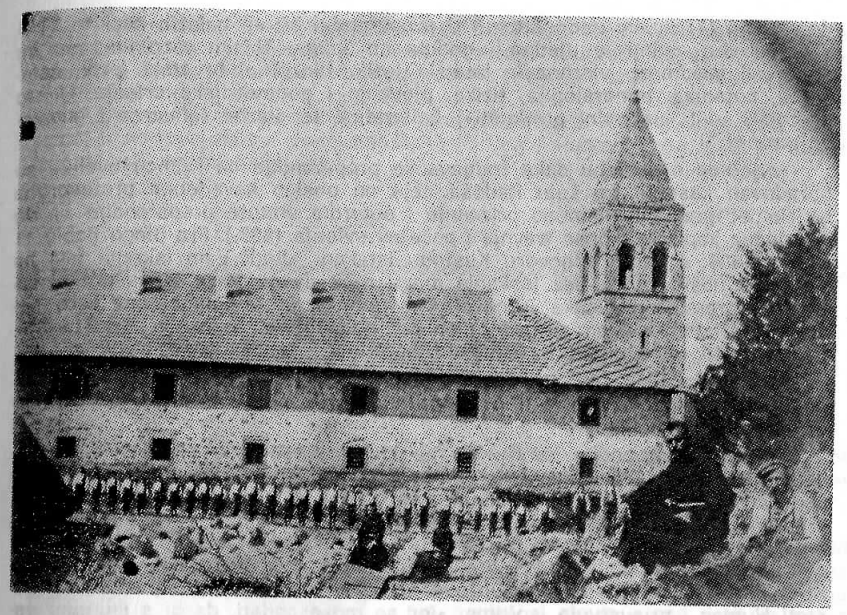

Đaci i profesori oko 1900. pred istočnim krilom samostana, gdje je bila gimnazija do 1902. Desno stari zvonik.

PREPARANDIJA NA HUMCU

Na polju reformiranja franjevačke gimnazije na Humcu posebnu zaslugu su stekli nadzornik fra Martin Mikulić, privremeno upravitelj fra Blago Babić, te učitelji fra Frano Ćorić, fra Dujo Ostojić i Alfonso Tichy. Oni su prosincu 1887. podnijeli starješinstvu Kustodije opširni elaborat »o nuždi i potrebi preustorojenja naše domaće škole«, te analitički pretresli školske zakone. Kao temelj novom planu uzeli su u razmatranje među ostalim disciplinarne propise olomučkog sjemeništa, postojeće gimnazijalne zakone u austrijskoj carevini i posebne prilike u Hercegovini.[26] Izradili posebne statute za novu prosvjetnu ustanovu na Humcu — **Franjevačku preparandiju.** U statusima se, između ostalog, donose odredbe o učitelju i njegovu odnosu prema predmetnom gradivu o predavanjima i odnosu prema đacima. o razredniku, o upisivanju gradiva i ocjena.[27] Tada je utvrđeno da se unose ocjene »za ponašanje«, »za nastojanje« i za »uspjeh u predmetima«. Prve dvije rubrike imaju ocjene od 1 do 5, a posljednja od 1 do 7 ovim redom: (1) izvrsno, (2) odlično, (3) pohvalno, (4) zadovoljno, (5) dostatno, (6) ne-

26) **Isto, Spisi Kustodije**, sv. 16,f. 40r-41r.
27) **Isto**, sv. 16.f. 52r-53r. Statuti su dovršeni oko 23. ožujka 1888. (**Spisi Kustodije**, sv. 17,f.10v-11r.); sv. 16,f.54r.-55r.

dostatno i (7) posve nedostatno.[28] U preparandiji su se nalazili đaci V. VI. i VII. razredu; zadnji je ujedno i godina novicijata. U tim razredima su se predavali predmeti: vjeronauk, latinski jezik, filozofija, hrvatski jezik, zemljopis, botanika, mineralogija, fizika, pjevanje i geometrijsko crtanje. Uz to postojali su i »uzgredni predmeti«: kaligrafija, te glazbe (glasovir i gudalove strune).[29]

Izvještaji o uspjehu đaka franjevačke preparandije na Humcu uvelike su obradovali kustosa fra Luju Radoša, teje on poslao navedenim profesorima na Humac posebno pismeno priznanje i potvrdio statute preparandije — do slijedećeg kapitula (konac travnja i početak svibnja 1888.). Fra Blago Babić 11 ožujka 1888. u svom odgovoru Kustodu istakao: »Budi Vam iskrena fala na priznanju naših truda. Bez laskanja mogu reći, da će Vaša dična požrtvovanost za promicanje nauka u našoj Provinciji ostati monumentom aere perennius. Vi nas svakom prigodom na rad pobuđujete, Vi nas u radu tvrdite, Vi nas protiv nepovoljnim nasrtajima branite!«

27. ožujka 1888. fra Blago piše da se zapaža vidni napredak » u ćudorednosti, marljivosti i pojedinim predmetima«. »Sve pjeva. Već se Vaš rad vidi. Već preustroj djeluje!«[30]

Statuti preparandije na Humcu su bili pretresani na sjednici Starješinstva 1. svibnja 1888. Osnovana je posebna komisija da ih pregleda« (a za sad da se učitelji ravnaju po onomu, što je po V. P. Čudodržavniku već privremeno odabrano«. U komisiju su ušli fra Nikola Šimović i fra Augustin Zubac.[31] Dok se to utvrđivalo, na Humcu se približavalo vrijeme završnih ispita i kraj školske godine Upravitelj preparandije fra Blago Babić zamolio je Kustoda, neka za tu prigodu pozove biskupa fra Paškala Buconjića, da posjeti Humac i prisustvuje ispitima, »jer se može nadati, da bi s ispitnim uspjehom ostao zadovoljan, s razloga, što zna prvašnje škole, te ih može sa današnjim preustrojom prispodobiti«.[32] Slijedeće školske godine (1888/89.) uvedeni su još talijanski i njemački jezik, a upravitelj škole se brinuo za nabavku škoskih udžbenika i knjiga od opće važnosti, dok su pojedini franjevci davali svoje priloge za obogaćenje muzejske zbirke. Profesori su davali sve od sebe, te uz ostale dužnosti i obveze preuzimali nove satove. Godine 1888/89. na Humcu je uveden i osmi razred za klerike. Tada ih je bilo pet. Učili su: vjeronauk, mudroslovlje, povijest, latinski jezik, hrvatsku slovnicu. liturgiju i kozmologiju po primjeru talijanskih samostanskih škola.

* * *

Istovjetnost nacionalnog bila i ideje Hercegovčakog ustanka dovele su do tješenje veze između franjevačkih škola u Hercegovini i onih u Zagrebu. Ne samo da se upotrebljavaju isti udžbenici, nego se 1884. preuzima i sustav zagrebačkih normalnih škola. Višedesetljetno iskustvo, političke okolnosti i vlastito zakonodavstvo omogućili su mlađim profesorskim snagama da 1888. stvore nove Statute za školstvo na Humcu. Tu srednje franjevačko školstvo već tada dobiva naziv preparandija.

28) **Isto**, f. 44r.
29) **Isto**, f. 42v-43r.f.46r.
30) **Isto**, sv. 17,f. 8r.f. 14rv.
31) **Isto, Acta Capitularia**, sv.2, f.31r.br.28.
32) **Isto, Spisi Kustodije**, sv. 17.f. 28rv.
33) **Isto**, sv. 17,f. 38v. f.40r-41v.f. 40r. f. 42v. sv. 16,f. 306r.

Nazivi nižeg i srednjeg studija su raznovrsni, prema preuzetim školskim programima. U početku su franjevci preuzeli program zapadnjačkih samostanskih škola, zatim ga posuvremenjavali i upotpunjavali prema potrebama vremena i rodnoga kraja.

Tako završi prvi period franjevačkog školstva u Hercegovini. Kroz to vrijeme, u novosagrađena dva samostana (Brijeg i Humac), otvorene su institucije za niži, srednji i viši studij.

Dr. Andrija Nikić

Ivan Zovko

(1864. — 1900.)

Ljudi budu, žive posve tiho, mirno, nečujno — da se za njih skoro i ne zna, i prođu. Ljudi žive, stvaraju i »sagore« ne ostavljajući »pepela«. Takav jedan očvjek je bio i Ivan Zovko. Tko je on? — upitat će se mnogi.

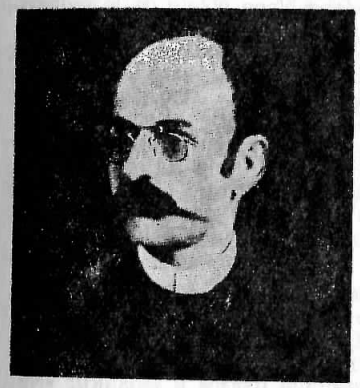

Ivan Zovko rodio se 29. kolovoza 1864. u Mostaru od oca Joze i majke Matije. Imao je teško djetinjstvo. Rano je izgubio majku, a skoro i oca, koji je nakon ženine smrti duboko potrešen i sina zanemario. Obitelj mu je s dobro stojećeg imovnog stanja spola na slabo i skoro materijalno propala. Ta neimaština uvjetovala je i to da Ivan u mladosti dobije tuberkulozu. Otac ga na školovanje šalje u franjevačku gimnaziju na Humac kod Ljubuškog. Gimnaziju ne završava ni na Humcu ni u Sarajevu, gdje se bio premjestio, nego se prebacio u učiteljsku školu i završio je.

Učiteljsku službu vršio je u Ljubuškom, Gornjem Vakufu, Konjicu i Bihaću. Bio je profesor Trgovinske škole u Sarajevu. Bavio se književnim radom i svoje radove objavljivao u glasilima: »Balkan«, »Glas Herceogvca«, »Osvit«, »Vrhbosna«, »Školski vjesnik«.

Umro je od tuberkuloze 30. ožujka 1900. u svom rodnom Mostaru.

Sastoji li se život od golih činjenica, i može li se život jednog tako neumornog i plodnog čovjeka svesti na činjenice? Sigurno ne. Prije svega, Ivan Zovko je bio čovjek čvrstog normalnog uvjerenja, altruista. On je cijeli život posvetio drugima. Bio j čovjek koji je shvatio da uljepšavajući drugima život pomaže sebi i uljepšava svoj vlastiti život, iako mu je organizam bio narušen bolešću. Njegov rad Njegov rad i njegovo životno djelo ne mogu se sažeti u nekoliko rečenica. Njegov neumorni rad s djecom, za koje je

imao nepresušni izvor ljubavi i strpljejna, predstavlja osnovu na kojoj se temelji njegovo cjelokupno stvaralaštvo. Pri svom djelovanju, a posebno kul. turnom djelovanju, jako puno je kontaktirao sa ljudima, izmjenjivao mišljenja, pomagao ljudima... Puno je putovao, skupljao narodno blago (poslovice, pjesme) bio veoma popularan kao kulturni organizator, pomago raznim kulturno-umjetničkim društvima pri osnivanju, pomagao pojedincima, pa čak od svoje učiteljske plaće školovao učenike.

Kao gimnazijalac počinje pisati. Piše pjesme, crtice, pripovijesti. Jedan njegov profesor piše: »Čitaj, uči bez prestanka i ne žuri pisanjem; pisanje samo onda ima svrhu, da time druge učiš, a tko druge hoće da uči, taj najprije sam treba mnogo da zna.« Svoje literarne radove objavljuje pod umjetničkim imenom »Mirjanin«.

Sva njegova literarna djela imala su svrhu da pouče i da razviju smisao za lijepo i plemenito te da potaknu druge na stvaranje. Veliki broj njegovih članaka i danas je poučan i zanimljiv. Pored književnog stvaranja njegovo interesovanje bilo je usmjereno folkloru i narodnim običajima. Rano se počeo interesirati za folklor, pa je stalno putovao, proučavao narodne običaje i gdje je god došao bio je toplo primljen. Sve narodno blago koje je prikupljao bi lježio je i objavljivao. Tako je izdao sto ženskih muslimanskih pjesama iz Bosne i Hercegovine i dvije veće turske pjesme.

Taj njegov neumorni rad u sabiranju narodnog blaga učinio ga je jednim od najzaslužnijih i najboljih folklorista. Jedan dobar poznavalac Zovkina rada napisao je: »Njegovi sastavci jesu pravi živi fonograf narodnog govora, a njegovi pohodi po zemlji i selima učiniše g veoma poznatom i rado viđenod osobom, osobito među seljacima.« Svoje radove s područja folklora najviše je objavljivao u »Glasniku« Zemaljskog muzeja i »Zborniku« Jugoslavenske akademije. Mnogi su mu rukopisi i do danas neobjavljeni. Oni se nalaze u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Neki rukopisi su objavljeni poslije njegove smrti u »Zborniku za narodni život i običaje« zaslugom Dragutina Boranića i drugih znanstvenih radnika. Njegova vrijedna korespodencija i drugi spisi koji su bili pohranjeni u kulturnoj zbirci »Napretka« u Sarajevu izgubljeni su.

Ivan Zovko bio je osnivač Hrvatske dioničarske tiskarne u Mostaru, a važan doprinos toj kulturnoj ustanovi dao je i sam prikupljajući dionice po Bosni. U ovoj akciji, kao isvakoj, znao je biti krajnje strpljiv i taktičan, tako da je uvijek znao popustiti i povući se, ako je to u općem interesu. U vezi s tim Ivan Zovko u jednom pismu piše organizatorima tiskare u Mostaru: »Ne mogu da ti se načudim, što vazda grmiš protiv Nadzornog vijeća i ravnateljstva. Ako ne će brijeg k Tebi a onda požuri Ti brijegu. Tako zaboga što i vi činite? Nego svaki dere na stranu, svatko hoće da ističe svoje »ja« kao da je generalisimus. Ne ide to tako u ozbiljnome svijetu. Valja popustiti radi interesa opće stvari. Samo uzmi to u obzir kako se ne može čovjek na vas osloniti. Jedan jedini časak... Energije na mi poleta treba. Svi smo zadrti kao koze... Uz Antu Jukića Ivan Zovko je bio najistaknutija osoba u učiteljskim redovima Bosne i hercegovine. On je bio jako moralno izgrađen, čvrstih uvjerenja, čvrste vjere u učiteljski poziv i uopće u snagu duha. Bio je kulturni organizator, pomagać i savjetnik. Pomagao je moralno i materijalno, kako društva tako i pojedince. Tokom cijelog života i rada njegov organizam, već poodavno nagrižen opakom bolešću, sve više je slabio. Kad je došao u svoj

rodni grad odmoriti se, njegov organizam je otkazao. Umro je od tuberkuloze 30. ožujka 1900. u Mostaru. Njegova smrt tužno je odjeknula po čitavoj Bosni i Hercegovini. Podjednako su bili zatečeni i tužni i Srbi i Muslimani, Hrvati, jer se Zovko prema svima isto odnosio. Cijeli tadašnji kulturni svijet bio je duboko potresen njegovom preranom smrću. Objavlen je veliki broj nekrologa po svim tadašnjim novinama, a u jednom i ovo piše: »Na Ivanu Zovki najjače se pokazala ona neoboriva istina da u prirodi nema ništa savršeno. Duhom gorostas, voljom div, a u rodoljublju lav, u srcima znanaca i prijatelja i cijeloga naroda velikan, a tijelom jedan slabić. i taj slabić ta sena ljudskog tijela unijela je da živi za jezik, da umire za njega. Jest, on je za svoj jezik napisao književnik Ljuboje Dlustuš povodom Zovkine smrti u »Školskom vjesniku« u Sarajevu. Na sprovodu Ivana Zovke, u Mostaru, prisustvovala je čitava tadašnja kulturna javnost Bosne, Hercegovine i Hrvatske. Sve kulturne institucije, od Jugoslavenske akademije u Zagrebu pa do čitaonice iz Gornjeg Vakufa, bile su zastupljene na njegovom sprovodu i poslale brzojave sućuti. Brzojave su poslali Tade Smičiklas-Kostrenčić u ime Matice Hrvatske dr. Ante Radić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Hrvatski »Trebević« iz Sarajeva i »Vlašić« iz Travnika, bosanski provincijal Anđeo Ćurić, književnik Josip Milaković, i mnogi drugi — koji su poštovali, voljeli i duboko cijenili Ivana Zovku.

U zahvalnici povodom njegove smrti piše: »Iskrena hvala o, franjevcima, koji su blagog pokojnika za vrijeme njegove teške bolesti očinski i kršćanski njegovali i u svemu nastojali da ga otmu iz čeljusti smrti.

Srdačno zahvaljujemo Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu, »Matici hrvatskoj« u Zagrebu, hrvatskom pjevačkom društvu »Hrvoje« u Mostaru, bratovštini sv. Ante u Mostaru hrvatskom pjevačkom društvu »Trebević« u Sarajevu, te svim korporacijama, koje su bilo kojim načinom izrazili svoja sučustva pri sprovodu milog pokojnika. Hvala cjelokupnom građanstvu i učiteljstvu svih škola koji su svojim prisustvom našu bol ublažili, počast iskazali, sprovod uveličali. Hvala svim i svakom, koji su ma kojim načinom iskazali svoja sučustva — od nas iskrena hvala, a od Boga vječna plaća!«

Ivan Zovko je bio izvanredno požrtvovana i duboko poštovana osoba. Imao je zašto živjeti.

M. G.

NAGOVJEŠTAJ

Ne želim da me crvi rastaču
u prolazu vremena
niti hoću vječno strvina biti
Ja željan sam plama u mraku vijeka
ja ustati moram iz početka
strah me je ući u prostor bezizlazni
Ja živjeti hoću
Nemiran vrtlog u duši mojoj
Zori svanuća iz mraka vuče
ja iz praha hoću ustati.

Vlado Mikulić - Jukić

Iseljavanje hercegovačkih katolika
od 15. stoljeća do danas

»Hercegovina cijeli svijet naseli,
a sebe ne raseli.«

Narodna poslovica

Stjecajem povijesnih, političkih, nacionalnih, vjerskih, ekonomskih, socijalnih, i drugih okolnosti seoba stanovništva iz Hercegovine počela je polovicom XV. stoljeća. Taj živi proces, s većim ili manjim intenzitetom u pojedinim vremenskim periodima, u obliku preseljavanja i iseljavanja nastavio se sve do danas. Sve uzroke, statistike, nove postojbine, osjećaje i poteškoće što su se doživljavale i proživljavale kroz stoljeća nemoguće je ovdje opisati na nekoliko stranica. A ne može se sve iz bogate arhivske dokumentacije ni citirati. Stoga to ostavljamo za posebnu studiju. Ovdje ćemo navesti samo najkarakterističnije događaje i po koji statistički podatak iz novijeg vremena za dokaz i upute radoznalim istraživačima ove (žalosne) pojave.

1. Spasavanje života

Polovicom XV. stoljeća Osmanlije su munjevitom brzinom prodirale prema Zapadu. Ubojstva, pljačkanja, mučenja, tlačenja nad pokorenim narodima prenosila su među susjedima strah igrozotu, to više što nije bilo izgleda da će se koja veća sila njima ispriječiti i zaustaviti njihov daljnji prodor. Godine 1463. pade Bosna u osmanlijske ruke, a i u Hercegovini pojedina mjesta. Konačno 1482. Turci zauzeše i posljednji pedalj Hercegove zemlje. Tada je stanovništvo vlastitim očima vidjelo i doživjelo što je prije čulo. Da sačuvaju bar vlastiti život, mnogi katolici iz Bosne i Hercegovine pobjegoše pred osvajačima.

U to vrijeme živio je u Bosni jedan franjevac bistra duha, daleka pogleda i junačkog držanja. Nije izgubio prisebnost u općem metežu i bezglavosti. On je na području izgubljenoga kraljevstva želio spasiti kršćanstvo i dio slobode. Svojim očima vidio je opću zaprepaštenost, strah, nevolje i bijeg tolikih katolika u Hrvatsku i Dalmaciju, a djelomično i dalje — u Italiju i Ugarsku. Vidio je slom svoje domovine, ali i slom franjevačke Vikarije, koja se proslavila radom za Boga, narod i domovinu. To je bio **fra Anđeo** — prezime mu se nije točno sačuvalo. Zovu ga **Zvizdović** i fra A. iz Vrhbosne. Fra Marko iz Lisabona 1570. piše: »Videći sluga Kristov da je kršćanskom puku onemogućeno služiti Bogu i vršiti vjerska djela. svojim propovijedanjem nagovorio je taj puk, da ostavi to kraljevstvo i da s njim pođe u druge zemlje, gdje će moći živjeti mirno služeći Bogu i ob-

1) O cijeloj problematici mogu se usporediti dvije monografije: VEČESLAV HOLJEVAC, **Hrvati izvan domovine**, MH, Zagreb 1968. i **Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine**, BK, Zagreb 1980. Citirani tekst je preuzet od: DOMINIK MANDIĆ, »Autentičnost Ahd-name Mehmeda II. B.H. franjevcima«, **Radovi Hrvatskoga Povijesnog Instituta u Rimu**, 3-4/1971., str. 64-65.

državajući Njegov sveti zakon. Kada je to saznao Turčin, dao ga je pozvati i u velikoj srdžbi upitao ga je za uzrok toga pokreta u narodu. Njemu je sluga Božji veoma veselo i mirno odgovorio, ne želeći drugo nego mučeništvo: Jer se narodu ne dopušta vršiti službu, koju je dužan iskazivati svome pravom Bogu; dodavši tome mnoge razloge i riječi s velikim zanosom. Tim je Turčin bio umiren i zbog pamentoga govora (sluga Božji) mu se tako dopao«, da mu je izdao posebno dopuštenje i diplomu koja je poznata kao Ahdnama.

Prema kritičnom izdanju najvažniji dio teksta glasi:

»Ja, sultan Mehmed-han, dajem na znanje svom puku i odličnicima, da su posjednici ovoga carskoga fermana. bosanski duhovnici (franjevci), našli moju veliku milost, pa zapovijedam:

Neka nitko ne smeta i ne uznemiruje spomenute ni njihove crkve. **Neka mirno stanuju u mom carstvu. A oni, koji su izbjegli, neka budu slobodni i sigurni. Neka se povrate i neka se bez straha u zemljama moga carstva nastane u svojim samostanima.** Ni moje visoko Veličanstvo, ni moji veziri, ni moji službenici, ni moji podanici, niti itko od stanovnika moga carstva neka ih ne uznemiruje. Neka nitko ne napada, niti vrijeđa i ugrožava: ni njih, ni njihov život, ni njihov imetak, ni njihove crkve. Pa i to, ako bi iz tuđine doveli kojega čovjeka u moju državu, da im je dopušteno.

Budući da sam spomenutima milostivo dao ovu carsku Zapovijed, kunem se slijedećom velikom zakletvom . . .

Pisano 28. svibnja 1463. U stanu Milodraž — kod Fojnice.«[2]

Ova Adhnama je kroz cijelo vrijeme osmanlijske uprave u Bosni i Hercegovini, kao i drugdje gdje su franjevci pastorizirali, bila prava »Magna charta libertatis« bosanskih franjevaca. Na temelju Adhname franjevci su se s narodom pod Osmanlijama zadržali, od zlostavljanja se branili te crkve i samostane popravljali.

Da je stanovništvo iz Hercegovine bježalo i na područje Dubrovačke republike slijedi iz fermana Mehmeda II. iz 1472. U njemu sultan naređuje Dubrovčanima da ne dopuštaju izbjeglicama bježati prekoo njihovih zemalja na Zapad i ako je koji tamo pobjegao, da ga vrate.[3] U Kanun-nami iz 1539. za sve bosansko-hercegovačke sandžake određeno je da se povratnicima ide dotle na ruku, da se svima povrate djedovinska dobra, ako su ta dobra bila i službeno data drugima.[4]

Koliko je stanovništva iz Hercegovine iselilo pred strahom od Turaka i koliko ga je pobjeglo nakon osvajanja, teško je ustanoviti. Svi su izgledi da je Hercegovina ostala u prvom času pusta. Nakon dobivanja Abdname i njenih prijepisa franjevci su se iz Primorja vraćali s narodom na djedovinu. Prisjetimo se da su nakon rušenja

2) (H. ŠABANOVIĆ), »Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća«, **Istorisko-pravni Zbornik**, 2/1949., str. 200-207. Brojni prijepisi čuvaju se u franjevačkim arhivima u: **Fojnici, Kraljevoj Sutjesci, Zaostrogu i Makarskoj**, a vjerojatno i na **Humcu** (prema kojem je god. 1902. učenjen prijevod što se čuva u **Mostaru**).

3) ĆIRO TRUHELKA, »Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke arhive«, GZ **Muzeja**, 23/1911., str. 38, br. 38.

4) (ŠABANOVIĆ), »Turski . . . « cit. dj., str. 199.

pet franjevačkih samostana katolike u Hercegovini franjevci sve do 1700. pravno, a još tridestak godina i stvarno služili iz samostana u Zaostrogu, Živogošću i Imotskom (Prološcu). Tu su ostajali do novih progonstava, a neki se nikad nisu ni povratili u Hercegovinu.

Osim grupnih i pojedinačnih iseljenika koji se susreću gotovo kroz cijeli period osmanlijske uprave u Hercegovini pod skupnim razlogom u potrazi za kruhom i slobodom — prisjetimo se zlostavljanja sa strane pravoslavnih crkvenodostojanstvenika, te hajduka, uskoka, ustanika i sl.

Nakon Kandijskog rata (1645—1669.) kršćanski svijet se ponovno konsolidirao Papa Inocent XI. pripremao je ligu protiv Turske. Car Leopold je obećao franjevcima i bosanskom biskupu fra Nikoli Ogramiću da će osloboditi Bosnu i Hercegovinu od turske vlasti samo ako ustanu na oružje i neka pomažu njegovu vojsku. U tom smislu izdao je i posebni proglas na sve balkanske kršćane, a svome vojskovođi Ljudevitu Badenskom je dao nalog: »Neka se trudi, kako će Bosnu i Hercegovinu spraviti pod njegovu vlast.« Ratno oduševljenje kršćanskih vojska i naroda počelo je malaksavati čim je nastupilo trvenje među saveznicima: između Venecije i Austrije, između cara i Hrvata te cara i Mađara. Zbog toga, iako se rat vodio na više frontova, vojske se nisu baš žurile da oslobode Bosnu i Hercegovinu. Uspjesi koji su bili na štetu Turaka urodili su novim progonstvima i mučenjima katolika. Nasto je strahovit bijes mržnje i osvete, pa franjevcima nije preostalo ništa drugo nego da bježe s narodom u susjedne oslobođene hrvatske zemlje. Tako nakon oslobođenja Primorja i Vrgorca (1689.) stanovništvo iz Blata, Brotnja i Goranaca s **fra Franjom Marinovićem**, serdarima i harambašama napušta svoje podneblje i uz odobrenje Venecije naseljava se oko Zadvarja i Vrgorca. Spominje se da je bilo preko 5.000 osoba ili 736 obitelji. To se dogodilo prije 8. svibnja 1694.[5]

S područja istočne Hercegovine 1687. mletački vojnici su sa sobom poveli gotovo cijelo katoličko stanovništvo i naselili ga na močvarno područje oko Opuzena. I iz Bosne je katoličko stanovništvo, predvođeno franjevcima, iseljavalo preko Save. Tako 1696. fra Andrija Šiprašić javlja u Rim da se do tada iz Bosne iselilo preko 100.000 katolika. Navodi se podatak, koji izgleda preuveličan, da se iz Hercegovine iselilo »barem 60.000 katolika«.[6] Kako su saveznici izgubili svaku nadu da oslobode Bosnu i Hercegovinu, odlučili su iz tih pokrajina iseliti sve katolike da bi ih sačuvali na životu. Radi toga u jesen 1697. princ Eugen Savojski prodire kroz Bosnu sve do Sarajeva i na povratku sa sobom vodi preživjele katolike.

Zanimljivo je spomenuti sadržaj dviju bujruntija koje su za područje Hercegovine izdane 1698. U prvoj stoji: »Iz kadiluka Mostar, Imotski i Stolac ranije je pobjegla neka raja u neprijateljsku zemlju. Ako netko od njih zatraži da se vrati u staru domovinu, dozvolite im i nemojte od njih ništa tražiti nego im posudite volove i sjeme.« U istoj bujruntiji ne dopušta se povratak odbjeglima u unutrašnjost »u

5) BOŠKO DESNICA, **Istorija Kotarskih uskoka**, Sv. 2. Beograd 1951., str. 307-308. Uz fra Franju potpisano je još 29 vođa.
6) ARHIV (Provincije u Mostaru), **Povijest**, sv. 2, f. 229.

vrijeme okupacije«.[7] To zasigurno da stanovništvo iz unutrašnjosti ne provali preko granice. U drugoj bujruntiji za šire područje hercegovačkih kadiluka stoji: »Ranije iz vaših kadiluka pobjegla je neka raja u nemuslimansku zemlju. Ako netko od njih zatraži da se vrati u staru domovinu dozvolite im i neka se od njih ništa ne traži nego im posudite volove i sjeme.« Tu se vjerojatno podrazumijevaju pojedinačna i manja iseljavanja. Zatim u dokumentu stoji: »Raji koja je (bila) nastanjena na područjima Pive, Banjana, Rudina, Brotnja, Blata, Imotskog, Duvna, Rakitna, Goranaca i Ljubinja, koja se mjesta nalaze pod vašom upravom, ne dozvolite da se vrati u svoja stara prebivališta. Ako oni to učine popišite ih sa svim generalijama, naznačite iz kojih su kadiluka odselili i u koje su mjesto došli i taj nam spisak pošaljite.«[8] Razlog takvoj naredbi su vjerojatno organizirana masovna iseljavanja koja su se dogodila prije više godina. Stanovništvo koje je pod Venecijom osjetilo bilo slobode, kad bi se vratilo, moglo bi postati nosilac ustanka, pa bi vojska i navedene turske kadiluke oslobodila i priključila Veneciji.

Kroz slijedeće stoljeće i pol, pod turskom upravom stanje se mijenjalo, stanovništvo se prirodnim putem povećavalo, o slobodi se tek snivalo. Masovnijih iseljavanja, koliko mi je poznato, nije bilo do Hercegovačkog ustanka 1875.

2. Traženje kruha

Od 1878. pa dalje katoličko stanovništvo u Hercegovini je počelo stjecati imanja i materijalno se uzdizati. K njima su doseljavali vladini službenici s raznih strana. Škrtost tla i suša s nerodnim godinama prisiljavali su pojedine osobe i obitelji da se iseljavaju »trbuhom za kruhom«.

Prema statistici koju je, po svoj prilici, izradio fra Rudo Mikulić za ondašnji ljubuški kotar (od Čapljine do Vira) može se iz godine u godinu pratiti iseljavanje stanovništva iz tog kraja sve do 1914. A evo podataka:

Od 1886. do 1900. iz Kotara su iselila 24 katolika, a od 1901. do 1914. 3034 osobe. God. 1893. Jozo Drežnjak je odselio u Evropu, a potom u Ameriku. U Ameriku (USA) prvi je odselio Ivan Kežić iz Crvenog Grma 1898. Slijedeće godine odlaze još dvojica: Jozo Kordić iz Tihaljine i Ivan Jurić iz Klobuka. Iseljavanje u Ameriku doživljava svoj vrhunac 1907. Tada je odselilo 1252 — među njima i dvije djevojke sa sela. 1905. u Kaliforniju je odselilo 7 osoba — Ivan Ćutuk je imao samo 14 godina. A još prije 1902. u Australiju seli Ilija Vekić. Godine 1904. na Novi Zeland seli 20 osoba.

Slijede podaci po mjestima (ovdje se podaci odnose i na muslimane i pravoslavne gdje ih je bilo) — od 1886. do 1914. iselilo je iz: Klobuka 410, Ljubuškog 377, Graba 237, Vitine 236, Veljaka 178, Drinovaca 174, Tihaljine 133, Vašarovića 128, Ružića 120, Šipovače 111, Cr-

7) ARHIV Hercegovine, AT, br. 297 — **Sidžil blagajskog šerijatskog suda** (1698-1779), list 8b. Izražavam zahvalnost osoblju Arhiva na susretljivosti.)
8) **Isto.**
9) ARHIV P., **Spisi Provincije**, sv. 73, ff. 307r i 311r.

venog Grma 104, Grabovnika 102, Prologa 101, a ispod 100 osoba iselilo je još iz: Čapljine, Gabele, Trebižata, Dretelja, Posušja, Vojnića, Otoka, Orahovlja, Lisica, Humca, Bijače, Zvirića, Hardomilja, Rašljana, Predgrađa, Radišića (94), Proboja, Studenaca, Međugorja (75), Puteševice Gruda (69), Borjane, Sovića (57), Gorice, Ratikna (71), Stubice, Cerna, Dragićine, Batina, Graca i Vinjana. Sve skupa iz Ljubuškoga kotara u navedenom periodu iselilo je 3.404 osobe.[10]

Za vrijeme Prvog svjetskog rata hercegovački franjevci predvođeni fra Didakom Buntićem izveli su u Slavoniju hercegovačku sirotinju u borbi protiv gladi i spasili jednu cijelu generaciju. O tome je drugdje pisano i poznato, pa nato samo upozoravamo.[11]

Nakon prestanka austro-ugarske državne uprave u Hercegovini starosjedilačko stanovništvo je uglavnom ostalo na svojim ognjištima. Veći dio doseljenih službenika napustilo je ovu pokrajinu.

Svatovi Ivana Sliškovića i Mile r. Kraljević na Trnu

Dvadesetih godina zapaža se seljenje i starosjedilačkog stanovništva, posebno mlađih. Tako primjerice katolici iz Hercegovine iseljavaju ne samo u Ameriku, nego i u pojedine zapadnoevropske zemlje. Oni se pridružuju hrvatskim iseljenicima kojih ima u Francuskoj, Belgiji, Luksemburgu, ali ne zaboravljaju ni Južnu Ameriku. Samo iz Ljubuškog kotara, prema broju izdanih pasoša, od 1925. do 1929. ise-

10) **Isto**, f. 309r.
11) Usp. ANDRIJA NIKIĆ, **Godine gladi. Povijesni prikaz spasavanja hercegovačke sirotinje** (1916. — 1919.), Duvno, 1974. i **Fra Didak Buntić. Spomenica**, Mostar — Zagreb, 1978.

lile su 1162 osobe.[12] Tridesetih godina, kad je u Hercegovini zavladala glad, stanovništvo opet seli. Da bi zaustavili tu seobu franjevci na čelu s fra Rudom Mikulićem zbrinjavaju djecu po hrvatskim pokrajinama i nabavljaju hranu za hercegovačko stanovništvo. To je bilo drugo pomlađivanje Slavonije, jer se velik broj zbrinutih nije više vratio u Hercegovinu.[13]

Jela Slišković (Mokro), Grgo Skoko (Rasno), Anica i Luka Slišković (Mokro), vjerojatno 1938.

Poslužit ću se odgovarajućim statistikama migracije stanovništva između 1919. i 1971. iz Hercegovine — Bosna nije uključena. U pojedine pokrajine, današnje republike: U Crnu Goru 2842 osobe — 198 Hrvata, u Hrvatsku 50.912 — 43.860 Hrvata (1970. godine 3607 osoba), u Makedoniju 733 osobe — 41 Hrvat, u Sloveniju 803 — 198 Hrvata, u Srbiju 12.527 — 4.777 Hrvata, u Vojvodinu 23.675 — 4031 Hrvat i na Kosovu 1062 osobe — 24 Hrvata.[14]

12) ARHIV P., **Spisi Provincije**, sv. 73, f. 307r.
13) **Isto, Ostavština fra Tihomira Zupca.**
14) Usp. **Popis stanovništva i stanova 1971. Stanovništvo** . . . , sv. 1, Izd. SZS, Beograd 1974. na odgovarajućim mjestima, po Republikama od strane 56 pa dalje. Mogla bi se navesti i statistika doseljenih s raznih strana u Hercegovinu. Za posebne i ubrzane razloge iseljavanja treba navesti i stvaranje umjetnih jezera u Jablanici i Rami.

Kad to saberemo, onda statistika kaže slijedeće: Od 1919. do 1971. (a seljenje nije prestalo ni danas!) iz Hercegovine je iselilo 92.554 osobe. Od toga 53.129 Hrvata, a 39.425 iz ostalih nacija. Među njima su zastupljeni: Srbi, Muslimani, Crnogorci, Makedonci, Slovenci, Albanci, Bugari, Česi, Rusi, Mađari, Slovaci, Nijemci, Židovi, Poljaci Romi, Ukrajinci i ostali. A koliko je još osoba preselilo iz Hercegovine u Bosnu u navedenom periodu? Točno ne znam. Ai primjerice, tko je živio u Sarajevu, da druga mjesta i gradove ne spominjem, moći će bar djelomično upotpuniti svoju sliku o iseljenoj i raseljenoj Hercegovini.

Mara Paponja + Ivana (Zvirići) i Luka Petković (Studenci) oko 1940.

U potrazi za što većim plaćama kroz posljednjih dvadesetak godina, a i više, iz Hercegovine je mnoštvo naroda otišlo na »privremeni« rad u zapadnoevropske zemlje. Tražeći bolju plaću mnogi od njih su već do sada zaboravili na svoju domovinu i zavičaj. Evo statistike po općinama. Prema službenom popisu stanovništva iz godine 1971. na »privremenom« radu se našlo: Bileća 176, Čapljina 1092, Čitluk 2037, Duvno 5481, Gacko 234, Grude 2335, Jablanica 301, Konjic 909, Ličtica 3076, Ljubinje 42, Ljubuški 3545, Mostar 2198, Nevesinje 769, Stolac 855, i Trebinje 263. Ukupno van državne granice bile su 23.233 osobe.[15] Povratak onih koji traže samo radno mjesto još se odugovlači, jer prema najnovijoj statistici, ne obazirući se na plaću, u Hercegovini preko 15.000 osoba čeka na radno mjesto. Evo svježih pojedinačnih statističkih podataka s konca mjeseca kolovoza godine 1980. Opet slijedi navod općina po abecednom redu: Bileća 372, Čapljina 837, Čitluk 491, Duvno 501, Gacko 256, Grude 516, Jablanica 361, Konjic 1746, Ličtica 834, Ljubinje 119, Ljubuški 927, Mostar 4794, Neum 92, Nevesinje 455, Stolac 539, i Trebinje 1354. Da se ne mučite zbrajati — ukupno 14.766 osoba.[16] Uz to su prisutni i drugi razlozi koji potiču pojedine osobe iz Hercegovine da napuštaju svoj zavičaj.

Evo, skupio sam ovdje jednu pregršt podataka o jednom narodu koji je kroz posljednjih pet stotina godina bio propet između domovine i slobode, života i smrti, glada i zarade, kruha i krova, ostanka i seobe. Neka budu poticaj da se ova teška stvarnost bolje upozna i manje događa. Uza svu bol koja je ostala u srcima iseljenika iz Hercegovine, mora se istaći da je malo iseljenika iz pokrajina u svijetu koji su bili u takvim povijesnim uvjetima, a da su ipak uspjeli opstati i održati se kao jedno u novoj sredini. I još više, uz to zavičajno jedinstvo katolici iz Hercegovine u novim sredinama postaju **oaza života, kvasac vjere i žeđ za zavičajem.** Nek ih uvijek prate stihovi našeg pjesnika seljaka Nikole Kordića:

»Ljubi, sine, milu domovinu,
Budi, sine, otac svome puku,
Nevoljniku pruži svoju ruku!
Gladnu, sine, podaj koru hljeba,
Bog će ti to platiti sa neba!

Strogo pazi da pravica vlada,
A nepravda i sila nikada!
Čuvaj vjeru — baštinu otaca,
Vjera nek ti prva je svetinja,
Za njom majka draga domovina.«

(Prvi Kralj)

S tim svetinjama Hercegovina će i dalje cijeli svijet naseliti a sebe neće raseliti!

Dr. Andrija Nikić

15) Usp. **Popis stanovništva i stanova 1971. Stanovništvo i domaćinstva u SR Bosni i Hercegovini** . . . iz 1975. Izd. RZS, Sarajevo, april 1976., str. 76 pa dalje. Premda nije navedeno, vjerojatno podaci se odnose i na druge zemlje u svijetu.
16) Usp. **Statistički bilten** . . . , Mostar, avgust 1980., br. 8, str. 4.
17) Citirano prema **Kršni zavičaj**, br. 10 (1977.), str. 64.

Slava Ereš

»Vran planina nije nikad sama, ja l' bez vuka, ja li bez ajduka«. Tako često pjevaju naši guslari. A jednog dana mjeseca lipnja 1950. Vran je osvanuo u zelenilu jela, bukava, borova i nižerastinjskog grmlja. Proplanci i doci prostrti sagovima najljepšeg i najraznobojnijeg cvijeća. Zrak ispunjen pjevom raznovrsnih ptica. Sve nekako veselo, omamljeno mirisom šume i cvijeća.

Toga jutra bile su vesele i četiri djevojke, koje su pustile svoja stada ovaca uz cvjetnu, bujnu travu ispod šume. Djevojke su pjevale, dozivale se i podukivale. Ovce se popele visoko iznad Omrčenice strmim se pašnjacima razmilile te okrenule prema istoku. Već je bilo oko pola dana, sunce visoko na bistrom nebu ogrijava, miluje prekrasnu prirodu. Ovce zaplandovale u cvjetnoj i travnoj uvali, djevojke posjedale na jednoj glavici u hladu stare bukve na osami, poskidale torbe, prostrle po travi, prekrstile se i blagovale što je Bog dao: kruha, sira i mlijeka u bocama. Jele, šalile se i smijale. Došao red na devetnaestogodišnju Slavu da donese u bocama vode s čatrnje od šumarove kuće. Slava uprti torbu s praznim bocama i krene niza stranu kroz gustu šumu prema čatrnji udaljenoj skoro pola kilometra.

Prođe i dulje vremena, Slave nema. One počeše podvikivati i zvati. Najedanput očuše djevojački krik i njegovu jeku. Cure se prepadoše i pobjegoše u gustu šumu. Nastade grobna tišina. Samo se ponekad čulo zvono ovna predvodnika, koji se češao. Prošlo i sat vremena, a Slave nema. Pomisle, da se Slava, po kojoj nesreći, nije udušila u čatrnji. Sve tri odoše k šumarovoj kući. Kad tamo, sve tri zastaše ko ukopane. Stade plač i vika. Slava je ležala blizu čatrnje, preklana i silovana. Torba s nalivenim bocama bila je na ledini blizu nje.

Kao izbezumljene, pobjegoše opet uz planinu, prema stadu ovaca. Iva je ko bez duše odletjela kući na Omrčenicu, da javi susjedima. Ivan pritegnu opanke i pravo u Kongoru. Sav zadihan i znojan od dalekog puta, javi tužnu vijest miliciji, koja je tada boravila u Kongori. Ubrzo se skupilo nekoliko ljudi i zajedno s milicijom do pokojne.. Došla je komisija s liječnikom. Sutradan je pokopana na mjesnom groblju u Kongori. Ljudi se mijenjali i pokjnicu donijeli na nosilima. Na sprovodu nije bilo bliže Slavine rodbine, jer je ona čuvala i svoje ovce i svoga susjeda, a roditelji joj Andrija Ereš i Anica r. Alilović bili u Radišićima.

Uza svu pretragu sigurnosnih organa, nikad se nije ustanovilo tko je bio razbojnik.

Eto, prođe punih trideset godina otkad naša neznana junakinja leži u kongorskom groblju. Pala je za vjeru i djevojačko poštenje. Naša draga mučenica, moli Boga za svoj narod, osobito za našu mladež!

Blago Karačić

PERO LOVRIĆ VRANIN

Rođen 1885. na Uzarićima, selu navrh Mostarskog Blata koje se laganim usponom diže usporedo Trtlama, punom plodnih vrtova, njiva i vinograda s isprepletenim šumarcima prema Širokom Brijegu. Vjerom i ljubavlju prema Bogu i svom narodu proživljava vremena od austrijskog carstva sve do današnjih dana. Prožet vječnim Božjim istinama uvijek najodlučnije odbija svaku zabludu. Umro je u 95. godini, 24. 11. 1979.

Još kao dječak odskače bistrinom uma i uzornim kršćanskim odgojem *i* vladanjem. Oko hercegovačkog prosvjetitelja i dobročinitelja fra Didaka Buntića palo je na njega. Izabrao ga je i naučio služiti misu i pjevati poslanicu. Kasnije mu pomagao kod širenja pismenosti među našim narodom.

Živio kao uzorni kršćanin. Redovno primao svete sakramente i pohađao svetu misu, iako je morao sat i po pješačiti. Nepropustljivo je obavljao zajedničku obiteljsku molitvu, ponavljao i učio kršćanski nauk, pratio hrvatski katolički tisak, redovni čitatelj svih knjiga Društva svetoga Jeronima bio je član Hrvatskoga katoličkog pokreta, i njegov najbolji promicatelj. Mlade i stare hrabrio da preko katoličkih društava upoznaju kršćanski nauk i da po njemu oblikuju svoj život. Živio je za vjerski preporod i obnovu svih ljudi.

Bio je duševna snaga i veličina svoga sela. U svim spornim i neriješenim pitanjima svi bi rekli: Idemo k Peri da vidimo, što on misli. Redovno se usvajalo njegovo mišljenje. Uživao je velik ugled i poštovanje. Posjedovao je čistoću zdravih misli, sudova i praktičnog života. U svakom dobrom pothvatu svoga sela bio je uvijek prvi. Kad se počela u njegovom selu zidati crkva, bio je među prvima u davanju novčane pomoći. Zadnje dane svoga života proveo je kod kćerke u Mostarskom Gracu. Češće bi čeljad zamolio da ga iznesu u dvorište pred kuću. Tada bi im rekao: Da vidim, da gledam i da se nagledam svojih dragih Uzarića. To mu je bilo veliko veselje i zadovoljstvo. Tako je volio svoju rodnu grudu.

Završio je samo osnovnu školu. Od Boga nadaren i sposoban, koliko je mogao, pratio je zbivanja u svijetu, posebno u Crkvi.

Talente koje je primio nije zakopao nego s njima radio na slavu Božju, na dobro svog naroda i svoje osobno dobro. Volio je, ne samo Uzariće nego i cijeli Brijeg. Nešto prije smrti je rekao: »Nije mi žao umrijeti, jer umirem ko 'Rvat i katolik.«

Mladen Barbarić

DON ZVONKO VULETIĆ

Na Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije iznenada je umro župnik na službi u Studencima don Zvonko Vuletić, ne dočekavši objelodanjivanje svog članka u prošlom broju »Kršnog zavičaja«.

Don Zvonko je rođen 2. prosinca 1932. u župi Donji Gradac od oca Josipa i Cvijete r. Sentić. Sjemenište je pohađao u Dubrovniku, a bogosloviju u Zagrebu. Zaređen je za svećenika 2. srpnja 1961. u Stocu.

Služio je u župi Ravno do 26. kolovoza 1970. godine, kada je prešao u župu Studenci. U Ravnom je temeljito obnovio župsku crkvu, nadogradio sakristiju i nabavio kameni oltar okrenut prema narodu (prvi u Hercegovini), koji je posvećen 18. kolovoza 1967.

U Studencima je vodio brigu o iznemoglom bivšem župniku pok. don Andriji Majiću. Uz ostale pothvate potpuno je izradio župsku crkvu i popravio župsku kuću, a u selu Stubica uz pomoć složnih mještana organizirao izgradnju i uređenje seoske crkve (6x17 m) 1975. Prošle godine uključio se u moderni duhovni pokret zajednice Bračnih susreta i meditacije. Za to je zagrijao i nekoliko župljana.

Kad se 8. prosinca 1979. vratio s mise iz Stubice, pozlilo mu je, pao u svojoj sobi i umro od srčine kapi. Prisutni kapelan mu je dao odrješenje i sv. ulje.

Sprovodu 10. prosinca 1979. uz biskupa koadjutora Pavla Žanića prisustvovalo je mnogo svećenika iz Hercegovine oba pastoralna klera, mnogi sa strane, velik broj časnih sestara, mnoštvo vjernika iz Studenaca i okolnih župa. U ime vjernika iz župe Studenci toplo se i zahvalno oprostio Miško Luburić. Nakon mise u Studencima don Zvonkino tijelo je ispraćeno u rodno mjesto i pokopano s njegovim roditeljima u Donjem Gracu. Za sve dobro koje je u životu učinio neka mu je veliko HVALA od njegovih vjernika i ostalih prijatelja i poznanika, a duša neka mu počiva u miru Božjemu!

Mato Šarić

Fra Franjo Radišić misionar u Kini

Prije četrdesetak godina jedan naš fratar otišao je u Kinu u misije. Kako je to jedinstven primjer, zato ćemo se osvrnuti na njegov životopis i rad.

1. Životni tijek

Rodio se 7. kolovoza 1913. u obitelji Šimuna Radišića i Ive r. Čerkez u Grljevićima. Na krštenju su mu dali ime Lovro. Nakon osnovnog školovanja odlazi u franjevačku gimnaziju na Široki Brijeg (1925. — 1932.). Već u to vrijeme Lovro se priključio akciji provincijala fra Dominika Mandića za širenje misionarskog apostolata i žara za misije među sukolegama. Godine 1932. Lovro je postao franjevac i uzeo ime Franjo Ksaver — ime zaštitnika Istoka. Za vrijeme novicijata na Humcu Franjo je još više očitavao svoj misionarski žar. Tako u pismu od 14. siječnja 1933. on piše provincijalu Mandiću: »Već odavno sam začuo slatki glas dragog Isusa koji mi u najzanosnijoj ljubavi govori: 'Slijedi me!' Ne mogavši se oduprijeti utjecaju Njegove ljubavi veselo i tvrdo sam odlučio da ću ga slijediti.« Kao đak s vanrednim sposobnostima fra Franjo se moralno, intelektualno i fizički pripremao za svoju budućnost. Kad je saznao da u Rimu postoji misijski Institut on piše provincijalu«: Ta je sretna vijest dobro rasvijetlila stazu moga puta, i ja vruće želim doći u to toplo gnijezdo gdje se odgajaju poslenici Kristovi, i to što prije...« Taj iskreni zanos za misijama urodio je plodom. Po završetku studija fra Franjo je ređen za svećenika 21. veljače 1937. Odslužio je vojni rok, osposobio se u ljekarništvu, završio misijski tečaj i pošao u Kinu. Sadržajan je Franjin opis ulaska u Kinu, pa ga pročitajmo:« A ja ulazeći u Kinu, očekivanu i obećanu zemlju, zemlju želja mladosti moje, zemlju koju mi starješine dadoše za moj apostolat, zemlju u koju uđoh u postu i molitvi, — podignem ka Gospodinu vječni prinos: Gospodine moj, živi Bože, davno još, Ti to dobro znadeš, prinio sam Ti sve — i srce, i tijelo i dušu.« Svjestan da njegov put žrtve i odricanja neće biti besplodan zapisa: »Jest, dragi moji Kinezi, ja sam umro i — umirući živim da se Vi svi spasite, ne samo Vi nego i

svi drugi, a to sve samo i jedino — sve na najvišu SLAVU BOŽJU«.

Fra Franjo je djelovao u Kini jedno desetljeće. »Kulturna« revolucija je prekinula njegov životni plan. Bio je protjeran, poput brojnih nesebičnih ljudi koji su s najuzvišenijim idealima i neumornošću djelovali na vjerskom i kulturnom uzdazanju jednog brojnog naroda. Poslije izgnanstva fra Franjo se vratio u Rim, pa u Ameriku. Preminuo je u Chicagu 19. lipnja 1980.

2. Franjina poruka obiteljima

Fra Franjo Radišić, China, oko 1942.

VAMA, drage kršćanske obitelji hoću da napišem jedno pismo — jedno pismo kao s onu stranu groba — jedno pismo puno Ljubavi. U ovome pismu iznosim pred Vas Blago kojega niti »moljac izjeda, niti lopov krade«; koje nikad ne propada, koje nas nikad ne ostavlja, koje nas prati i — preko groba.

Znajte! — dok mi prolazimo kroz ovaj život sličimo čovjeku koji je u snu. Mi malo ozbiljno mislimo. Mi gotovo nimalo ne razmišljamo. Zato i jesmo bijedni. I zemlja na kojoj stanujemo nekako je opustošena. Kaže sv. Pismo: »Grozno je opustošena cijela zemlja, jer nema onoga koji razmišlja srcem«.

Jest, tako je to. Evo pitali smo one koji su proputovali čitavi svijet: da li ima na tom svijetu kakove sreće — kakova dobra. Svi nam jednoglasno odgovaraju: na tom svijetu svađe i ratovi, na tom svijetu bijeda i nemir. Proučili smo i prošlost sve do u najstarije davnine od kadano počeše ljudi tragati po toj zemlji, i vidjesmo i bijede mnoge — mi vidjesmo jasno kako čovječja zlodjela uvijek i sigurno donose strašnu kaznu još i na ovome svijetu — kaznu koja pada ili na onoga koji počinja zlodjela ili na njegova bližnjega. Mi smo često puta bili kod umirućih. O! kako je teška i gorka smrt, smrt kazna za zlodjela. Vidjeli smo zaista da u tom času čovjek ispravno i istinito govori. Rekoše nam mnogi: O, — da mi se je povratiti još jedanput u život — da možemo barem još samo i malo živjeti — Oh! kako bismo pametno, dobro i pobožno živjeli. Bože moj! kako se strašno ljudi varaju u tom životu. Čovjek, dok je mlad, zdrav i bogat, kako veli, sve budalaštine počinja! O, ispraznosti ispraznosti, o sljepoćo i prijevaro vele gorka. Čovjek star, bolestan i siromašan kako li je nestrpljiv, nemiran i bijedan! O, zašto ne razumi smisao Križa. OOOO! recite svima — opomenite sve da ne bi i oni na smrti po prvi put osjetili ovu sigurnu Istinu.

China, 1942.

fra Franjo Radišić

Rijetki su velikani da sve svoje ideale posvete životu i djelovanju među dalekim, nepoznatim i nekršćanskim ljudima. Jedan od tih heroja je bio i fra Franjo Ksaver Radišić, hercegovački franjevac rodom iz Grljevića. Navedene rečenice iz pojedinih njgovih zapisa djelomično nam pomažu da se približimo potpunom njegovom predanju za dobro drugih, starih i nepoznatih, po programu Evanđelja i da se približe kršćanskoj obitelji kao čistom izvoru iz kojega izlaze velikani, heroji i sveci.

Nadam se, da fra Franjo ni sada neće prestati, na drugi način, pomagati razvijanju misionarskog duha i žara među našim hercegovačkim sinovima. Njegova poruka i u ovom bučnom i neshvatljivom svijetu može postati savjet svima i svakome: »Mir je u mojoj duši kao da sam u dalekoj i osamljenoj pustinji!« i njegov »put je pun plodova i to velikih plodova, premda to svijet ne vidi...«

Dr A. Nikić

Fra Velimir Šimić

Rodio se u Alagovcu godine 1896. u hajdučkoj obitelji Šimića. I on je u svojoj krvi imao dio otpora protiv nasilja i nepravde za što je Andrijica Šimić žrtvovao cijeli život. Nakon svršenog osnovnog školovanja u Grudama Velimir odlazi u gimnaziju na Široki Brijeg. U rujnu 1914. stupio je u Franjevački red. Fra Velimir je bio jedan od devetorice koji su položili prvi ispit zrelosti na Franjevačkoj širokobriješkoj gimnaziji. Poslije toga odlazi na studij u Mostar i u Beč. Za svećenika je zaređen 1921. Po završetku studija djelovao je u Mostaru, Drinovcima, Posušju, Kongori, Bukovici, Ružićima, Posuškom Gracu i na Širokom Brijegu.

Nije potrebno posebno naglašavati da je djelovao u Hercegovini u ratnim i poratnim godinama, i to u raznim mjestima i posebnim okolnostima. Uvijek i svugdje bio je s narodom. Kao svećenik usađivao je u ljudska srca uzvišene ideale katoličke vjere. Ustajao je protiv nepravde, pa ne znam s koje strane dolazila. Posebno je poznat njegov herojski istup na blagdan sv. Stjepana. Naime, u vrijeme kad se planiralo o završetku vjere u Hercegovini i kad su se razbijali kipovi, palilo crkveno ruho i zatvarale crkve fra Velimir je pred narodom, koji je zdvajao, bez imalo ustručavanja i bojazni rekao: Neprijatelji naše vjere neće uništiti sav kruh u našoj župi, ostat će jedan komadić i ja ću s njim misu slaviti. Neće oni ni razbiti sve čaše — kalež su stukli — ostat će jedna i ja ću s njom umjesto kaleža misu slaviti.

Jedna druga zgoda je vezana uz crkveno zvono u Ružićima. Usprkos oblacima koji su se navlačili nebom on je planirao, naručio i nabavio za župu zvono težine 223 kg, glasa C. Da zvono dođe u Ruži-

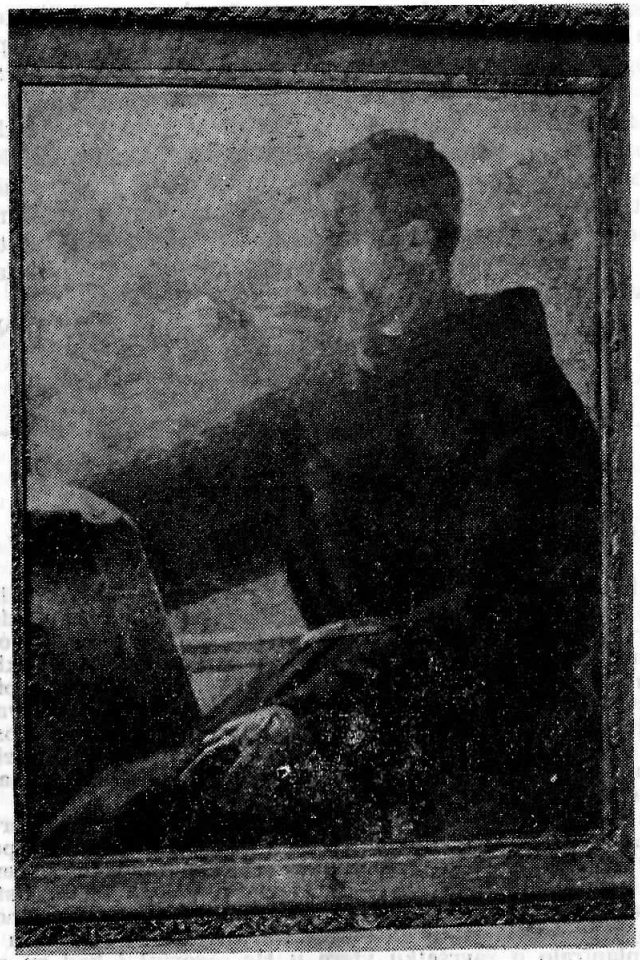

Autoportret iz mladih dana

će imao je dosta poteškoća. Konačno, uz pomoć prijatelja i svoje domišljatosti, uspio je. Zvono još i danas razbija tamne oblake.

Fra Velimir je prvi u pastorizaciju uveo motor, bavio se fotografiranjem, bio kažnjavan od državnih vlasti zbog radio aparata, nabavio u novoj Jugoslaviji prvo zvono, a posjedovao je uočeni talenat za slikarstvo. Njegov autoportret stručnjaci smatraju jednom od najvrednijih slika u našem samostanu na S. Brijegu.

Pred Veliku Gospu 1974. u ispovjedaonici na Š. Brijegu dobio je izljev krvi na mozak. Otada, s kratkim liječenjem u bolnici, provodi život u mostarskom samostanu, uglavnom nemoćan. Križ njegove šestogodišnje patnje olakšavale su mu časne sestre Vilma, Angelika, Romualda i fratri, posebno fra Nikola. Umro 2. rujna 1980.

Posmrtni ostaci pok. fra Velimira Šimića prevezeni su na Široki Brijeg. Uz učešće svećenstva i prisustvo rodbine, prijatelja, časnih sestara i ostalih vjernika 3. rujna održana je misa zadušnica i, nakon mise, njegovo je tijelo pokopano u Mekovcu. Pred prisutnim slušа-

teljstvom fra Jozo Pejić je istakao i slijedeće: »U svom karakteru fra Velimir je nosio obilježja hercegovačkog podneblja vrućeg kamenjara: otpornost zlu, srčanost u radu, iskrenost u nastupu kao čovjek, redovnik i svećenik.

Fra Velimirov život je pokaznica: blistave požrtvovane ljubavi za franjevačku zajednicu, neugasive vjernosti u misijskoj službi Crkve i humanog osjećaja za svaku i svačiju nevolju. Gdje god je bio samo je dobro činio jer je franjevački mislio osjećao i živio. Bio je pun srca za Provinciju i vjernike. A sada neka ovi hrastovi i zvona povijesnog Širokog Brijega nastave ponavljati koračnicu vječnosti — Samo je Bog velik — koju je naš fra Velimir životno potvrđivao preko osam desetljeća.«

Za sve neka mu je veliko hvala i bila mu laka zemlja koju je ljubio kao dušu svoju.

Andrija Nikić

ZORE SU SE BUDILE

Strši
plamen ognjeni
iz srca junačkoga
I stoji. Vječan i nepokretan ...
(kao da mu je mjesto među zvijezdama).
kao da zahvaljuje Bogu.
za prošlost naroda svog,
naroda hrvatskog.
Broji žrtve njegove od 1000.
do vremena današnjih.
I žali,
i ponosan je ...
Zore su se budile
uznemirene žuborom
vrele krvi
ljudske.
I dani su izmicali
uz vapaj zaklanih
i prognanih.
Mnoge su takve zore svanule
i mnogi su takvi dani izmakli,
a nit života
je trajala
kroz sve oluje prošlosti.

Velimir Mabić

UPOZNAJMO

SADAŠNJOST

Za koga pjevaš ptico

Za koga pjevaš ptico
kad su ti spalili gnijezdo
osjeverili jug
Za koga pjevaš ptico
kad su te ukrletkili
oduzeli ti sunce
Za koga pjevaš ptico
kad su ti ugrabili ptića
tuđoj ga podmetnuli majci

Mrtvima	pjevam	pokoj
bezvođu	pjevam	vodu
zgarištu	pjevam	mladice
živima	pjevam	budnicu

T. J. H. MAR

Proročka poruka

Viđenje Izaije, sina Amosova, koje je imao o Judeji i Jeruzalemu u dane Uzije, Jotama, Ahaza i Ezekije, kraljeva judejskih.

Čujte, nebesa, poslušaj, zemljo, jer Jahve govori:

»Sinove sam ti odgojio, podigao, ali se oni od mene odvrgoše. Vo poznaje svog vlasnika, a magarac jasle gospodareve — Izrael ne poznaje, narod moj ne razumije.«

Čujte riječ Jahvinu, glavari sodomski, poslušaj Zakon Boga našega, narode gomorski!

»Što će mi mnoštvo žrtava vaših? — govori Jahve. —

Kad na molitvu ruke širite, ja od vas oči odvraćam. Molitve samo množite, ja vas ne slušam. Ruke su vam u krvi ogrezle, operite se, očistite.

Uklonite mi s očiju djela opaka, prestanite zlo činiti! Učite se dobrim djelima: pravdi težite, ugnjetenom pritecite u pomoć, siroti pomozite do pravde, za udovu se zauzmite.«

»Hajde, dakle, da se pravdamo, govori Jahve. Budu l' vam grijesi kao grimiz, pobijeljet će poput snijega; kao purpur budu li crveni, postat će kao vuna. Htjednete l' me poslušati, uživat ćete plodove zemaljske. U buntovništvu ako ustrajete, proždrijet će vas mač.«

Tako usta Jahvina govorahu.

Kako li posta bludnicom tvrđa vjerna? Bješe puna pravičnosti, pravda u njoj stolovala, a sad — ubojice. Srebro ti se u trosku obratilo, vino ti se razvodnjelo. Knezovi se tvoji odmetnuli s tatima se pobratili. Svi za mitom hlepe, za darovima lete. Siroti pravdu uskraćuju, udovička parnica ne stiže k njima.

Stog ovako govori Jahve, Gospod nad Vojskama, Junak Izraelov:

Ohol pogled bit će skršen, i bahatost ljudska ponižena. Jahve će se uzvisiti, on jedini — u dan onaj.

Da, bit će to dan Jahve nad Vojskama, protiv svih oholih i bahatih, protiv sviju što se uzvisiše, da ih obori; protiv svih cedrova libanonskih i svih hrastova bašanskih; protiv svih gora uznositih i svih bregova uzdignutih; protiv svake visoke tvrđe, i svih tvrdih zidina; protiv sveg brodovlja taršiškog, i svih brodova raskošnih.

Oholost ljudska skršit će se, i bahatost ljudska poniziti. Jahve će se uzvisiti, on jedini — u dan onaj, i kumiri će netragom nestati.

Ustade Jahve da se popravda s narodom svojim, Jahve dolazi na sud sa starješinama i glavarima svog naroda:

»Vinograd ste moj opustošili, u vašim je kućama što oteste siromahu. S kojim pravom narod moj tlačite i gazite lice siromaha?« — riječ je Jahve. Gospoda nad Vojskama.

Jao onima koji zlo dobrom nazivaju, a dobro zlom, koji od tame svjetlost prave, a od svjetlosti tamu, koji gorko slatkim čine, a slatko gorkim!

Jao onima koji su mudri u svojim očima i pametni sami pred sobom! Jao onima koji su jaki u vinu i junaci u miješanju jakih pića; onima koji za mito brane krivca, a pravedniku uskraćuju pravdu!

Tako će korijen njihov istrunuti, poput praha razletjet se pupoljak njihov, jer odbaciše Zakon Jahve nad Vojskama i prezreše riječ Sveca Izraelova.

U onaj će dan izdanak Jahvin biti na diku i na slavu, a plod zemlje na ponos i ures spašenima u Izraelu. Koji ostanu na Sionu i prežive u Jeruzalemu, zvat će se »sveti« i bit će upisani da u Jeruzalemu žive.

Prorok Izaija

(Iz 1, 1-3,10-11a.15-24a; 2,11-18; 3,13-15; 5,20-23.24b; 4,2-3.)

SELJAČKE RUKE

O grube ruke seljačke
nabubrele od žuljeva
ispucane od znoja
koje ste u odahu blagdanskom
izvlačile iz tambura
smijeh i bol života
Tko je dao snagu vašim žuljevima
da priguše svoj jauk
i uztitraju žice
u radosno zvukovlje
Kad gledam prste njegovane
uvježbane vitke
koji nam svirkom na glazbalu
oplemenjuju svagdašnjicu
pomislim na vas
ruke seljačke
ruke moga oca i moga brata
ruke mojih seljačkih prijatelja
grube ispucane
Otežale od rada
nabrekle od trpnje
pred očima ste mi često
iz vaših prstiju izvire
plemeniti zvuk
Ruke seljačke
sada nadničarite po svijetu
izgubljene u gradovima
nespretne na bijelu stolnjaku
suvišne u staklu izloga
smiješne i tužne same sebi
kao da je vaše vrijeme prošlo
kao da vas više ne trebaju
Ruke seljačke
koje hranite narode
kad svi se razbježe
pred kušnjom povijesti

T. J. H. MAR

Međunarodna godina obitelji

Godina 1980. je od Organizacije ujedinjenih naroda proglašena Godinom obitelji. Kad se to događa znači da je u svjetskim razmjerima obitelj ugrožena ,te da treba u čitavom svijetu pojačati aktivnost na raznim područjima kako bi se to stanje popravilo. Prošla godina je bila Godina djeteta. Dosta se o tome govorilo, a malo konkretno učinilo. Ove godine o obitelji se, bar kod nas, i ne govori, kao da je obitelj otpisana. Tako se možemo nadati da će se seučiniti još manje nego lani.

Činjenica je da se baš u obitelji, osnovnoj jedinici naroda i države, najintimnijoj zajednici ljudi, odlučuje o sreći i budućnosti svakoga čovjeka.

Tako gdje zakažu roditelji, gdje zakaže obitelj sigurno je da će zakazati djeca u svome odgoju, u svojoj sigurnosti, u svojoj budućnosti. Ne treba se čuditi mladima što se opijaju seksom, alkoholom, drogama. Sigurno je da su se razočarali u nama. Kineska narodna poslovica kaže: Djeca su ogledalo svojih roditelja. Slično psiholozi i pedagozi: Ako su djeca problematičnog ponašanja, obično imaju problematične roditelje. Možemo nadodati, ako su djeca ogledalo svojih roditelja ,onda su i današnji mladi ogledalo starijih.

Problem je u tome što mladi u najranijoj dobi nemaju dovoljno ljubavi od starijih, a kada odrastu nemaju dovoljno dobrih uzora. Ljudi te uzore nekako instiktivno očekuju od predvodnika, osobito od onih predvodnika koji predstavljaju ne toliko političku, tehničku ili gospodarsku koliko moralnu snagu društva i naroda.

Tu u prvom redu mislim na aktivnije kršćane, svećenike, redovnice, te sve istaknute predstavnike Crkve. Ukoliko oni postanu podložni mentalitetu svijeta, čuvaju sebe, svoj položaj, svoje interese, laskaju jedni drugima i mogućnicima, padaju pred propagandnim kipom Nabukodonosorovim ili Mamonovim, onda je to osobito za mlade užasno, ubitačno, razorno.

Posebno je suvremena hrvatska obitelj ugrožena zbog tolike masovne ekonomske migracije, industrijalizacije i urbanizacije. Brojne obitelji žive razdvojenim životom, djeca bez jednog ili bez oba roditelja, žene žive bez muževa, a muževi bez žena. Tolikim je napastima i poteškoćama izložena jedna i druga strana. Ne zna se je li gore odgajati djecu bez prisustva jednog od roditelja ili bez stalnog doticaja s Domovinom. Ponekad mi se čini da su veća siročad u tuđini s roditeljima nego u Domovni bez jednog ili čak bez oba roditelja.

Dužnost nam je svima promisliti o toj teškoj situaciji. Iako nam je to zajednička briga i odgovornost, svakako je daleko veća na samim pogođenim obiteljima. Takvi roditelji ne bi se smjeli olako kockati sa srećom svojom i svoje obitelji. Dužnost im je neprekidno razvijati duh zajedništva i ljubavi za koga nema granica, pa mu ni putnica ne treba. Ako taj duh zajednički prožima cijelu obitelj, djecu, muža i ženu, on se osjeća u svakome biću, da svatko za sebe ima čvrstinu i sigurnost, koju ništa izvanjsko ne može poljuljati. Iako im je teško, takvi su u mislima, duhu i molitvi uvijek skupa, i to im daje snagu da ustraju u ljubavi, u dobroti i povjerenju, zapravo u svom ljudskom dostojanstvu.

Ljudi i žene u takvoj situaciji morali bi neprekidno bdjeti i smatrati najvećim neprijateljem one osobe i čimbenike koji bi ih pokušavali udaljiti od njihovih obitelji. Nažalost ima dosta takvih koji misle da njima ne smetaju druge intimne veze, da je to površno i da oni čine sve za svoju obitelj, za svoju djecu, ako im redovno ili manje redovno šalju materijalnu pomoć. Zaboravljaju da je takva pomoć obitelji, zadnje što je potrebno, da je najvažnija stalna duhovna prisutnost i potpuna ljubav. Djeca ne mogu svoje roditelje dijeliti ni sa kom drugom stranom osobom, aniti žena muža ni muž ženu. Nema tih površnih veza koje ne bi postajale sve dublje ili sve češće, a dovoljno je da bude i samo jedna pa da poremeti mir čovjeku i poljulja povjerenje prema bračnom drugu, jer obično svaki polazi od sebe. Na koncu, čovjek ipak nije životinja! Nepovjerenje se produbljuje, nastupa obostrano razočaranje, neraspoloženje, traži se lažna utjeha, vanjske veze jačaju, bježi se u alkohol, obitelj se raspada ili samo nestretna životari!

Iz tih i svih drugih razloga, bračni drugovi moraju od početka biti na čistu sami sa sobom, da za njih postoji samo jedan čovjek ili samo jedna žena, i obitelj samo jedna. To uvjerenje mora vrijediti za sva vremena i na svakom mjestu. S takvim čvrstim i sigurnim stavom neće im biti suviše teško za potrebu živjeti razdvojeni životom, bez obzira na vrijeme i na udaljenost. S takvm stavom ništa i nitko ne može poremetiti njihov nutarnji mir, sreću i međusobno povjerenje. S takvim stavom mogu biti uvijek uspravni i ponosni na svoje ljudsko ime.

Svakako da je potrebno tu privrženost izražavati i što češćim pismima i toplim riječima, savjetima, dogovorima i po mo-

gućnosti što češćim osobnim susretima, bez obzira na troškove jer ipak samo se jednom živi, a sreću i radost zajedničkih susreta nikakav novac ne može nadoknaditi. To sve jača povjerenje, ljubav i sigurnost u obitelji. Djeca iz takvih obitelji neće previše osjetiti odsutnost jednog od roditelja i trudit će se da svemu budu onako dobra, kako to njihov tata ili mama od njih očekuje. Shvatit će da to njihovi roditelji čine upravo za njih i njihovu budućnost, shvatit će tu žrtvu i nastojati na svaki način uzvratiti.

Dr. Ružica Ćavar

TKO JE VREDNIJI

Mogao sam danas jesti meso, a nisam, jeo sam samo krumpire i to obične. Ali, bili su slatki, jer sam gledao i njega kako slatko jede... Kuda bih ja bez njega, bez svog malenog brace, bez njegova slatkog smijeha i musavog lica, bez njegovog nesigurnog hoda, crnih očiju...? Kuda? — nezamislivo! Jučer sam bio u školi u poderanim cipelama, a da njega nema, imao bih možda nove, crne... Ali, tko bi nam pjevao u obitelji, tko bi nas zabavljao tko — kad njega ne bi bilo? Malo je viši od Zorana, ali je isto tako sladak. Obojica nosimo poderane cipele, ali oba ponosnije gazimo po ovom svijetu nego većina u novima. Nisam bio na moru, niti na rijeci, niti na jezeru, niti na planini — nigdje dalje od kuće. Ipak, bilo je lijepo, jer je i ona bila tu. Tko bi mi prišio dugme na košulju, kad je mati zauzeta? Tko, kada nje ne bi bilo?! I bez nje bi bilo nezamislivo. Bez sestre...

Išlo nas je danas četvoro pješice k misi, a ima poprilično daleko, krš, vrućina. Nismo mogli svi u starog fiću, i tamo ih je petero bilo. A da njih nema, išao bih autom, i to ne fićom već mercedesom, fordom ili nekim drugim, kao i većina. No, ipak mi je drago što se i oni mogu radovati životu, budućnosti, zajedništvu. I kod kuće ih je ostalo dvoje, jer nam je kuća daleko, a oni su još maleni. Osim toga, treba netko i stoku napasti, napojiti, svinje nahraniti, i kokoši... Nikad nas puno. Za sve se nađe posla i kruha. Našli smo se pred crkvom zajedno. Kažu — lijepo nas je vidjeti s roditeljima, nas nekoliko braće i sestara među nama? Bit će još ljepše kad i braco odraste, bit će nas tada još ljepše vidjeti zajedno.

Došli smo kući, donijeli poklone malenima. Ponovo smo zajedno jeli.

Promatram ta nevina bića kako zadovoljno jedu, smiju se i

raduju skromnom ručku što ga mati stavi na stol. Gledam i pitam se tko je od njih višak. Je li on, maleni braco, što se muči oko kore zagorjelog kruha. Je li onaj malo veći, Ivan, što je jučer iz početnice čitao prve slogove? Je li on, Dragan, što je danas išao s mamom pješice k misi? Je li ona, sestrica, što mi je jutros izglačala košulju? Jesu li to moja tri starija brata što mi daju novaca kad idem u školu? Jesam li to možda ja?! Poslije ručka zahvaljivali smo Bogu što nam je podario tolike živote, zdravlje, kruh svagdanji, toliku djecu.

A da sam jedinac? Gledao bih sada TV, ili bih bio na ulici nekog grada, ili bih s punim džepom pjevao i pio u nekom baru, ili bih plesao u disku — dok bi otac sređivao neke račune, a mati ispijala kave s prijateljicom iz susjednog nebodera. Kada bismo se vratili kući, bili bismo kao stranci, osamljeni, umorni. Ne bismo ni večerali zajedno, a da o molitvi i ne govorim. Legli bismo svatko sa svojim problemima nepoznatim za ostale zbog neviđenja, »zauzetosti«, izoliranosti. I sutra ista slika, otišao bi svatko na svoju stranu. I imao bih sve, ali zbilja ne bih imao ništa. Imao bih nove cipele, ali ne bih imao malog bracu; imao bih novu košulju, ali ne bih imao jedinu sestricu; imao bih možda i auto, ali ne bih imao drugu braću. Što bih ja bez njih — njih sedam i nje jedne? Ja to ne mogu predočiti niti smijem pomisliti. Što su te lude želje u usporedbi s njima? Ništa — prolaznost. Svaku neispunjenu želju nadopunjava jedno od njih: i cipele, i novu košulju, i disko, i auto, i sve... Da, krasno je živjeti kad se čovjek može radovati, dijeliti, kad može voljeti i biti voljen. Doista je krasno.

Vlado Mikulić-Jukić

Zemljopisni položaj, naseljenost, zaposlenost

Općina	Nadmorska visina u m	Površ. u km²	Domaćinstva 1961	Domaćinstva 1971	Stanovništvo 1961	Stanovništvo 1971	Naseljenost na 1 km² 1961	Naseljenost na 1 km² 1971	Aktivno 1971
Bileća	462	633	2788	3077	14125	13444	22,3	21,2	5628
Čapljina	10	479	5241	6161	25540	28240	53,3	59,0	10433
Čitluk	213	181	2626	2717	14278	15359	78,9	84,0	6948
Duvno	909	967	5139	5654	33046	33135	34,2	34,3	13823
Gacko	956	736	2663	2469	14033	12033	19,1	16,3	4844
Grude	272	218	3378	3576	18972	19203	87,0	88,1	8390
Jablanica	202	289	1906	2214	9822	10938	34,0	37,8	3183
Konjic	277	1101	8643	8446	38333	40879	34,8	37,1	14440
Ličtica	271	388	4210	4678	24732	27285	63,9	70,3	10594
Ljubinje	406	326	1005	1010	5476	4837	16,8	14,8	2097
Ljubuški	101	289	5220	5708	26630	28269	92,8	97,8	11436
Mostar	65	1300	18037	22555	72452	89580	55,7	68,9	32233
Nevesinje	900	923	3697	3759	20287	19333	21,9	20,9	8104
Posušje	675	372	2679	2853	15847	16882	42,6	45,4	6572
Stolac	58	541	3594	3957	18542	19230	34,3	35,5	8112
Trebinje	227	1205	7903	7115	30140	29024	25,0	24,1	10530
Ukupno		9948	78729	85949	382258	407671	38,4	40,9	157367

OPCI PODACI O HERCEGOVINI

Mostarska biskupija proteže se na području od Šuice do Trebinja — od Konjica do Neuma. I u državnoj upravnoj podjeli to područje pripada Mostaru, gospodarskom, kulturnom i političkom središtu južnog dijela SR BiH. (U crkvenoj podjeli općina Prozor s dijelom jablaničke i konjičke općine pripada Bosni.) Na tom području ima sedamnaest općina i sedamdeset i šest katoličkih župa.

Hercegovačke planine iznad 2000 metara

Vran 2074 m, Plasa 2116 m. Prenj 2155 m, Čvrsnica 2228 m i Volujak 2297 m.

Hercegovačke rijeke duže od 50 kilometara

Trebišnjica izvire na visini 398 metara, a duga 96,5 km. Neretva izvire na visini 1320 m, a duga 218 kilometara.

Podaci uzeti iz SG BiH — 79. str. 19-21, 341-343, 359-364 i 425-432.

Podaci uzeti iz SG BiH — 79, str. 19-21. 341—343. 359—364 i 425—432.

i stambena izgradnja Hercegovine

Ratarsko 1971. svega	Ratarsko 1971. aktiv.	Ostalo 1971. svega	Ostalo 1971. aktiv.	% ratar.	Broj izgrađenih stanova ukupno 1972	Broj izgrađenih stanova ukupno 1978	od toga društv. 1972	od toga društv. 1978	Površina izgrađenih stanova u m² ukupno 1972	Površina izgrađenih stanova u m² ukupno 1978	od toga društv. 1972	od toga društv. 1978
6919	3375	6525	2253	51,5	77	76	—	28	4154	4749	—	1709
11511	5240	16729	5193	40,8	144	150	20	36	9937	10861	1080	2328
11551	5660	3808	1288	75,2	23	96	—	—	4089	6893	—	—
27239	11995	5896	1828	82,2	405	148	—	—	30781	11490	—	—
8681	4042	3352	802	72,1	66	61	—	16	3660	3653	—	648
15480	7102	3723	1288	80,6	62	70	—	24	3450	4527	—	1440
2042	1083	8896	2100	18,7	86	95	44	38	4664	6295	2376	2832
16369	7573	24510	6867	40,0	195	211	—	89	10224	12343	—	5158
15571	7396	11714	3198	57,1	198	129	3	31	13354	10436	195	1735
3298	1567	1539	530	68,2	11	41	—	—	479	3011	—	—
20451	8822	7818	2614	72,3	180	130	15	4	12797	9764	1025	320
15500	6985	74040	25248	17,3	725	522	250	144	4185	36286	12827	8888
14309	6526	5024	1578	74,0	248	73	5	26	9974	4841	204	1471
12191	5236	4691	1336	72,2	267	110	7	9	19991	9578	442	429
12249	5707	6981	2405	63,7	104	74	1	5	5566	4629	50	294
8341	4598	20683	5932	28,7	85	139	22	115	6299	7208	1154	5178
201702	92907	205920	64460	49,5	2906	2125	367	565	143554	146564	19353	32431

STANOVNIŠTVO 1971.

Obitelji 85.949
Čeljadi 407.671
Naseljenost na 1 km² 40,9
Ratarsko stanovništvo:
a) svega 201.702
b) % 49,5
c) aktivno 92.907
Ostalo:
a) svega 205.920
b) % 50,5
c) aktivno 64.460
Aktivno stanovništvo:
a) svega 157,367
b) % 38,6
Na privremenom radu vani 23.576.

Crnogorci	1.936
Hrvati	208.499
Makedonci	218
Muslimani	97.609
Slovenci	364
Srbi	93.240
Albanci	233
Ukrajinci	7
Neopredjeljeni	769
Jugoslaveni	3.493
Ostali	1.198
Rođeni	7.442
Umrli	2.741
Priraist	4.746
Brakovi: sklopljeni	3.181
razvedeni	118

Priredila A. S.

Dolozak k misi

METODIČKI UVOD

Analizom podataka župničkih godišnjih izvještaja Biskupskom ordinarijatu u Mostaru može se utvrditi da je dolazak k misi na području biskupije veoma zadovoljavajući. Iz izvještaja se zaključuje da jedne prosječne nedjelje na području biskupije na svim misama bude prisutno oko 61.000 osoba (prosjek je izračunat na osnovu dvostrukog godišnjeg brojenja: jedanput u proljeće, drugi put u jesen — u razdoblju zadnjeg desetljeća). Taj broj upućuje na visoku stopu imajući u vidu da biskupija broji oko 186.000 (prema Općem šematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji, BKJ, 1975.), a da 19.9% aktivnog stanovništva radi u inozemstvu te približno toliko, od ukupnog broja katolika Mostarsko-duvanjske biskupije, izbiva izvan njezinih granica u tuzemstvu.

Do sličnog zaključka, iako ne toliko pozitivnog koliko svjedoče župnički godišnji izvještaji, došlo se sociološkim istraživanjem religioznosti katolika Mostarsko-duvanjske biskupije (izvedeno od rujna 1977. do ožujka 1978.). — Istraživanje se poslužilo metodom takozvanog indirektno-iskustvenog pristupa religijskom fenomenu. Radi se o proučavanju uzorka (uzorak je brojio 2.000 osoba) zasnovanom na razgovorima pomoću upitnika (koji se sastojao od 137 pitanja). U obzir su uzete osobe od 15 godina starosti pa naviše (isključujući svećenike, redovnike, redovnice). Poteškoće specifičnih okolnosti uvjetovale su da je istraživanje usmjereno samo prema onima koji su krštenjem učlanjeni u Katoličku crkvu; da je izvedeno u jednom jedinom stadiju — periodu; te da slučajno-sistematski dvofazni uzorak pretrpi stanoviti stupanj u slučajnosti izbora osobe. Ipak smo nastojali strogo obdržavati pravilo ujednačenosti. Planirani slučajno-sistematski dvofazni uzorak (prva faza: izbor srazmjeran sa zonama i podzonama istraživanja; druga faza: sistematski izbor osoba k = 44, to jest svaka 44. osoba) u svojoj drugoj fazi (uvjetovano okolnostima) ima primjese kvote-uzroka.

Zemljopisno-gospodarsko-demografske značajke područja Mostarsko-duvanjske biskupije pružaju mogućnost metodološke podjele na: sjevero-istočnu zonu, dolinu Neretve, duvanjski kraj, te prostor između doline Neretve i duvanjskog kraja. Sjevero-istočna zona biskupije (općine: Čajniče, Foča, Kalinovik, u istraživanju je zanemarena — ispuštena, budući da na cijelom tom području živi relativno mali broj katolika: oko 500 osoba; što predstavlja 0,6% ukupnog stanovništva tog područja, ili samo 0,3% ukupnog broja katolika Mostarsko-duvanjske biskupije. — Istraživanje se usmjerilo na ostale tri zone (9 podzona): dolinu Neretve (tri podzone: Čapljina, Mostar, Jablanica — Konjic kao jedinstvena podzona jer se opće značajke tih dviju općina pokazuju podudarnim ili veoma sličnima); centar (pet podzona: Čitluk, Grude, Lištica, Ljubuški, Posušje); zonu duvanjskog područja. Granice podzona istraživanja podudaraju se s granicama istoimenih

općina, uz napomenu da se čapljinska općina jednim dijelom prostire i u Trebinjsko-mrkanjskoj biskupiji (biskupijom upravlja od 1890. biskup Mostarsko-duvanjske biskupije), a općine Jablanica i Konjic dijelom su smještene i na području Vrhbosanske nadbiskupije.

Intervjuirao je dvije tisuće osoba (14 ih je, bilo djelomično, bilo potpuno, odbilo razgovor) i to razmjerno sa sudjelovanjem pojedinih zona (podzona) u ukupnom broju katolika biskupije (dolina Neretve 492 = 24,6%; centar 1.170 = 58,5%; Duvno 338 = 16,9%).

Tablica 1. **Intervjuirane osobe prema zonama i podzonama**

Zona	Intervjuirano
Dolina Neretve	492 (26,6%)
Centar	1.170 (58,5)
Duvno	338 (16,9%)
Ukupno	2.000 (100,0%)

Podzona	Intervjuirano	%
Čapljina	78	3,9
Jablanica — Konjic	76	3,8
Mostar	338	16,9
Čitluk	174	8,7
Grude	218	10,9
Lištica	296	14,8
Ljubuški	302	15,1
Posušje	180	9,0
Duvno	338	16,9
	2.000	100,0

Religija (religioznost) nije izolirani društveni fenomen, pa je zato opravdan zahtjev da bude proučavan u društvenom kontekstu; uzimajući u obzir društvene čimbenike s kojima može biti u ovisnoj vezi. Od društvenih čimbenika odabrana su (u ovom istraživanju) samo neka društvena obilježja (njihova cjelina ipak je sasvim dovoljna da bi se dobio panoramički pregled religijskog fenomena u biskupiji), a to su: spol, dob, školska sprema, profesionalna kvalifikacija, tip mjesta stanovanja, teritorijalna različitost i politička umjerenost.

Izborom uzroka nastoje se maksimalno obuhvatiti opće značajke ispitivanog područja. Drugim riječima: uzrok svojim značajkama mora težiti najvećem mogućem stupnju reprezentativnosti cjelokupnog skupa koji se proučava. Ipak, svaki uzrok — u svojoj krajnjoj vrijednosti — ima samo približni stupanj reprezentativnosti. Iako odabrani uzorak za proučavanje religioznosti katolika Mostarsko-duvanjske biskupije ima svoje slabosti i svoja ograničenja, ipak se može uzeti kao približno reprezentativan (uspoređivši njegove karakteristike s karakteristikama proučavanog područja prema podacima izdanja Statističkih godišnjaka Bosne i Hercegovine te Općeg šematizma Katoličke crkve u Jugoslaviji i Šematizma Hercegovačke franjevačke provincije) s obzirom na slijedeća društvena obilježja: spol, dob, mjesto stanovanja, zone (podzone), političku usmjerenost. Stupnjevi školske spreme i profesionalne kvalifikacije u uzorku nadilaze one u cjelokupnom skupu, ali treba naglasiti da društveno nastojanje na obrazovno-odgojnom polju postižu relativno brzim ritmom sve bolje i bolje rezultate.

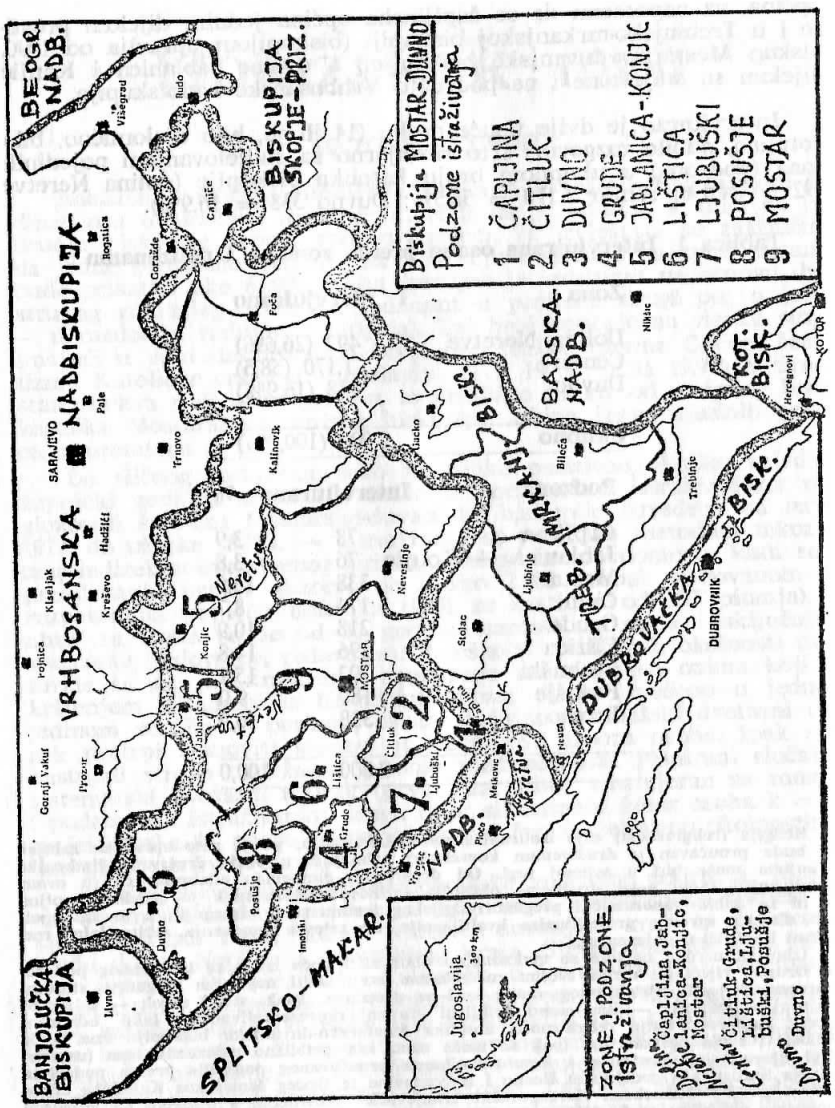

Religijski fenomen spomenutog istraživanja treba promatrati samo sa sociološkog stanovišta uključivši još jedno ograničenje. Naime, rad ne predstavlja cijelu kompleksnost sociološkog studija religije — religioznosti. On je orientiran prema teoretskom okviru sociološkog pristupa koji religijski fenomen promatra u 5 dimenzija — svodi se na najosnovnije parametre koji ilustriraju: a) prijanjanje (neprijanjanje) uz vjeru; b) prihvaćanje (neprihvaćanje) vjerskih postavki — dogma; c) bogoštovlje; d) posljedičnu dimenziju religijskog fenomena ili čudorednost; e) dimenziju međusobnog zajedništva vjerske grupe ili zajednice.

U granicama ovoga prikaza ograničavamo se na jednu točku treće dimenzije (bogoštovlja): pohađanje nedjeljne mise na području Mostarsko-duvanjske biskupije; dodajući dva veoma značajna momenta — razloge (motive) nazočnosti te nenazočnosti kod nedjeljnog misnog slavlja. Dakle, podaci koji slijede pružaju panoramičko-statistički presjek jednog od pokazatelja (indikatora) religijskog iskustva ispitanih osoba. Ispušta se teoretska obrada i sociološko vrednovanje. Neće biti govora o trostrukom aspektu ovog liturgijskog čina (naime, u liturgijskom činu treba razlikovati: a. aspekt relacije — liturgijski čin upućuje na odnos čovjeka prema Bogu ili prema Svetome uopće; b. izražajni ili simbolički aspekt — liturgijski čin izražava ili predstavlja vjerovanje i vjersko osjećanje subjekata koji sudjeluje; c. instrumentalni aspek — liturgijski čin služi za učvršćivanje vjere, pripadnosti vjerskoj grupi ili zajednici, posvećuje, a ponekad i sankcionira). — Ovaj osvrt orijentiran je prema sociografskom prikazu pohađanja nedjeljne mise na području Mostarsko-duvanjske biskupije, i to prema podacima proučavanog uzorka.

UČESTALOST DOLASKA K MISI

Tablica 2. Kako često (godišnje) idete na misu?

	Pohađanje	%	% korekcija	% akumulacija
Nikad	118	5,90	5,94	5,94
1 — 2 puta godišnje	108	5,40	5,45	11,39
3 — 4 puta godišnje	124	6,20	6,24	17,63
5 — 11 puta godišnje	177	8,85	8,91	26,54
1 — 2 puta mjesečno	362	18,10	18,22	44,76
Svake nedjelje ili gotovo svake	1024	51,20	51,56	96,32
Svake nedjelje a po mogućnosti i radnim danom	73	3,65	3,68	100,00
Bez odgovora	14	0,70		
U k u p n o	2000	100,00	100,00	

Tablica 2. donosi opće podatke pohađanja. Opći podaci raščlanjeni na modalitete pojedinih društvenih obilježja pokazat će, kako ćemo to vidjeti kasnije, stanovite diferencijacije, koje će nam u isto vrijeme pomoći upotpuniti panoramičku sliku pohađanja misnog slavlja.

Na pitanje o razlozima (motivima) neprisustva nedjeljnoj misi ispitanici su odgovorili (uzet je u obzir glavni razlog — motiv) ovako: previše zauzet 21,7%; crkva mi je predaleko (preko 4 km.) 3,8%; pretpostavljam da bih mogao imati neugodnosti što javno idem u crkvu 4,6%; imao sam već neugodnosti što sam javno išao u crkvu 1,8%; pretpostavljam da bi moji roditelji zbog toga mogli imati neugodnosti 0,3%; ne zanima me misa 2,1%; nemaran sam 2,0%; ne znam

4,8% ne želim odgovoriti 3,9% (nedjeljnoj misi redovito je prisutno 55,2%).

Među razlozima (motivima) prisustvovanja nedjeljnoj misi (uzimajući glavni navedeni razlog — motiv) prevladavaju: time javno priznajem da sam kršćanin (40,9%); želim sudjelovati u misnom slavlju — misnoj žrtvi (25,6%); to je moja kršćanska dužnost (16,1%). Ostali razlozi — motivi su slijedeći: zanima me propovijed 3,2%; u crkvi se osjećam lijepo 2,7%; to mi je prigoda da se sastanem s drugima 1,1%; u obitelji prave na mene pritisak pa moram ići 0,6%; to mi je navika, a ne zato što bih bio uvjeren 0,9%; ne znam 1,7%; ne želim odgovoriti 2,2%; ja i ne idem u crkvu 5,1%.

Ako se opći podaci razčlane prema modalitetima nekih značajnijih društvenih obilježja (na pr. prema spolu, dobi, školskoj spremi, profesionalnoj kvalifikaciji, tipu mjesta stanovanja, teritorijalnoj pripadnosti, političkoj usmjerenosti itd.), onda se dolazi do pojedinosti koje bolje osvjetljuju cjelokupnia panoramički prikaz pohađanja nedjeljne mise intervjuiranih osoba, odnosno proučavanog područja.

U obradi dobivenih podataka, od statističkih testova, primjenjen je hi-kvadrat (x^2) budući da se radi o tekstu koji se primjenjuje za nominalne skale a ne zahtijeva normalnu distribuciju; dodajući mu koeficijent kontingence koji upućuje na stupanj jakosti međusobne ovisnosti proučavanih obilježja nominalne skale.

PODJELA MISARA PREMA SPOLU

U gotovo svim oblicima bogoštovlja ženske prednjače muškima. Nije to slučaj samo u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, nego opći fenomen u svim zemljama s katoličkom tradicijom. — Hi-kvadrat u tablici 3 (iznosi 130,72 sa 6 stupnjeva slobode) potvrđuje da se može prihvatiti hipoteza Hl (to jest da postoji međusobna ovisnost između dva proučavana obilježja: pohađanja mise i podjela prema spolu), a odbaciti na razini 0,1% signifikantnosti nul-hipoteza (Ho) prema kojoj ne bi postojala nikakva međusobna ovisnost između ova dva obilježja; međutim koeficijent kontigence (iznosi 0,25) pokazuje da međusobna ovisnost nije jaka. Jednostavno rečeno: u pohađanju mise muški se razlikuju od ženskih (pokazuju manju sklonost prema redovitom pohađanju), međutim to razlikovanje — statistički gledano — nije izrazito značajno.

Tablica 3. Pohađanje mise i podjela intrevjuiranih prema spolu

	1	2	3	4	5	6	7	Ukupno
Muški	77	67	73	113	205	378	14	927
	8,3	7,2	7,9	12,2	22,1	40,8	1,5	100,0
	65,3	62,0	58,9	63,8	56,6	36,9	19,2	—
	3,9	3,4	3,7	5,7	10,3	19,0	0,7	46,7
Ženske	41	41	51	64	157	646	59	1059
	3,9	3,9	4,8	6,0	14,8	61,0	5,6	100,0
	34,7	38,0	41,1	36,2	43,4	63,1	80,8	—
	2,1	2,1	2,6	3,2	7,9	32,5	3,0	53,3
Ukupno	118	108	124	177	362	1024	73	1986
	5,9	5,4	6,2	8,9	18,2	51,6	3,7	100,0

Hi kvadrat 130,72 stupnjevi slobode 6
Koeficijent contigence 0,25

Tumač: a) 1 = nikad; 2 = 1 — 2 puta godišnje; 3 = 3 — 4 puta godišnje; 4 = 5 — 11 puta godišnje; 5 = 1 — 2 puta mjesečno; 6 = svake nedjelje ili gotovo svase; 7 = svake nedjelje a po mogućnosti i radnim danom.

b) Skupine od četiri reda brojeva u tablicama treba čitati ovako: prvi red predstavlja apsolutni broj osoba; drugi red izražava postotak u redu; treći donosi postotak u stupcu; četvrti red pokazuje postotak od cjelokupnog broja ostvarenih intervjua.

Iz prethodne tablice slijedi da redovito nedjeljnu misu pohađa 42,3% muških te 66,6% ženskih, odnosno otsutno je 57,7% muških i 33,4% ženskih. Postotak 57,7 muških koji redovito ne pohađa nedjeljnu misu razdijeljen je, prema razlozima izostanaka ovako: previše zauzet 26,3%; crkva mi daleko 4,6%; pretpostavljam da bih mogao imati neugodnosti što javno idem u crkvu 6,7%; imao sam zato neugodnosti 2,3%; pretpostavljam da bi moji roditelji zato mogli imati neugodnosti 0,4%; ne zanima me misa 3,0%; nemaran sam 2,9%; ne znam 6,7%; ne želim odgovoriti 4,8%. Razlozi izostanka kod ženskih: previše zauzeta 17,6%; crkva predaleko 3,0%; pretpostavljam da bih mogla imati neugodnosti 2,8%; imala sam već neugodnosti 1,4%; pretpostavljam da bi moji roditelji mogli zato imati neugodnosti 0,1%; ne zanima me misa 1,2%; nemarna sam 1,1%; ne znam 3,1%; ne želim odgovoriti 3,1%.

Razlozi — motivi prisustvovanja nedjeljnoj misi: time javno priznajem da sam kršćanin: 41,0% muških, 40,8% ženskih; želim sudjelovati u misnom slavlju — misnoj žrtvi: 20,7% muških, 29,9% ženskih; to je moja kršćanska dužnost: 16,9% muških, 15,3% ženskih; u crkvi se osjećam lijepo: 2,3% muških, 3,1% ženskih; to mi je prigoda da se sastanem s drugima — prijateljima i prijateljicama: 1,8% muških, 0,5% ženskih; u obitelji prave na mene pritisak pa moram ići: 0,8% muških, 0,4% ženskih; to mi je neka navika, a ne zato što bih bio (bila) uvjeren (uvjerena): 1,1% muških, 0,7% ženskih; zanima me propovijed: 3,5% muških, 3,0% ženskih; ne znam: 2,0% muških, 1,3% ženskih; neželim odgovoriti: 3,3% muških, 1,2% ženskih.

DOBNA ZASTUPLJENOST U MISAMA

Podjela dobi na odgovarajuće modalitete u sebi uključuje i stanoviti stupanj subjektivnosti. U ovom istraživanju intervjuirani su podijeljeni na šest dobnih modaliteta (15 — 19 godina starosti; 20 — 24;

25 — 34; 30 — 49; 50 — 64; 65 pa naviše), budući da se ovakvom podjelom uzorak sa svojim karakteristikama morao što je moguće više podudariti sa službenim statističkim dobnim modalitetima ispitivanog područja.

Redovito pohađanje nedjeljne mise s obzirom na dobne modalitete ne slijedi liniju kontinuiranog uspona odnosno padanja. Naime, redovita nazočnost kod misnog slavlja najniža je u središnjim dobnim kategorijama. Prva dobna kategorija (15 — 19 godina) prednjači onima u sredini (20 — 24; 25 — 34) odnosno dvjema u neposrednoj njezinoj blizini. Ova kategorija ima dosta sličnosti sa četvrtom (35 — 49), ali je ipak dosta inferiornija od dvije najstarije dobne kategorije (50 — 64 i 65 pa naviše).

Hi-kvadrat tablice 4 (136,09 sa 30 stupnjeva slobode) potvrđuje međusobnu ovisnost između dva obilježja (dobi i pohađanje mise), ali ta međusobna ovisnost nije izražena — gledano sa statističkog stanovišta — u značajnom stupnju (koeficijent kontigence iznosi 0,25).

Tablica 4. Dob i pohađanje mise

(1 = nikad; 2 = 1 — 2 puta godišnje; 3 = 3 — 4 puta godišnje 4 = 5 — 11 puta godišnje; 5 = 1 — 2 puta mjesečno; 6 = svake nedjelje ili gotovo svake; 7 = svake nedjelje a po mogućnosti i radnim danom)

15 — 19	21	12	11	27	52	145	9	277
	7,6	4,3	4,0	9,7	18,8	52,3	3,2	100,0
	17,8	11,1	8,9	15,3	14,4	14,2	12,3	—
	1,1	0,6	0,6	1,4	2,6	7,3	0,5	13,9
20 — 24	21	17	25	27	38	90	7	225
	9,3	7,6	11,1	12,0	16,9	40,0	3,1	100,0
	17,8	15,7	20,2	15,3	10,5	8,8	9,6	—
	1,1	0,9	1,3	1,4	1,9	4,5	0,4	11,3
25 — 34	24	47	29	47	70	181	11	409
	5,9	11,5	7,1	11,5	17,1	44,3	2,7	100,0
	20,3	43,5	23,4	26,6	19,3	17,7	15,1	—
	1,2	2,4	1,5	2,4	3,5	9,1	0,6	20,6
35 — 49	46	23	30	37	106	262	16	520
	8,8	4,4	5,8	7,1	20,4	50,4	3,1	100,0
	39,0	21,3	24,2	20,9	29,3	25,6	21,9	—
	2,3	1,2	1,5	1,9	5,3	13,2	0,8	26,2
50 — 64	3	7	19	21	54	193	18	315
	1,0	2,2	6,0	6,7	17,1	61,3	5,7	100,0
	2,5	6,5	15,3	11,9	14,9	18,8	24,7	—
	0,2	0,4	1,0	1,1	2,7	9,7	0,9	15,9
65 . . .	3	2	10	18	42	153	12	240
	1,3	0,8	4,2	7,5	17,5	63,8	5,0	100,0
	2,5	1,9	8,1	10,2	11,6	14,9	16,4	—
	0,2	0,1	0,5	0,9	2,1	7,7	0,6	12,1
Ukupno	118	108	124	177	362	1024	73	1986
	5,9	5,4	6,2	8,9	18,2	51,6	3,7	100,0

Hi kvadrat 136,09 stupnjevi slobode 30
Koeficijent kontingence 0,25

Dakle, redovito nedjeljnu misu pohađa: 55,5% osoba od 15-19 godina starosti; 43,1% od 20-24 godina; 47,0% od 25-34; 53,5% od 35-49; 67,0% od 50-64; 68,8% od 65 godina pa na naprijed.

»Ne zanima me misa« kao razlog nedolaska na nedjeljno misno slavlje naveli su: 3,6% od 15—19 godina; 3,1% od 20—24; 1,7% od 25—34; 2,7% od 35—49; 0,6% od 50—64; 0,4% od 65 godina i stariji. — »Neugodnosti« naveli su: 5,4% od 15—19 (previše zauzeti 18,1%; daleko od crkve 1,4%; nemarni 3,2%; ne znaju pravi razlog 6,5%; ne žele odgovoriti 5,8%); 12,0% od 20—24 (previše zauzeti 22,7%; daleko od crkve 0,9%; nemarni 0,9%; ne znaju 10,2%; ne žele odgovoriti 5,3%; 11,7% od 25—34 (previše zauzeti 25,4%; daleko od crkve 2,7%; nemarni 1,7%; ne znaju 5,9%; ne žele odgovoriti 2,7%); 7,3% od 35—49 (previše zauzeti 24,8%; daleko od crkve 3,7%; nemarni 1,9%; ne znaju 2,7%; ne žele odgovoriti 2,5%); 1,6% od 50—64 (previše zauzeti 18,7%; daleko od crkve 4,8%; nemarni 1,9%; ne znaju 3,2%; ne žele odgovoriti 2,2%). Previše su zauzeti 15,4% od 65 godina pa naprijed (crkva im je daleko 10,0%; nemarni 2,1%; ne znaju 2,5%; ne žele odgovoriti 0,8%).

Evo i razloga, razčlanjenih prema dobnim kategorijama, prisustvovanja nedjeljnoj misi. Time javno priznajem da sam kršćanin: 36,8% od 15—19 godina; 33,8% od 20—24; 41,8% od 25—34; 43,7% od 35—49; 40,0% od 50—64; 45,8% od 65 i više godina. Želim sudjelovati u misnom slavlju — misnoj žrtvi: 21,7% od 15—19 godina; 20,0% od 20—24; 27,9% od 25—34; 22,5% od 35—49; 29,5% od 50—64; 33,3% od 65 godina i više. To je moja kršćanska dužnost: 18,4% od 15—19; 14,7% od 20—24; 11,0% od 25—34; 17,7% od 35—49; 20,3% od 50—64; 14,2% od 65 i više godina. Zanima me propovijed: 2,9% od 15—19; 6,2% od 20—24; 2,9% od 25—34; 2,3% od 35—49; 4,1% od 50—64; 2,1% od 65 i više godina. U crkvi se osjećam lijepo: 3,6% od 15—19; 4,0% od 20—24; 2,9% od 25—34; 2,1% od 35—49; 2,5% od 50—64; 1,7% od 65 i više godina. To mi je prigoda sastati se sa drugima: 1,4% od 15—19; 2,7% od 20—24; 0,7% od 25—34; 0,8% od 35—49; 1,3% od 50—64; 0,4% od 65 godina i više. Idu iz navike ili su prisiljeni: 3,6% od 15—19; 4,0% od 20—24; 0,9% od 25—34; 0,6% od 35—49; 0,3% od 50—64; 0,4% od 65 i više godina.

ŠKOLSKA SPREMA I DOLAZAK K MISI

Postotak onih koji nikada ne idu na misu raste s porastom stupnja školske spreme (1,1% bez ikakve školske spreme, a 21,5% sa fakultetskom izobrazbom). Međusobna ovisnost između pohađanja mise i školske spreme nije izražena stupnjem signifikantnosti, ali u svakom slučaju mora se uzeti u obzir, budući da je koeficijent kontingence u tablici 5 (školska sprema i pohađanje mise) relativno visok (0,36) te predstavlja 40% svoje maksimalne vrijednosti.

Tablica 5. **Školska sprema i pohađanje mise**

(1 = nikad; 2 = 1—2 puta godišnje; 3 = 3—4 puta godišnje; 4 = 5—11 puta godišnje; 5 = 1—2 puta mjesečno; 6 = svake nedjelje ili gotovo svake; 7 = svake nedjelje a po mogućnosti i radnim danom)

	1	2	3	4	5	6	7	Ukupno
Bez školske sprema	5	6	19	24	71	298	28	451
	1,1	1,3	4,2	5,3	15,7	66,1	6,2	100,0
	4,2	5,6	15,3	13,6	19,6	29,1	38,4	—
	0,3	0,3	1,0	1,2	3,6	15,0	1,4	22,7
4 osnovne ili manje	11	8	23	26	106	292	19	485
	2,3	1,6	4,7	5,4	21,9	60,2	3,9	100,0
	9,3	7,4	18,5	14,7	29,3	28,5	26,0	—
	0,6	0,4	1,2	1,3	5,3	14,7	1,0	24,4
8 osnovne ili manje	10	17	13	32	51	117	7	247
	4,0	6,9	5,3	13,0	20,6	47,4	2,8	100,0
	8,5	15,7	10,5	18,1	14,1	11,4	9,6	—
	0,5	0,9	0,7	1,6	2,6	5,9	0,4	12,4
Škola praktične obuke	15	23	18	28	44	60	2	190
	7,9	12,1	9,5	14,7	23,2	31,6	1,1	100,0
	12,7	21,3	14,5	15,8	12,2	5,9	2,7	—
	0,8	1,2	0,9	1,4	2,2	3,0	0,1	9,6
Srednja škola	46	37	32	58	72	209	15	469
	9,8	7,9	6,8	12,4	15,4	44,6	3,2	100,0
	39,0	34,3	25,8	32,8	19,9	20,4	20,5	—
	2,3	1,9	1,6	2,9	3,6	10,5	0,8	23,6
Fakultet	31	17	19	9	18	48	2	144
	21,5	11,8	13,2	6,3	12,5	33,3	1,4	100,0
	26,3	15,7	15,3	5,1	5,0	4,7	2,7	—
	1,6	0,9	1,0	0,5	0,9	2,4	0,1	7,0
Ukupno	118	108	124	177	362	1024	73	1986
	5,9	5,4	6,2	8,9	18,2	51,6	3,7	100,0

Hi kvadrat 295,59 stupnjevi slobode 30

Koeficijent kontingence 0,36

Među razlozima — motivima izostanka od nedjeljne mise (razčlanjenim prema školskoj spremi) specifične su »neugodnosti« koje pokazuju porast s porastom stupnja školske spreme. Tri modaliteta »neugodnosti« ujedinjena zajedno (pretpostavljam da bih mogao imati neugodnosti što javno idem u crkvu; imao sam već neugodnosti što sam javno išao u crkvu; pretpostavljam da bi moji roditelji zbog toga mogli imati neugodnosti) zastupljeni su ovako: 0,4% intervjuiranih bez školske spreme; 0,6% sa 4 osnovne ili manje; 4,9% sa 8 osnovne ili manje; 11,1% sa školom praktične obuke; 10,0% sa ostalim srednjim školama; 29,0% sa fakultetom. — Modalitet »ne zanima me misa« odabran je od: 0,4% intervjuiranih bez školske spreme; 0,8% sa 4 osnovne ili manje; 1,6% sa 8 osnovne ili manje; 2,1% sa školom praktične obuke; 4,5% sa srednjom školom; 4,2 onih koji su završili fakultet ili višu školu.

Što se tiče razloga — motiva prisustvovanja misi intervjuirane osobe, podijeljene prema stupnjevima školske spreme, razlikuju se izrazitije samo u nekoliko oblika. Tim javno priznajem da sam kršćanin: 45,0% intervjuiranih bez školske spreme; 49,5% sa 4 osnovne ili manje; 41,3% sa 8 osnovne ili manje; 42,1% sa školom praktične obuke; 33,3% sa srednjom školom; 21,5% sa fakultetom ili višom školom. Želim sudjelovati u misnom slavlju — misnoj žrtvi; 32,2% bez školske spreme; 25,6% sa 4 osnovne ili manje; 25,1% sa 8 osnovne ili manje; 17,9% sa školom praktične obuke; 22,6% sa srednjom školom; 26,6% sa fakultetom ili višom školom. To je moja kršćanska dužnost: 15,1% intervjuiranih bez školske spreme; 16,3% sa 4 osnovne ili manje; 18,6% sa 8 osnovne ili manje; 18,4% sa školom praktične obuke; 16,0% sa srednjom školom; 11,1% sa fakultetom ili višom školom.

PROFESIONALNA KVALIFIKACIJA I DOLAZAK K MISI

Iako stupanj školske spreme stoji u priličnoj povezanosti sa profesionalnom, kvalifikacijom, ipak zasebna konfrontacija profesionalne kvalifikacije s pohađanjem nedjeljne mise unosi još više pojedinosti u sociografsku panoramu misnog pohađanja. Konfrontaciju misnog pohađanja s profesionalnom kvalifikacijom predstavlja tablica 6 (1 = zemljoradnik; 2 = radnik bez stručne spreme; 3 = polukvalificirani radnik; 4 = kvalificirani radnik; 5 = visoko-kvalificirani radnik; 6 = pomoćni službenik; 7 = službenik sa nižom stručnom spremom; službenik sa srednjom stručnom spremom = 8; 9 = službenik sa višom ili visokom stručnom spremom; 10 = domaćica; 11 = učenik-student).

Tablica 6. Profesionalna kvalifikacija i pohađanje mise

Nikad	5	4	3	19	5	2	1
	4,2	3,4	2,5	16,1	4,2	1,7	0,8
	2,2	36,	4,8	6,4	8,2	15,4	6,3
	0,3	0,2	0,2	1,0	0,3	0,1	0,1
1 — 2 puta godišnje	7	3	4	26	7	—	1
	6,5	2,8	3,7	24,1	6,5	—	0,9
	3,0	2,7	6,3	8,8	11,5	—	6,3
	0,4	0,2	0,2	1,3	0,4	—	0,1
3 — 4 puta godišnje	18	4	6	21	8	2	1
	14,5	3,2	4,8	16,9	6,5	1,6	0,8
	7,8	3,6	9,5	7,1	13,1	15,4	6,3
	0,9	0,2	0,3	1,1	0,4	0,1	0,1
5 — 11 puta godišnje	21	16	4	36	11	1	4
	11,9	9,0	2,3	20,3	6,2	06,	2,3
	9,1	14,4	6,3	12,1	18,0	7,7	25,0
	1,1	0,8	0,2	1,8	0,6	0,1	0,2
1 — 2 puta mjesečno	51	23	16	67	14	5	3
	14,1	6,4	4,4	18,5	3,9	1,4	0,8
	22,0	20,7	25,4	22,6	23,0	38,5	18,8
	2,6	1,2	0,8	3,4	0,7	0,3	0,2
Svake nedjelje ili gotovo svake	126	56	26	123	15	3	6
	12,3	5,5	2,5	12,0	1,5	0,3	0,6
s	54,3	50,5	41,3	41,4	24,6	23,1	37,5
	6,3	2,8	1,3	6,2	0,8	0,2	0,3
Svake nedjelje a po mogućnosti i radnim danom	4	5	4	5	1	—	—
	5,5	6,8	5,5	6,8	1,4	—	—
	1,7	4,5	6,3	1,7	1,6	—	—
	0,2	03	0,2	0,3	0,1	—	—
Ukupno	232	111	63	297	61	13	16
	11,7	5,6	3,2	15,0	3,1	0,7	0,8

Hi kvadrat 393,61 stupnjevi slobode 60
Koeficijent kontigence 0,41

21	26	7	25	118		
17,8	22,0	5,9	21,2	100,0		
14,0	28,0	1,1	8,6	—		
1,1	1,3	0,4	1,3	5,9		
18	19	11	12	108		
16,7	17,6	10,2	11,1	100,0		
12,0	20,4	1,7	4,1	—		
0,9	1,0	0,6	0,6	5,4		
13	13	23	15	124		
10,5	10,5	18,5	12,1	100,0		
8,7	14,0	3,5	5,2	—		
0,7	0,7	1,2	0,8	6,2		
13	7	30	34	177		
7,3	4,0	16,9	19,2	100,0		
8,7	7,5	4,5	11,7	—		
0,7	0,4	1,5	1,7	8,9		
19	4	104	56	362		
5,2	1,1	28,7	15,5	100,0		
12,7	4,3	15,8	19,3	—		
1,0	0,2	5,2	2,8	18,2		
61	23	445	140	1024		
6,0	2,2	43,5	13,7	—		
40,7	24,7	67,4	48,3	—		
3,1	1,2	22,4	7,0	51,6		
5	1	40	8	73		
6,8	1,4	54,8	11,0	100,0		
3,3	1,1	6,1	2,8	—		
0,3	0,1	2,0	0,4	3,7		
150	93	660	290	1986		
7,6	4,7	33,2	14,6	100,0		

Nedjeljnu misu redovito pohađaju: 56,0% intervjuiranih zemljoradnika; 55,0% radnika bez stručne spreme; 47,6% polukvalificiranih radnika; 43,1% kvalificiranih radnika; 26,2% visokokvalificiranih radnika; 23,1% pomoćnih službenika; 37,5% službenika sa nižom stručnom spremom; 44,0% službenika sa srednjom stručnom spremom; 25,8% službenika sa višom ili visokom stručnom spremom; 73,5% domaćica; 51,1% srednjoškolaca i studenata. »Neugodnosti« kao motiv — razlog izostanka navode: 0,4% zemljoradnika; 2,7% nekvalificiranih radnika; 6,4% polukvalificiranih radnika; 7,7 kvalificiranih radnika; 8,2% visokokvalificiranih radnika; 7,7% pomoćnih službenika; 18,8% službenika sa nižom stručnom spremom; 14,0% službenika sa srednjom stručnom spremom, 42,0% službenika sa višom ili visokom stručnom spremom; 0,8% domaćica; 8,0% srednjoškolaca i studenata. Modalitet »neugosnosti« ilustrira u kojim je društvenim kategorijama prisutnija društvena kontrola, međutim značajno je naglasiti, da oni koji navode »neugodnosti« kao razlog izostanaka od mise veoma su nestabilni u prhvaćanju vjere uopće te vjerskih dogmi i ćudorednih normi. Ovaj fenomen nas upućuje na dvije hipoteze: prva bi bila, da bogoštovlje konsolidira i pojačava vjerovanje i ćudoredne norme; a druga, da se društvene okolnosti koriste kao subjektivno opravdanje. — Modalitet »ne zanima me misa« izabran je od: 3,0% zemljoradnika (previše zauzeti 21,6%; daleko od crkve 8,2%); 0,9% nekvalificiranih radnika (previše zauzeti 26,1=; daleko od crkve 4,5%); (28,6% polukvalificiranih radnika ističu da su previše zauzeti; 14,3% da su daleko od crkve); 2,0% kvalificiranih radnika (previše zauzeti 33,0%; daleko od crkve 2,7%) 3,3% visokokvalificiranih radnika (34,4% previše zauzeti; 3,3% daleko od crkve); 7,7% pomoćnih službenika (53,8% previše zauzeti); (18,8% službenika sa nižom stručnom spremom navode da su previše zauzeti; 12,5% da su daleko od crkve); 6,0% službenika sa srednjom stručnom spremom (previše zauzeti 16,7%; daleko od crkve 1,3%); 5,4% službenika sa višom ili visokom stručnom spremom (8,6% su previše zauzeti; 2,2% daleko od crkve); 0,3% domaćica (previše zauzete 17,6%; daleko od crkve 3,5%); 2,8% srednjoškolaca i studenata (previše zauzeti 19,0%; daleko od crkve 1,0%).

Tablica 7. ilustrira samo 4 modaliteta razloga — motiva prisustvovanja nedjeljnoj misi, budući da su 7 drugih modaliteta zastupljeni u neznatnoj mjeri (iznimku čine »ja ne idem u crkvu« = 25,8% i »ne želim odgovoriti« = 6,5% kod službenika sa višom ili visokom stručnom spremom).

POLITIČKA RIPADNOST I DOLAZAK K MISI

Empiričko proučavanje religijskog fenomena, u svom okviru, uključuje sva društvena obilježja pa prema tome i političko obilježje, odnosno političku pripadnost — usmjerenost. U spomenutom istraživanju u obzir su uzete dvije usmjerenosti političkog obilježja: pripadnost i nepripadnost Savezu komunista. Kad je riječ o pohađanju mise, onda se mora naglasiti da razlika između ove dvije usmjerenosti ima signifikantni značaj (pripadnost Savezu komunista, prema programu Saveza, nije spojiva s religioznim vjerovanjem). Vanjski

oblici religioznog iskustva, kod članova SK, svedeni su na minimum; posebice to vrijedi u pogledu pohađanja nedjeljne mise. Međutim, ova tvrdnja vrijedi mnogo manje kad se promatra pluridimenzionalni značaj religijskog fenomena (primjera radi: od 118 intervjuiranih članova SK koji službeno pripadaju — po krštenju — i Katoličkoj crkvi 54 = 45,8% ih je izjavilo da vjeruje u Boga; a 40,7% ih se autoklasificiralo vjernicima).

PODJELA PO VRSTAMA NASELJA

Podaci o pohađanju nedjeljne mise razčlanjeni na modalitete mjesta stanovanja potvrđuju da je najniži stupanj pohađanja prisutan u gradiću (čaršiji), zatim slijede grad i predgrađe; dok, intervjuirani koji žive na selu jasno prednjače, u pohađanje mise, svim drugim oblicima mjesta stanovanja.

Da redovito pohađaju misu izjavljuju: 38,7% intervjuiranih koji žive u gradu; 36,9% u gradiću; 43,5% u predgrađu; 60,2% na selu. — »Neugodnosti« kao razlog — motiv izostanka od mise naveli su: 11,6% intervjuiranih u gradu (previše zauzeti 26,0%; daleko od crkve 1,7%; ne zanima ih misa 3,9%; nemarni 6,1%; ne znaju pravi razlog 6,1%; ne žele odgovoriti 4,4%); 20,7% u gradiću (previše zauzeti 17,9%; daleko od crkve 1,7%; ne zanima ih misa 3,9%; nemarni 2,2%; ne znaju 8,4%; ne žele odgovoriti 4,5%); 8,7% u predgrađu (previše zauzeti 23,9%; daleko od crkve 2,2%; ne zanima ih misa 3,3%; nemarni 2,2%; ne znaju 8,7%; ne žele odgovoriti 5,4%); 4,4% na selu (previše zauzeti 21,4%; daleko od crkve 4,4%; ne zanima ih misa 1,6%; nemarni 1,4%; ne znaju pravi razlog 4,0%; ne žele odgovoriti 2,6%).

Zašto intervjuirani, razdijeljeni prema vrsti mjesta stanovanja, idu na nedjeljnu misu? — Grad: time javno priznajem da sam kršćanin 29,8%; želim sudjelovati u misnom slavlju — misnoj žrtvi 19,9%; to je moja kršćanska dužnost 22,7%; u crkvi se osjećam lijepo 4,4%; prigoda da se sastanem s drugima 1,1%; iz navike 0,6%; zanima me propovijed 3,3%; ne znam pravi razlog 3,3%; ne želim odgovoriti 2,8%. Gradić: priznati se kršćaninom 23,5%; sudjelovati u misnom slavlju — misnoj žrtvi 25,7%; to je kršćanska dužnost 12,8%; u crkvi se osjeća lijepo 6,7%; prigoda sastati se s drugima 0,6%; prisiljeni obiteljskim pritiskom 2,2%; iz navike 1,7%; radi propovijedi 6,1% (ne znaju pravi razlog 2,8%; ne žele odgovoriti 5,6%). — predgrađe: priznati se kršćaninom 33,7%; sudjelovati u misnom slavlju — misnoj žrtvi 14,1%; to je kršćanska dužnost 20,7%; u crkvi se osjeća lijepo 4,3%; prigoda sastati se s drugima 1,1%; iz navike 3,3%; radi propovijedi 7,6 (ne znaju 1,1%; ne žele odgovoriti 5,4%). Selo: priznati se kršćaninom 44,7%; sudjelovati u misnom slavlju — misnoj žrtvi 27,0%; to je kršćanska dužnost 15,4%; u crkvi se osjeća lijepo 2,0%; prigoda sastati se s drugima 1,2%; prisiljeni obiteljskim pritiskom 0,5%; iz navike 0,7%; radi propovijedi 2,6% (ne znaju 1,4%; ne žele odgovoriti 1,6%).

Tablica 7. Profesionalna kvalifikacija i glavni razlog — motiv prisustvovanja misnom slavlju (1 = zemljoradnik; 2 = nekvalificirani radnik; 3 = polukvalificirani radnik; 4 = kvalificirani radnik; 5 = visokokvalificirani radnik; 6 = pomoćni službenik; 7 = službenik sa nižom stručnom spremom; 8= službenik sa srednjom stručnom spremom; 9 = službenik sa višom ili visokom stručnom spremom; 10 = domaćica; 11 = srednjoškolac i student)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Ukupno
Time javno priznajem da sam kršćanin	105	53	34	128	24	6	8	36	19	296	103	812
	12,9	6,5	4,2	15,8	3,0	0,7	1,0	4,4	2,3	36,5	12,7	100,0
	45,3	47,7	54,0	43,1	39,3	46,2	50,0	24,0	20,4	44,8	35,5	—
	5,3	2,7	1,7	6,4	1,2	0,3	0,4	1,8	1,0	14,9	5,2	40,9
Želim sudjelovati u misnom slavlju — misnoj žrtvi	59	24	11	61	10	1	3	39	23	219	59	509
	11,6	4,7	2,2	12,0	2,0	0,2	0,6	7,7	4,5	43,0	11,6	100,0
	25,4	21,6	17,5	20,5	16,4	7,7	18,8	26,0	24,7	33,2	20,3	—
	3,0	1,2	0,6	3,1	0,5	0,1	0,2	2,0	1,2	11,0	30,	25,6
To je moja kršćanska dužnost	43	22	7	52	11	2	3	28	9	93	49	319
	13,5	6,9	2,2	16,3	3,4	0,6	0,9	8,8	2,8	29,2	15,4	100,0
	18,5	19,8	11,1	17,5	18,0	15,4	18,8	18,7	9,7	14,1	16,9	—
	2,2	1,1	0,4	2,6	0,6	0,1	0,2	1,4	0,5	4,7	2,5	16,1
Zanima me propovijed	9	4	4	7	5	1	1	4	3	16	10	64
	14,1	6,3	6,3	10,9	7,8	1,6	1,6	6,3	4,7	25,0	15,6	100,0
	3,9	3,6	6,3	2,4	8,2	7,7	6,3	2,7	3,2	2,4	3,4	—
	0,5	0,2	0,2	0,4	0,3	0,1	0,1	0,2	0,2	0,8	0,5	3,2
U k u p n o	232	111	63	297	61	13	16	150	93	660	290	1986
	11,7	5,6	3,2	15,0	3,1	0,7	0,8	7,6	4,7	33,2	14,6	100,0

Tablica 8. Mjesto stanovanja i pohađanja mise

(1 = nikad; 2 = 1 — 2 puta godišnje; 3 = 3 — 4 puta godišnje; 4 = 5 — 11 puta godišnje; 5 = 1 — 2 puta mjesečno; 6 = svake nedjelje ili gotovo svake; 7 = svake nedjelje a po mogućnosti i radnim danom)

	1	2	3	4	5	6	7	Ukup.
Grad	24	18	17	22	30	64	6	181
	13,3	9,9	9,4	12,2	16,6	35,4	3,3	100,0
	20,3	16,7	13,7	12,4	8,3	6,3	8,2	—
	1,2	0,9	0,9	1,1	1,5	3,2	0,3	9,1
Gradić	25	27	19	14	28	63	3	179
	14,0	15,1	10,6	7,8	15,6	35,2	1,7	100,0
	21,2	25,0	15,3	7,9	7,7	6,2	4,1	—
	1,3	1,4	1,0	0,7	1,4	3,2	0,2	9,0
Pregrade	13	1	8	13	17	37	3	92
	14,1	1,1	8,7	14,1	18,5	40,2	3,3	100,0
	11,0	0,9	6,5	7,3	4,7	3,6	4,1	—
	0,7	0,1	0,4	0,7	0,9	1,9	0,2	4,6
Selo	56	62	80	128	287	860	61	1534
	3,7	4,7	5,2	8,3	18,7	56,1	4,1	100,0
	47,5	57,4	64,5	72,3	79,3	84,0	83,6	—
	2,8	3,1	4,0	6,4	14,5	43,3	3,1	77,2
Ukupno	118	108	124	177	362	1024	73	1986
	5,9	5,4	6,2	8,9	18,2	51,6	3,7	100,0

Hi kvadrat 153.69 stupnjeva slobode 18
Kofecijent kontigence 0,27

TERITORIJALNE RAZLIKE

S obzirom na zone istraživanja (Tablica 9. 1 = nikad; 2 = 1 — 2 puta godišnje; 3 = 3 — 4 puta godišnje; 4 = 5 — 11 puta godišnje; 5 = 1 — 2 puta mjesečno; 6 = svake nedjelje ili gotovo svake; 7 = svake nedjelje a po mogućnosti i radnim danom), duvanjsko područje zauzima prvo mjesto; zatim slijede centralna zona te zona doline Neretve. Koeficijent kontigence, ipak potvrđuje niski stupanj ovisnosti između ova dva obilježja (teritorijalnih zona i pohađanje mise).

Tablica 9. Zone i pohađanje mise

	1	2	3	4	5	6	7	Ukupno
Dolina Neretve	45	40	45	51	90	197	15	483
	9,3	8,3	9,3	10,6	18,6	40,8	3,1	100,0
	38,1	37,0	36,3	28,8	24,9	19,2	20,5	—
	2,3	2,0	2,3	2,6	4,5	9,9	0,8	24,3
Centar	61	61	65	100	214	623	42	1166
	5,2	5,2	5,6	8,6	18,4	53,4	3,6	100,0
	51,7	56,5	52,4	56,5	59,1	60,8	57,5	—
	3,1	3,1	3,3	5,0	10,8	31,4	2,1	58,7
Duvno	12	7	14	26	58	204	16	337
	3,6	2,1	4,2	7,7	17,2	60,5	4,7	100,0
	10,2	6,5	11,3	14,7	16,0	19,9	21,9	—
	0,6	0,4	0,7	1,3	2,9	10,3	0,8	17,0
Ukupno	118	108	124	177	362	1024	73	1986
	5,9	5,4	6,2	8,9	18,2	51,6	3,7	100,0

Hi kvadrat 59,02 stupnjevi slobode 12

Koeficijent kontigence 0,17

U tablici 9. dvije prve zone sadrže odgovarajuće podzone. Dolina Neretve, u istraživanju, podijeljena je na tri podzone (Čapljina, Jablanicu—Konjic, Mostar). Centralna zona obuhvaća pet podzona (Čitluk, Grude, Ličtica, Ljubuški, Posušje). — Tablicom 10 (1 = nikad; 2 = 1 — 2 puta godišnje; 3 = 3 — 4 puta godišnje; 4 = 5 — 11 puta godišnje; 5 = 1 — 2 puta mjesečno; 6 = svake nedjelje ili gotovo svake; 7 = svake nedjelje a po mogućnosti i radnim danom) zaokružuje se uvid u panoramički pregled pohađanja nedjeljne mise na području Mostarsko-duvanjske biskupije, Kao što u tablici 9. tako i u ovoj 10. koeficijent kontigence izražava niski stupanj ovisnosti između dva proučavana obilježja (podzona — pohađanje mise).

Tablica 10. **Podzone i pohađanje mise**

	1	2	3	4	5	6	7	Ukupno
Čapljina	11	9	7	10	14	25	2	78
	14,1	11,5	9,0	12,8	17,9	32,1	2,3	100,0
	9,3	8,3	5,6	5,6	3,9	2,4	2,7	—
	0,6	0,5	0,4	0,5	0,7	1,3	0,1	3,9
Čitluk	8	7	7	18	32	96	6	174
	4,6	4,0	4,0	10,3	18,4	55,2	3,4	100,0
	6,8	6,5	5,6	10,2	8,8	9,4	8,2	—
	0,4	0,4	0,4	0,9	1,6	4,8	0,3	8,8
Duvno	12	7	14	26	58	204	16	337
	3,6	2,1	4,2	7,7	17,2	60,5	4,7	100,0
	10,2	6,5	11,3	14,7	16,0	19,9	21,9	—
	0,6	0,4	0,7	1,3	2,9	10,3	0,8	17,0
Grude	14	12	12	18	37	115	7	215
	6,5	5,6	5,6	8,4	17,2	53,5	3,3	100,0
	11,9	11,1	9,7	10,2	10,2	11,2	9,6	—
	0,7	0,6	0,6	0,9	1,9	5,8	0,4	10,8
Jablanica — Konjic	5	5	6	6	11	39	3	75
	6,7	6,7	8,0	8,0	14,7	52,0	4,0	100,0
	4,2	4,6	4,8	3,4	3,0	3,8	4,1	—
	0,3	0,3	0,3	0,3	0,6	2,0	0,2	3,8
Lištica	12	13	15	20	59	165	11	295
	4,1	4,4	5,1	6,8	20,0	55,9	3,7	100,0
	10,2	12,0	12,1	11,3	16,3	16,1	15,1	—
	0,6	0,7	0,8	1,0	3,0	8,3	0,6	14,9
Ljubuški	19	18	21	28	57	148	11	302
	6,3	6,0	7,0	9,3	18,9	49,0	3,6	100,0
	16,1	16,7	16,9	15,8	15,7	14,5	15,1	—
	1,0	0,9	1,1	1,4	2,9	7,5	0,6	15,2
Mostar	29	26	32	35	65	133	10	330
	8,8	7,9	9,7	10,6	19,7	40,3	3,0	100,0
	24,6	24,1	25,8	19,8	18,0	13,0	13,7	—
	1,5	1,3	1,6	1,8	3,3	6,7	0,5	16,6
Posušje	8	11	10	16	29	99	7	180
	4,4	6,1	5,6	8,9	16,1	55,0	3,9	100,0
	6,8	10,2	8,1	9,0	8,0	9,7	9,6	—
	0,4	0,6	0,5	0,8	1,5	5,0	0,4	9,1
Ukupno	118	108	124	177	362	1024	73	1986
	5,9	5,4	6,2	8,9	18,2	51,6	3,7	100,0

Hi kvadrat 80,46 stupnjevi slobode 48
Koeficijent kontingence 0,20

Iz navedenih podataka slijedi da redgovito misu pohađaju: 65,2% intervjuiranih u duvanjskom području; 57,0% u centralnoj zoni (nikad misu ne pohađaju: 4,6% intervjuiranih u podzoni Čitluk; 6,5% u Grudama; 4,1% podzone Lištica; 6,3% podzone Ljubuški; 4,4% podzone Posušje); 43,9% u zoni doline Neretve (podzona Jablanica — Konjic prednjači, u pohađanju mise, drugim dvjema podzonama Mostaru i Čapljini). — »Neugodnosti« kao motiv — razgol izostanka od mise naveli su: 10,3% intervjuiranih osoba u zoni doline Neretve (previše zauzeti 25,9%; daleko od crkve 4,8%; ne zanima ih misa 2,9%; nemarni 3,1%; ne znaju pravi razlog 5,0%; ne žele odgovoriti 2,9%); 5,2% u centralnoj zoni (previše zauzeti 21,1%; daleko od crkve 3,7%; ne zanima ih misa 2,1%; nemarni 2,1%; ne znaju 5,0%; ne žele odgovoriti 3,2%); 6,5% intervjuiranih u duvanjskom kraju (previše zauzeti 17,5%; daleko od crkve 2,7%; ne zanima ih misa 0,9%; ne znaju pravi razlog 3,9%; ne žele odgovoriti 3,0%).

Na misu idu, u prvom redu, da bi sudjelovali u misnom slavlju — misnoj žrtvi: 22,2% intervjuiranih u dolini Neretve (25,6% u podzoni Čapljina; 17,3% podzone Jablanica — Konjic; 22,4% mostarske podzone); 25,1% u centralnoj zoni (30,5% Čitluk; 26,0% Grude; 20,0% Lištica; 27,5% Ljubuški; 23,3% Posušje); 32,3% duvanjske zone. Javno se priznati kršćaninom — kao glavni razlog prisustvovanja naveli su: 33,1% intervjuiranih u dolini Neretve; 43,6% u centralnoj zoni Duvno. Pohađanje nedjeljne mise shvaćaju, prije svega, kao kršćansku dužnost: 19,7% u dolini Neretve; 15,3% u centralnoj zoni; 13,6% duvanjske zone. Propovijed je glavni za: 5,2% intervjuiranih u dolini Neretve; 2,5% u centralnoj zoni; 3,0% u duvanjskoj zoni. Na misu idu bilo da su prisiljeni u obitelji bilo iz navike, a ne iz uvjerenja: 1,4% iz doline Neretve; 1,7% iz centralne zone i 0,3% iz duvanjske zone. Nedjeljna misa je prigoda da se susretnu prijatelji — prijateljice za: 0,4% intervjuiranih u dolini Neretve; 1,3% u centralnoj zoni te 1,5% u duvanjskom kraju.

Z A K L J U Č A K

Ovaj izvještaj o pohađanju nedjeljne mise na području Mostarsko-duvanjske biskupije može se sažeti ukratko. Pohađanje nedjeljne mise u biskupiji Mostar — Duvno je relativno visoko, iako nešto niže od župničkih godišnjih izvještaja. Opći podaci o pohađanju mise pokazuju znakove neujednačenosti s obzirom na modalitete pojedinih društvenih obilježja. Razčlamba općih podataka prema modalitetima pojedinih društvenih obilježja upućuje na pojedinosti koje karakteriziraju panoramičku sliku proučavanog fenomena.

U pohađanju nedjeljne mise na području Mostarsko-duvanjske biskupije ženske prednjače muškarcima. Primjećuje se linija pozitivnog uspona s obzirom na dobno povećanje, ali počevši od druge dobne kategorije (20-24 godine starosti) pa naviše (prva dobna kategorija: 15-19, to jest najmlađi u uzorku, pokazuje veću stopu pohađanja nego središnje kategorije). S obzirom na stupnjeve školske spreme i profesionalne kvalifikacije zapaža se evolucija suprotnog smjera (povećanjem stupnja školske spreme i profesionalne kvalifikacije opada stopa pohađanja nedjeljne mise). Iz te tvrdnje treba izuzeti srednjoškolce i studente, budući da se kod njih osjeća veća sklonost prema pohađanju mise nego kod intervjuiranih koji imaju jednaku školsku spremu (kao i srednjoškolci i studenti) a već aktivno djeluju u odgovarajućoj profesionalnoj kvalifikaciji. — Grad i predgrađe pokazuju dosta sličnosti, ali su jasno inferiorniji od sela, dok gradić (čaršija) zauzima posljednje mjesto u pohađanju nedjeljne mise. U teritorijalnoj razdiobi, u pohađanju, prednjači duvanjsko područje, a slijede centralna zona (u kojoj se mogu razlikovati dvije grupacije: prva je Čitluk - Ličtica - Posušje i nijansno prednjači drugoj grupaciji koju čine podzone Grude i Ljubuški), te područje doline Neretve (podzona Jablanica — Konjic prednjači Mostaru i podzoni Čapljina).

Iako statističko izražavanje ima i svoje zahtjeve primjene i svoja ograničenja, ipak ono je neizbježno kako u empiričkom proučavanju tako i u izvještajnom prikazivanju društvenih fenomena. Prikaz pohađanja nedjeljne mise na području Mostarsko-duvanjske biskupije završavamo statističkim pomagalom — koeficijentom kontingence. Koeficijent kontingence ima signifikantno značenje jedino u obilježju političke usmjerenosti. Nije signifikantan, ali se njegovo značenje mora uzeti u obzir u obilježjima školske spreme i profesionalne kvalifikacije. Jačina međusobne ovisnosti između pohađanja mise i obilježja: spola, dobi i tipa mjesta stanovanja predstavlja se nešto nižom od njezine jačine u obilježjima školske spreme i profesionalne kvalifikacije. Međutim, intenzitet ovisnosti između pohađanja i teritorijalne podjele (zona i podzona) može se — statistički gledano — i zanemariti.

Jozo Vasilj

Jedva što smo na svijet došli
a već nestadosmo
u ponoru plača
težinom svojih koraka
osuđeni.

Udarajte
ja pjevam s olujom
Presudite
ja bratinim s bolom
Kaznite
s kamenom pod glavom
s vriskom u krilu
spavam.

Pokupite moje ruke
sa zgarišta nade
pokopajte lica moja blijeda
čekanjem ispijena
zamračite sunce:
svitanja moja davno otekoše
zemlju uzorite
ne dajte traga mog na nju.

Uljuljani ljepotom
ptičjeg leta
zaboravljamo svoje vlastite
ponore
žudeći dio tuđeg neba
Zaboravljamo da su nam
stopala
zemlji obećana.

Oglodaše jutra
utrobu neprospavane noći
bijes praznine na usta navro
i pitanje da li ću moći
noćas sutra ili bilo kad nekad
san svoj na miru sniti.

Ružica Soldo

Takve vjere još ne nađoh...

Prvo pitanje koje mi se nametnulo i dugo me progonilo po dolasku u Odžak (Bjelimići) bio je: Bože, pa zar i danas ljudi ovako žive? Pristup kući nikakav. Kuća pokrivena do pola daskom, a tamo gdje je ona istrunula pokrivena je starim limunom od buradi. S jedne strane je ulaz za njih dvije (jedna slijepa, (druga sakata), a s druge za stoku. Prostor za njih se sastoji od dvije sobice i jednog malog predvorja koji služi za kuhinju. Nas dvojica se nismo mogli ni uspraviti u kući, pa smo što prije sjeli. One dvije vesele zbog našeg posjeta. Ne mogu to iskazati riječima, a bilo bi im ugodnije da smo im se ranije najavili. No za njih je svećenik uvjek dobro došao i njihovo srce ne može staviti prigovor.

Žive same. Do prvog susjeda koga sretnu prigodom sv. mise koji put godišnje ili za blagoslov polja, treba pješačiti dobrih dva i pol do tri sata. Puta do njih nema, a ni konja nemaju; ipak ni jednom ne propuste misu ili susret sa svećenikom. Naš cilj nije bio na vikendu kada smo stigli do njih dviju. Trebali smo se zaputiti po bespuću kojih 13 do 15 km do sela Mokro gdje živi ostalih šest obitelji kojima idemo. Pri rastanku ostavili smo im jednu »omotnicu« a njihov komentar je bio: »Bolan velečasni, nije nam ni do čega. Fala Bogu, imamo svega i lijepo živimo.« Pružio sam im isti mah ruku i okrenuo glavu da mi ne opaze suze. Ja u životu nešto slično nisam vidio, a one zahvaljuju Bogu. Možda mi je i trebala jedna ovakva lekcija. Zaputili smo se slijedećim kućama. Oboružan »rusakom« aparata prisjetio sam se svoga oca koji mi je ne jedanput pričao svoje doživljaje kad je nosio »rusak« u Bosni. Bio sam sličan njemu. Nisam nosio onoliki teret kao on, ali sam za dan prepješačio i više od njega. Kad sam na kakav način osjetio težinu torbe na leđima i kilometara u nogama uzdahnuo sam: »Oče, gorkim, ali veselim i sretnim kruhom si nas odhranijo.«

Nakon nepuna tri sata kroz šikare, livade i šume bez ikakva puta stigli smo i prvoj kući. Doćekao nas je široki osmijeh domaćina koji se nije mogao načuditi našem dolasku ali i zadovoljstvu što smo došli. Uz rakijicu i bocu vode s planinskog potoka malo smo porazgovarali i nastavili dalje. Čekao nas je još jeddan dobar sat još goreg (bez) puta. Videći sreću onih koji nas primaju nismo se mogli tužiti na umor ni na žegu. Njihov osmijeh je izazivao i naša umorna lica na radost. Napokon smo stigli i groblju. Desetak starih grobova i dva veoma lijepa i ukusno urađena spomenika obrasla u iznad koljena velikoj travi. Malen je broj mještana, ali im to nije bio razlog da naprave kapelicu na groblju. Okupljali su se mještani i srdačno nas pozdravljali nudeći nam iz svojih torba rakiju, zalogaj pršuta i komad veoma lijepog i dobro ukvasanog kruha ispod sača. No, gozbu smo ostavili iza mise. Vrijeme je odmicalo i mi se nismo smjeli toliko zadržavati jer je ponovno trebalo prijeći sve one kilometre prije mraka. Vraćajući se sjetio sam se svih naših pokojnih ujaka koji su djelovali svaki dan u ovakvim prilikama i sav taj teret podnosili i u »zulumu« i po nevremenu. Sv. Franjo je fratrima zabranio jahati konje. Međutim, uvijek je isticao da treba gledati na prilike mjesta i vremena. U ovakvim prilikama bio bi smrtni grijeh opsluživati ovu zapovijed, jer ona ide protiv druge a ta je — ne ubij. Danas ovdje nitko neće sagriješiti, jer nemaju ni konja za najosnovnije potrebe, a kamoli za jahanje. konje u ovom slučaju zamjenjuju izdržljive fratarske noge koje nosi ljubav prema svome stadu.

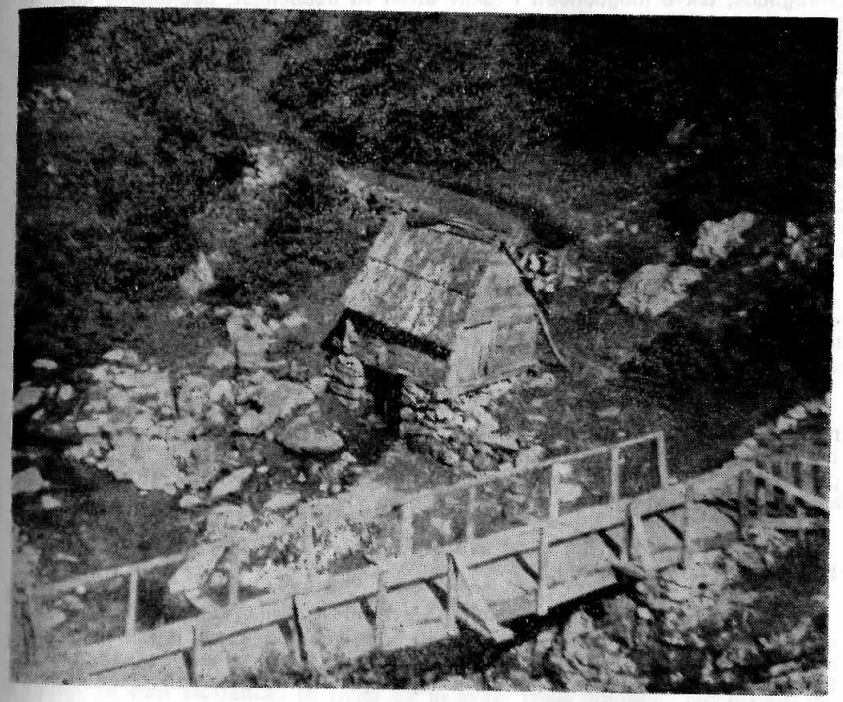

Most u Bjelimićkom Mokrom 1980.

Čovjek mora biti sretan kad vidi da je uspio koliko toliko sreće donijeti drugom i podijeliti je s njim, samo kad bi to bilo moguće njima i češće učiniti. Zaslužuju pažnju i ona im se mora posvetiti, a to čeka nas. Danas mene i one koji sa mnom žive, a sutra nekoga tko nas naslijedi. Bože, zdravlje, čvrstu svećeničku volju, i oni neće biti zaboravljeni.

Vrano Blagin

Tjeskoba i nesigurnost

Danas u svijetu vlada nezadovoljstvo, tjeskoba, pomutnja, nesigurnost, strah, možda više nego ikad u povijesti ljudskog roda. Nikada takva tehnička dostignuća, takve mogućnosti i takav strah za budućnost. Babilonska kula je golema, ali pobrkali su se jezici. Riječi su izgubile vrijednost i svaki smisao. Takozvani »Veliki«, raznih smjerova, posvuda u svijetu često se sastaju, tapšu se, smiju se, laskaju jedni drugima, a nitko nikom ne vjeruje. Kako bi i vjerovali, kad su gotovo svi daleko od istine. Bljesne lažno zadvoljstvo, čita se na licima, jer svaki misli da je drugoga prevario. No, to je kratkotrajno, jer ako misliš da si prevario drugoga, nisi prevario sebe ni Boga. Gomilaju se velike riječi, guše nas, razdiru, atmosfera je pretrpana propagandom, a a narodi propadaju. U nerazvijenim zemljama rođena djeca umiru od gladi od bijede, od bolesti i od zapuštenosti. U »razvijenima« ona jo nerođena umiru od duševne bijede i zloće roditeljske, a ona rođena ubrzo počinju duševno umirati.

Mali, obični ljudi ugledaju se u tzv. velike, mladi u stare, djeca u roditelje, i sve to glavinja, gubi se, nestaje. Ljute se generacije jedna na drugu, lutimo se međusobno, svaki od nas na svoju okolinu. Kad god se krene prisutne su svađe, sukobi, nezadovoljstvo.

Ljudi samo gledaju one koji imaju više od njih i bjesomučno jure za njima. Nikada dosta. Razumljivo je da čovjek treba staloženo, mirno, ljudski, truditi se da ima onoliko koliko mu je za život potrebno. To je neophodno i pitanje je dostojanstva ljudske osobe, ali je problem u tome što on stvara idola od materijalnog, to mu postaje svrha života.

Naš narod kaže: Nije zlato sve što sija! — Tako nije dobro ni sve što tako na prvi pogled izgleda.

Evo pogledajmo bogate zemlje Sjevernu Ameriku, Englesku, Švedsku, Zap. Njemačku, Austriju! Što vidimo? — Najviše duševnih poremećaja, nemorala, alkoholizma, drogiranja, nasilja, delikvencije mladi, samoubojstava. Evo nekih citata iz dnevnih listova u najnovije vrijeme o »sreći« u američkom bogatom društvu. Primjerice:

— U američkim osmoljetkama i srednjim školama drogira se svaki drugi učenik. — Crni komičar Richard Pryor najnovija je žrtva narkomanske pomame u SAD. U kokainskoj plamenoj kugli sprženo mu je cijelo lice. Da bi uživao samo dvije minute umjetne sreće, Richard Pryor je žrtvovao ono najdragocjenije u trenutku KADA MU JE BAŠ SVE POLAZILO ZA RUKOM. Taj 39-godišnji crni komičar već je dobio sve moguće televizijske nagrade njegovi su filmovi podjednako hvaljeni i u širokom gledalištu i u izbirljivim kritičarskim krugovima. On je doista osvojio Hoolyvood, ali nije nadvladao svoje narkomanske strasti zbog kojih sada leži na rubu između života i smrti u jednoj bolnici u Los Angelesu.

Kao što vidimo imao j sve što većina današnjih i mladih i starih ljudi, smatra vrhuncem sreće! U Švedskoj s najvišim životnim standardom ima najveći broj samoubojstava i duševnih poremećaja. Gotovo polovica svvih oboljelih koji se liječe u bolnicama jesu neuro-psihijatrijski slučajevi.

I u nas, od kad nas je uhvatila materijalna groznica, ima prilično materijalnih dobara, ali i bolesti duševnog nezadovoljstva, puno više i preko svake mjere.

Za takav žalosni napredak platili smo preskupu cijenu — nerođene masovno ubijaju, stotine tisuća radnika lutaju svijetom, obitelji se raspadaju, djeca plaču, starci osamljeni tuguju na zemlji pustoj neobrađenoj.

Prema jednom medicinskom istraživanju od prije nekoliko godina na slučajnom uzorku od oko pet tisuća radnika u Hrvatskoj, između 35 i 50 godina života, nakon kompletnog pregleda svih oroana i organskih sistema, pronađeno je da svaki radnik boluje od prosječno sedam kroničnih bolesti. Ako se oduzmu neke lakše kao ravni tabani i slabije izraženoj reumi, ostane svakome prosječno po tri i pol teže kronične bolesti. Po broju alkoholičara držimo se vrha svjetske ljestvice i svake godine se otkriva po sedam tisuća novih težih alkoholičara kojima je potrebno bolničko liječenje. Sve je više žena alkoholičara, i mladih, a, nažalost, čak i djece. Po broju prometnih nesreća s ljudskim žrtvama i materijalnom štetom poznato je da je Hrvatska daleko ispred svih republika u Jugslaviji i drugih zemalja. Ipak za preventivu u prometu odvajamo najmanje od svih. Srbija odvaja sedam milijardi starih dinara godišnje, Slovenija dvije milijarde i osamsto milijuna, a Hrvatska svega trista pedeset miijuna st. dinara. Infarkt srca koji pogađa najviše muškarce između 35 i 50 godina života hara gore nego ikad epidemije kuge i kolere. Nesreće na radu su tako česte, da su više nego zabrinjavajuće. Bolovanja prelaze sve normalne granice. Sad već imamo u Hrvatskoj oko sto osamdeset tisuća invalida rada. Uzrok odlaska u invalidsku mirovinu su najčešće bolesti srca i krvnih žila (oko 30%) i duševni poremećaji (oko 25%).

U toj trci za materijalnim ljudi su stalno u nekim sukobima, nemiru, strahu. Prema istraživanjima dr. Velizara Najmana u Jugoslaviji se kod raznih organa sudstva godišnje vodi blizu osam milijuna sporova, iako, kako istraživač kaže, tu nisu uračunati predmeti mirovnih vijeća, dsciplinski predmeti mirovnih vijeća, disciplinski prekršaj, niti broj asocijalnih ponašanja, jer se o njima ne vodi statistika. To znači da je svaki treći građanin Jugoslavije ili svaki odrasli građanin nekoga tužio ili bio od nekoga optuživan. Nema nikakve sumnje da velik dio socijalnih nevolja i nedaća nastaje zbog kršenja etičkih, moralnih normi, kao i zbog toga što društvo tom problemu ne posvećuje pažnju razmjernu šteti koja se tako nanosi pojedncima i zajednici. Suvremeni engleski povjesničar Arnold J. Taynbel kaže: Čovječanstvo bi po nevolji moglo opstati bez tehničkih aparata, ali ne bez minimuma morala i međusobne obzirnosti.

Dr. Ružica Ćavar

Čista srijeda hercegovačkog svećenstva

Zagrebački svećenik dr. Tomislav Ivančić je jednom zgodom rekao: »Ne može se raditi za Boga bez Boga.« Nama se svećenicima katkada događa da upravo to pokušavamo. Stoga ne uspijevamo. I onda mnoge probleme ne rješavamo nego zapetljavamo.

Naš fra Tomislav Vlašić je skromno prije dvije godine počeo jedan duhovni rad s običnim ljudima dobre volje: iz vlastitog iskustva je pomogao druge da dožive osobniji i dublji susret s Bogom. Kad je krug jednostavnih iskrenih molitelja prekoračio granicu čapljinske župe, za to su se gibanje zainteresirali i neki svećenici Hercegovačke crkve, i svjetovni i franjevci. Njihovo susretanje u zajedničkoj molitvi bez sebičnih polemika rodilo je jednu misao, koja se ove godine na Čistu srijedu ostvarila na Širokom Brigu. Skupilo nas se više nego smo se nadali, iako to nisu nadležni službeno naredili. Razmatrali smo, molili pobožnost križnog puta za naše potrebe pripremljenu, ispovijedili se i zajedno slavili misu. Jedinstven je dojam da bi nam trebalo više ovakvih susreta. I put je to k rješavanju sporova. Dokle god idemo jedni k drugima bez Boga, nikad se ne ćemo sresti, jer smo okrenuti k sebi. Ako svi pođemo Kristu, oko njega ćemo se sigurno susresti i — sporazumjeti.

Žarko Ilić

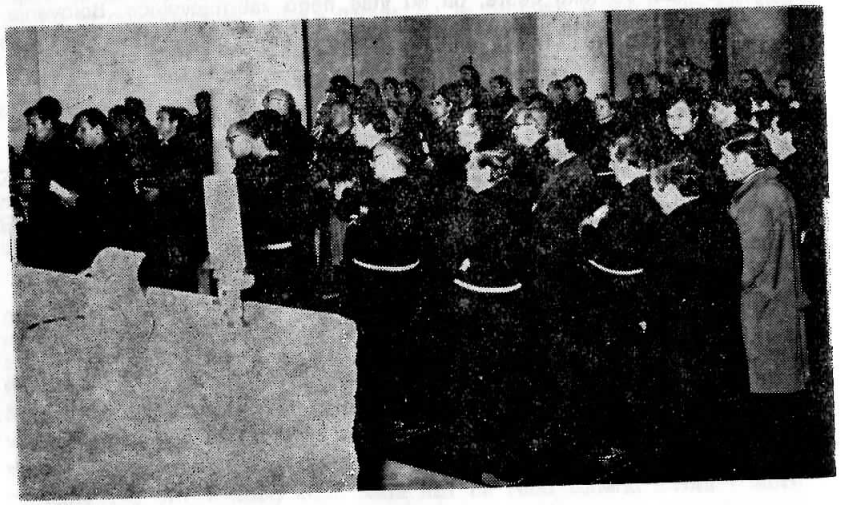

Razmatranje o Kristovu križnom putu

Susret bračnih parova

Neuobičajen doživljaj duhovnog zajedništva kršćanskih muževa i žena imali smo na Širokom Brigu 2. ožujka 1980.

Jednosatnim predavanjem izložen je zanimljiv i uvjerljiv pristup čovjekovu susretu s Bogom koji osmišljava ljudski život. Samo neizmjerni Stvoritelj može zadovoljiti težnju ograničenog čovjeka za neizmjernom srećom, težnju koja je slikovito prikazana kao najbitnija odrednica naše ljudskosti. Nakon odmora sudionici su iznosili vlastita iskustva životne snage koju pruža vjera u zajedništvo s Bogom.

Popodnevno izlaganje sa zajedničkim razgovorom obuhvatilo je kršćansko poimanje ljudske slobode i odgovornosti, Božjeg očinstva i Isusova spasiteljskog djelovanja. Zatim je većina pristupila sakramentu ispovijedi, a gotovo svi su se pričestili za vrijeme prigodne mise.

Ovaj skup je plod novijeg duhovnog gibanja koje ide za kršćanskom obnovom malih zajednica. Zato je njegova osobitost u tom što nije brojčano masovan, iako je prostorno širok: osamdeset sudionika iz četiri dalmatinske i sedam hercegovačkih župa. Osim muževa i žena bilo je pet svećenika i četiri redovnice.

Susret je trajao od 10 do 18 sati. Predvodio ga je don Ante Marinov iz Šibenika, a organizirala zajednica Bračnih susreta (vikendaši) s ovog područja. Većina sudionika ovog sastanka nije uključena u tu zajednicu. Zato je za njih i ručak bio ugodno duhovno iznenađenje: doživjeli su darežljivo prijateljstvo koje se drugdje ne susreće. Naime, samo su vikendaši donijeli sa sobom hranu, ali su je stavili na zajednički stol, pomiješali i onda podijelili po stolovima tako da svakoga zapadne podjednako. Za vrijeme ručka svi zadovoljni. Vikendaši sretni što su mogli i druge obradovati. Na koncu čudo iz Isusova vremena: »Svi su jeli i nasitili se. I dignu punih dvanaest košarica ulomaka.« (Mk 6, 42—43). A povjerenje produžilo spontane razgovore za stolom preko planiranog vremena. Gotovo neponovljivo ozračje jednakosti, bliskosti i bratstva, kao u Pracrkvi prvoga stoljeća.

Žarko Ilić

LAKO JE TEBI

Seka se rasplakala za bolesnom bakom. Strina je pokušava tješiti.

Strina: — Šta ti je, bona što plačeš?
Seka : — Naša je baka obolila.
Strina: — Pa što ćeš joj ti pomoći svojim plačem?
Seka : — Ali ona će umrit.
Strina: — Nek umre, kad je ostarila!
Seka : — Lako je tebi, kad je ne voliš . . . !

Sjećanje

Kad bi sada bio prisutan i vidio moje, tako gorke suze, i kad bi još znao, zbog čega se slijevaju niz moje lice, ti bi rekao koliko ti je stalo do mene, ti bi rekao: Draga, nisam ni u snu pomišljao da ti je stvarno tako teško. Kad bi znao kako su mi teške suze, o, kad bi mogao gledati kroz moje suze, znao bi koliko mi je teško živjeti. Ali ogledalo ostaje nijemo, jer oči koje prate moje suze jesu moje, i suze koje teku samo su moje.

Kako bih ti rekla da te uplakane oči gledaju napuštenu, staru kuću, koju su zadnji put vidjele samo kroz prozor, kroz prozor, koji sam toliko puta sama otvarala, kroz koji sam toliko puta za svojih devetnaest godina gledala. Te tužne oči gledaju i danas u daljini tu staru, napuštenu, rodnu kuću.

Gledam u svom novom domu, gledam poznato lice, tako slično toj dragoj osobi, čijim sam bitisanjem postala stvarnost. Nije mi teško dozvati u sjećanje njeno drago lice, jer je moj lik njena vjerna kopija. Čak mi je i svoj način smijeha ostavila u zalog. Koliko puta, kad se od srca nasmijem i čujem svoj smijeh, oživim tužno sjećanje na meni do smrti dragu osobu. Koliko sestara imam, a niti jedna ne posjeduje toliko njezinih osobina, niti jedna podsjeća toliko na nju kao ja svojim postojanjem, svojim životom...

Nije mi dala vremena da se pripremim za njezinn odlazak. A morala je znati, da svojom smrću čini užasnu ranu u mom srcu, u mom životu. Kako ću ja reći i komu bih rekla, da me njezina smrt i poslije devet godina boli isto kao i prvi dan nakon spoznaje da je više nema.

Tužnog li povratka u nekad tako dragu kuću! Voćke, koje smo nekad skupa sadile, sad su tako osamljeno stajale, a plodovi s njih ležali su okolo tako odbačeno, tako napušteno; i nitko ih nije htio pokupiti, pa čak ni ja. A u kuću se nije moglo, jer ona nije više pripadala njoj, ni meni, bila je tuđa. Kroz prozor sam dobavljala pogledom što sam dulje mogla dobaviti okrečene zidove sa šarama, koje sam ja odabrala; ona je krečila, ja pomagala. Sada samo gledam, i to jedino kroz prozor. Ne mogu drukčije, jer nje više nema, a kuća nije više naša. Ja smijem samo kroz prozor gledati u kuću svog djetinjstva, svoje mladosti.

Vrijeme žalosti već je odavno prošlo, više ne nosim crno, ali stojim joj na grobu, stojim pred napuštenom nam kućom, stojim s tugom neizmjernom, koju ne može ublažiti ni crnina ni prošlo vrijeme.

I sad gledam kroz prozor napuštene nam rodne kuće. Ne moram stotinu kilometara ići pa da kleknem na njezin grob, dovoljno mi je sklopiti oči i osjetiti vrele suze. To su i moje i tvoje suze, i svakoga tko više ne izgovara naglas »Majko«. A kako su te suze teške, kad nam draga osoba ode, a ne pripremi nas na bitisanje bez svog postojanja.

POKOJ VJEČNI DARUJ, GOSPODINE, SVIM POKOJNIM MAJKAMA!

Irena Nakić

MASKA

Ima pravo Goran
Iza nasilničke maske
uvriježenu dušu vidi
i pogažen ponos
bespravnog ljudstva
što još je toliko
hrabrosti smoglo
da — makar i s maskom —
očajno krikne
protivu nasilja
»uljudnih« zloduha
što ni glas
jednakog brata
bezdušna sebičnost
čuti ne želi

Krešimir Vidić

Ženidba bez poznanstva

Brak je dvoje zajednica ljudi,
muško, žensko sebi je dosudi.
Brak je dvoje zajednica ljudi,
Jedno drugom vjerom se zakunu
da će ljubav vodit potpunu:
ne n avrijeme nego do života
il dok jedno ostane sirota.
Mnogi svoju održaše vjeru,
neki od njih dožive nevêru:
il je problem karaktera njina
ili nisu dobili još sina;
il' novčane prilike su teške,
bez auta, pa moraju pješke.
Može biti i još drugo štošta,
koje braka puno više košta:
ka dse počnu navoditi grijesi,
»To si bio, sad pokaži, gdje si«
Čim to počne, nema više sreće,
bračni kotač u krivo se kreće;
teško njega upravljati više,
kola teška, preteško se diše.
Kako samo sad padaju tužbe
i navode olako optužbe?!
Sve je tada na brzinu bilo,
za njih dvoje, za sve svate milo.
Došli svati i rodbina cijela,
vidjet nevu i što je donijela.
Zbilja svatko dobio je nešto,
nova neva pripremila vješto:
sve čarapi od vune pleteni
a marama poplen su šareni.
Svi otišli, i gosti i svati,
a mladenci u sobu spavati.
Počeli su šutnjom da se ljute,
jedno s drugim sad potpuno šute
Kao da se ni vidjeli nisu,
kad su ono polazili misu.
Sav je govor u šutnji im proša,
svanu zora, dan je novi doša.
Obadvoje izgledaše tužno,
njih vidjeti bješe stvarno ružno.
Nisu htjeli reći što ih muči,
mira radi u vlastitoj kući.
Nisu ludi, stari vide što je,
umorni su mladenci oboje.
O tom njima ne rekoše ništa,
premda bola srce im pritišta.

Trećeg dana bilo nešto bolje,
nesta šutnje, nesta i nevolje.
Nešto tada popravi se stanje,
počelo se ići na imanje:
orat, kopat i živinu hranit,
i rodbinu od klevete branit.
Došo unuk, djed se njemu smije,
bit će bolji neg je u komšije.
Došo drugi, sad misao dođe,
hvala Bogu, strašna kriza prođe.
To bi varka, bježe jasno svima,
jer i djece broj se danas štima.
Kad njih dvoje ispuniše plana,
okrenu se sada nova strana.
On poče iz kuće da fali
i da drugim ženama se hvali,
kak je momak da se ženit treba
i kako se već na njega vreba.
K tomu piće pojačao više,
a u kući postajalo tiše.
Neva baci rukavicu svoju,
poče igrat otmjenu gospoju;
ide u grad, traži društvo svoje,
viđđali je samu i udvoje.
Djeca bila prepuštena selu,
vidjaše ih tužnu, neveselu.
Djed i baka nisu mogli više
brinut za njih koje ne rodiše.
Djeca plaču od gladi cvile,
te dozivlju roditelje mile:
»Mamu, tatu, kruha nama dajte,
umiremo, na nas pogledajte!
Vi ste nama dali život, tijelo
i prvo nam skrojili odijela.
Zašto danas mučite nas male,
umrijet ćemo, ne tjerajte šale!
Naša koža pomalo se suši,
mrak je groba već u našoj duši.
Brzo ćemo hrana crvim biti,
zbilja groba brzo će se zbiti.
Gore nam je i od gladi ljute
to što naši roditelji šute.
Samo slučaj doved nas amo,
zato bijedni sada skapavamo.
Umiremo, ali nebo vidi.
Zato nek se sad prd Bogom stidi,
koji tako kaplje svoje krvi

bezobzirano i bez stida smrvi.
Bolje, majko, da te nije bilo,
nego da se ovako desilo.
Pazi dobro, i ti umrijet moraš,
jako se vucaraš i ćoraš!
I ti, oče, nećeš bolje proći,
zašto svoje ti, zatvori oči;
svoju pomoć trebao si dati,
ne ovako izdajom zaklati!
Bog je jedan, hvala njemu budi!
On će pravdom svima da prosudi.

GUGALO GUSLAR

DIJAMANTNI I ZLATNI PIROVI

IZBIČNO

Ove godine 1979/80. dva su bračna para proslavila svoj dijamantni ženidbeni pir.

ANTE SOLDO — JAKIREVIĆ, rođen 15. 3. 1887. u Gornjoj Britvici — Liskovcu, sa suprugom ANICOM SOLDO — GRBEŠUŠIĆ, također iz Britvice, koja je rođena 15. 8. 1901. Proslava je bila u krugu obitelji, rodbine i prijatelja, začinjena misom zahvalnicom, a kasnije i zakuskom. Naši slavljenici su imali devetoro djece — sedmero muških i dvoje ženskih. Dvoje muške djece je umrlo u sasvim ranoj dobi, a druga dvojica su poginula u ratu. Preostala tri sina i jedna kćer dali su na svijet 16 djece.

Ante je preživio oba rata netaknut. Inače je bio potpuno zdrav sve do starih dana, kada dolaze bolesti same od sebe. Naučio dobro čitati i pisati u akciji opismenjavanja koju je vodio fra Didak Buntić.

Anica uvijek zdrava, bavila se različitim kućanskim poslovima te pomagala svome mužu u svemu što je mogla i znala.

o O o

Drugi jubilarci su IVAN SOLDO — Iškić iz Gornje Britvice — Vranjkovci, rođen 1. 1. 1899. i žena mu IVA r. Vukoja iz Rakitna — Gradina, rođena 18. 5. 1900. Imali su 11 djece: šestero muških i petero ženskih. Četvero djece je umrlo u ranom djetinjstvu, a jedan sin je poginuo 1942. na putu u Slavoniju. Od oženjene i udate djece imaju 28 unučadi te nekoliko praunučadi.

Ivan je ostao zdrav sve do pod stare dane. Bavio se svim

Ante i Anica Soldo

Ivan i Iva Soldo

poslovima koje obavlja ili je obavljao seljak u ono i ovo vrijeme. Njegova supruga je pobolijevala zadnjih godina, ali se sad bolje osjeća te može redovito dolaziti na nedjeljnu misu. Oboje su u svom životu proživjeli puno nevolja i neimaštine. Ipak, radosni su i za mnogo toga zahvaljuju Bogu te očekuju od njega vječnu nagradu.

Važno je napomenuti da su oba para vjenčana godine 1919. pred sv. Katu. Toga dana je vjenčano 26 parova. Onda je to bio takav običaj.

Zlatni pir bio je u obitelji JOSIPA DŽAJKIĆA (1902.) i žene mu BISERKE r. Hrkać iz Izbična (1911.) Imali su osmero djece. Samo je jedno umrlo u 17. godini života. Od ostalih tri su sina oženjena, a jedna kćer udata te imaju svi zajedno osmero djece.

Svečari kažu: Iako je život bio vrlo težak, pun patnja i nevolja, ipak se skladno živjelo i Božji zakon vršilo. Tako da smo mogli na misi zahvalnici iz duše i srca Bogu zahvaliti na dugom, složnom, plodnom i blagoslovljenom zajedničkom životu.

Nakon mise i prigodne zakuske jubilarac je dao za crkvene objekte 100.000st. dinara.

Josip i Biserka Džajkić

Važno je još spomenuti da su oni vjenčani godine 1929. zajedno s još 18 parova istog dana.

Njima su se u slavlju i molitvi pridružili i drugi bračni parovi te su zahvaljivali za dar sloge, blagoslova i plodnog života. Posebno spominju JOZU CRNJCA — Jozića i ženu mu Martu iz Gornje Britvice — Vranjkovci, koji su proživjeli 55 godina ženidbenog života. Svima je župnik čestitao i darovao ih prigodnim poklonima.

Marko Dragićević, st.

RADIŠIĆI

Dana 31. kolovoza 1980. proslavio je svoj 80. rođendan iz sela G. Radišići Šimun Primorac. Istog dana proslavio je i 50. obljetnicu braka sa suprugom Agatom. Tog je dana bilo u Šimunovoj obitelji dosta živo i veselo. Pozvani su djeca, rodbina i prijatelji. Orila se pjesma različitog načina i sadržaja. Šimun je rođen 1900. godine, a njegova supruga godinu dana kasnije. Uzeli su se 1930. Rodili i ot-

Šimun i Agata
Primorac

hranili sedmero djece, na koje su vrlo ponosni, jer su dobri i uzorni kršćani. Jedna kćer je časna sestra herc. provincije (s. Ivana). Sa Šimunom nije teško ući u živ i zanimljiv razgovor. Čovjek je to velikog intelektualnog kapaciteta, mada nije nikakve škole završio. Nekoliko puta smo se koristili u našem »Kršnom Zavičaju« i njegovim informacijama.

Kaže da nikad nije vidio doktora osim kad je išao kome od svojih u bolnicu u posjetu. Zdrav je pa još i danas obavlja sve poslove oko kuće. Svake nedjelje je na sv. misi. Rado priča o svojem vremenu. Kaže: Iako su uvjeti bili slabi, dobro se živjelo. Bio si zadovoljan, s onim što si imao a za nečim većim nisi ni mogao težiti, jer nije bilo moguće do toga doprijeti. Djeca su onda bila bolja jer su slušala svoje roditelje i radila onako kako oni reknu.
A danas...

Trebalo bi mi nekoliko stranica da opišem sve ono što smo u razgovoru izmijenili, no to nam nije moguće zato ćemo samo poželjeti svečarima svako dobro uz obilje Božjeg blagoslova i da ih zdravlje još dugo dobro podrži.

Vladimir Ereš

U Z A R I Ć I

Dva su bračna para na Uzarićima ove jeseni doživjela radost zlatnoga pira i u mjesnoj crkvi i u vlastitim obiteljima s potomstvom, rodbinom i prijateljima.

IVKO KOSIR i MILKA r. Gugić rodili su jednog sina i četiri kćeri: Stojan, Ana, Dragica, Albina i Kata. Roditeljska briga nije bila bez boli i neuspjeha, ali je njihova međusobna ljubav prožeta vjerom izdržala životni križ do radosnog doživljaja zahvalnosti. Oni su zahvalili Bogu na neizrecivoj pomoći, a njihova djeca i četrnaestero unučadi pokazaše zahvalnost njima i za gole živote i za životno usmjerenje.

Ivko i Milka Kosir, Božo i Luca Kožul

BOŽE KOŽUL i LUCA r. Zovko nakon povratka iz crkve na pedesetu obljetnicu svog vjenčanja otvorili su obiteljsko slavlje gangom: »Od divojko, jade jadovala, ja se šala, ti ui se udala«. Tako je pjesma začinjala i neugodne časove njihova života. Božina devedesetidevetgodišnja maćeha Kata zapjevala je putnički i na ovom slavlju kao i toliko puta u prošlosti. Dvoje slavljenika bijaše radosno posebno zbog toga što su im najmlađi sin Mirko i nevjesta Janja uoči njihova zlatnog pira proslavili svoj mladi. A Bože i Luca rodiše jedanaestoro djece. Četvero ih je umrlo u djetinjstvu. Slavka, Anica, Kata, Ivan i Rade rodili su starcima jedanaestero unučadi i jedno praunuče. Priznaju da su snagu za život nalazili u vjeri i u molitvi. Luca veli da je Bože molio naprijed. On dodaje: »Ja sam morao bit naprid u poslu, pa i u molitvi.«

MOKRO

U utorak 25. studenoga 1980. ANTE ĆEŠKIĆ i ILKA r. Nakić uz prisustvo svoje djece, bliže rodbine i svojih prijatelja proslavili su pedesetgodišnjicu svoga braka. Ravno prije pedeset godina, 25. studenoga 1930. započeo je njihov bračni, a kasnije i roditeljski život.

Panjevi s mladicama

Ante je svoj život proveo uglavnom kao radnik Duvanjske stanice u Ličtici, a majka Ilka je sav svoj život posvetila odgoju svojih dvanaestero djece (dvoje ih umrlo). Živo je još pet sinova i pet kćeri. Svi su u braku osim najmlađeg Mladena. Slavljenici imaju trideset i jedno unuče i dvoje praunučadi.

Svako unuče za baku i djeda mnogo znači, u svakom novom čedu vide obnavljanje svoga života. Minule godine kao da su opet tu, kao da su se u vječnost počele pretvarati. Život ovo dvoje ljudi prožima ona prokušana hercegovačka mudrost: VJERA U BOGA nosila ih je i bila s nama u najtežim i nepoznatim trenucima života, da bi ih dovela do ove radosti koja spokojno počiva na njihovim borama.

Ovo pedesetgodišnje slavlje nosi mnogo sa sobom. I radosti i opomene. Radost i nagrada koji stigoše kroz djecu i unučad. I opomena. Unučad, praunučad i današnji naraštaj treba se nadahnjivati na ovakvim slavljima.

Živjeli, živjeli dugo u radosti svojih plodova!

Slavica

Zlatni jubilej u B. Polju

Svetkovina je sv. Josipa. Samostan č. sestara franjevki, dana 19. ožujka 1980. godine, blista u izvanrednom sjaju. Svi članovi samostana su veseli, a ujedno užurbani. Navršilo se punih 50 godina, kako je sedam mladih odvažnih djevojaka stupilo pred oltar u sestarskoj crkvi u Mostaru (19. 3. 1930.) te svečano izjavile, da se potpuno i neopozivo predaju u službu Kristu.

Od onih sedam djevojaka samo su tri doživjele ovo slavlje. Tri su se preselile u vječnost, a jedna je zapriječena i nije mogla doći.

Upravo zbog slavlja 50. godišnjice redovničkog života ovih triju sestara svuda bukti radost, pjesme, čestitanje, divljenje, pa i darivanje poklona jubilantkinjama. Prethodno su svečarice, s više

Sestre Laurencija, Darinka i Blaženka na dan slavlja

sestara, obavile duhovne vježbe kroz punih osam dana. Kruna slavlja bila je svečana misa. Pred prikazanje jubilantkinje su obnovile svoje zavjete. Pridružile su se i ostale sestre samostana te obnovile zavjete vjernosti Kristu — DOŽIVOTNO.

Iza mise slijedi cijeli dan radost, slavlje, pjesma do kasno u noć. Reći ćemo o svakoj svečarici po nešto.

S. DARINKA JOVANOVIĆ

Rođena je u Dretelju, župa Čapljina, 2. rujna 1905. Nakon svršenog novicijata radila je kao kućna pomoćnica u »Napretkovu« konviktu za srednjoškolce u Mostaru (1931.—1936. i 1937.—1945.), gdje su naše sestre vodile kućanstvo. Jedno vrijeme (1936/37.) uzgajala je sirotice, koje su pohađale osnovnu školu u B. Polju. U radionici jorgana radila je u našim samostanima u Mostaru (1945.—1949.) i u B. Polju (1949.—1953.). Najviše je vremena (1953.—1971.) provela radeći po župama kao kuharica: Međugorje, Posušje, Duvno i Vitina. Sad je u B. Polju-Potoci u mirovini. To se samo rekne u mirovini, ali malo miruje, nego uvijek nešto radi — pomaže u radionici. Poznata je kao radljiva, vesela i šaljiva. Od male, neznatne sitnice znade gestom i riječima izvesti šalu, da do suza nasmije društvo. Ona to izvede lagano i otmjeno.

S. LAURENCIJA ĆURIĆ

Rodila se 13. srpnja 1906. u Rakitnu, gdje joj je otac vršio šumarsku službu. Ranu i zrelu mladost provela je u Konjicu, gdje joj se otac s obitelji stalno nastanio. Iz Konjica je došla u samostan u Mostar. Neko vrijeme radila je u mostarskoj bolnici njegujući bolesnike. Vršila je dužnost odgajanja naših kandidatica u Mostaru (1931.—1933.) i u Konjicu (1933.—1934.), a zatim novakinja u Mostaru (1939.—1942.). U Međugorju je poučavala djecu za polaganje osnovne škole (1938.—1939.). Radila je u mostarskoj bolnici (1934.—1938.). Bivala je predstojnica (kućna poglavarica) u B. Polju (1944/45. i 1956.—1962.), u Trebinju (1945.—1948.), u Kreševu (1948/49.) i u Sarajevu (1963.—1969.). Djelovala je u nadbiskupskom Karitasu u Zagrebu (1942.—1944.). Dvorila jednu osamljenu staricu na Šćitu (1962/63.). Najviše je radila po radionicama našeg samostana u B. Polju (1949.—1962. i 1969. do danas). Mnoge je crkve ukrasila čipkama za oltarnike. S Laurencija ima dar liječenja. Pomaže savjetima i travama. Posebno mnoge utješi i obraduje nekom specijalnom mašću za liječenje kožne bolesti mujasin.

S. BLAŽENKA VUČIĆ

Rođena je na Cernu (župa Humac) 15. lipnja 1911. Došla je mlada u samostan, slijedeći u tom svoju stariju sestru Ivu. U početku je obavljala različite kućne poslove u B. Polju (1931.—1933.). Poglavarice su upoznale da je s. Blaženka podesna za dvorbu bolesnika. Poslale su je da radi u bolnici. Tako je svoj mladi i zreli redovnički život posvetila njezi bolesnika. Kao medicinska sestra radila je u Mostaru (1933.—1940. i 1949.—1964.), u Kreševu (1940.—1949.) i u Heilbronnu (1969/70.). Narav joj blaga, osjećajna, prikladna za njegu bolesnika Njegovala je bolesnike s osjećajem i ljubavlju, punom dobrote. U toj dužnosti je ustrajala do umirovljenja 1964. Nakon umirovljenja vršila je dužnost kućne predstojnice u našoj kući u Zagrebu (1966.—1969.). Iako slabog zdravlja, još uvijek nešto radi — pomaže u radionici pletenja (1964.—1966. i od 1970. do danas).

— — —

Sve tri sestre jubilantkinje sav svoj redovnički život kroz 50 godina posvetile su radom, savjetima i njegovanjem da pomognu bratu čovjeku u potrebi. U tom su nastojale biti što sličnije Kristu.

Sebastijana Marinčić

PROLJEĆE I

Naslonih glavu na travu
kao na uzglavlje
i zaćuh plač zemlje.

Uzeh za metu
pticu u letu
Gle: sunce zaplaka

I sutra opet
plakat ću nad
kamenom golim
i sutra opet zemlju
moliti da oprosti
korak mi grešni.

Otekoše rijeke
daleko
valovi djetinjstva
mog.

Na mom početku točka
u mom postojanju dozivanje
u produžetku hram
vriskom pustinje ogrnut
na koncu zasluženo
zemlja i kamen zagrljeni

PROLJEĆE II

Ubrah cvijet
svijet proljeća
zatreperi u grudima.

zaboravih tišinu
večeri neke majske
al ne i ruku
plačuć sama što osta

Oh, kako li ludu
misao imadoh:
da mi je jednu samo
zvijezdu na dlanu.

Zapjenite mirisom opalog lišća
poklanjajući usne
pjesmi mahovine
obojite raskršća jednosmjerno
lakoćom svoje sljepoće koračajući.

Pođimo jednom i svojim
vlastitim stopama
pođimo k uzletištu ponora
i ne zaboravimo zacrvenjeti se
krvlju rođenom
ne zaboravimo suzom
žednoću kamena orositi.

Ružica Soldo

Šesti susret kršćanske mladeži

Šesti susret kršćanske mladeži na Širokom Brijegu 26. srpnja 1980. okupio je preko sedam tisuća hodočasnika. Kristova poruka s Posljednje večere: »NEKA VAŠA RADOST BUDE POTPUNA!« — bila je glavna misao ovogodišnjeg susreta. Ona je prožimala pokorničko bogoslužje i misno slavlje, propovijed i popodnevno predavanje, fotodokumentarnu izložbu i umjetnička ostvarenja suvremenih hrvatskih naivaca. U tom je pravcu bila usmjerena i poruka prigodnog filma, a posebno koncert duhovnih pjesama, za koji je oduševljena mladež burnim pljeskom u više navrata nagrađivala VIŠ iz župe Mostar. Propovjednik i predavač susreta bio je karmelićanin d. Jakov Mamić. Domaći mladići i djevojke u narodnim nošnjama ravnali su parkiranjem vozila i svim sudionicima dijelili tiskani program s tekstovima molitava i pjesama (upotrijebljena je druga euharistijska molitva mise za djecu). Izuzetna osobitost ovog najmlađeg i najljepšeg skupa Hrvatske Crkve jest duga, šarena i raspjevana povorka prigodom ulaska u svetište, a njezin vrhunac u zanosnoj pozdravnoj himni što ježurcima ispunja i ravnodušna srca svojim pripjevom: »Blagoslovi sive krše, čuvaj vjeru nam otaca! I svud neka sunce sjaje naša mladost kud koraci!«

U Šestom susretu kršćanske mladeži bilo je zastupljeno četrdeset hercegovačkih župa, jedna Sarajevske nadbiskupije, tri Splitske te po četiri Šibenske i Đakovačke. Tim je ovaj jedinstveni susret poprimio opće narodno značenje Hrvatske Crkve. **Žarko Ilić**

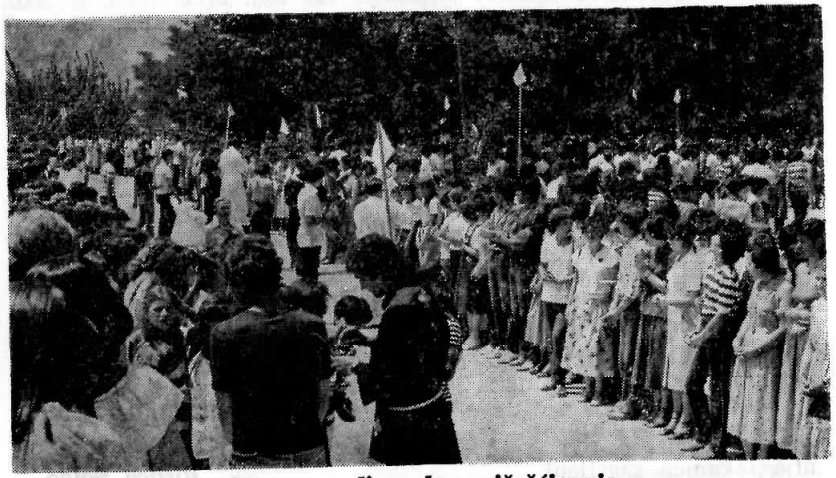

Masovno, ali uredno pričešćivanje

JEDAN DOŽIVLJAJ

Mjesec srpanj. Žega, sparina. Penjemo se krivudavom cestom uz brijeg, na svakoj okuci zastajkujemo, gužva autobusa. Uznojna lica mumljaju, a vozači se muče da naprave prostora, ali ga zaista nema niti ga može biti zadnje subote vrelog srpnja, kad nekoliko tisuća mladih dolazi ovdje da svojoj nebeskoj Majci iznese svoje molitve, želje, da joj kažu: »Hvala ti, Majko, što si ponovo s nama!«

Zadviljeno prate koncert mostarskog sastava

Promatram zakržljalo hercegovačko rastinje oko ceste: cmilje, grab, draču — svuda je život na izmaku, jer kiše, tog soka života, nema odavna. Doimlje se kao da će vreli srpanj ugasiti život u svom kamenu, ali život ovdje upravo počinje. Gomilaju se autobusi na prostranoj Bakamuši, redaju se lijepe riječi pozdrava i dobrodošlice. Stižu skupine mladih predvođeni svećenicima iz čitave Hercegovine, Dalmacije, Bosne i Slavonije, a pojedinci iz gotovo svih krajeva. Raspoređuju ih mladi domaćini u narodnim nošnjama. Mladost, koja ku-

ca jednim srcem, koja pjeva jednim grlom za jednu ljubav, iz čitave naše domovine našla se na ovom kamenom Brijegu po šesti put 26. srpnja ove godine.

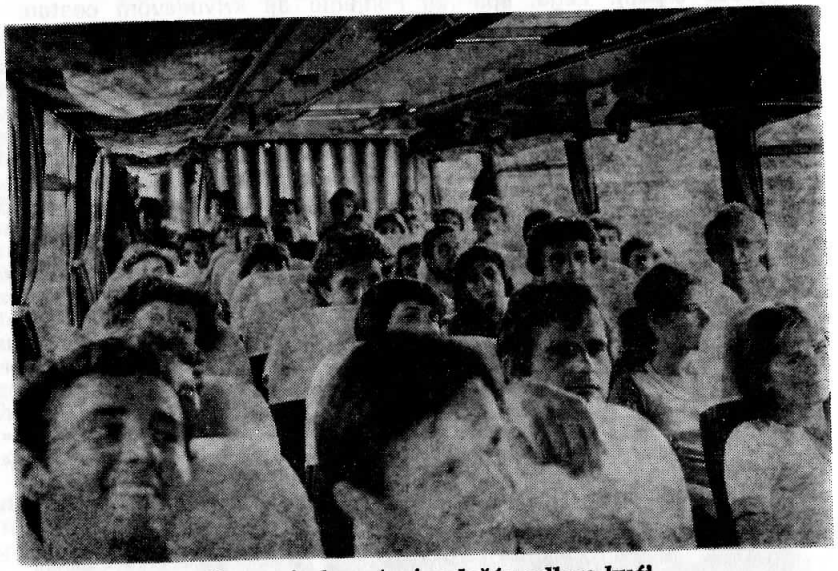

Slavonci obogaćeni radošću odlaze kući

Brijeg, kao i uvijek, veličanstven, predivan i prostran, spreman primiti sve koji žele naći okrepu, crpsti sok života, koji žele prijateljevati i otići u miru s Majčinog ognjišta. Neki kažu da je vjera u hravtskom narodu u krizi. Zaista se varaju ili nisu doživjeli ono što sam ja doživio i ono što je svatko od nas, svjesnih štovatelja Majke Božje, doživio toga dana. Rijetki su napustili Majčin Brijeg, a da nisu sklopili novi savez i rekli svojoj Majci da uzme njihovo breme života na svoje ispaćene ruke, da zamoli svoga Sina nek podari ovom svijetu još puno ljubavi, razumijevanja i vjere.

Propovijedao je dr. Jakov Mamić, naš karmelićanin iz Zidina. Kratko, smireno, jasno upućivao je mladima Božje riječi koje znače okrepu i snagu u ovom svijetu, u kojem čovjek udaljava se od NADE i, stavljajući sebe u centar svega, prestaje biti čovjekom. Nekima je i dosadilo stajati na vrelom pločniku, jer je sve to dugo trajalo. Ali se isplatilo, jer smo još jedanput spoznali da ovaj naš život

nije besmislen. Poslije mise odmor, ručak po grupama u hladovini visokih borova, dubova i graba. I tako do poslije podne.

I za poklonike lijepe riječi bilo je mjesta, i za one koji vole slikarstvo bila je prigodna izložba naivaca, zatim film, brojne pjesme, gange iz svih krajeva Hercegovine, kolo se igralo... Jednom riječju preko sedam tisuća mladih srdaca zbilo se u jedno veliko srce — srce ljubavi, zajedništva, vjere... A sve pjesme u jednu: »Blagoslovi sive krše, čuvaj vjeru nam otaca...!« Čitam na tim licima zadovoljstvo, sreću i odluku: Dogodine ponovo ovdje nadojiti se mlijeka života i tople riječi s Majčinih usana.

V. M.

IZLOŽBA NAIVACA

Izložba predstavnika Hlebinske škole na širokom Brijegu povodom Hodočašća mladih trajala je od 26. srpnja do 20. kolovoza 1980. Josip Generalić, Dragan Gaži, Martin Mehkek, Franjo Filipović, Milan Generalić, Franjo Vujčec, Joža Kopričanec, Kata Dolenc i Nada Pakasin (rođena 1960.) prvi su put uz Nađa i Ljubicu Hladnić na ovakav način otkrili ljepote svojih stakala našem čovjeku.

U knjigama dojmova (potpisanih preko 3 500) odiše jedno oduševljenje. Sama ideja organizatora, upriličiti ovakvu izložbu, ocijenjena je pohvalno.

Podravina, sjever Hrvatske, granični pas prema Mađarskoj uz rijeku Dravu, spada u ljepše krajolike naše Domovine. U dijelu tog krajolika, sa središtem u selu Hlebinama, petnaestak kilometara sjevernoistočno od Koprivnice, razvila se danas u svijetu poznata »Hlebinska škola«. Ne misli se tu na školu uobičajenom značenju te riječi, pa ni pedagoški organiziranom likovnom radu, nego o nekoliko podravskih sela (Hlebine, Đelekovac, Gornja Šuma, Molve, Gola, Ždala, Novačka, Virje) u kojima žive i stvaraju seljaci slikari.

Možda bi mnogobrojne talente podravskih seljaka odnijeli u nepovrat tegobni dani i borba za koricu kruha, da se za njih nije zainteresirao slikar, grafičar i likovni pedagog Krsto Hegedušić (1901.—1975.), inicijator i osnivač likovne grupe »Zemlja«. Osobita mu je značajka naš nezavisan likovni izraz. Umjetnost mora biti izraz narodne svijesti: otkrivati, pobuđivati na otkrivanje i rješavati probleme. Tim je duhom htio ? ? ? ? umjetnost podravskih seljaka. A pružio im je i tehničku pomoć. God. 1930. udareni su temelji »Hlebinskoj školi«.

Naiva stupa poetično-romantičnom koncepcijom slike, stvarajući prototip idealizirane pastorale podravskog seoskog života. Tu je bitno duhovno ustrojstvo i sadržajni karakter slike.

Od 1937. ulogu pedagoga, te formiranje morfološko-stilskog i tematskog karaktera i tehnike slikanja preuzima Ivan Generalić, prenoseći ih na Gažija, Filipovića, Kovačića i Josipa Generalića kao predstavnike drugog naraštaja.

Najneposredniju sistematizaciju razvoja »naive« kod hlebinskih seljaka-slikara nalazimo zapisanu u Kronologiju Župskog ureda u Hlebinama. Marljivi župnik je najneusiljenije mogao pratiti razvoj i stvaranja svojih nadahnutih župljana.

Dvadesetak tisuća hodočasnika prošlo je izložbenim prostorima. Čini se, mnogi su u slikama, premda žive u kršu Hercegovine, otkrivali sebe, svoj dan na njivi, svoju nedjeljnu misu, svoj užitak, svoje probleme, svoj život. Tu se i krije razlog zadovoljstva posjetilaca ove izložbe.

Naiva, koju smo mi na širokom Brijegu vidjeli i doživjeli neće od nas moći dobiti stručnu (akademsku) kritiku, no ona je u nama počela živjeti. Nije nas oduševila samo jer je religiozno motivirana, niti samo zato jer je simpatična, niti samo jer je svježa, nego i zato, jer čovjek ćúti da to staklo na promatrača djeluje sugestivno. Promatrač kao da u motivima tih stakala traži sebe, pronalazi svoj neriješeni problem. Stakla ne djeluju »plitko«. Njihova poruka nije »naivna«. Ono iskonsko što zrači ponese čovjeka i vrati ga u njegov dan, vrati ga na njegovo ognjište, njivu, štalu, pod raspelo, u poraz i pobjedu, daje mu snage podnositi, čekati, slaviti, veseliti se u hladu svog drveta, biti osamljenim, vjerovati u Uskrs, Križ, raj.

Ovo je samo početak naših drugovanja i razmjene iskustava s Podravinom. Mladi i drugi hodočasnici dogodine s velikim nestrpljenjem očekuju Miju Kovačića i Ivana Večenaja.

Mi fratri i vjernici sa širokog Brijega i Hercegovine ponosni smo da su nam naši umjetnici iz Podravine izišli u susret. Zahvaljujemo im što su svoja ostvarenja (od kojih je nekolicina ostala — kupljena — u našim samostanima) učinili bliskim i ovom dijelu naše Domovine!

Ante Marić

M O R A M

Sjećam se da sam bio mali,
Da sam se igrao kao i svi,
Da sam volio tatu, mamu,
A sad su sve to — samo sni.

Jurim za ciljem koji ne vidim,
bježim (od sebe?),
moram (jer moraju i drugi),
trebam (jer trebaju i drugi).
A dom...? A obitelj...?

Velimir Mabić

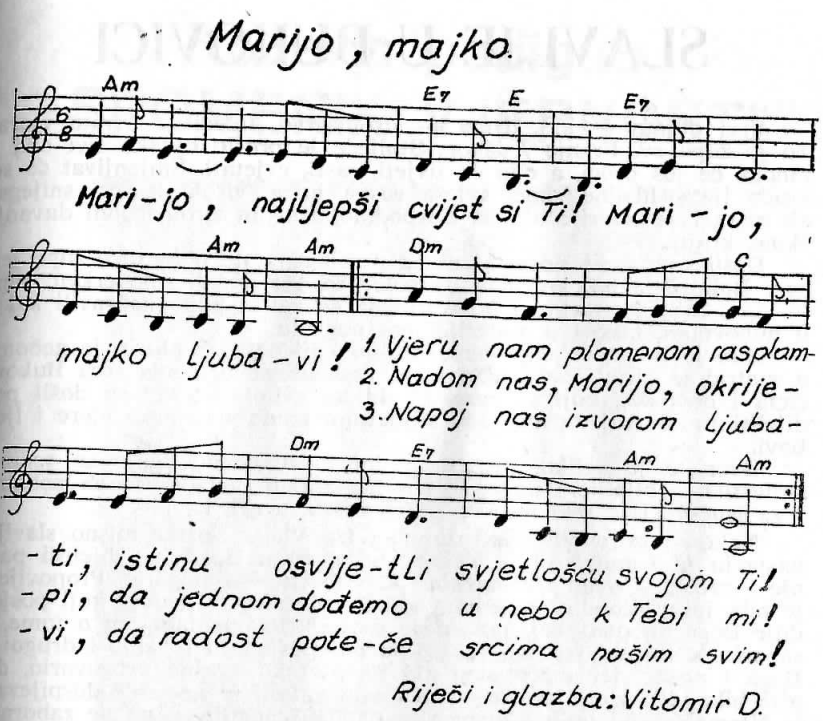

VAPAJ

Oče — priveži moje molitve
uz kamen
Nek budu okamenjene!
Okreni mi poglede
u bregove vječne, a ne u prolaznosti
I daj da ko grab bijeli
rastem u vjeri — čvrsto
I kad zvijezdu što treperi
crnilo mraka uvuče u njedra strvinara
Nek pukne svjetlo da gledat vide
ostatke zemaljskih želja —
Dat ću im trup prolaznosti
pa bez krvi i mesa doći su na Sud.

Vlado Mikulić - Jukić

SLAVLJE U BUKOVICI

Prvi dojam — krš, drugi — siromaštvo, trčeći — čvrsta vjera. To je župa sv. Franje Asiškog. Stoljeće je prošlo otkako živi ona i mnoga će još proći, a ona će živjeti, rasti, cvjetati. Smjenjivat će se vruća ljeta, hladne zime, svježa rosna jutra, visoki nanosi snijega, ali ništa neće zapriječiti put Gospodinu u ovom siromašnom duvanjskom kraju.

Došli smo i mi Kočerinjani na proslavu stote obljetnice župe jer su i Bukovčani bili kod nas 10. kolovoza. Razgledali smo crkvu, župni stan, dvorište i vidjeli i shvatili da su zaista puno napravili kako u duhovnom, tako i u materijalnom pogledu.

Bilo je lijepo vrijeme, sunčano, po koji oblačak plovio je nebom, a vjetrić je pirio, čist i hladan, te rashlađivao uzavrela srca Bukovčana i došljaka, koji su razasuti diljem svijeta, a sad su došli podijeliti radost zajedništva nad stoljetnim trudom istinske vjere i ljubavi.

Dvorište je veliko, prostrano, ima i hladovine, gdje se većina smjestila, a bilo je i upornih, koji su stajali pod otvorenim nebom. I za ispovijed je bilo mjesta, po dvorištu, u crkvi.

Nakon pozdravnih riječi župnika fra Vlade Kozine misno slavlje nastavio je fratar koji je nekoć službovao u Bukovici, dijeleći patnje i radost s ovim siromašnim pukom, fra Ivo Bagarić. Propovijed je bila jako aktualna, s temom »Tko je bogatiji? Ili onaj koji posjeduje Boga, ili onaj koji posjeduje novac?« Razmišljao sam o tome, i zapazio, a to je i fra Ivo rekao, da oni posjeduju i jedno i drugo: i Boga i novac, jer inače ovaj krš ne bi tako snažno progovorio, da nije bilo jake vjere, truda, znoja i novca, koji je najčešće dospijevao iz Njemačke, od onih koji nerado napustiše ognjišta, pa ne zaboravljaju rodni krš...

Pričest je dugo trajala, jer su svi htjeli obnoviti svoj savez s Bogom, reći ponovo Bogu DA na ovaj dugo očekivani dan, 7. rujna. Nakon svete pričesti zahvalili smo nebeskom Ocu darovima, što nam ih je obilato udijelio.

Bio je pozvan i najmlađi fratar, fra Velimir Mandić, da kaže nekoliko riječi o ustrajnosti ovoga kraja, o patnjama siromašne Bukovice, da sačuva nadu u Uskrsnuće i vječni život. Kad je slavlje završeno, pošli smo izlaznim vratima dvorišta, veseli, nekako puniji, a gostoljubivi Bukovčani nisu nas htjeli pustiti bez rakije i kolača.

Čitavo vrijeme iza mise pjevala je jedna časna sestra šansone, zaboravio sam joj ime, ali to nije ni važno, jer s njom su sva srca pjevala: došljaci s Kočerina, iz Duvna, Mesihovine, Šuice, Seonice i druge, neorganizirane grupe. Promatram ta izmorena lica, te žuljave ruke mladića i djevojaka, odraslih, dok mi pružaju čašicu rakije, i mislim kako je lijepo živjeti kad se radujemo zajedno, kad plačemo zajedno, kako je lijepo živjeti, kad znamo da ovaj naš surovi život ima smisla...

Vlado Mikulić — Jukić

Kočerin podigao SPOMENIK VJERNOSTI

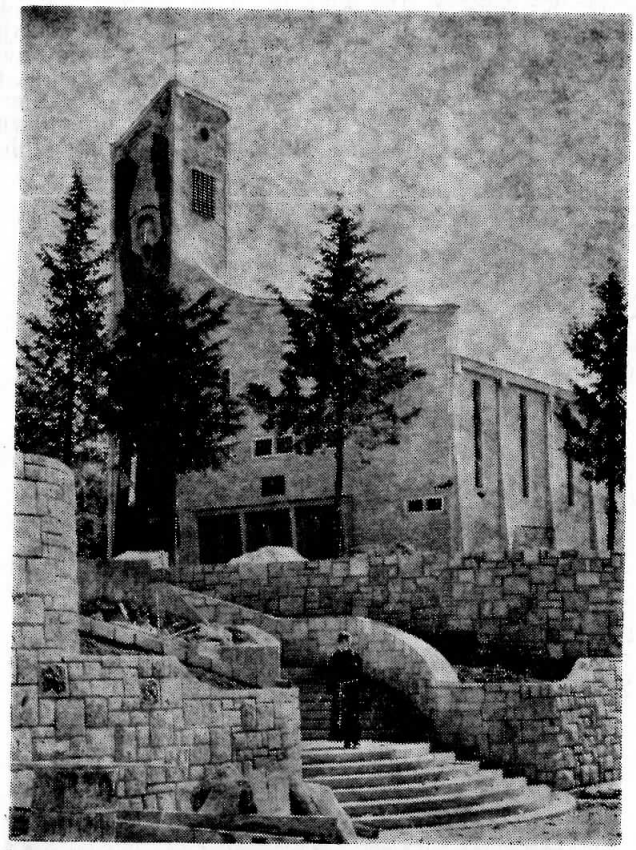

Jedan od graditelja, fra Ante, na glavnom ulazu u crkveno dvorište

Cvrčci su već premoreni, promukli i stišavaju se. Večer se spušta. Tanki oblaci podilaze plavkastosvijetlo nebo. Sunce crvenkaste boje zalazi. Pješaci, automobili i i autobusi stižu na Kočerin. To je malo trgovište. Udaljeno od širokog Brijega devet kilometara. U pravcu k Splitu. U njemu je nova župna crkva: spomenik vjernosti.

Od glavne prometnice skreće jedna cesta udesno. S nje se odmah vidi ispostavljeno bijelo platno na dvjema visokim motkama. U njegovom početku je utkan tropleterni križ. Zatim natpis: 13 stoljeća vjernosti. Na kraju su u vodoravnom položaju tri široke crte jedna ispod druge: crvena, bijela i plava. Obljetnica vjernosti je između dva simbola. Odnosi se na njih. Zato ih povezuje.

Očima se pokazuje golemi kameni masiv. Dugi i visoki kameni zidovi. Bjelkastosivi. Čvrsto građeni. Kamenje sraslo međusobno. Poput kamentog brda. Upravo onakvog kakvo se diže iza njih. Žele se oteti svakome rušenju. Probiti se u budućnost. I nadživjeti stoljeća. Prednji zid je niži i duži. Od masivnijeg je kamenja. On podziđuje malu visoravan. Na njoj se diže novorođeno zdanje: spomenik trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata. Nad njenim ulaznim vratima je ugrađena u zid granitna ploča. U nju su uklesani osnovni

Umjetnici Perko i Starčević

podaci o crkvi: »Vjernici župe Kočerin sa svojim fratrima fra Petrom, fra Leonardom i fra Antom podižu ovu crkvu u čast apostolskih prvaka sv. Petra i Pavla. Na spomen 1300 obljetnice pokrštenja Hrvata i 1000. obljetnice plemenite kraljice Jelene, graditeljice prvog Gospina svetišta u Hrvata. Temelj postavio provincijal fra Rufin Šilić 29. lipnja 1976. godine«.

Pobuda graditelja je jasna: podizanje velikog spomenika dvjema velikim obljetnicama. To je dosad jedina spomen-crkva tim obljetnicama u nas. Zato će ona možda postajati spomenik nadahnuća i hodočašća. I možda prva vjeronaučna zadaća kočerinskoj mladeži ove njihove godine. Ona će biti brižno napisana, prikupljena i pohranjena. Kao dragocjena uspomena njihovih mladenačkih vjerničkih doživljaja. Budući da su i oni sami bili poletni graditelji svog ponos-hrama.

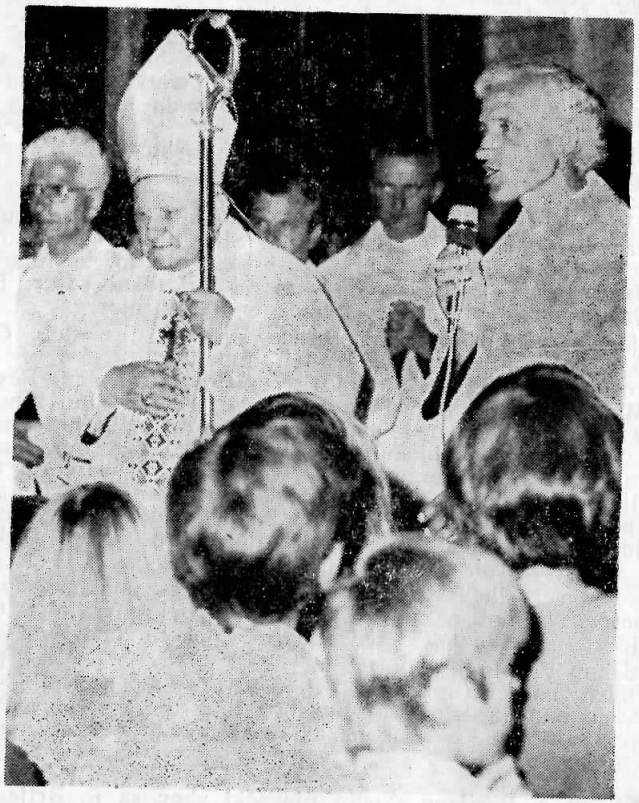

Biskup don Petar i župnik fra Petar na posveti crkve

Po čitavoj visini pročelnog zida tornja izvija se u patničkom stavu gorostasni lik svetog Franje. Djelo je Zagrepčanina Ante Starčevića po idejnom prijedlogu fra Petra Krasića. On je oličenje trpljenja kršćana sa svojim fratrima u ovim stranama kroz duga i teška vremena.

Sazdano bijelo kamenje zidova obrubljuje betonski pojas. On je ovjenčan tropleternom vitkom vrpcom. Ona nježno sve kamenje zdanja okuplja i obavezuje. Da se ne razaspe. Ulazom u hram otvara se očima jedinstveni zaokruženi prostor. Nadsvođen je velikim lukom. On je izvijen na vitkim betonskim rebrima. A potavanjen svjetlim uglačanim daščicama. I djeluje poput lađe.

Iza oltara u kamenom zidu skrovito proviruju likovi apostolskih prvaka: svetog Petra i Pavla. Likovi koji se ne daju fotografirati. Treba doći i mirno ih promatrati. Njihovoj časnoj uspomeni je posvećen ovaj hram. Djelo je umjetnika Zvonimira Perke iz Dobrkovića. Idejni plan za crkvu izradio je ing. Fra Pilo NUIĆ.

Devetog kolovoza tisuću devetsto osamdesete godine pri zalazu sunca krenulo je mnoštvo vjernika za svojim biskupima i svećenicima prema ovom hramu. On je svečano otvoren. Ušli su u nj. Ispunili ga. Zašutjeli. Sabrali se. Oni vjeruju da je to kuća Božja. Sestre i braća stadoše pred lice Božje. I počeše Ga slaviti. Otpoče molitva. Euharistijsko slavlje. Hercegovački biskup Petar s poletom i oduševljenjem je posvećivao hram. Govorio je mnoštvu o dvjema crkvama. O ovome zdanju kamenome. I o crkvi vjernika koja ga ispunja. Vjernici su mala živa crkva. Ona je sazidala ovu kuću. Siromašna imanjem. Ali bogata vjerom. Sirotinja Bogu kuću gradi.

Kraj slavlja s biskupovim blagoslovom uputio je mnoštvo iz hrama. Ispratio ga je pod plavi nebeski zvjezdani šator. Bezbroj zapaljenih njegovih svijeća predvodio je sjajni mjesec.

Obasjavale su novorođenče. Bujica svijeta se micala. Čulo se dozivanje ćuka. I miris smilja. Zadah duhana.

Na rosnim krilima zore doplovio je Gospodnji dan. Deseti kolovoza. Mlad. U rastu. Sunce ga obasjava. I vodi silno mnoštvo k žrtveniku u sjeni hrama. I ovdje otpoče proslavljanje euharistije. Predvodi ga Franjo, nadbiskup zagrebački. Pod šatorom. Pored novog hrama. Puk Božji je opkolio žrtvenik. On kleči, stoji. Srastao sa sivobijelim kamenjem. Uprtim pogledom prema suncu. A ono užareno pljuska valove žege. Vatrena kugla putuje. I peče sve jače. Užegla je kamenjar. Iskre vatre iz njega krešu. Znoj čela rosi. Mnoštvo strpljivo trpi. Skrušeno moli.

Rječ Božja iz ikavskih usta mladih čitača zvonko se prolama. Fratar hercegovačkim napjevom proglašuje radosnu vijest. Od njezine se jedrine preko polja susjedna brda jekom dozivlju.

Nadbiskup Franjo je zahvalan i radostan što je pozvan. Njegova je prisutnost naročito počastila vjernike. On je pohvalio njihovu vjeru, jer je ona sazdala ovaj hram. Njime su oni sa svojim fratrima otkrili veličinu kršćanskonacionalnog trenutka. U njima se bu-

Pod vodstvom s. Bibijane Ćurlin pjevački zbor sa Š. Brijega »začinio« je kočarinsko slavlje.

dila svijest, da i sami izrastaju iz trinaest stoljeća kršćanstva. Znaju oni da su pupoljci i mladice gorostasnog i toliko drevnog stabla u zajedništvu kršćanske vjere i hrvatskog naroda.

Prinositelji darova iz Solina i iz Pronine

Jelenina tisućljetna crkva Mariji u Solinu ubacila je malo sjeme nadahnuća župniku fra Petru Krasiću i njegovoj braći fra Leonardu i fra Anti. Ono je proklijalo. I raslo. Pokazalo se očima vjernika. Bilo im je uvjerljivo. Primili su ga u svoje srce. I pokrenulo ih je na posao. Svim snagama kršćanske domišljate ljubavi i snalažljivosti gradili su hram. Gradnjom tvarnog hrama saziđivao se živi hram župne zajednice. On je prinosni dar vjere, ljubavi, srca i rada neumornih ruku. Prinešen Bogu koji im se dao susresti.

U euharistiji zazvaše očinstvo Božje. I nahraniše se kruhom života. Onim kojim su se hranili njihovi oci po vjeri. On je u njima održavao život. I pronosio ga kroz trinaest dugih stoljeća. I nisu umrli bez potomstva.

Na koncu svi složno otpjevaše zanosni hvalospjev svojoj Domovini. Primiše blagoslov. Pođoše u miru. U srcima ponesoše sjeme sjetveno. Da ga posiju. Po užarenom kamenu. Ili po ravnici. Da opet mukotrpno traži plodno tlo. I da raste mlado stablo budućnosti. Niknulo iz korijena drevne prošlosti.

Tako u proslavi rođendana spomen crkve na Kočerinu bijaše vjernički povijesno svečano. Kao što je nedavno bilo u Solinu, Rimu i Ninu.

Vinko Kraljević

Otvaranje i posveta katedrale

Mostar nakon sto i petnaest godina dočekao otvaranje još jedne crkve. Bilo je to 14. rujna 1980. u 10 sati. Crkvu je otvorio biskup dr. Petar Čule, a posvetio kardinal Franjo Šeper.

Prvi pogled na novu crkvu prosječnom prolazniku ne omogućuje doživljaj nečeg osobito ugodnog. Niti privlači položajem niti zanosi visinom. Vanjski oblik šatora neupućenima u njegovu biblijsku znakovitost ne kaže mnogo Pogotovu većina ima još od djetinjstva drukčiju predodžbu crkvene građevine. Međutim, kad se poviri unutra, dojam se potpuno mijenja. Prostora mnogo više nego se činilo, oblik mu neusporedivo ljepši nego se slu-

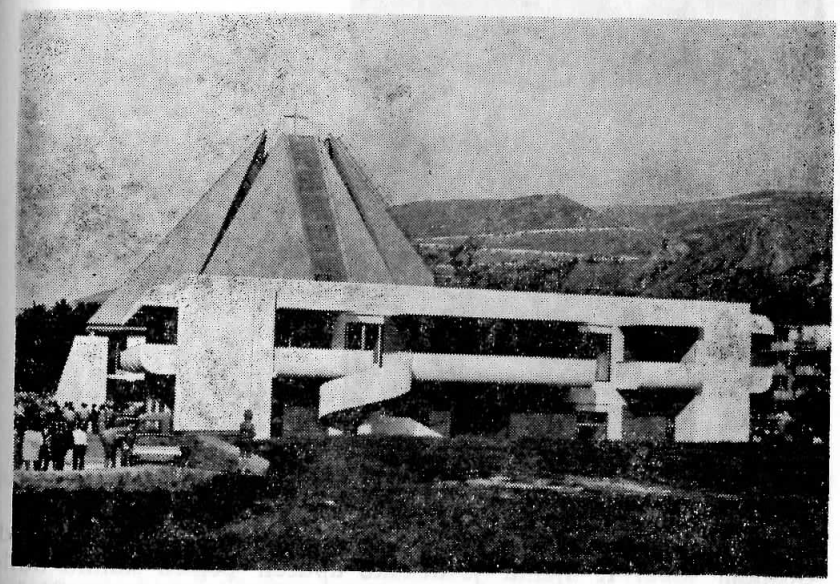

Svećenički dom i katedrala

tilo. Golemi šator sijeku četverokraka staklena zvijezda i križ te bacaju obilje svjetla u prizemno potpuno zatvoreni prostór. (Toliko svjetla da snimateljima ne treba umjetna rasvjeta.) Mramorni pod, hrastovi oblozi betonskih zidova. Prostor usmjeren prema povišenom širokom svetištu (oko oltara). Usred njega bijeli kameni oltar s tropletom. Iza oltara veliki (s postoljem 4,70 m) brončani kip Marije Majke Isusove i Majke Crkve, djelo zagrebačkoga kipara Josipa Poljana. Gospin zaštitnički blagdan katedrale slavit će se u nedjelju iza 22. kolovoza.) Iza kipa elektronske orgulje s ukrasnim visokim sviralama, koje zaokružuju svetište u jedinstvenu cjelinu. Iza njih je iskoristio prostor za sakristiju.

Nutarnji izgled

Ali čitavom nutrinom crkve dominira veliki križ visoko iznad Gospina kipa. K njemu je nekako upućen pogled samim oblikovanjem nutarnjega prostora. Tri pomoćna ulaza nisu toliko u-

očljiva, da bi smetala doživljaj zatvorene intimnosti. Zapadni ulaz vodi u prostrani svećenički dom, koji će služiti za smještaj službenika katedralne župe.

U svečanom ophodu kroz narod penju se prema glavnom ulazu brojni svećenici, dvanaest biskupa (Kuharić, Oblak Jozinović Ćule, Herbut, Gugić, Kos, Pernek, Pichler, Laszlo Cechini i Žanić) i dva kardinala (Šeper i Rossi). Među svećenstvom su i poglavari redovničkih zajednica (Vučemilo, Ištuk, Peran, Karaman, Pejić) generalni definitor Franjevačkog reda. N. Radić. Oko oltara u pjevalištu časne sestre različitih ustanova, a najviše milosrdnica sv. Vinka, koje su prije više od stotinu godina imale u Mostaru svoju kuću i školu, a koje će odsada djelovati u katedralnoj župi.

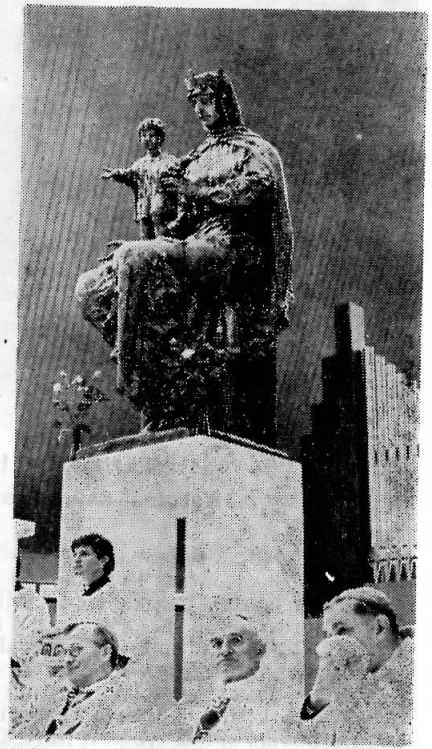

Gospin kip

Nakon misnog bogoslužja Riječi glavni začetnik katedrale mostarski biskup dr Petar Ćule ispričao je njezinu povijest.

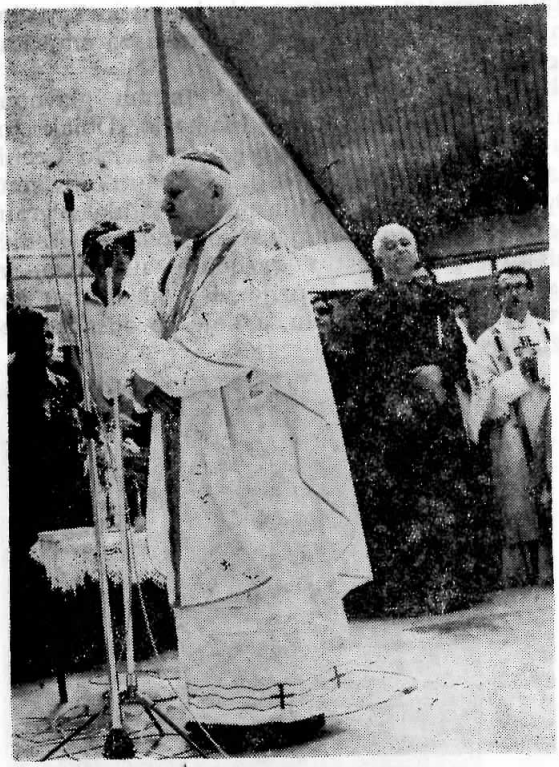

Oproštaj biskupa dr. Petra Čule

Pjevački zbor, str. 137. gore.
Kardinal Šeper posvećuje oltar. str. 137. dolje

tim je zahvalio predstavnicima općinskih vlasti na susretljivom odobrenju gradnje, a svim pomagačima i graditeljima na pomoći. Pozdravio sve prisutne, osobito pročelnika Kongregacije za nauk vjere Šepera i pročelnika Kongregacije za evangelizaciju naroda Rossija. muncija Cechinja komu je zahvalio što je naučio hrvatski jezik te gradišćanskog biskupa Laszla. Onda je najavio da upravu biskupije predaje dotadašnjem pomoćnom biskupu don Pavlu Žaniću, iz Kaštel Novog. Na koncu je zahvalio Bogu što je dočekao ovaj dan i rekao: »Sad otpuštaš slugu svoga u miru Gospodine...«

Slijedio je nastup kardinala Šepera. On je pohvalio upornost biskupa Čule, čestitao mu izgradnju katedrale i šezdesetu obljetni-

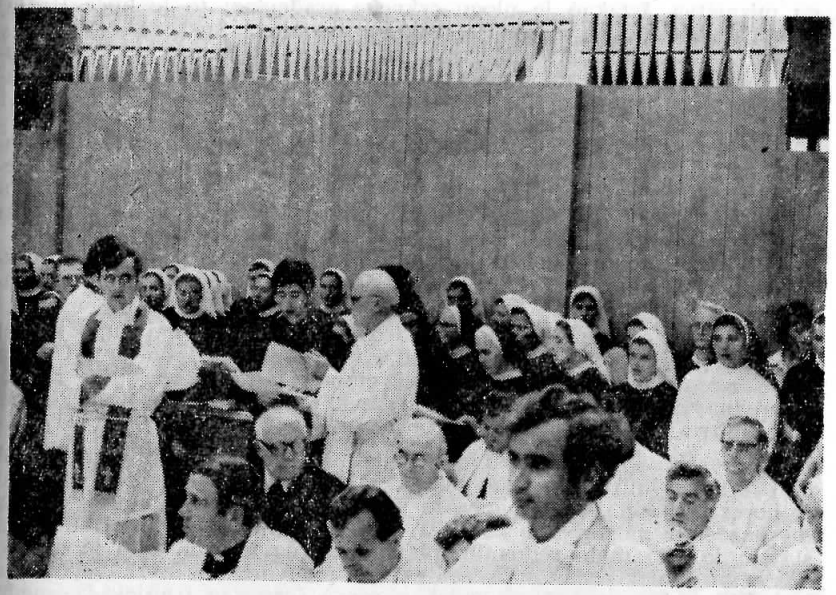

cu misništva. Istakao je ulogu crkvene građevine: to je kuća Božja, dodirna točka neba i zemlje, mjesto osobitog susreta čovjeka s Bogom i mjesto susreta vjernika međuobno. Riječima sv. Pavla pozvao na jedinstvo i napobožnost prema BD Mariji. Potom je zahvalio poznatim i nepoznatim dobročiniteljima Katedrale arhitektima i radnicima: »Neka ih dragi Bog sve nagradi!«

Zatim je zagrebački nadbiskupski tajnik dr Stjepan Kožul na latinskom i na hrvatskom pročitao papinske odluke o biskupskoj smjeni u Mostaru i o podjeli počasnog naslova »nadbiskup« dr. Petru Čuli. Pročitao je i zajedničku odluku mostarskih biskupa o osnivanju katedralne župe.

Po propisanom obredu kardinal Franjo Šeper posvetilo je crkvu i oltar ugradio moći bl. Leopolda Mandića, sv. Marije Goretti,, Male Terezije, Klare i nekih prvokršćanskih mučenika.

Na prikaznju je bilo mnogo darova. Spominjem najskupocjenije: župa Jare bogoslužne knjige; Prisoje kalež, plitticu i tamjan; Gabela Polje zelenu misnicu, Kaštel Novi ciborij umjetničku sliku i bačvicu vina; milosrdnice iz Sarajeva misnu opremu dubrovačka katedrala miltru i oltarnik s konavoskim vezom.

Za vrijeme mise mnoštvo naroda nije moglo stati u crkvu. A bilo je tu organiziranih skupina čak iz Bosne i iz Dalmacije, pogotovu iz hercegovačkih župa koje vode svjetovni svećenici. Duduše, po sudu nazočnih mostarskih katolika, koji poznaju svoje mještane, na slavlju je bilo malo redovnih misara iz ovog mjesta. Bilo je mnogo svećenika, daleko više svjetovnih nego redovničkih. Iz Hercegovačke biskupije svi svjetovni svećenici, a samo šestorica franjevaca, među njima nijedan župnik ni gvardijan. Misno pjevanje predvodio je zbor svećenika i časnih sestara. Svim je obredima ravnao novi mostarski biskup Žanić. Na koncu mise na svečani ručak u prostorijama svećeničkog doma pozvani su sa svećenicima i redovnicama i predstavnici župa. Kasnije su pozivani svi koji su imali volju, jer je bilo dovoljno hrane.

U 16 sati priređena je mala akademija: pjevanje pod ravnanjem časnih sestara, prigodni recital don Joze Milanovića i predavanje biskupa Žanića o gradnji katedrale.

Na ručku su predstavnici značajnih ustanova izrekli čestitke Fra Jozo Pejić je poželio novom biskupu da doprinosi dobru Hercegovačke Crkve u ime Isusa koji nije želio vladati nego služiti.

Na svečanosti u katedrali bili su pravoslavni i muslimanski predstavnici A .Kubac S. Čolaković sa svojim suradnicima. A na ručku i zastupnici državnih vlasti: M. Bešić, predsjednik Republičke komisije IV BiH za odnose s vjerskim zajednicama, Dž. Derviškadić, predsjednik SO Mostar, R. Andrić, delegat SIV, i njihovi suradnici.

Istog dana navečer M. Bešić i Dž. Derviškadić priredili su svečano primanje za službene predstavnike Katoličke crkve kardinale Franju Šepera i Agnella Rossija, te pronuncija Michaela Cechinija. Na primanju je bilo širi krug suradnika s obje strane.

15. rujna izjutra kardinal Rossi održao je službeni sastanak s biskupima Banja Luke, Sarajeva, Bara, Skopja i Mostara.

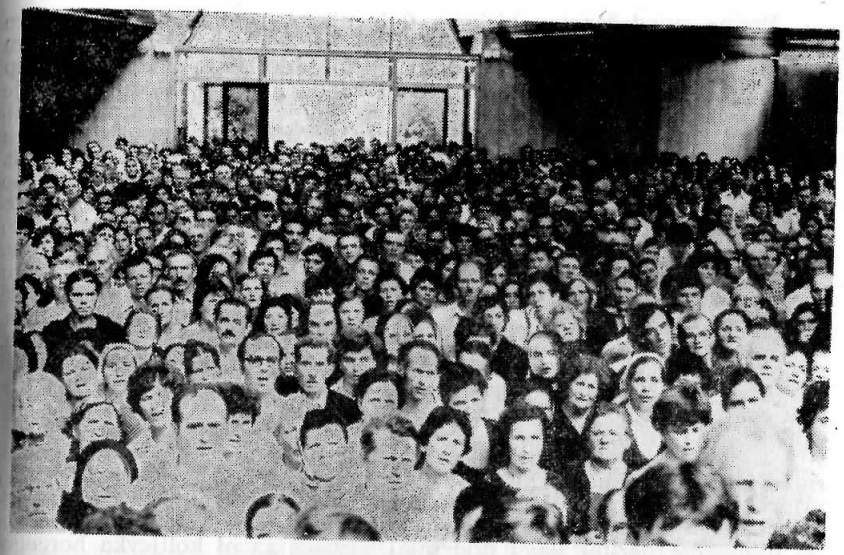

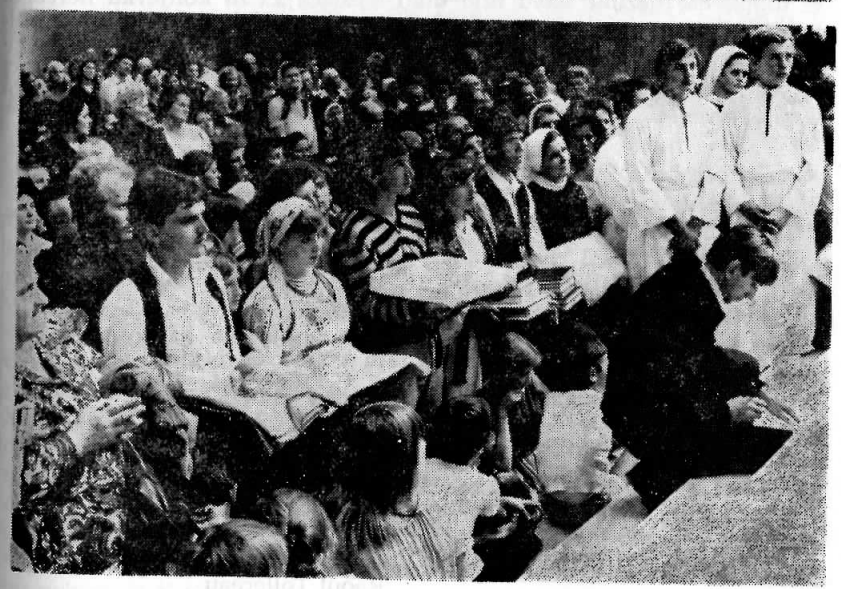

Mnoštvo naroda (gore) i prinositelji darova

Prema svjedočanstvu biskupa Čule njegov prethodnik, biskup fra Paškal Buconjić kupio je zemljište za buduću katedralu na Guvnu (danas Trg 14. februara ili Rrondo) i pripremio dosta kreča, a biskup fra Alojzije Mišić nabavio 1200 m² kresanog kamena. Međutim, to je sve sa zemljištem upotrijebljeno poslije zadnjeg rata na izgradnju Doma kulture. Čule je rekao da mu je u početku njegove službe Ivan Meštrović bio ponudio izradu idejnog nacrta za buduću katedralu. Nakon povratka iz zatvora poduzeo je sve što je mogao i smatrao potrebnim da osigura lokaciju, građevinsko odobrenje i samu izgradnju katedrale. Za gradilišta je 1971. odobreno zemljište preko puta Biskupije u Šetalištu JNA. Godine 1974. je počela izgradnja. Plan je izradila skupina zagrebačkih stručnjaka na čelu s ing. Ivom Franićem, ali nadležni su predviđenu visinu od 38 m smanjili na 28 m. Ponutricu su planirali Fran Kalezić i njegovi suradnici iz Splita. Čitava je građevina od betona, čelika, kamena, aluminija i stakla. Gradilo je više poduzeća. Novčano pomagali različiti dobročinitelji iz Domovine i inozemstva. Pothvat vodili biskup dr. Petar Čule, tajnik dr. don Marko Perić i pom. biskup Pavao Žanić.

Katedralom je Mostar dobio još jedan kulturni vjerski spomenik. U njegovu nastanku vrlo značajnu ulogu odigrao je dr. don Marko Perić. A život i rad katoličkog naroda i franjevaca u stotridesetgodišnjoj mostarskoj župi predstavlja tlo na kojemu je katedrala nikla. Za njezinu slavu nije tako beznačajna ni kolijevka hercegovačke crkvenosti i kulture, stara Biskupija u Vukodolu, koju i Ordinarijat i Provincijalat, i Regionalni zavod za zaštitu spomenika i Skupština općine prepuštaju arheolozima slijedećeg stoljeća. Sve to moramo spomenuti uz stoljetni događaj našeg crkvenog i kulturnog života.

Žarko Ilić

Znati, a ljubiti ne znati, ništa je.
Ponekad i gore nego ništa.
Samo čovjek koji je mnogo učinio kadar je shvatiti da nije učinio dovoljno.

Što onda, ako je Bethoven bio gluh, Rembrandt slijep, Damjan gubav, Pasteur paraliziran! Što onda, ako je Dunant dospio među neizlječive, a Paulina Jaricot u ubožnicu! — Ljubav prihvaća kušnje, ljubav se smiješi patnji, ljubav ostaje jača od smrti.

Raoul Tollereau

Kardinal Rossi na Širokom Brigu

Nakon sudjelovanja u posveti mostarske katedrale pročelnik Kongregacije za evangelizaciju naroda kardinal Agnello Rossi iz Rima sa svojom pratnjom posjetio je glavno hercegovačko svetište i franjevački samostan Široki Brig. Dočekali su ga članovi samostana 15. rujna u 16,30 sati. Kardinal je u crkvi predvodio molitvu pred relikvijarom. Zatim je priređen obiteljski susret s braćom i sestrama. Prije odlaska kardinal Rossi je upriličio neočekivani službeni razgovor o Hercegovačkom pitanju. U razgovoru su sudjelovali Kardinal, apostolski nuncij u Beogradu Michaele Cechini, generalni definitor Franj. reda fra Nikola Radić, gradišćanski biskup dr. Štefan Lászlo, novi mostarski biskup Pavao Žanić, predstavnici Provincijata Hercegovačkih franjevaca fra Jozo Pejić, fra Petar Krasić i fra Vendelin Karačić. Svi su otvoreno iznijeli vlastite poglede na problematiku vezanu uz Hercegovačko pitanje danas. Iza toga su svi posjetili novu župnu crkvu na Kočerinu.

Žarko Ilić

Nova župa u Mostaru

Nova župa u Mostaru najavljena 31. kolovoza i osnovana 14. rujna 1980. Prvi župnik don Anđelko Babić.

Osnutak je svake župe važan za mjesto u kojem nastaje. Ali osnutak katedralne župe izuzetno je značajan, jer je to centralna župa cijele biskupije. Stoga ćemo u vezi s osnutkom katedralne župe u središtu Hercegovine iznijeti nastupe Biskupa, Župnika i naroda 31. kolovoza 1980. biskup Pavao Žanić imao je zadnju zajedničku misu mostarske župe u franjevačkoj crkvi sv. Petra i Pavla. Tada nije bilo misa i izvan crkve, a za slijedeću nedjelju su najavljene na svim grobljima. Iza toga će uslijediti stvaranje nove župe.

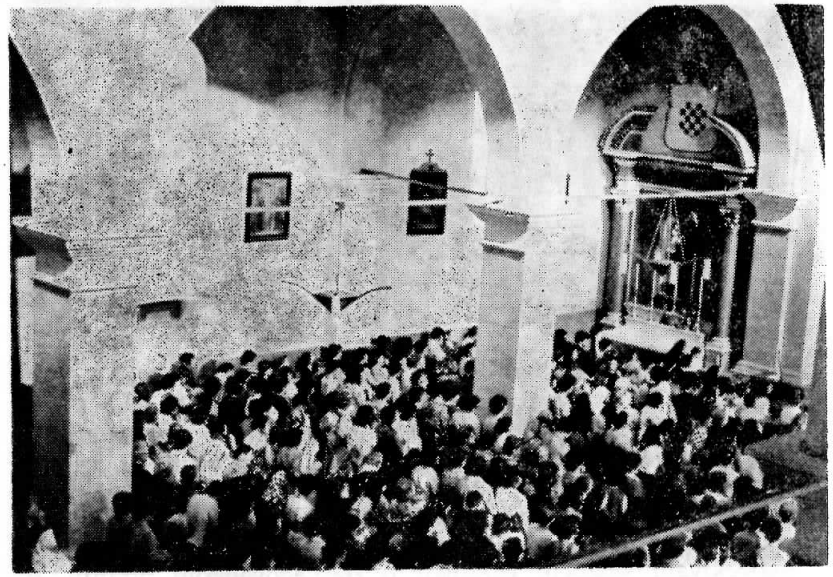

Misari u franjevačkoj crkvi 31. 8. 1980.

Za vrijeme propovijedi biskup Pavao je među ostalim rekao: »Sveta Stolica je godine 1899. naredila i osnutak katedralne župe. Dosad je Mostar imao samo jednu župu, a na dan posvete katedrale bit će proglašena katedralna župa, koja će u skoroj budućnosti biti opet dijeljena, vjerojatno još na dvije. I tako bi Mostar, prema sadašnjoj zamisli, imao četiri župe i time prilično zadovoljio pastoralne potrebe vjernika. Još 1973. na pregovorima između predstavnika Biskupije i Franjevačke hercegovačke provincije franjevci su predložili da granice katedralne župe idu ulicom Lea Bruka, Petra Drapšina, na Rondo, na Titov most i ravno k Veleži. To su ponovili u rujnu iste godine i potpisali fra Viktor Nuić, fra Leonardo Oreč i fra Stanko Vasilj. A to je prihvaćeno na sjednici u Rimu 20. veljače 1974. »Što se tiče Mostara sporazum je totalan.« I to su potpisali biskup dr. Petar Čule, od Provincije o. Rufin Šilić, i biskup Laszlo. To je ušlo i u Dekret Svete Stolice o župama u Hercegovini, i sve je potvrdio sam sveti otac papa Pavao VI.«

Nakon pričesti u istoj misi župnik dr. fra Marinko Leko o osnutku nove župe među ostalim je rekao:

»U zadnje vrijeme salijetali ste nas pitanjima o podjeli župe i gdje će tko pripasti. A mi vama ništa nismo odgovarali...

Prema najnovijoj odredbi Svete Stolice sporna pitanja vezana za tzv. Hercegovački slučaj — odredba je iz prošlog mjeseca, čini mi se — moraju se dogovorno rješavati. Nažalost, dogovaranja nema, iako smo to i pismeno tražili. Umjesto toga tek nam je sinoć usmeno saopćeno ovo što ste danas čuli iz usta oca Biskupa.

Na temelju podjele Mostara oca Biskupa, koju je iznio danas, brojčano stanje u župama izgledalo bi ovako:

Župa	Obitelji		Vjernika	
	svega	u gradu	svega	u gradu
Franjevačka	1.488	672	5.650	2.241
Katedralna	4.309	2.911	16.924	10.755

Otac Biskup je u propovijedi spomenuo neke dogovore između dviju strana o podjeli Mostara. Napominjem nešto što smatram veoma važnim. Razgovori koji su se vodili u Zagrebu i Rimu 1973. i 1974. nisu se ticali isključivo župe Mostar nego cijele Hercegovine nakon problema koji su nastali nakon pobuna u nekim župama (Crnač, M. Gradac i Grude). Padali su razni prijedlozi o rješenju u Hercegovini i među njima spominjana i župa Mostar. Međutim, kako do konačnog dogovora o problemu Crkve u Hercegovini nikad nije došlo, ne može se reći da je postignut sporazum samo o jednoj točki nepostignutotg dogovora. Mostar je bio samo jedna od brojnih tema Hercegovine. Nakon razgovora u Rimu 20. veljače 1974. franjevci su predali Svetoj Stolici ovu napomenu 23. veljače 1974. 'Prihvaćamo samo ovaj potpuni prijedlog, a nikako da se iz ovoga izvuče samo jedna točka i proglasi da je postignut dogovor.' Uostalom, ni jedan od spomenutih dokumenata ne nosi naslov' 'dogovor', nego: onaj citirani iz Zagreba 'Zapisnik o razgovorima', a onaj u Rimu 'Prijedlozi za rješavanje Hercgovačkog slučaja'. A to nije isto što i dogovor. Mostaru je potrebno više župa, ali je pogrešno pozivati se na neke dogovore.

Mnogi vjernici, kad su načuli od raznih osoba o predstojećoj podjeli Mostara, pitali su nas da li će ubuduće smjeti dolaziti u ovu crkvu na svetu misu, ispovijed i pričest. Znamo da su svi katolici dužni svake nedjelje i svetkovine sudjelovati u svetoj misi, ali nikome nije propiano gdje će to učiniti, makar što se tiče mise. (Zbog

masovnih povika 'Ovdje!' prekida čitanje i poziva 'Molit ću malo tišine! Još nije završen misni blagoslov.') Dakle, što se tiče slušanja svete mise, ispovijedi i pričesti vrata obadviju crkava otvorena su svima.

I još zadnja napomena, koja ovdje nije zapisana: Ja vas molim sve. Molim vas sve i zaklinjem, neka ovo što ste danas čuli ne bude za vas prigoda za grijeh, za psovku, svađu! Nemojte da jedan događaj u našoj Crkvi bude baš povodom zla! To je moja zadnja riječ, za koju se nadam da ćete je izvršiti. Hvala.«

Pred crkvom: zabrinuti pogledi i žučne rasprave

Nakon toga je biskup Žanić rekao: »Tko želi znati za istinitost mojih riječi, može doći u Biskupiju i vidjeti o čemu se radi.«

Nezapamćena glasna negodovanja u crkvi produžila su se poslije mise i pred crkvom u uzrujanim izjavama i dugim raspravama. Prosvjedovanja se izriču i protiv same podjele, i protiv načina, i protiv nepovjerenja koje je jedna i druga strana pokazala prema njima koji pune crkvu u misnim slavljima. A najgore je nezadovoljstvo zbog toga što se misa upotrijebila za ovako polemičnu temu. Jedan mlađi muškarac veli: »Došao sam k misi da se osvježim i raspoložim, a odlazim kao s najstrastvenije nogometne utakmice. Zašto ovim kvariti misu?! Zar nemamo za ovakve teme druge prigode i posebne prostorije u samostanu?!« A čovjek srednjih godina izjavljuje: »Čemu ovakva podjela i smutnja u današnje vrijeme? Je li se moglo reći 'Hvala Bogu, imamo još jedan katolički centar za naše kršćanske potrebe. pa se poslužite kako je komu zgodnije i neka ide gdje god tko hoće u miru i u ljubavi!' Zar nam je tonako malo muke?«

Petnaest dana kasnije na proslavi katedralne crkve službeno je saopćena odluka mostarskih Biskupa o osnutku katedralne župe.

U odluci o osnutku župe najprije se poziva na opće crkvene propise i neke konkretne odredbe. Onda se nastavlja: »Oslanjajući se na razgovore koji su vođeni pred apostolskim vizitatorom msgr. dr. Štefanom Laszlom o osnivanju nove župe u Mostaru, a koje je pregovore Sveta Stolica prihvatila i proglasila u dekretu »Romanis Pontificibus« od 6. lipnja 1975. — ovim, u ime trojedinog Boga, na čast presvete Bogorodice, spasenje neumrlih duša i dobro našega grada i biskupija u Hercegovini, osnivamo i kanonski utemeljujemo novu župu u gradu Mostaru, a koja će imati svoje sjedište ovdje u katedralnoj crkvi, a njezine su granice utvrđene već ranije u razgovorima pred apostolskim vizitatorom.«

Na koncu posvetnog slavlja 14. rujna 1980. biskup Žanić je prisutnima predstavio prvoga katedralnog župnika don Anđelka Babića. A on je pročitao raspored misa, uredovnog vremena i upisa na vjeronauk u novoj župi. Tako je službeno postala prva katedralna župa u Hercegovini.

Preblizu smo sadašnjim zbivanjima da bismo mogli nepristrano o njima suditi. Ali ne bi valjalo pred njima oči zatvarati niti ih skrivati. Na koncu problema ima samo tamo odje se živi, na groblju svi prestaju. Slično, samo u živoj kršćanskoj zajednici može biti nesporazuma, jer su ljudi za nju zainteresirani.

Može se prigovoriti i ovom izvještaju. Međutim, događaji koje iznosi bole središnji dio naše zavičajne Crkve. Najviše zbog ovakvih pojava pate oni koji o njima najmanje odlučuju, a koji su ipak životna snaga Crkve. Stoga završavamo riječima suvremenog teologa Juana Arlasa: **»Zar patnja ne zadaje veću bol nego obavijest o patnji?«**

Žarko Ilić

SADA LEŽE MRTVÁ OBA

Svađali se pijevci marni,
Izgubiše oba glavu,
U svađi su bili harni,
Boreć se za »svoju« pravu.

Mlađi onaj što je bio
Starijem se protivio:
»Ovo moje bunjište je
A i kuće vlasništvo je.

U dvorištu kuće ove,
Gdje se mlade koke tove,
Ja sam gazda koji vlada,
Da bunjište ne nastrada.«

Prihvatio igru stari
Jer se njegov ponos kvari.
On potеže kljun svoj prvi,
Na kresti je bilo krvi.

Mlađi vraća mjerom istom,
Udarci se dijele listom.

Udarčine svuda pljušte
I perja se fina ljušte.

Nosi vjetar perja šarna,
Dok se tuku dva udarna
Pjetla žustra iste krvi,
Dok im vrućim žilam vrvi.

Dok se oni tako biju,
Sa strane se drugi smiju
I na prste njima broje,
Potajno im plan svoj kroje.

Samo malo nek ustraju
I uvuku malu raju
U tu gužvu razdiobe,
Neće biti više borbe.

Nakon duge, borbe duge,
Izostade stisak ruke,
Jer sad leže mrtva oba
U poviru novog doba.

C. Laurentini

SILVANA I BAKA

Silvana: — Bako, jesi li ti išla u školu?
Baka : — Jesam, sinko.
Silvana: — Kako si učila?
Baka : — Dobro, dobro.
Silvana: — A, mora da te djed mnogo više volio, dok si se udala za njega?
Baka : — Je, je, moja Silvana. Voljeli smo se
Silvana: — Bako, blago tebi! Završila si školu, udala se, radila, dobila penziju. Samo ti još umrijeti.

Mirjana Lasić

Katehetski centar na Posušju

Ove jeseni je iznad župskog stana na Posušju potpuno dovršen najuređeniji katehetski prostor u našoj Biskupiji.

U velikoj dvokatnici (23 x 17,5 m) prostor je funkcionalno raspoređen i lijepo oblikovan. U prizemlju desno i lijevo pet učionica, hodnik s vješalicama za odjeću, u predvorju mala knjižnica i dvostruki zahodi. Na katu velika dvorana (8 x 18 m) za priredbe i četverosobni stan za časne sestre. Prostorije su vrlo zračne, opskrbljene grijanjem i rasklađivanjem. Podovi od lakirane smrčike i jasena, zidovi sperht-materom. Vrata i prozori od eluksiranog aluminija. Krov pokriven klasičnim crijepom. Između betonskih stupova i greda obložnih ciglom zidovi od cigle.

Rad je započet 1. srpnja 1979. Već 7. prosinca 1979. zgrada je bila pod krovom. Organizator gradnje fra Jozo Zovko uz pomoć sve braće u kući. Župljani su nesebično sudjelovali u ovom dragocjenom pothvatu dobrovoljnim radom i novčanim doprinosom. Plan za Katehetski centra i stan časnih sestara na Posušju izradio je ing. Rijad Tikveša iz Mostara.

Žarko Ilić

Jugoistočna strana

GANGE NAŠE SVAKIDAŠNJE

Oj žilavko, puni si veselja,
kad večeram divijega zelja.
Oj motiko, odbit ću ti uši:
ti si mojoj dodijala duši.
Kad se sjetim koga moga nema,
niti spavvam niti mi se drijema.
Ja zapivam srca veseloga,
iako sam bez dragoga svoga.
Gradnićka mi omilila strana,
iako je smrikovina sama.
Govorušo pokraj kuće moj,
pitaj majike jesmo li što svoje!
Daleko je, daleko je mnogo
ko bi mene razveselit mogo.
Moj dragane, kesice bombona,
javi mi se prilko radiona!
Za poljubac mene dragi pita,
ja mu dala novine da čita.
Meni dragi dao nešto vére,
zarđala — ukra u matere.
Kupala se voda u bunaru:
biži, mala, da te ne poštrapa!
Kad zaklapa brnjica i bata,
eto moga iz Gradnića zlata.
Ja sam maloj kupio lumbrelu,
da joj nije po nogama zima.
Ja se dragom rekla i zaklela,
opet bi ga prevariti smjela.
Žao mi je moje cure stare
ko pepela »morave« cigare.

Gangalo Gangić

Mali ljetopis

TOPLOTNE I VREMENSKE PROMJENE ODNOSE SE NA MOSTAR I OKOLICU

R U J A N (1979)

1. *U školama počela nastava.*
9. *Međugorje: Slavljena sv. Misa na brdu »Križevac«.*
13. *Sunčano. Temperatura 30°C.*
24. *ČAPLJINA: Započeta devetnica sv. Franji. Prikazan film o Isusovu životu. Posjeta iznad očekivanja.*

RIM: Milka Matić s malim sinom posjetila papu Ivana Pavla II.
ČAPLJINA: Šezdeset godina nogometne aktivnosti.

L I S T O P A D

4. *Sunčano. Temperatura 19°C. U jedan sat noći bio zemljotres. Epicentar u Nevesinjskom polju.*
4. *ČITLUK: Članovi Franjevačke zajednice svečano proslavili svoj blagdan.*
5. *TIHALJINA: Oko osamdeset đaka viših razreda osmogodišnje škole započelo »DEVETNICU SPASA«, te odlučili u devet prvih petaka u mjesecu zaredom se pričestiti i po potrebi ispovjediti.*
6. *ŠIROKI BRIJEG: U ovo svetište hodočastile časne sestre iz Bijelog Polja. Oko 150 sestara.*
7. *BIJELO POLJE: Č. sestre: Ljerka, Anuncijata, Rozarija, Mirjana i Alma, slavile jubilej redovništva.*
14. *Sunčano. Temperatura 26°C.*
21-28. *GRLJEVIĆI: U župi održane misije. Odaziv iznad očekivanja dobar.*
26. *Promjenjivo oblačno. Temperatura 15°C.*
GRABOVA DRAGA: Zatvorena osnovna škola.

S T U D E N I

1. *Sunčano. Temperatura 16°C. Oko ponoći potres. Epicentar 15 km zapadno od Mostara.*
2. *MEĐUGORJE: Otvorena nova osmogodišnja škola.*
5. *Oblačno s kišom. Temperatura 7°C.*
6. *TIHALJINA: Janji i Petru Primorac rodile se dvojke: Miro i Mirela.*
9. *BIJELO POLJE: Časne sestre dobile od poduzeća »Parkovi i Nasadi« iz Mostara nagradu za najljepše uređen izgled vrta i zgrade.*

12. *Snijeg na okolnim brdima. Temperatura 6°C.*
12. *ČERIN: Ivan i Ruža Milićević proslavili zlatni pir.*
16. *ST. LOUIS (USA): Umro Vitomir Naletilić iz Ohaja, pokopan u Chicagu.*
18. *PROLOG: Mirko i Pera Dodig proslavili zlatni pir.*
MILETINA: Ante i Matija Ilić proslavili zlatni pir.
Padala kiša: 49 litara na m². Temperatura 18°C.
24. *K. GRADAC: Umrla majka fra Martina Planinića, Iva Planinić.*
25. *PRISOJE: Stjepan i Mara Ivančić proslavili zlatni pir.*
29. *ŠIROKI BRIJEG: Hercegovački franjevci obavili zajedničko hodočašće Gospi.*
POSUŠJE: Tri bračna para slavila zlatni pir: Šito i Matija Čutura, Mate i Anđa Lebo te Jozo i Iva Čutura.
MOSTAR: Generalni definitor Franjevačkog reda fra Nikola Radić tijekom listopada i studenoga obišao hercegovačke franjevce i susreo se s biskupima.

P R O S I N A C

13. *Temperatura 5°C. Voda se noćas smrzavala.*
23. *ČERIGAJ: Otvoren asfaltni put Trn — Čerigaj.*
24. *TIHALJINA: Uoči ponoćke četrdesetak polaznika vjeronauka izvelo prigodni božićni recital.*
24. *VITINA: Pred ponoćku učenice Lj. Tica i O. Brkić čitale vlastite pjesme te je uz to izveden recital od L. Ćurlin »O dođi, vraćamo se«.*
30. *Oko 9 sati počeo padati snijeg, ali nije ostao.*
30. *TIHALJINA: Na DAN ISELJENIKA svečano izvedena drama Kad slijepi progledaju«.*
29/30. *ŠIROKI BRIJEG: Uz koncert i recital božićnih pjesama uspješno izvedena drama fra Blage Karačića »Dželat«.*

30. *HUMAC: Stjepan i Kata Vištica proslavili dijamantni pir 60. obljetnicu braka.*
31. *Oblačno. Oko 16 sati vjetar raznosi snijeg. Temperatura 0°C.*
IMOTSKI: O ovo vrijeme pojavio se prvi broj lista imotskih župa GRAD NA GORI.
Otprilike u ovo vrijeme pojavilo se nekoliko novih župskih listova ili novih brojeva: Kočerinski, Drinovački, Čerinski, Konjički, Mostarski, Blagajski, Čapljinski.

S I J E Č A N J

2. *Osvanuo snijeg ipadao do 13 sati. Visina u 13 sati bila je 15 cm.*
8. *Vedro. Smrznuti snijeg na zemlji.*
11. *MOSTAR: Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji imenovana nova uprava (po redu treća izvanredna) na čelu s fra Jozom Pejićem.*
23. *Kišovito. Pljuskovi.*
22. *LIŠTICA: Dovršen novi most.*
25. *VITINA: Umro Ante Bebek, otac č. s. Ignacije.*
RIM: Dr. Ratko Perić, svećenik Mostarske biskupije i profesor na visokoj bogoslovnoj školi u Sarajevu, imenovan rektorom Hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu.

Prizor iz drame »Dželat« (Emilija Crnjac i Jozo Pavković)

Zadivljena djeca na božićnoj priredbi

V E L J A Č A

3. *RUŽIĆI: Jozo i Anđa Iličić proslavili zlatni pir.*
6. *Vedro i sunčano. Temperatura 16°C.*
7. *LIŠTICA: Otvaranje mosta i nove robne kuće građevinskog materijala poduzeća OBNOVA.*
10. *CRNAČ: Dovršena nova dionica asfaltnog puta iznad crkve.*
20. *Š. BRIJEG: Molitveni susret hercegovačkih franjevačkih i savjetovnih svećenika.*
POSUŠJE: Počinje izlazak lista »Posuški vjesnik«. Izlazit će 2-4 puta godišnje.
GABELA POLJE: Završen je novi župni stan, dok je župna crkva u izgradnji.

O Ž U J A K

2. *Š. BRIJEG: Jedan autobus časnih sestara iz Splita posjetio Gospino svetište s duhovnim hodočasničkim programom.*
7. *Toplo i sunčano. Temperatura 6°C.*
20-30: *BIJELO POLJE (Potoci): U župi održane misije. Odaziv iznad očekivanja dobar.*
16. *Š. BRIJEG: Dobrotvornom akcijom »Ljubav na djelu« župljani prikupili 2.500 kg odjeće i 13.690 dinara za siromašne. Pakirali đaci. Glavnina poslala potrebnima na Kosovo.*

»Veseli darovatelji« koji su pakirali skupljenu odjeću

24. *IZBIČINO: Umrla kućna i župna pomoćnica Anđa Kožul pok Nikole iz Turčanovića.*

T R A V A N J

2. *Sunčano. Temperatura 20°C.*
7. *TRN: Umrla Kata Hrkać, majka č. s. Grtrude.*

9. *ŠIROKI BRIJEG: Održan zajednički sastanak herc. franjevaca.*
9. *Počinje padati kiša. Temperatura 15°C.*
10. *Š. BRIJEG: Skupina časnih sestara iz Dubrovnika hodočastila u naše svetište.*
13. *STUDENCI: Trideset i jedan učenik trećeg razreda osnovne škole primio prvu sv. pričest.*
13. *Š. BRIJEG: Preko dvjesta prvopričesnika doživjelo radosni susret s Isusom.*
14. *Sunčano i toplo cijeli dan. Temperatura 19°C.*
19. *Oblačno. Poslije podne počela padati kiša. Temperatura 17°C.*

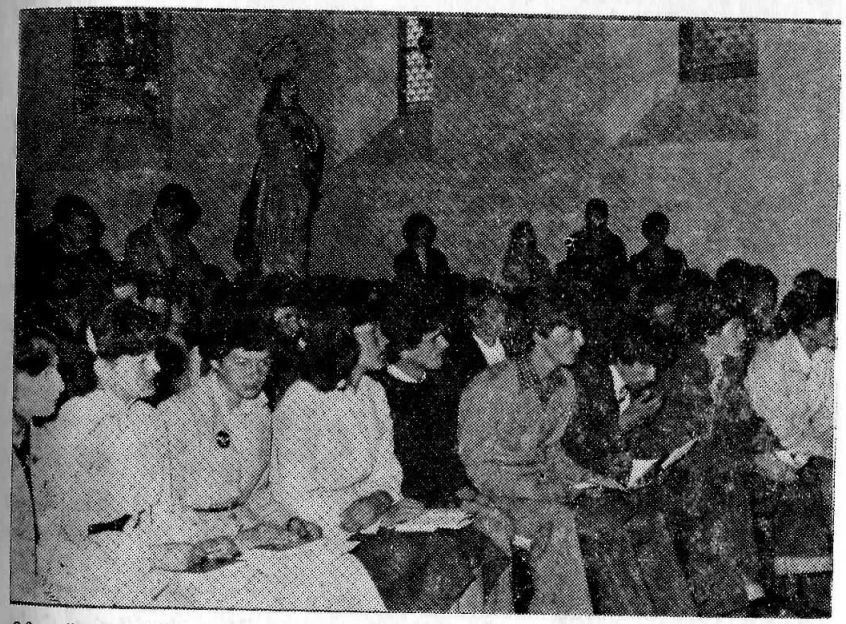

20. *Š. BRIJEG: Maturanti Srednjoškolskog centra sa svojim roditeljima proslavili zahvalnu i oproštajnu misu.*

26. *VITINA: Pošta preseljena u novu vlastitu zgradu.*
24. *KOČERIN: Umro Jozo Sesar, fra Veselkov otac.*
26. *RIM: Hercegovački sranjevac fra Jozo Vasilj obranio svoj doktorski rad na Fakultetu društvenih znanosti Papinskog sveučilišta »Gregoriana«. Naslov rada: »Vjera u socijalističkom društvu«.*
30. *Cijeli dan je sunčano.*

S V I B A N J

5. *Cijeli dan je oblačno. Oko 12 sati počinje kišiti.*
11. *Cijeli dan sunčano. Temperatura 21°C.*
17. *Š. BRIJEG: Autobus hodočasnika iz Splita pod vodstvom fra Nikole Roščića posjetio svetište.*
18. *VITINA: Na sv. Paškala, zaštitnika župe, propovijedao fra Stanko Vasilj, a pjevao crkveni pjevački zbor iz Konjica.*
18. *FREIBURG (Njemačka): Za svećenika zaređen fra Ivan Ševo, član Herc. franjevačke provincije.*
21. *VITINA: Đaci osmog razreda, nakon vjeronaučne školske godine, hodočastili u Makarsku, Split i Sinj.*
23. *ŠIROKI BRIJEG: Umro fra Zlatko Sivrić iz Međugorja.*
25. *Sunčano. Temperatura 25°C.*
25. *IZBIČNO: Nabavljena, postavljena i blagoslovljena nova crkvena zvona za župsku crkvu te za Liskovac i Vranjkovce — Prusine.*

L I P A N J

1. *DUVNO: Uz pratnju VIS »Tomislav« domaći maturanti svečanom misom zahvalili Bogu, roditeljima i odgojiteljima na svemu što su od njih primili.*
1. *DRINOVCI: Na blagdan Presv. Trojstva 52 đaka trećeg razreda primili su prvu sv. pričest.*
VITINA: Prva sv. pričest u župi. 50 prvopričesnika.
1. *Cijeli dan je padala kiša.*
2-4. *ŠIROKI BRIJEG: Održan je pastoralno-katehetski tečaj za svećenike Hercegovačke franjevačke provincije.*
6. *TIHALJINA: 30 đaka osmogodišnje škole nakon obavljene DEVETNICE SPASA dobilo diplome od Narodnog svetišta Srca Isusova u Zagrebu. — 32 djece primilo prvu pričest.*
10. *GORNJI PROBOJ: Asfaltiran put.*
8. *DUVNO: Župna zajednica obradovala svoje stare i bolesne prigodnim misnim slavljem.*
8. *Š. BRIJEG: Pod vodstvom fra Ilije Piplice hodočastilo pedesetak đaka šestog, sedmog i osmog razreda iz Kiseljaka.*
13. *STUDENCI: 94 vjeroučenika petog i šestog razreda osmogodišnje škole primilo sv. krizmu. — Pokopan Jure Vukšić, fra Radin otac.*
15. *Cijeli dan je bilo sunčano. Temperatura 30°C.*
15. *DUVNO: Gostovao katedralni pjevački zbor iz Splita.*
18. *KRUŠEVO: Proslava 60. obljetnice svećeništva dr. Petra Čule. Osim župljana sudjelovalo dosta svećenika oboga klera.*
19. *CHICAGO: Umro fra Franjo Ksaver Radišić iz Grljevića, prvi poznati Hercegovački franjevac u Kini.*
20-23. *RUŽIĆI: Trodnevna duhovna obnova (prva ove vrste) za sve vjernike uz prigodne propovijedi i filmove za sve uzraste. Odaziv je bio vrlo dobar. U vodstvu obnove sudjelovao i bračni par Branko i Radica.*
24. *RASNO: Svečani blagoslov motornih vozila kod crkve sv. Ivana na Dužicama.*

27. *Prije podne oblačno. Oko 16 sati kiša s grmljavinom.*
29. *FULDA (Njemačka): Zaređen za svećenika fra Vladimir Ereš iz Gornjih Radišića, član Herc. franjevačke provincije.*

S R P A N J

4. *Bilo je sunčano. Do podne puhala jaka bura. Temperatura 28°C.*

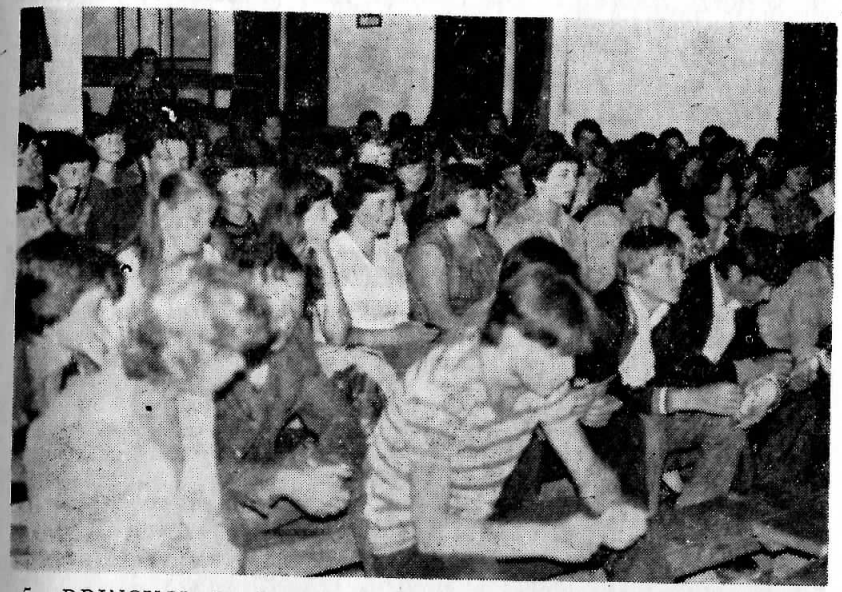

5. *DRINOVCI: Bračni par Rudo i Jelena uvjerljivim i zanimljivim izlaganjem pogleda na život (uz Coganov film »Pobačaj — ženina odluka«) oduševio 98 sudionika na prvom ljetnom susretu mladosti.*
6. *DUVNO: Održana velika proslava sv. Nikole Tavelića u spomen-crkvi prvog hrvatskog kralja Tomislava na Duvanjskom polju.*
9. *HUMAC: Ministranti hodočastili na Š. Brijeg i obišli Hercegovinu.*
13. *Nedjelja: Sunčano uz malu naoblaku. Temperatura 32°C.*
15. *HUMAC: Oblačenje novaka Hercegovačke franjevačke provincije.*
16. *LJUBUŠKI: Osnovano KUD »Ljubuški«.*
20. *GORNJI BRIŠNIK (župa Bukovica): Filip i veselka Pranjić proslavili zlatni pir.*
27. *HAMZIĆI: Fra Ivan Ševo proslavio svoju mladu misu u rodnom selu.*

TIHALJINA: Završeno asfaltiranje puta u zaseoku Podzelenikovac u dužini od 3.300 metara.

K O L O V O Z

1. *DOBRKOVIĆI: Seljani počeli izgradnju mjesne crkve (kapele).*
3. *Sunčano. Temperatura 37°C.*
3. *GORNJI RADIŠIĆI: Fra Vladimir Ereš proslavio svoju mladu misu u rodnom selu.*
3. *STUDENCI: Don Tomo Vukšić imao mladu misu u rodnom selu.*
10. *ZVIRIĆI: Mlada misa fra Ivana Paponje, člana Hrv. trećeredske provincije.*
11. *BIJELO POLJE (Potoci): Zagrebački nadbiskup dr. Franjo Kuharić predvodio obred vječnih zavjeta za č. sestre.*
14. *Š. BRIJEG: Na čarobnoj uočnici Velikoj Gospi brojnije ispovijedi nego dosad, a ispovijedao četrdeset i jedan svećenik.*
15. *Sunčano s malom naoblakom. Temperatura 28°C.*
16. *Do podne sunčano. Uvečer je padala kiša i nastavila tokom cijele noći.*
17. *STUDENCI: Don Ante Luburić proslavio mladu misu u rodnoj župi.*
19. *KLOBUK: Stjepan i Matija Jurčić proslavili zlatni pir.*
21. *DOBRIČ: Umrla Martić, fra Grgina majka.*
20. *Sunčano s malom naoblakom. Temperatura 30°C.*
25. *Š. BRIJEG: Petorica franjevačkih klerika položilo vječne zavjete.*
31. *MOSTAR: Na posebnoj misi biskup Pavao Žanić najavio blagoslov katedrale i osnivanje nove župe u Mostaru.*
31. *Promjenljivo oblačno. Oko 20 sati počela padati kiša.*

Tribistovo na dan slavlja

R U J A N

1. *Sunčano. Temperatura 26°C.*
2. *MOSTAR: Umro fra Velimir Šimić iz Alagovca.*
10. *Cijeli dan oblačno. Oko 18 sati počela padati jaka kiša, ali je tokom noći prestala.*
14. *MOSTAR: Upravo završen 12 festival folklora kulturno-umjetničkih društava BiH, a time i dvoipolmjesečna kulturna manifestacija »Mostarsko ljeto« .*
15. *ŠIROKI BRIJEG: Posjet kardinala A. Rossija, pronuncija M. Cechinija, gradišćanskog biskupa S. Laszla i mostarskog P. Žanića.*
18. *Sunčano. Temperatura 30°C.*
28. *TRIBISTOVO: Svečano otvorena nova podružna crkva. bl. Leopolda Mandića, koju je blagoslovio kapucin fra Serafin Turčin iz Osijeka.*
30. *Bilo je sunčano s malo naoblake. U jutarnjim i popodnevnim satima dosta je hladno.*
30. *JABLANICA: U prometnoj nesreći teže povrede zadobili fra Vitomir Musa, odgovorni urednik KZ, i fra Slavko Antunović.*

Priredila Dragica Galić

I ove su godine uoči Sv. Franje čapljinsku župu osvježili radosni molitelji s raznih strana

Pisma čitatelja

U rukama mi je 11. broj KRŠNOG ZAVIČAJA. U riječi Uredništva stoji da će to vjerojatno biti zadnji broj. Šteta ako je tako; jer ste prema ovm broju, na visini drugih godišnjaka po uređenju, a da ne govorim po sadržaju. Ono što me je ponukalo da Vam pišem jest kateheza o krštenju, str. 146-156.

Naime, pripremam se za pisanje dizertacije pod naslovom »Lik Isusa Krista u našim novijim katekizmima«. Iako godišnjak nije katekizam, ipak smatram da ovakve kateheze kao što je ova moram obraditi. Zato Vas molim, ukoliko ste i u ostalim godištima imali ovakve teme u Kršnom Zavičaju, da me obavijestite, te, ako raspolažete rezervom primjeraka da mi po primjerak dostavite pouzećem. Isto tako, ako ste tiskali kakve katehetske stvari, molim Vas da me obavijestite. Uz srdačne pozdrave

Zagreb, 29. 5. 1980.

Josip Jakšić

Dobila sam od jedne obitelj za Uskrs Vaš zbornik KRŠNI ZAVIČAJ, u kojem je na strani 23. opisano djelovanje K. U. D. »HRVOJA« gdje sam i sama djelovala nekoliko godina kao članpjevač te kao član dramske grupe uslikane na stranici 33. (drugom redu, druga s desna) u igrokazu »ŠOKICA«. Moram priznati da me je taj dar veoma obradovao i ponukao da Vama, uredništvu, iskažem hvalu i čast za veliku požrtvovnost.

Pjesme pok. Nikole Kordića sam imala i čitala, koje su vrlo lijepe i sadržajne,ali su prilikom selidbe negdje iščezle. Ovo vam piše sestra pok. Mateja Kordića Petrova, koji je bio učitelj u Ružićima 1920/21. — nekadašnji narodni poslanik na listi pok. Stjepana Radića. Sada sam u penziji i opet član crkvenog zbora u sarajevskoj župi sv. Josipa.

Srdačno Vas pozdravljam i želim Božji blagoslov!

Sarajevo, 3. 4. 1980.

Danica Kordić

Želim Vas obavijestiti da sam dobio KRŠNI ZAVIČAJ broj 12. Mnogo zahvaljujem! Običajna je izreka da sunce dolazi s istoka, ali u mom slučaju je nešto došlo i s »Juga«, a to je KRŠNI ZAVIČAJ. Zato mislim, blago onome tko može pročitati nešto više o svojoj užoj domovini (rođenoj grudi). Nastavite i dalje s radom na sreću i zadovoljstvo onima koji vole Kršni zavičaj. Ovo Vam pišem, jer sam pročitao u prethodnom broju »da je sumnjivo« izlaženje 12. broja. Slobodan sam zamoliti, ako je u mogućnosti, da bi onaj koji je pisao o Trebinjskoj biskupiji u prošlim brojevima, osvrnuo se opet na povijesna zbivanja u staroj prošlosti, a kako sam čuo da je i prethodni materijal crpljen iz Vatikanskih arhiva.

Sve lijepo pozdravlja s periferije (Sesvete) Zagreba sa svojom obitelj Vaš čitatelj

Zagreb, 20. 2. 1980.

Marko Oberan

Prije svega da Vam se predstavim: ja sam Mate Šarac. Ja sam Vam ranije pisao za zbornike i Vi ste mi slali. Ali od tada je prošlo dosta vremena, pa Vam se opet javljam sa željom da mi pošaljete zadnja četiri broja po četiri komada! Ja sam našao još dvojicu koji bi htjeli imati KRŠNI ZAVIČAJ. Nama se ne žuri: pošaljite brodom, pa će biti manja poštarina! Skupa s KRŠNIM ZAVIČAJEM pošaljite mi onu pjesmaricu o Andrijici Šimiću, što je spjevao Mirko Lesko!

Za sve se unaprijed zahvaljujem i želim Vam sve najbolje! Zbogom!

Vancouver, 15. 5. 1980.

Mate Šarac

PITANJA ČITATELJIMA

Što ti najviše smeta u KZ?

Što ti se najviše sviđa?

Što najprije pročitaš?

Što predlažeš za poboljšanje KZ?

Što možeš učiniti za KZ:

Napisati, potaknuti drugoga da napiše, naći čitatelja, preuzeti prodaju?

Kako tvoja okolina prima KZ:

Mladi, stariji, srednji?

FOND »KRŠNOG ZAVIČAJA«

U fond »KZ« darovali su:

Martin Škreblin — Sušine: 165, Stjepan Nuić — Ljubuški: 100, Dr. Krešimir Miač — Zagreb: 150, Ivan Mršo — Zenica: 100, Ivan Glavaš — Vinkovci: 200, Dr. Andrija Majić — Ptuj: 100 Zoran Nuić — Zagreb: 100, Franjo Đurić — Letnica: 100, Marija Akmandžić — Vareš: 100, Ivan Dugandžić — Slavonski Brod: 100, Vencel Marija — Sarajevo: 100, Vilka Glavaš — Njemačka:130, Ante Pandžić — Osijek: 100, Anica Vičič — Slovenija: 200, Dr. Andrija Nuić — Zagreb: 210, Jozo Tomas — Ličtica: 100, Vice Ilić — Sarajevo 150, Marko Oberan — Sesvete: 100, Rajko Miloš — Sesvete: 150, Dragutin Kutle — Zagreb: 200, Matija Krivošić — Ilijaš: 100, Filip Vegar — Zagreb: 100, Milivoj Akmandžić — Mostar: 150, Petar Spajić — Otok: 90, Ivan Leventić — Osijek: 100, Janja Martinušić — Osijek: 600, Branko Pandžić — Njemačka: 300, Jerko Šimić — Bjelovar: 150, Mladen Pandžić — Zagreb: 100 Žarko Kraljević — Rijeka: 300, Ivan Grbešić: 1000, Ivan i Dubravka Mijatović — Zagreb: 100, Danica Kordić — Sarajevo: 500, Ljilja Nuić — Čapljina: 300, Nine Pavlović — Bugojno: 80, Ferdo Tomas — Osijek: 200, Mara Sivrić — Vinkovci: 200, Miljenko i Jerko Alerić — Amerika: 1000, Zvonko Majić — Zagreb: 100, Dragan i Franciska Zovko — Slavonski Brod: 300, Zora Nuić — Nova Gradiška: 500, Ljubo Pandžić — Ljubuški: 100, Petar Pandžić — Osijek: 150, Slobodan Čulina — Canada: 400, Fra Berislav Kutle — Švicarska: 1000, Iva Mikulić — Vinkovci: 200, Fra Vice Blekić — Preko: 300, Milan Grbavac — Vareš: 200, Slobodan Šimić — Velika Gorica: 300, Ante Vrcan — Osijek: 100, T. N. — Zagreb: 440, Jozo Sopta — Rijeka:100, i Jozo Blekić — Andrijevci: 200 dinara.

Fra Slavko Luburić — Amerika: 20 dol., Fra Dominik Ćorić — Canada: 20 dol., Jerko Pandžić — Canada 40 dol., Drago Marušić — Canada: 20 dol., Manda i Zdravka Grbešić — Njemačka: 100 DM, Velimir Akmadžić — Njemačka: 50 DM, M. Lazarini — Austrija: 100 Sch., Marinko Čulina — Austrija: 200 Sch., i Vid Antuković — Švedska: 50 kr. Franjo Mikulić — Baar: SFr.

Svim dobročiniteljima od srca zahvaljujemo!

Uredništvo

Mali zavičaj

U svečanim zgodama i djeca u Radišićima oblače starinsku narodnu nošnju. Fes je ostatak iz turskih vremena

Bog je htio

Prije nego na svijet dođoh,
U mislima Božjim prođoh.
ON je htio ime moje,
ON je htio sada što je.
Da ja imam oca, majku,
Braću, sestre, djeda, baku...
Bog je htio da se rodim
I da ovim svijetom brodim.
ON je htio da se krstim
I u Crkvi ja uvrstim
U redove učenika
I budućih mučenika.
ON je htio da ja molim,
Njega ljubim, Njega volim,
Štujem, cijenim svuda ljude,
Sve bez kraja, gdje god bude.
On je htio domovinu
I u njojzi imovinu,
Da je ljubim žićem cijelim,
Da se svemu vijek veselim.
Nije htio da ja psujem
I da loše misli snujem
Protiv njega stvorca svega
I čovjeka svog bližnjega.

Nije htio da ja lažem,
Nepravedni novac slažem;
Uskraćujem pravo drugom
il' traktorom ili plugom.
Nije htio da ja tužim,
Da se laži ikad služim
il' da drugog oklevetam
il' bez veze što blebetam.
Nije htio da mi blista
Netko drugi mjesto Krista.
Vjera mora biti meta
I zadaća moja sveta.
Nije htio da ja kažem
Ili tako obrazlažem:
»Isus davno rek'o bio,
rad mene se ne gubio«.
Nije htio da ja budem
Izrod roda svoga tude,
Ili šuplja barska trska,
koju vjetar lomi, mrska.
Nije htio da ja gradim
Karijeru na paradi,
Nego sretnu vječnost svoju
U kršćanskom pravom boju.

Veliki dan

Posljednji dani prosinca. Božić se približavao. U svakom srcu rađala se i rasla velika ljubav koju smo gajili za taj veliki dan. Veselila sam se dolasku malog Isusa. Čekala sam, i spremala se za taj dan. Svu moju sreću i radost dopunjavao je i dolazak mojih roditelja. Da, dolazak. Oni su daleko, u velikom svijetu, rade i bore se za život svoje djece, nas koji ih tako volimo i željno čekamo. Znam da je njima teško i da rade naporno cijeli dan, a kad umorni dođu u kuću u kojoj nema njihove djece da ih razvesele i odmore, sigurno se rastuže. Sad oni dolaze te nama i sebi donose veliku radost. Moje srce raste, puni se srećom i ljubavlju, kojom ću obasuti svoje roditelje. Više nisam tužna i zabrinuta, nego vesela i bezbrižna. A kako i ne bih? Tako su daleko, ne dolaze često i ne vesele se svaki dan s nama već dva ili tri puta godišnje. Teško je njima, i nama, a najteže mojoj baki. Ona je napunila već 60 godina života, a bori se, radi i čuva nas, svoju unučad. Sigurno da joj je teško, jer nas je sedmero djece, a gotovo svi smo još mali. Naša joj je pomoć potrebna i vrlo korisna. Njezin život nije nimalo lak. U tuđini joj kćer i zet. Muža nema, a jedinu radost joj pružamo mi. Sad smo svi radosni i veseli: baka, tata, mama i mi djeca, jer svi smo skupa. Svi smo tu i veselimo se velikom danu koji nam je došao. Srca nam je radošću ispunio mali Isus. Voljela bih da se roditelji zauvijek vrate iz tuđine, da skupa živimo i skupa se veselimo svakom novom danu.

Izvođači Božićne priredbe na Širokom Brijegu

Božić

Stalno brojim i dane i noći,
kad će tata iz Njemačke doći.

Dođi, dragi i premili tata!
čečekaju te otvorena vrata.

Čekamo te ja, braća i seka,
kad ćeš k nama doći iz daleka.

Oj, Njemačko, ne znalo se za te:
cijeli život mi bez svoga tate.

Jedva čekam, kad će Božić doći,
kad će tata iz Njemačke poći.

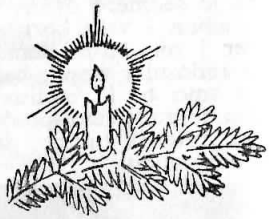

Bliži se bliži, slavni dan
Isusa dragog rođendan.
Taj slavni dan,
Božić zvan,
donijet će nam veliki dar,
Isusa malog u jaslam'.
Jelku ćemo kititi,
Bogu se pomoliti,
da nam grijehe oprosti,
i spasenje navijesti.

Riječ Božić za svakog čovjeka mnogo znači. Božić je dan rođenja Isusa Krista. Na Božić se okupljaju svi ukućani, rodbina i prijatelji. Tada smo svi veseli. Pjevamo božićne pjesme. I tako svake godine, s rodbinom i prijateljima čekamo taj dan, dan koji svi volimo jer se tada rodio Ljubitelj svijeta.

VJERA

Vjera je nešto lijepo
Vjera je najljepše za mene.
Vjera je sreća za nas
vjernike malene.

JA SAM BOŽE...

Ja sam, Bože, dijete tvoje.
Velike su želje moje,
koje želim tebi reći:
Vodi mene putem pravim,
daj mi snage da te slavim.

ISUS

Isus nas uvijek voli
i dobro nam želi
S njime smo mi
uvijek radosni
On nad nama vlada
uvijek i sada.

MOJA MOLITVA ISUSU

Isuse moj mili
molim ti se molim
pomozi mi tako
da sve ljude volim.
Da cijeli svoj život
provodim u sreći
tebe da doživim
cilj mi je najveći

ČIJA SI?

— Čija si ti, Marina
— Mamina.
— A čija je mama?
— Tatina.

H V A L A

Hvala ti, Bože, za mamu i tatu,
za brata i seke, koje si mi dao
da ne budem sama!
Hvala ti za pomoć,
koju mi pružaš
svakog dana!
Hvala ti što mi opraštaš grijehe!
Ja znam da tvojoj dobroti nema kraja.
Isuse, čuvaj me i brani od svakog zla!

ISUSE, JA TE VOLIM

Isuse ja te volim,
uvijek se tebi molim,
da budem dijete tvoje:
to su iskrene želje moje.

VOLIM TE MAJKO

Marijo, majko,
Djevice čista,
ti nam rodi
Isusa Krista.
Zato ti, Marijo, hvala
što si nam Isusa dala.

MAJKA

Majka je najljepša ruža u našoj bašti
Majka je najljepši san u dječijoj mašti
Majka je moje najljepše cvijeće
koje nikada uvenuti neće.

Majka je puna radosti i smijeha
Majčin smijeh nikada
dodijati neće.

MOJA BAKA

Moja baka stara je jako
i hoda polako.
Štapom se često služi.
Da je križi bole,
ponekad se tuži.
a draga je nama svima.
Sijedu kosu ima,
Rubac na glavi nosi.
Novčić dade prosjaku koji prosi.
U crkvu ići voli,
da se tamo Bogu moli.
Putovati želi
i životu se veseli.
Ona voli šetati
i pomalo se kretati.
Ako je vani jako hladno ili vruće,
Ona šeta po hodniku naše kuće.
Slušanje narodnih pjesama i gange
nju veseli i daje joj snage.
Slabo vidi,
te ima nekoliko naočala.
Ona bi nekad i po danu zaspala.
Ja nju volim, a i ona mene jako.
Živjela mi dugo, dugo,
draga moja bako!

NEPOSLUŠNA

Već nekoliko dana pada ova dosadna kiša. Ne znam što bih radila. Neraspoložena sam. Mama galami na mene, jer je ne slušam. A i kako ću kad mi smeta kiša. Ne mogu vani, ne mogu se igrati sa kolegicama pa ne mogu ni raditi. Mama kaže da sam neposlušna i da me dragi Bog zato ne voli. Rastužila sam se. Zatvorila se u svoju sobicu klekla i molila dragog Boga da mi oprosti. Obećala sam biti poslušna. Otišla sam u kuhinju, oprala sude i pomela kuću. Kada je mama sve to vidjela, pomilovala me po kosi i poljubila. I gle, jedan zračak sunca probijao se kroz oblake.

Moj djed

Moj djed se rodio prije osamdeset ljeta u zaseoku Kamenice, a sada živi sa svojom ženom sinom nevjestom i unučadima u Dubravi. U četvrtoj godini obolio je od paralize. Od tada ne može normalno hodati, nego hoda više na rukama nego na nogama. Prvi svjetski rat pretrpio je bijedno i oskudno sa svojim roditeljima, s četiri brata i tri sestre. U dvadesetosmoj godini života oženio se i sa svojom ženom imao osmero djece. Iako bolestan, paraliziran i sakat, nije se bojao. Šestero žive djece odgojio, i poudao i poženio. Za vrijeme i poslije II. svjetskog rata išao je po svijetu zarađivati djeci kruh. Najviše puta prešao je na rukama i nogama. Moj djed je lani proslavio zlatni pir — 50 godina braka. Sada ima 23 unuka i 3 praunuka.

Moj dnevnik

Kad se ustanem, ja se najprije prekrstim. Onda se umijem hladnom vodom, počešljam i spremim. Tada malko učim. Kad doručkujem, operem zube. Zatim idem u školu. U školi nas učiteljica ispituje i uči. Kad se vratim iz škole, presvučem se i ručam. Kad završim zadaću, onda se malo poigram. Onda učim, pa se opet igram. Kad je vrijeme večeri, večeram i izmolim večernju molitvu. Onda odem spavati.

ŠTO ĆU UČINITI ZA MIR

U školi ću biti dobra. Neću činiti štete. Poštivat ću svoje nastavnike, neću se svađati ni tući, nikome se neću rugati. U nevolji ću pomagati kolegicama i kolegama. Neću govoriti što nije istina. Druge neću nagovarati na laž, svađu, tuču . . . Svakoga ću voljeti i svima ću govoriti da se založe za ljubav i mir.

S A V J E S T

Osvanuo je lijep nedjeljni dan. Spremam se na ranu misu. Kao i obično, majka mi svake nedjelje daje nekoliko dinara. Toga dana majka nije imala sitnih. Odlučila sam potražiti po ormaru koji dinar. Poslije kratkog traženja, našla sam u jednoj kutiji 10 dinara. Tog trenutka nastala je u meni borba. U sebi sam čula dva glasa. Jedan je govorio: »Uzmi novac i kupi karamela!« Drugi je govorio: »To nije dobro, ostavi novac gdje je bio!«.

Bila sam u nedoumici. Koji glas poslušati? Poslije kratkog razmišljanja, odlučila sam vratiti novac u kutiju.

Izišla sam iz kuće i pošla na misu. Razmišljala sam o novcu i bila sam veoma sretna što sam ga ostavila. Došle su mi na pamet riječi:

Savjest je nešto što nam često zbori i glas što se u nama ori.

Prigodom upisa na vjeronauk ovi su se uslikali s kardinalom Rossijem i njegovom pratnjom, 15. 9. 1980.

Oprostimo da budemo sretni

Svakodnevni život pruža nam priliku da oprostimo drugomu. Nekada pomislim jednostavno, ne mogu više s njim, više nikada. Naime, dogovorili smo se prijatelj i ja da izađemo skupa. On ode, ali ne sa mnom. Otišao je s drugim. Ja ga čekam, čekam, a njega nema. Misleći da ga je nešto spriječilo, odem k njemu i doznam da je već otišao bez mene. Danima se on ne javlja meni ni ja njemu. Čekam da se on meni ispriča, a on od mene očekuje oproštenje. Tada se sjetim koliko puta je meni oprošteno. Koliko mi puta u obitelji oproste, kad se neopravdano zadržim, kad nešto ne uradim kako mi je kazano. Koliko mi puta oprosti profesor kad ne znam lekciju, upiše datum i rekne da će me pitati drugi put. Mnogo toga ima, mnogo!

Zato, smogao sam snagu, otišao k prijatelju pružio mu ruku i pomirismo se. Vratilo se ono staro prijateljstvo.

Oprostimo, jer se i nama oprašta!

Čovjeka savjest više progoni nego tisuću bolesti.

Oprostimo uvijek kao što je Krist nama oprostio, da bismo bili sretniji i živjeli mirne savjesti.

ZA VRIJEME KORIZME

Kad je nastala korizma, vjeroučiteljica nam je rekla da sakupljamo novac za gladnu i siromašnu djecu. Ali nam je također rekla da te pare uštedimo od slatkiša, posebno od žvaka. I ne smijemo novac tražiti od roditelja, jer to onda nije nikakva žrtva. Tako smo štedjeli cijelu korizmu i novac dali našoj vjeroučiteljici, koja se iznenadila koliko smo novca sakupili. Sve nas je pohvalila, a mi smo bili sretni.

JUTARNJA MOLITVA

Hvala ti, Bože, što sam noćas dobro spavao!
Hvala ti za ruke, kojima se umivam!
Hvala za oči, kojima gledam!
Hvala za uši, kojima slušam!
Hvala za noge, kojima hodam!
Hvala za ruke, kojima radim!
Hvala ti za zdravo i lijepo tijelo!
Hvala ti na svemu što si mi darovao,
da mi život bude ljepši!

ZNAM, PA ZNAM

Četverogodišnji Tomo je doselio s roditeljima u modernu kuću na Ličtici. Posjetio sam ga prve večeri i blagoslovio novu kuću. Žao mu je svega na selu. A nekoga posebno. O tom razgovaramo ko stari znanci:

— Koga ti je najžalije?
— Najžalije mi je dida i babe.
— Zašto?
— Ja njih volim.
— Zašto ih voliš?
— Tako, pa tako.
— Vole li tebe did i baba?
— Vole, pa vole.
— Kako znaš da te vole?
— Znam, pa znam.

Naš izlet

Mnogo ranije nego što su 3. svibnja 1980. prve stidljive zrake svibanjskog sunca provirile u naš Konjic mi smo se iskupili ispred crkve. Zbog prevelikog uzbuđenja progovarali smo tek pokoju riječ. A onda, kad smo ušli u autobus i krenuli, ostavljajući za sobom Konjic, zaorila se pjesma i odlepršala na valove bistre Neretve. U njenoj vodi ubrzo se okupaše prve sunčeve zrake. I tako, diveći se ljepoti Neretvina kanjona, stigosmo u Bijelo Polje. Tu se naš autobus prvi put zaustavio. Ulazeći u dvorište samostana časnih sestara, za trenutak smo zastali očarani ljepotom svega što nas je okruživalo. Za kratko vrijeme učini nam se da nismo na Zemlji, da takvo nešto na njoj ne postoji. Visoki borovi, miris cvijeća, cvrkut ptica . . . Divili smo se.

Konjički mladi izletnici

Iz Bijelog Polja krenuli smo na Široki Brijeg. Najprije smo ušli u crkvu, gdje smo se poklonili Bogu. I tako, dok stojimo tu pred Bogom, shvaćamo koliko samo puta ne zaslužujemo njegovu ljubav i dobrotu. Nakon svete mise pobliže smo upoznali Široki Brijeg. A onda smo se morali rastati od širokobrjeških svećenika. Rastali smo se uz osmijeh na usnama, dugo mašući i uz obećanje da ćemo opet doći.

Odtale smo krenuli na Posušje, gdje smo se sreli s Dobroslavom Stojićem, bivšim gvardijanom naše crkve u Konjicu.

S Posušja smo krenuli u Imotski. Sam grad, a noročito crkva su nam se dopali.

Na trenutak smo se svratili u crkvu svete Kate u Ljubuškom.

A potom je slijedio povratak u Konjic. Kad smo stigli, u njemu se bijahu već odavno upalile uličnе svjetiljke. Oprostivši se međusobno i od našeg vjeroučitelja Bonifacija Barbarića, krenuli smo svojim kućama. Tako se u tišini proljetne noći svršio posjet učenika osmih razreda u Zapadnu Hercegovinu.

CAREVO NOVO RUHO
(skraćeno)

Prije mnogo godina bio neki car, koji je nadasve cijenio lijepu, novu odjeću, pa je sav svoj novac trošio samo na to, da se što bolje odjene i nakiti. Imao je posebno ruho za svaki sat u danu, pa su za ovog cara ljudi govorili: »Car je u odjevnoj sobi!«

U velikom gradu, gdje mu bijahu dvori, živjelo se veoma veselo. Svaki dan dolažahu mnogi stranci, a jednoga dana stigoše dvojica varalica. Rekoše, da su tkalci i da umiju tkati najljepšu tkaninu, što je čovjek može zamisliti. Ne samo da su joj boje i uzorak izvanredno lijepi, već ruho, sašiveno od te tkanine, ima to začudno svojstvo, da je nevidljiva svakome, tko je nesposoban za svoju službu ili je pak neizrecivo glup.

»To bi bilo divno ruho«, pomisli car: »Akoga budem nosio, znatću, tko u mom carstvu nije za mjesto, koje zauzima. Moći ću razaznati mudre od glupih! Ta mi se tkanina mora odmah otkati!« I dade onoj dvojici varalica mnogo novca kao kaparu, da započnu posao.

Oni postaviše dva tkalačka stana: pričinjahu se, kao da rade, ali nisu imali posve u razbojima. Bez okolišanja su zahtijevali najfiniju svilu, najčistije zlato, i sve to stavljali u svoju torbu, a radili na praznim razbojima do kasno u noć.

»No, sad bih već htio znati, koliko su satkali!« pomisli car. Ali bilo mu je malko neobično pri duši, kad se sjetio, da oni, koji su glupi ili nikako ne odgovaraju u svojoj službi, ne mogu vidjeti te

tkanine. Premda je vjerovao, da se za samog sebe ne mora bojati, ipak je htio najprije poslati koga drugog, da tu stvar izvidi. Čitav je grad znao, kakvu čudesnu moć ima ta tkanina; svi bijahu radoznali, hoće li se pokazati lošim ili glupim njihov susjed.

»Poslat ću tkalcima svoga starog, poštenog ministra«! pomisli car.« »On će najbolje vidjeti, kakva je tkanina, jer on je razuman, a nitko u svojoj službi nije bolji od njega!«

I stari čestiti ministar uđe u dvoranu, gdje sjeđahu ona dvojica varalica radeći na praznim stanovima.

»Bože me očuvaj!« pomisli stari ministar i razrogači oči. »Ta ja ništa ne vidim!« Ali nije to izrekao.

Car malo zatim posla drugog čestitog službenika, da vidi, kako napreduje tkanje, i hoće li tkanina biti gotova. S njim se zbilo isto što i s ministrom: gledao je i gledao, ali kako ničega nije bilo osim praznih razboja, nije mogao ništa ni vidjeti.

— Zar to nije lijepa tkanina? — upitaše obojica varalica pokazujući i objašnjavajući divan uzorak, kojeg uopće nije bilo.

»Glup nisam!« mislio je čovjek. »Dakle, znači, da nisam sposoban za svoje dobro mjesto? To je zbilja smiješno! No, ne smijem dopustiti, da to drugi zamijete!« Pa stane hvaliti tkaninu, koje nije vidio, i uvjeravati ih, kako mu se sviđaju te lijepe boje i taj divni uzorak.

— Da, upravo je prekrasna! — reče caru.

Sve je u gradu govorilo o divnoj tkanini.

Sad je i sam car htio da je vidi, dok je još na tkalačkom stanu.

S čitavom pratnjom odabranih muževa, među kojima bijahu i ona dva stara službenika, koji su već prije bili ondje, ode car do one dvojice lukavih varalica, što sada tkahu iz svih sila, ali bez niti i konca.

Car skinu sa sebe sve ruho, a varalice se pretvarahu, kao da mu komad po komad novo, koje su tobože sašili; pa cara uzeše oko pasa, kao da mu pričvršćuju skute, a car se okretao i vrtio pred ogledalom.

— Bože, kako dobro pristaje! Kako je divno sašiveno! — povikaše svi. — Kakva li uzorka! Kakvih li boja? To je dragocjeno ruho!

I tako je car išao u povorci pod krasnim baldahinom. Nitko nije htio priznati, da ništa ne vide, jer bi time pokazao, kako nije za svoju službu ili kako je veoma glup. Nijedne se careve haljine nisu tako svidjele.

— Ta on nema ništa na sebi — povika neko dijete.

— Bože, čuj glas nevinoga djeteta! — reče otac. I jedan šaptaše drugome, što je dijete reklo.

— Nema ništa na sebi! Neko dijete kaže, da car nema ništa na sebi!

— Nema ništa na sebi! — povika naposljetku sav puk.

Shvatio to car, jer mu se i samom činilo, da ljudi imaju pravo, a misijaše otprilike ovako: »Sad ipak moram ostati u povorci do kraja!« i zauze još ponosnije držanje.

A komornici i dalje nošahu skute, kojih nije bilo.

Neuredna kuća

U kući prljav ormar stoji,
na njemu tisuć fleka.
Do njega kauč, dragi moji,
zgužvana na njemu deka.
Po stolu dječak skače,
na podu prljave hlače.
Čovjek po podu pljuje,
sin mu po kući psuje.
Pokraj kante za smeće hrpa papira,
umjesto da u njoj bude.
Sve su to stvari lude,
ali još luđa je ova:
na podu bluza nova,
do nje nova suknja leži.
Od te neurednosti koža se ježi.
Prljavi češalj na stolu,
na kojem svi jedu.
Nitko i ne gleda pokvarenog medu
koji, naravno, na podu leži.
Svaki čovjek iz te kuće samo bježi.
Po podu razbacane cipele i šlape,
pa među njima i školske mape.
Na podu krhotine od tanjura.
Pod ormar knjigu bacila bura,
ili možda neko dijete.
Nema veze, — misli ono —
prašina je svakako zamete.
U neurednoj kući je tako:
sve neuredno i prljavo
— nek' zna svatko.

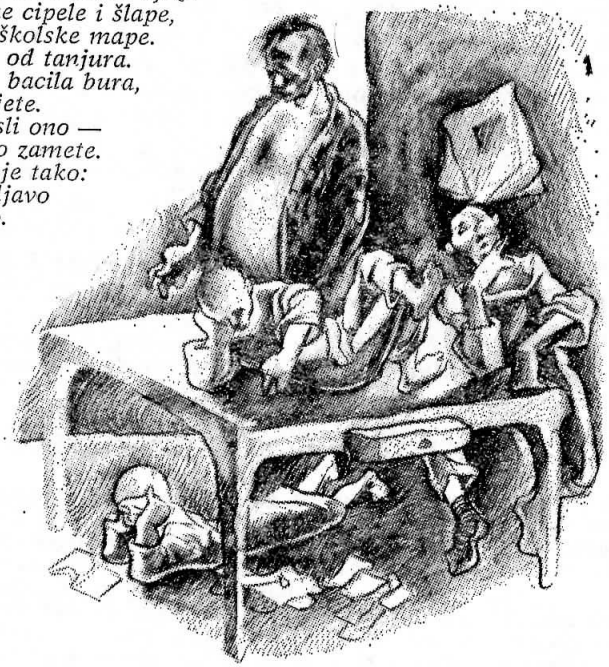

Draga djeco!

Nemojte misliti da je MALI ZAVIČAJ sam od sebe nastao kao što nastaju neki junaci u crtanom filmu. Svi su ovi sastavi i pjesmice nikli u živim glavama male ili velike djece. Zato da i vas ostale potaknemo na suradnju, evo vam imena koji su vas obradovali ove godine u MALOM ZAVIČAJU:

C. Laurentini (Bog je htio, 162)
Marlena Barić (Veliki dan, 163)
Žarko Perko (Stalno brojim i dane i noći, 164)
Marina Previšić (Bliži se, bliži, 164)
Iva i Zdenka Lasić (Riječ Božić, 164)
Anita Gadže (Vjera, 165)
Zdravka Brajokvić (Ja sam, Bože, 165)
Slobodan Eljuga (Isus, 165)
Mario Bogdan (Moja molitva Isusu, 165)
Marina Rami (Čija si, 165)
Sanja Topić (Hvala, 166)
Valentina Lasić i Anita Lovrić (Isuse, ja te volim, 166)
Iva Lovrić (Volim te, Majko, 166)
Mirjana Majić (Majka, 166)
Drina Ćavar (Moja baka, 167, i Neuredna kuća, 175)
Ljiljana Zovko (Neposlušna, 167)
Mira M. (Moj djed, 168)
Tihana Cigić, Anita i Mirela Grbešić (Moj dnevnik, 168)
Anka Nakić (Što ću učiniti za mir, 169)
Regina Šimić (Savjest, 169)
Slaven - Mario Glavaš (Oprostimo da budemo sretni, 170)
Željka Marušić (Za vrijeme korizme, 171)
Ivan Soldo, Marko Vuletić, Gotfrid Cigić (Jutarnja molitva 171)
Tomo Rezić (Znam, pa znam, 171)
Zdravka Šekerija (Naš izlet, 172)
H. C. Andersen (Carevo noco ruho, 173)

Velika hvala svim malim piscima i čitateljima!

Uredništvo

Hercegovci širom svijeta

Nostalgija

Kad sam morala napustiti roditeljski dom, bila sam i sretna i tužna u isto vrijeme. Sretna, jer sam znala da je nova kuća ljepša nego ova stara, a tužna, jer samo morala napustiti svoje stare prijatelje. Išla sam u sredinu u kojoj nikoga nisam poznavala. Mislila sam da će me budući susjedi zapostavljati, jer sam sa sela. Ali nije bilo tako. Došli smo jednog jesenskog dana. Kiša je lagano rominjala i bilo je prohladno. Odmah su došli moji vršnjaci u njima sam istog časa mogla prepoznati prijatelje. Igrala sam se s njima. Bili su veoma fini prema meni. Sve lijepo. Ali meni je kroz svu tu igru i smijeh nešto nedostajalo. Nedostajala mi je stara kuća, onaj pusti kamenjar i krš. Iako je to bio obični sivi kamen, osjećala sam da mu pripadam. On me je sve jače privlačio i budio u meni čežnju. Iz dana u dan nostalgija je bivala sve jača i teža.

U životu se mnogo toga zaboravi. Ne, ja nisam zaboravila, samo sam prebolila čežnju za rodnim krajem. I sad se često sjetim Zvirića i nikad ne ispustim priliku da ih posjetim, jer sam s njima ostavila i najljepše dane svoga djetinjstva.

Mira Jurković

Hercegovac u Slavoniji

Imao bih mnogo reći o tome zašto sam odselio iz Hercegovine. A i zanimljivo bi bilo opisati moj život. Od malih nogu želja me je vukla za nekim zanatom. Po završetku osnovne škole nisam imao mogućnosti, a imao sam i neke smetnje. Moja je želja propala, ali se opet ostvarila u mojim zrelim godinama.

Kako u našem mjestu nije bilo industrijske mreže, krenem dalje, bez razmišljanja i straha. Zaposlim se u Slavonskom Brodu na radnom mjestu strojobravara, ručna obrada. Bio sam zadovoljan s

poslom, ali je bilo problema sa stanom. Kako nisam mogao dobiti stan u Brodu, nastanim se dvadeset pet kilometara od Broda u Donjim Andrijevcima, gdje sam dobio stan te doveo ženu i troje muške djece — od pet, četiri i tri godine. To je bilo godine 1950. Od tada počinje moja borba za život i izgradnju.

Danas se ne mogu potužiti, jedino što starim svaki dan. Zdravlje nije loše, imovno stanje srednje. Sinovi oženjeni, unučadi devetero (jedno umrlo), Svaki sin ima svoju kuću, a ja sam s najmlađim. Svi se međusobno dobro slažu. Dosta su religiozni. Zaposleni su, sve ide uredno. Ja sam u penziji, i ponešto kod kuće radim. Mogu još i savjetovati, a naročito unučad volim.

Mjesto gdje živim jest jedno od najboljih sela u ovom kraju. Uvjeti za život su u svemu zadovoljavajući. Naseljeno je mnogim nacijama, tako da je broj naseljenika premašio stare mještane.

Hercegovci su se počeli naseljavati oko 1936. Danas ih je ovdje mnogo. Najviše ih je iz Gruda, jer su odatle najprije i došli (Pešorda). Došao sam iz Jara, drugi po redu. Danas nas ima osam lumera (kuća).

Svim pridošlima u ovo mjesto prvih godina bilo je teže. Danas je sve u redu. Može se reći da je za svakoga pravo podjednako, bez razlike na nacionalnost.

Pero Buhač

Veliko priznanje

Blaženka Milić

Radosno kršćansko uvjerenje i danas prožima život Blaženke Cigić + Pere iz Mostara, koja danas živi sa svojom obitelji Milić i radi kao operna pjevačica u Zagrebu. Jer je Hercegovka, prenosimo čitateljima razgovor koji je o njoj objavio »Večernji list«.

Uredništvo

Sopranistica Blaženka Milić deset je godina solist Zagrebačke opere. Za to vrijeme na pozornici HNK uspješnoje ostvarila likove Zorke u »Porinu«, Jelene i Eve u »Zrinskom« Đulu u »Eri s onog svijeta«, Mimi u »La boheme« Butterfly u »Madame Butterfly«, Jaroslavnu, Santuzzu... — Jedino sam Jaroslavnu i Evu pjevala na premijernoj predstavi. Ostalim sam ulogama uskakivala ili zamjenjivala druge pjevačice. Po nekom nepisanom pravilu u Zagrebačkoj operi premijerna podjela uživa sve povlastice, a sve druge nemaju čak ni dovoljan broj pokusa. Publiku se ne smije opterećivati podjelama. Ona je došla u kazalište da vidi dobru predstavu, a do kvalitete se dolazi samo radom. Pravih radnih uvjeta nisam imala i u takvim okolnostima radila sam sedamnaest velikih partija, pa i Toscu za koju sam primila nagradu »Milke Trnine« — reče nam ne bez ogorčenja nagrađena solistica.

Na ljepotu svog soprana Blaženka je upozorila već kao studentica. Dvaput je bila nagrađena na jugoslavenskom natjecanju mladih glazbenih umjetnika. U francuskom gradu Toulousu osvojila je »srebrnu medalju«, a 1966. godine Hrvatski glazbeni zavod dodijelio joj je nagradu »Franjo Kuhač« kao najboljoj studentici Muzičke akademije.

— Što joj znači ovo najnovije i za opernog umjetnika u Hrvatskoj najviše priznanje? — pitali smo Blaženku Milić.

— Svakog dobitnika veseli nagrada, jer ona je ipak priznanje za stvaralaštvo. Za dodjelu »Milke Trnine« predložila me Zagrebačka opera. Žiri se odlučio za moju interpretaciju Puccinijeve Tosce, koju sam pred zagrebačkom publikom posljednji put pjevala prije nešto

više od godinu dana. Toscu također nisam pripremala u odgovarajućim uvjetima, ali dirigent Belamarić imao je dosta obzira u radu sa mnom na svladavanju te teške partije.

— Diplomirali ste u klasi Lava Vrbanića. Poznato je da su njegovi studenti pjevači duga vijeka. Uopće, koliko pedagog ima udjela u pjevačevoj budućnosti i uspješnoj karijeri?

— Imala sam sreću što sam pjevanje učila kod dobrih pedagoga, u rodnom Mostaru kod Zlate Padovan, a u Zagrebu kod Lava Vrbanića. Prof. Vrbanić je strog i beskompromisan pedagog. Traži najviše. Mladom čovjeku to možda i nije uvijek ugodno ali kada kao pjevač stupi na pozornicu, uviđa sve prednosti takva rada. Mislim da su me moji pedagozi dobro osposobili za posao koji radim, pa i to što često u neshvatljivim okolnostima bez većih teškoća svladavam i teške uloge — Vrbanićeva je zasluga. Što se tiče dugog pjevačkog vijeka, Tomislav Neralić, Nada Puttar-Gold i Noni Žunec najbolja su potvrda ispravnog rada pedagoga. Inače pjevanje sam usavršila i u SAD, na New England Conservatoru of Music.

— Hoće li se situacija u Operi, poslije dodjele nagrade, izmijeniti na bolje u vašu korist!?

— To ne ovisi o meni, iako se uvijek kao član Predsjedništva Društva muzičkih umjetnika Hrvatske i potpredsjednik Savjeta Zagrebačke opere zauzimam za podjednake radne uvjete za sve soliste, bez obzira na ime i ugled. Osobito treba biti uviđavan prema mladima i pružiti im priliku da se dokažu i afirmiraju. Planirano je da pjevam Lizbet u »Postolaru od Delfta« Besre i Lizu u »Pikovoj dami«.

Ž. SLUNJSKI

(»Večernji list«, 16. i 17. veljače 1980. str. 36.)

HODOČAŠĆE IZ OSIJEKA NA ŠIROKI BRIJEG

11. listopada, rano u jutro, nas grupa vjernika iz Osijeka pošli smo na hodočašće Širokobriješkoj Gospi, oduševljeni što ćemo ponovo vidjeti tako dobro poznati dragi kraj. Usput smo se zaustavljali i razgledali i druge znamenite crkve.

U Maglaju smo pogledali crkvu bl. Leopolda Mandića koja nas je zadivila svojom ljepotom i veličinom.

Putovanje se odvijalo u molitvi, pjesmi, smijehu i razdraganosti. Uživali smo u ljepoti krajeva kroz koje smo prolazili, u ljepoti jesenjih boja u prirodi. Spontano iz naših srdaca razlijegala se pjesma »De colores . . .«

Tako raspoloženi stigli smo u Mostar, gdje smo posjetili franjevačku crkvu i upoznali se s njenom poviješću. Razgledali smo grad i posjetili novootvorenu katedralu posvećenu Kraljici

i Majci Crkve. Tu pred njenim likom iznijeli smo cijelo svoje srce i snažno zapjevali.

U kasnim poslijepodnevnim satima došli smo na Široki Brijeg, gdje smo dočekani u divnoj atmosferi gostoljubivosti fratara. Tu je bio cilj našega puta: Naša Majka — Majka hercegovačkog naroda. Pred nju smo došli s molitvom, pjesmom, s cijelim našim bićem.

Fra Vencel nam je govorio o povijesti hercegovačkog naroda koji je s ljubavlju i upornošću gradio ovu crkvu Gospi. Združeni u jedno, sudjelovali smo na sv. misi. U svojoj propovijedi fra Ante je istakao da je naša povijest i naša vjera korijen po kojem smo mi svi pričvršćeni za ovo tvrdo hercegovačko tlo, da smo mi veza između onih prije nas i ovih koji dolaze.

Nakon sv. mise zadržali smo se u ugodnom razgovoru s fratrima, a onda pošli na počinak gostoljubivim obiteljima širokobriješke župe.

Novi dan, 12. listopada započeli smo sa misom. Lijep dojam ostavila je na nas pjesma puka, tako snažna i jednodušna, da mi se činilo da je njihova vjera čvršća i od tog sivog hercegovačkog kamena.

Oprostili smo se s Gospom i ljubaznim domaćinima. Naša srca bila su vruća, otvorena, a pala je i gdjekoja suza . . . Fra Zdenko Galić, podijelio nam je blagoslov i uputio nekoliko srdačnih riječi.

Na povratku, zaustavili smo se na Kočerinu i tu razgledali crkvu koja je sagrađena na spomen 13. stoljeća kršćanstva u Hrvata, a posvećena apostolskim prvacima Petru i Pavlu. Ova lijepa građevina, od cigala i kamenja donešenog iz raznih krajeva naše domovine, zadivila nas je, posebno mozaik sv. Franje na njenu pročelju.

Zaustavili smo se zatim u Posušju pa onda u Duvnu pred crkvom sv. Nikole Tavelića. Ondje se radi, gradi pa nam je župnik razložio kako će izgledati nova crkva.

Okrijepljeni i osvježeni pošli smo sv. Ivi u Podmilačje. Nakon zajedničke molitve i pjesme nastavili smo put prema Osijeku.

Bili smo radosni, ali nam je bilo i žao da dolazi kraj našem hodočašću. Ipak, jedno nas je sve povezalo: novi doživljali, novi susret u Gospodinu s našom Majkom, te čvrsta odluka da ćemo se jednog dana opet naći na dragom hercegovačkom tlu.

Terezija Bubalo

Samac u tuđini

»Kada kod nas rada nasta kriza,
stiže mužu iz Njemačke viza«.
Tako priča žena puna muke,
do lakata zaprljala ruke.
Pred kućom je radila u bašti
i svoj život gledala u mašti.
»Prije deset godina i više,
moga muža odlazak se piše.
Pozajmio novac je u selu,
otišao u novom odijelu;
prvi puta stavio kravatu,
lijepo mu je stajala o vratu;
cipele su šimi moda bila,
u Bate sam njemu ih kupila;
vojske kofer on ponese sobom,
biše prazan, neispunjen robom.
Subota je poslije podne bila,
iz sela je ljude okupila.
Svi su muški odlučili tada
potražiti u Njemačkoj rada.
žene s djecom na ispraćaj došle,
tužan prizor, svima suze pošle.
Plaču muški ali suze stežu,
takve suze ženam srce režu.
Djeca cvile, ostani nam, tata,
tko će grlit mlađega nam brata.
A stariji nijemo zemlju gledе
i sa strane po duvaru sjede.
»Osta pusto ovo selo naše,
to Njemačka nama darovaše.
Trećeg puta autobus stiže
i mlade nam seljane podiže.
Sve nam ode, tko će selo čuvat?
Za koga će naše majke kuvat?
Tko će djeci našoj uzor biti,
o junacim njima davnim štiti?
Naše noge jedva korak prave,
pune boli, svakojake strave.
Samo malo od groba nas dijeli,
u dušama sada groza sijeli.
Hoće l' netko zatvorit nam oči,
kada srce uskoro zakoči?
Bit će strašno, ako povijest kaže:
davno nekad u selu življaše
djedi, bake, djeca, žene same
puni jada i strašne osame.«
Te im misli razbi jaka buka,
autobus, jedna žena kuka.
Još se jednom sa svojima grle,
do auta s koferima hrle.
Rukam mašu, sakrili su lice,
da ne vide suze sa ulice.
Brzo šofer upali motora
poput vjetra s nekoliko bofora,
podigao prašinu na putu
da ne vide svoje u autu.
Na ulici strašan tajac biše,
a po tome plača kao kiše.
Djeca plaču što nemaju tate,
majke cvile, jer su »neudate«.
Svima skupa sada puno fali,
tatu, muža tuđini su dali.

C. Laurentini

Bile su to teške poslijeratne godine, godine koje su naročito teško pogodile siromašnu Hercegovinu. Mnoge obitelji krenule su u svijet, kako naš narod kaže, trbuhom za kruhom. Opustjela su mnoga ognjišta, ali se zavičaj onaj kršni hercegovački, uvukao duboko u srca. I ona tvrda vjera, ponos i poštenje Hercegovaca, krasile su mnoge naše iseljeničke obitelji.

U takvoj jednoj iseljeničkoj, hercegovačkoj obitelji, u okolini Đakova, rasla i stasala za udaju djevojka Mara. Zagleda se u nju momak Martin, jedinac u majke, čestite i vrijedne žene. Martin je bio prilično siromašan ali je imao nekakav posao. Istina stalno je hodao »po terenima« ali, šta se može, treba štogod zaraditi.

I uzeše se Martin i Mara te počnu živjeti u ljubavi i slozi. Prođoše tako dvije-tri godine, rodi im se i dvoje djece, ali onda se s Martinom poče nešto čudno događati. Sve rjeđe i rjeđe je dolazio kući, a potom se sasvim prestao brinuti o ženi i djeci. Tri godine su djeca rasla bez oca, tri pune godine Mara je susjetkama nudila snagu svojih, hvala Bogu, zdravih ruku, da bi nekako sastavila kraj s krajem, da bi prehranila ovo dvoje »vrapčića«.

A on, Martin? Našao tamo negjde na terenu neku ženu i s njom živi. I dijete su dobili, žensko. Ali, rekoše naši stari: »Vrijeme nosi, vrijeme i odnosi.« Napusti Martina ova vanbračna žena, ostavi ga samog s djetetom. I tek tada Martin prvi put poče razmišljati o svom životu, o svojoj ženi i djeci. »O Bože, kako i zašto ja to sagriješih? Zar svoju ženu i djecu? Zar tolike godine ne bijah muž, otac?! O Bože svemogući, o Bože dobri, ja znam da sagiješih, ja znam da nisam dostojan svoje žene i djece, znam da ti praštaš. Molim te, Bože dobri, ponovo izvedi na pravi put ovu zalutalu ovcu!«.

Razmišljao je, molio i mučio se Martin nekoliko dana, a onda odluči vratiti se ženi i moliti je za oproštaj. Povede i ono vanbračno dijete, ali kad dođe u svoje selo, ne imade snage s tuđim djetetom pred svoju ženu, te ostavi dijete kod susjeda.

Kad Mara ugleda Martina, raširi ruke, potrči k njemu i reče:« Ja sam sretna, hvala Bogu, što si se vratio! Sve ti praštam i primam i ono jadno dijete koje nije krivo za svoju sudbinu. Po-

trudit ću se da mu budem dobra majka i da ga ne dijelim od naše djece. Samo ti, Martine, ostani ovdje i... nemoj više griješiti.«

Tko sretniji od Martina, čije je molitve Bog uslišao, još jednom mu pokazujući svjetlo pravoga puta!?

Za vanbračno dijete Mara se pažljivo brinula, i odgajala ga u pravom katoličkom duhu. Danas je grijeh Martinove mladosti i nepromišljenosti odrasla djevojka. A gdje su Mara i Martin danas?

Šta rade i kako žive? Eh, da ih samo vidite: nema tuge, nema mržnje na njihovim licima. Samo ljubav. Ljepši su i sretniji nego ikad. Jer, reče Jean Paul: »Čovjek nije nikad tako lijep kao kad moli za oproštenje ili kad sam prašta.«

Pero Buhač

STARICA ČEKA PISMO

Na pragu trošne kuće crna
starica stoji,
u ruci prevrće krunicu,
za sinov povratak moli.
Davno je prešao prag kuće
i još se nije javio.
Što se sinu dogodilo?
Zašto je zatajio?
Svakog dana oglasi se truba
poštara stara,
najavljuje poštu majkama,
valjda ne vara?
Zamakao je poštar i zvuka
trube nema više.
O Bože, zašto mi sin već jednom
ne piše?
Bojim se, moje drhtave ruke neće
izdržati više
prevrćati krunicu,
dok sin ne napiše.
Javi se, sine, moja
krv u tebi teče,
prvu riječ koju si tepao,
majka ti reče.
Ja to nisam zaboravila
i neću,
tebe noseći u srcu, sama i jadna,
umrijet ću.
Sine, požuri, pošalji majci
nekoliko slova,
ja ću od njih napraviti kućicu
majčinskih snova.
Ni glad ni žeđ, ništa me
ne muči
u trošnoj staroj našoj kući,
nego samo, besane noći,
kad će pismo od tebe
doći?

C. Laurentini

MISLIMO NA

BUDUĆNOST

Zadnje proroštvo

Ja, Ivan, opazih »Sveti grad« — novi »Jeruzalem« — silazi od Boga s neba, opremljen »poput zaručnice koja je nakićena« za svoga muža. Tada čuh jak glas što dolazi od prijestolja kako vviče: »'Evo stana' Božjeg među ljudima! 'On će stanovati s njima: oni će biti njegov narod, i on' sam, Bog 'bit će s njima'. 'On će otrti svaku suzu' s njihovih očiju. Smrti više neće biti; neće više biti ni tuge, ni jauka, ni boli, jer stari svijet prođe.«

Tada onaj »koji sjedi na prijestolju« reče: »'Evo' svi 'činim novo'.« I nadoda: »Piši: Ove su riječi pouzdane i istinite!« Zatim mi reče: »Svršeno je! Ja sam Alfa i Omega, Početak i Svršetak. Ja ću 'žednome' dati 'badava' iz izvora 'vode života'. Pobjednik će baštiniti ovo: 'Ja ću mu biti Bog, a on će mi biti sin.' Što se tiče kukavica, otpadnika, odurnih stvorenja, ubojica, bludnika, vračara, idolopoklonika i svih lažaca, njihova je sudbina u jezeru koje 'gori ognjem i sumporom'. To je druga smrt!«

Onaj koji ovo jamči izjavljuje: »Da, dolazim uskoro!« — Amen! Dođi, Gospodine Isuse!

(Otk 21,2-8; 22,20)

Čovječe, gdje si

Čovjek je stvoren da bude Božji, svoj obiteljski i društveni. To su ona mjesta, gdje on mora biti čvrsto usidren, ako želi biti sretan i zadovoljan, četiri osnovna stupa, po mome mišljenju, koja su određena za čovjeka od početka ljudskog roda. Nije potrebno citirati Bibliju, činjenice su svakome poznate. Neka svaki samo malo zastane i osluhne nutarnje glase svoje ljudske prirode. Nu, čovjek je slobodno biće, nitko ga neće silom postavljati na njegove temelje, on mora sam odlučiti. Slično kaže i veliki filozof temelje, on mora sam odlučiti. Slično kaže i veliki filozof i humanist Erich Fromm. »Niti je dobro nite je zlo automatski ili unaprijed dosuđeno. Odluka počinje u čovjeku. Ona počiva na njegovoj sposobnosti da sebe, svoj život i sreću shvati ozbiljno, na njegovoj voljnosti da se suoči s moralnim problemima svojim i svoga društva. Ona počiva na njegovoj hrabrosti da bude i za sebe.«

Ta je odluka uvijek počivala u čovjeku, od onoga momenta kada su se Adam i Eva odlučili na zlo, umjesto za dobro. U svakom razdoblju i u svakom danu čovjek je izložen napastima i prisiljen donositi odluku. U čovjeku i ljudskom društvu je neprekidno moguć i pâd i otkupljenje. Problem je u tome što sva četiri temeljna stupa čovjek može zamijeniti lažnim, a to se često i događa. Na zlo okrenuti je lakše, njega ne treba učiniti, ono dolazi samo.

Propaganda i mentalitet potrošačkoh društva su tako jaki, upravo bombardiraju čovjeka, užasno ispiru mozgove, da čovjek prestaje misliti svojom glavom, prestaje biti svoj. Prihvaća lažne bogove, uddaljuje se od pravoga Boga i od sebe, od obitelji, a u pozitivnom smislu i od društva. Ljudi postaju zavedeni, gledaju kroz krive naočale, vjeruju lijepim riječima, a zaboravljaju na Isusove riječi: Po djelima ćete ih poznati. Obučeni su u ovčije runo, a iznutra su grabežljivi vuci.

Velike su riječi: blagostanje, mir, sloboda, pravda, ljudska prava, dostojanstvo. Ali lijepo kaže Shakespeare. »I đavo može citirati Sveto pismo za svoj potrebe«. Znamo da je kušao i Isusa Krista Bogo-čovjeka, a kako tek ne bi drugog. I Krist je mogao dobiti sve blago ovoga svijeta, čast i slavu samo da se zlupokloni. Isus je ipak sve to odbio, ostao na svome putu i odabrao u svojoj trideset i trećoj godini najgore smrt na Križu. Krist je umro odbačen od ljudi, popljuvan, premlaćen, raspet na križu kao najgori razbojnik, a ON JE JEDINI prošao zemljom čineći samo dobro. Uskrsnuo je i ostao slavan kroz vječnost. Tim činom je uzdigao sebe, posvetio i proslavio sve one koji za Istinu, Pravdu i Slobodu trpe i umiru..

Na tom pitanju hoćemo li se pokloniti Kristu ili njegovoj suprotnosti rješava se naše biti ili ne biti, živjeti ili umrijeti, biti sretan ili nesretan, imati budućnost ili nestati. To se odnosi na pojedinca, obitelj, narod i čovječanstvo. Ne može se biti i za jedno i za drugo i biti sretan. On je samo rekao. Ne može se služiti Bogu i Mamonu. Naš narod lijepo kaže: »Tko s đavolom tikve sadi do podne, od podne mu pucaju o glavu.« U životu se treba jednom odlučiti. Ako hoćemo biti sretni, onda odluka mora biti za Krista, i to popuno, što prije bolje. Ali dok je čovjek živ, nikad nije kasno. Prema Kristovu učenju: Tko nije u krvi kršćani u ralje divljih životinja. To nam danas neće nitko ni priuštiti, makar danas Kristove sljedbenike ubijaju i muče na druge načine. Ali mi u duši moramo na to biti spremni. Bog ni Abrahamu uzeo jedinca sina, ali je želio da vidi je li on na Božji poziv spreman i njega žrtvovati. Tako i nama

Krist ne traži od nas svih da idemo za njim na križ ili da idemo kao u današnjem svijetu, pa i tamo gdje je najteže većinom se neće Bog zna što dogoditi ako ustrajemo u svome ljudstvu, poštenju, pravdi, istini, tj. uz Boga. Možda ćemo izgubiti kakav lako stečen položaj, možda biti kritizirani, možda i posao izgubiti ili ga ne dobiti, teže napredovati u službi . . . No, to sve možemo nadoknaditi svojom upornošću, radom i učenjem, što je svakako za našu osobnu i opću korist. A što je najvažnije bit će nam čista savjest, sačuvat ćemo svoj nutarnji mir i imat ćemo u Bogu pravo uporište i pravu sigurnost.

Dr. Ružica Čavar

JESEN

Tri dana bijah u šumi
tri dana slušah vjetrova poj
tri dana gledah grana ples
četvrtog dana zaboravim da je jesen
četvrtog dana s lišćem opadoh.

CONCEDO

Gurnuše me
(jedan dva tri — hop)
Ne znam kuda
(u zagrljaj oluji)
Nekuda
Nekamo
(u postelju kiši)
Ne znam kamo
Tamo Nikamo
(u noć crnu u noć pustu)
S kim ili s čim
(s bolom sa suzom)
Ni skim ni s čim
To je najbolje.

Bojim se: crna golotinja
granja jesenjih suzu
na lice dozva.

Krikom ptice
zaprijeti jesen
samoći u meni.

A CAPITE AD CALCEM

Staviše mi staklenu nulu
u ruke nedozrele
Podariše mi korak kišni
nogama rasklimanim
Suze u očima izmisliše
Osmjeh na usnama nacrtaše
I priljepiše etiketu
— U svijet bijeli —

ONOJ ŠTO MI ŽIVOT SATKA

Reći ću vam pjesmu
jednu u jesen
kad kiša zajeca
u meni
pjesmu jednu reći ću vam
kad zima u meni...
U proljeće kad trava u meni,
kad kamen u meni...
Kad Hercegovina u meni...
zapjeva.

BIT ĆU DRSKA (ili — kao Tebi)

Kako bolna bješe
spoznaja:
zgrčena u nijeme ruke moje
ostadoše u sivilu dana
jesenjeg
s kišom plačući?!

Ružica Soldo

Obnovimo svoje obitelji

Živimo u jednom društvu i svijetu današnjice koji se u mnogome razlikuje od društva i svijeta jučerašnjice. Kažu da je ova zadnja četvrt stoljeća više preobrazila svijet, negoli dvadeset prijašnjih stoljeća. Ne treba se onda čuditi što su nastale nagle i duboke promjene, koje su izazvale veliku zbrku, zbunjenost, nasnalaženje, razne napetosti, nezgode, teškoće...
Zato nikakvo čudo što susrećemo krize na sve strane i u svim životnim područjima.

Na poseban način kriza obitelji i braka kao da je znak ovog našeg vremena. Ta kriza je posljedica naglih promjena, novog načina mišljenja i vrednovanja života, novih ekonomskih prilika, površnog shvaćanja velike tajne ljubavi, zagovaranja »slobodne ljubavi«... Pretjerana težnja samo za materijalnim, a zanemarivanje duhovnoga (svjedočenje i prakticiranje vjere, molitva), razni grijesi, gubitak povjerenja u Boga i u ljude, gubitak zdravih i čvrstih moralnih principa, nestajanje smisla za odricanje i žrtvu, ateizacije koja je u jeku — »sve je to u velikoj mjeri uzdrmalo naše obitelji i dovelo ih u mučnu situaciju. Pred tim ne bismo smjeli zatvarati oči nego tražiti načina kako pomoći obiteljima da izidu iz krize.

Da se razumijemo: kriza nije isto što i propast. Ona ne mora značiti ni slijepu ulicu iz koje se ne vidi izlaz. Ako se kaže da je nešto u krizi, time se želi reći, da neke stvari ie idu više svojim uhodanim tijekom, da ono što se ranije samo po sebi razumijevalo više nije tako, nego da je došlo vrijeme kad treba odlučiti se i nadvladati poteškoće, koje su se ispriječile na putu. Kriza je, dakle, znak da nešto ne funkcionira, da nije u redu, da treba tražiti neki izlaz... Kriza je poziv da učinimo sa svoje strane sve, kako bismo pomogli našim obiteljima da se obnove te da iz ovih teškoća izidu jače i snažnij. Ona nam je poziv da razmislimo o obitelji, da uputimo na njezino dostojanstvo i sveto poslanje, koje joj je sam Bog dodijelio.

Ne smijemo nikada zaboraviti da baš o obiteljima ovisi budućnost i sreća jednog naroda, domovine, Crkve i čitavog čovječanstva. Mi dakle, stojimo ili padamo s obiteljima! S njima živimo ili umiremo!

»Obitelj je početak, izvor i korijen ljudskog društva, Crkve i domovine. Kroz obitelj se prenosi blago Crkve i kulture iz naraštaja u naraštaj. Čitava sudbina domovine i Crkve ovisi o stanju obiteljskog života... Obitelj ostaje osnovna škola života. Najvažnije u čovjeku gradilo se, gradi se i uvijek će se graditi u obitelji... Najdublje radosti i najteže žalosti pruža nam život u obitelj. U obitelji se živi dubina našeg života. U njoj se odgajaju dobrotvori i štetočine čovječanstva... Bog je zamislio obitelj kao glavni životni zadatak, kao djelo ljubavi i kao put ljubavi Bogu«. (Dr. Josip Weissgerber: »Ljubav u obitelji«, Zagreb 1978. str 11-12)

Bog je htio i zato je ustanovio obitelj kao mali kutak raja na ovoj zemlji Zamislio je da brak bude životna zajednica muža i žene, kao izvor života i sreće. Sveto pismo nam kaže, da se već na početku dogodio sudbonosan pad, koji je odlučio čovjekovom sudbinom. Zapravo, prvi ljudi su proigrali ono

povjerenje koje je Bog imao u njih. Sagriješili su teško, i bili su istjerani iz raja ali Bog se smilovao čovjeku i obećao mu je poslati Spasitelja, koji će ga izbaviti iz ropstva grijeha. Isus Krist je uzvisio ženidbu na sakramenat, da bi posvetio zajednički život muža i žene da budu sretni čitava života u ljubavi da se međusobno vole, pomažu, da žive jedno za drugo, da prihavate rado djecu i da ih kršćanski odgajaju. Jer, bez ljubavi i vjernosti nemoguće zamisliti pravu i sretnu obitelj.

Mnogi misle da će sreća u obitelj doći ako u kuću ulazi što više novca, ako se nabavi najmoderniji namještaj, ako se kupi najnovije i najbrže vozilo. Može to biti trenutačno, ali još se nije čulo da je to nekoga usrećilo.

Svjedoci smo kako danas mnogi gladuju, u duhovnom pogledu. Uz pojedine iznimke, danas ljudi imaju svega, a unatoč tome gladuju. Čeznu, zapravo, za onim pravim životom, koja jedino Bog može dati. Sve se danas dalo na tijelo i za tijelo, a zaboravilo se na dušu. Zaboravilo se da i njoj treba dati hranu koja joj pripada. Nikakvo čudo što današnji čovjek boluje od modernih bolesti: nevjere, dosade, duševne praznine, nezadovoljstva...

Mnogi su zaboravili da se tajna obiteljske sreće nalazi u potpunom povjerenju i predanju Bogu, u poštivanju njega kao najveće vrednote i svetinje, u molitvi i vršenju njegovih zapovijedi; u nesebičnoj ljubavi, vjernosti i darivanju sebe ljubljenoj osobi. To daje poseban čar životu, čini ga lakšim, dragim i zanimljivim. To jednostavno usrećuje. A dodajmo i ono što kaže prvi biskup Hrvata Franjo Kuharić: »Obitelj treba rasvijetliti istinom i samo istinom, da zna svoj smisao, da živi svoje dostojanstvo i da ne sumnja u svoje sveto poslanje. Treba je uputiti kako se liječiti od rana ljudskih slabosti i nedosljednosti i na kojim izvorima neprestano crpiti snagu. To su molitva, razmatranje Božje riječi, slavljenje nedjelje i blagdana, u kojima je središte Euharistija, sakramenti.«

Drugi vatikanski sabor naglasio je dostojanstvo i svetost braka i obitelji. Dozvao je supruzima u svijest ono veliko poslanje da su oni »suradnici ljubavi Boga Stvoritelja«.

Krajnje je vrijeme da se ozbiljno prihvatimo posla oko obnove naših obitelji. Ne kažem da se već nešto ne radi. Ali premalo je to. Potrebno je što prije spašavati ono što se može spasiti. Ne bismo smjeli žaliti muke i truda, jer će nam se to obilato isplatiti.

Ova godina proglašena je »Godinom obitelji«. Ne bez razloga. I biskupska sinoda u Rimu bavi se zadacima kršćanske obitelji u suvremenom svijetu. Svi postaju svjesni činjenice da kad je riječ o obitelji, onda je riječ o budućnosti, našoj sreći i samoj vječnosti. Koga to ne zanima!? Budućnost nam je zagarantirana samo ako imademo čvrste, zdrave i čestite obitelji. Bez toga nam nema spasa.

Velike i raznolike mogućnosti stoje nam na raspolaganju da obnovimo naše obitelji. Razni su danas oblici obiteljskog apostolata, obiteljskih organizacija i pokreta.

U Zagrebu već skoro desetu godinu djeluje Obiteljski institut. Postoje pokreti koji promiču obiteljsku duhovnost. U našoj domovini niču i rastu molitveno-meditivne skupine. Pojedine obitelji već se priključuju tim skupinama. Prije nekoliko godina dospio je do nas jedan novi način rada s bračnim parovima, poznatiji je pod nazivom vikend »Bračnih susreta«. Preko stotinu Bračnih parova u Hercegovini prošlo je taj tečaj. Svi su više nego oduševljeni. Svi otvoreno govore da ta dva dana ostavljaju u duši nezaboravan doživljaj. (Svakog mjeseca oni se sastaju na svoju obnovu). Ti kratki tečajevi (vikendi),

gdje se bračni parovi sastaju i svjedoče iskustvo svoje vjere, svoga braka i života. stvarno pomažu parovima da se (još više) upoznaju, zbliže, zavole i postanu sretniji.

Sve nas mora boliti činjenica kako je danas sve više onih mlakih obitelji i kršćana, da ne kažem hladnih. Mlaki nikoga ne privlače. Istina, još uvijek u nas ima dobrih i uzornih obitelji, ali su premalo angažirane u apostolatu, skoro nikako. Jednosatvno, ne osjećaju se pozvanima. A pozvani su samim krštenjem. Zato mi se čini hvale vrijednim tečaj »Bračnih susreta«. Toplo bih ga svakom paru preporučio. Šansa je tu i budućnost Kristove Crkve. Iskoristimo je! Oni koji prođu ovaj kratki tečaj i shvate to ozbiljno, živeći životom vjere u ovom svijetu nevjere, mogu biti najbolji znak Boga živoga i njegovi uvjereni svjedoci, voleći se međusobno, moleći i radeći na tom da dođe kraljestvo Božje k nama.

Nemojmo se oglušiti na zov vremena! Jer što ne učinimo danas, može već sutra biti kasno. Nije mudro ni razborito odbacivati nešto samo zbog toga što je novo. Prije nego to učinimo potrebno je stvar dobro ispitati.

Završimo s molitvom pape Ivana Pavla II.:

»O Bože, od kojega dolazi svako očinstvo na nebu i na zemlji, Ti Oče, koji si ljubav i život, učini da na ovoj zemlji, po Tvojem Sinu, Isusu Kristu, »rođenom od Žene«, i po Duhu Svetom, izvoru božanske ljubavi, svaka ljudska obitelj postane pravo svetište života i ljubavi za naraštaje koji se obnavljaju bez prekstanka; da Tvoja milost upravi misli i djela muževa i žena prema najvećem dobru njihovih obitelji, svih obitelji svijeta: da mladi naraštaji nađu u obitelji stalnu potporu koja će ih uvijek činiti ljudskijima i pomoći im da rastu u istini i ljubavi; da ljubav, učvršćena milošću sakramenta ženidbe postan jača nego sv slaboće i sve krize koje kadikad poznaju naše obitelji. Napokon, molimo Te, po zagovoru svete nazaretske Obitelji, da u svim narodima zemlje Crkva može uspješno izvršiti svoju misiju u obitelji i po obitelji...«

(Glas Koncila, br. 17/80.)

Petar Ljubičić

ŽUREĆI K TEBI

Žureći k tebi,
Bože moj,
sretala sam oči pune čežnje,
oči pune straha i boli.
I htjela sam vikati,
da pođu za mnom k Tebi.
Nisu me shvatili...
Nisu shvatili da postoji sigurnost.
A kad sam došla k Tebi
bila sam sretna i tužna.
U jednom istom trenu
vidjela sam Tebe
i njih koji su bez smisla.

LORA

Katekumenat za odrasle

Obnova sakramenata inicijacije

Od 8. do 12. srpnja ove godine održao se u franjevačkom samostanu na Humcu kod Ljubuškog Seminar osnovnog kršćanskog iskustva za osposobljavanje voditelja katekumenata za odrasle. Taj katekumenat obuhvaća obnovu sakramenata kršćanske inicijacije: krštenja, potvrde i euharistije. Seminaru je prisustvovalo preko trideset svećenika iz čitave naše domaće Crkve, nekoliko bogoslova, redovnica i laika. Voditelji seminara bili su fra Tomislav Vlašić i dr. Tomislav Ivančić.

O nužnosti katekumenata (odgoja za rast u vjeri) za odrasle već krštene vjernike govore dokumenti posljednjih papa i najvišeg crkvenog autoriteta. Sadašnji papa Ivan Pavao II. u svojoj pobudnici »Catechesi tradendae« (potreba kateheza) piše da su gotovo svi suvremeni kršćani u određenom smislu polukatekumeni. Iako kršteni, oni trebaju obnoviti svoje krštenje kako bi taj sakramenat u njima postao djelotvoran. No, ne samo oni nego i bogoslovi, redovnice pa čak i svećenici — smatra papa — trebaju proći određeni katekumenat. Situacija se naime vjere i vjernika promijenila. Ateizam je postao rezultat iskustva. Zato se mora promijeniti i stav katehiziranja da bi i vjera postala rezultat iskustva i tako sposobna svjedočiti. Budući da je ona dosada zbog općenitosti kršćanske okoline bila minimalno iskustvena a većinom tradicijom prenošena, postala je nesposobna u dijaspori suvremenih kršćana biti nosilac novog života i uvjerenja. Papa želi da se umnože seminari i slične organizirane forme u Crkvi za provođenje novog načina katehiziranja.

Papa Pavao VI. u dokumentu »Evangelii nuntiandi« (Navještanje evanđelja«) naglašavva da cijela Crkva mora početi evangelizirati samu sebe. To znači da odrasle ne vrijedi katehizirati dok nisu evangelizirani. Eevangelizacija naime dovodi do obraćenja i odrasle vjere, a to je put prema iskustvu Boga. Papa naglašava dva nedjeljiva elementa evangelizacije: propovijed i molitvu. Nije dosta samo vjeronauk, ali ni samo molitva. Oboje zajedno i neodjeljivo dovode do iskustva vjere. Nauk bez molitve je mrtvo tijelo, molitva bez nauke je duša bez tijela.

Bog je naime za spas čovječanstva poslao ne samo Isusa Krista nego i Duha Svetoga. Tek kad svijet primi obojicu moguć je spas. Isusa Krista upoznajemo po vjeronauku, po propovijedi, po čitanju Svetoga pisma, a Duha Svetoga po molitvi. Po slušanju i čitanju dobiva se znanje, po molitvi iskustvo Isusa Krista.

Za provođenje katekumenta za odrasle kako krštene tako i nekrštene vjernike izdala je godine 1972. Kongregacija za bogoštovlje obrednik »Inicijacija — red pristupa odraslih u kršćanstvo«. On je na hrvatski preveden i izdan u izdanju KS 1974. U njemu se točno određuje način i obred provođenja katekumenata. Četiri su razdoblja: prekatekumenat, katekumenat, vrijeme prosvijetljenja i čišćenja te

napokon vrijeme stjecanja iskustva Duha Svetoga. Kod nas se još nije počeo sistematski provoditi katekumenat prema tom rimskom dokumentu. Poneki je biskup u svojoj biskupiji dekretom odredio da se priprava za krizmu provodi prema odredbama i uputama tog dokumenta. Ali se nakon prvih pokušaja ustanovilo, da je samo po dekretu beskorisno provoditi taj dokumenat, jer samo slovo ne daje iskustvo. Naime, do iskustva vjere može dovesti samo onaj svećenik, đakon ili laik koji i sam ima već to iskustvo. Bez njega on prenosi samo nauk i suhi obred, a da se u sudionicima katekumenata ništa ne događa.

Preko tih spoznaja sudionici Seminara na Humcu ustanovili su da je najhitnija zadaća naše Crkve osposobiti sve svećenike za provođenje katekumenata za odrasle vjernike. To znači da je sada najvažnije pripremiti što više seminara za svećenike i za ostale u Crkvi koji su sposobni katehizirati, kako bi stekli iskustvo i uočili što sve traže novi dokumenti Crkve za ispravno provođenje obnove sakramenata inicijacije. Tek tada će oni biti sposobni provoditi obnovu u svojim župama. Seminar na Humcu iskoristili su sudionici prvenstveno za to da sami steknu nutarnje iskustvo Duha, a zatim su se teoretski i praktički spremali kako da ga kroz katekumenat predaju drugima. U tu svrhu prva dva dana bila su ispunjena predavanjima temeljnih kateheza za evangelizacijsko katehiziranje. (Najprije navijestiti Isusa Krista!) Druga dva dana bila su praktična, kako to zahtijeva i dokumenat »Inicijacija«.

Da bi temeljne istine došle do srca slušatelja i postale njihovo uvjerenje potrebno je bilo raditi u skupinama. Da bi pak molitva bila izvorna, iskreno, pomogle su kršćanske meditacije. Vrhunac rada svakog dana bila je euharistija. U tom sadržaju vidi se jasno hod od teorije u praksu, od kateheze do molitve, od obećanja do ispunjenja tih obećanja u iskustvu. Posljednji dan je posvećen obnovi krsnog zavjeta, milosti i darova sakramenta potvrde i euharistije. Katekumenat nevjernika dovodi primanju sakramenata, a vjernika obnovi milosti primljenih sakramenata.

Onome tko nije iskusio čudesnu milost sakramenata teško je povjerovati da se nešto tako veliko može dogoditi s vjernikom danas. Tako se dogodilo i na seminaru na Humcu. Tek kad su posljednji dan počela iskustva Božje blizine i nutarnje promjene sudionici su shvatili kako je katehiziranje bez toga iskustva prazan posao ili, bolje, tek polovičan posao.

Dok se na području naše Crkve množe razne inicijative, koje svaka na svoj način obnavljaju suho tkivo Crkve, potrebno je usredotočiti djelovanje na središnje događaje u Crkvi — obnovi sakramenata inicijacije. To traže i dokumenti Crkve poslije Sabora. Inače će djelovanje svih pokreta ostati samo sporadično i kod mnogih pastoralnih djelatnika pod upitnikom. Na redu su odgovori za ovo središnje događanje u Crkvi — biskupi i svećenici — da preuzmu svoju temeljnu odgovornost.

TI

Obiteljska misa

Iz ženidbene zajednice proizlazi obitelj, u kojoj se rađaju novi građani ljudskog društva, koji po milosti Duga Svetoga postaju po krštenju sinovi Božji, da tako Božji Narod može trajati kroz sve vjekove. U toj Crkvi koja bi se mogla nazvati kućnom (obiteljskom), roditelji moraju biti za svoju djecu riječju i primjerom prvi vjesnici vjere, i njegovati zvanje prikladno za svakoga pojedinoga, s osobitom brigom za ono sveto«. (LG, br. 11).

Sveopća Crkva, čija je jezgra svaka obitelj, poklanja veliku pažnju obitelji i njenom uzdizanju, odnosno putu u život. Ako je Sabor naziva Crkvom u malom, onda bi morala imati sva svojstva sveopće Crkve. Roditelji su oni na kojima sada stoji obitelj, a djeca su njena budućnost. Da bi ova mala Crkva sretno i uvijek s Kristom išla iz sadašnjosti u budućnost potrebno je da Krist neprestano bude u njoj prisutan. On će to i biti, ako se budu svi zalagali i željeli što skladniji život: Krist je tamo gdje su i njegova braća. Posebno zajedništvo obitelji s Kristom trebalo bi se očitovati u euharistiji, u sv. misi.

Danas nije teško organizirati obiteljsku misu u župskoj crkvi, dok zasebna misa za jednu obitelj, možda u kući, zadaje prilične probleme, na koje se ne bi smjelo toliko gledati. Jeli važniji jedan propis ili ujediniti obitelj s Kristom kod jednoga bolesnika ili više njih, kojima je ovaj način jedina prigoda da se više osjete Kristovim.

Moje osobno iskustvo takve mise u crkvi

Roditelji i djeca su sudjelovali onoliko koliko su im prilike dopustile. Uzeli su čitanja, pripjevni psalam, molitvu vjernika, majka je ispred zbora započinjala pjevanje. Najljepše je da su se svi zajednički pričestili i tako okrunili svoje sudjelovanje. Reakcije drugih su veoma pozitivne. Ali, istini za volju, malo je obitelji koje su spremne tako javno sudjelovati, dok je i previše onih koji bi željeli zasebnu obiteljsku misu bilo u kući ili crkvi. Ne smijemo zaboraviti da kod nas u Hercegovini već postoji ova obiteljska misa. Kako možemo nazvati one mise za naše pokojne kad se u više od 80% slučajeva okupi obitelj — prošla, sadašnja i buduća koje će se jednoga dana stopiti i biti samo sadašnja u općinstvu svetih?

Zar naš današnji način podijeljivanja sakramenata ženidbe nije također jedna lijepa obiteljska misa? Iz nje niče jedna nova obitelj — za koju garantuju prisutni roditelji, braća, sestre, kumovi...

Pojedinačno krštenje u crkvi su lijepa prigoda za obiteljsku misu, makar smo danas više orijentirani zajedničkim krštenjima za vrijeme svete mise. Mislim da nismo dorasli ni jedni ni drugi kulturno da u ovakvim rigodama organiziramo misu bez »gužve«. Istina, zajednica Crkve prima krštenika, ali obitelj je ona prva i temeljna zajednica, zato bih joj i dao prednost. Pozivam se na naše oce a i na iskustvo nekih današnjih svećenika koji djeluju na razbacanim terenima. Primjer: Zar nije zgodnije danas svećeniku otići u

Mokro (Bjelimići), župa Konjic — udaljenost 63 km, od čega bez ikakva puta 15 km. — I tamo obaviti krštenje sa svetom misom, kad i onako i jedni i drugi imaju rijietku priliku da se susretnu i pomole. Mislim da je Kristu ugodnije boraviti zajedno u ovakvim prilikama nego u našim redovnim.

Koliko je naših bolesnika po kućama koji i po dvadeset godina nisu sudjelovali u misi? Nije li vrijeme da i njih uključimo aktivno u zajednicu Crkve koja se moli, daruje i prima? Tko jedanput iskusi ovu prednost ne bi se smio obazirati na eventualne kritike, jer je ona radost plačućih i često napuštenih veća nego bilo što drugo. Nismo li pozvani da drugima pomognemo da dođu do sreće i radosti? Samo ovakvom ovozemaljskom radošću i srećom možemo jedni drugima naviještati onu istinsku koja nas očekuje i koju nam je On sam obećao.

Dok sve ovo postane redovna praksa i dok sazrijemo za ovo proći će dosta vremena. Ali znajmo da se ništa nije načinilo niti usavršilo ako se nije započelo. Svaki početak ima podosta kritika i nedostataka, pa tako i naša sadašnja, uglavnom pojedinačna, praksa. No, ne smijemo se na to toliko osvrćati već radije uspravno dalje! Povijest nam neće olako oprostiti naš nemar, lijenost i možda najviše bojažljivost. Završio bih jednom sportskom usporedbom: Za vrijeme utakmice između Crvene Zvezde i Veleža '79 u Beogradu Nikolić je udario igrača Veleža Sliškovića. Trener Stanković ljut na svog igrača Nikolića doviknuo je: »Umjesto da učiš od njega ti ga udaraš«. Nama preostaje da jedni od drugih učimo i da se u ovom pravcu upotpunjavamo, a dijeljenje lekcija ostavimo onima koji su za to zaduženi.

Vrano Blagin

U dvadeset godina rada među ljudima sve više dolazim do spoznaje da je BITI NEŽELJEN najteža bolest što je ljudsko biće može ikad iskusiti. Pronađen je lijek protiv gube, i gubavci se mogu izliječiti. Ima lijeka i tuberkulozi. Postoje lijekovi i terapije za sve vrste bolesti, ali ta strašna bolest BITI NEŽELJEN može se liječiti samo rukama koje su spremne služiti i srcem koje je spremno ljubiti.

Majka Terezija

Vratite se svojoj djeci

U beogradskom listu »Nada« (u broju 107. od 28. ožujka 1980.) mogao se pod naslovom »U zatvor iz inata« pročitati potresni članak o mladiću koji je, lišen roditeljske ljubavi i podrške, dospio na optuženičku klupu. Dvadeset godišnji Oliver je optužen za silovanje maloljetnice kojoj je nanio teže tjelesne povrede. Po izjavama i ponašanju moglo se primijetiti da se mladić ne želi braniti. Na sva pitanja suca odgovarao je hladnokrvno i nezainteresirano. Na pitanje je li djelo počinio svjesno i smišljeno Oliver je odgovorio: »Jeste, silovao sam je iz inata, mada mi se nije naročito svidala. Zato što je bila uobražena... kao da joj nitko nije ravan.«

Ni svjedoci nisu pomogli da se ublaži neizbježna kazna. Njihovi iskazi su bili poprilično neuvjerljivi i nisu izražavali želju da pomognu optuženom Oliveru. Među svjedocima se nalazio njegov drug koji je izjavio da je Oliver bio dobar drug, uvijek spreman da posudi pare ili da plati piće. Našla se tu i Oliverova bivša djevojka, dvadesetogodišnja studentica elektronike, koja je svoj iskaz završila riječima: »Počeo je da trči za nekim klinkama, pa sam zbog toga prekinula vezu...« Oliverova sedamdesetgodišnja baka, sa kojom je živio već osam godina, sa sjetom se sjećala vremena kad je Oliver bio dobar, miran i poslušan dječak: »Nikad nije htio da me sluša. Ni oca ni mater nije slušao kad su dolazili na odmor. A prije... bio je k'o zlato, kad vam kažem, bolji od sve druge djece. A onda najednom... k'o da je sam đavao ušao u njega. Imao je para što su mu otac i mater slali...«

Kad je branilac uzeo završnu riječ ispričao je potresnu priču o mladiću koji je imao 21 godina kad su ga roditelji, oboje kvalificirani mašinski tehničari, ostavili sa starom bakom, a sami krenuli »trbuhom za kruhom«. »Ne zato što u svom gradu taj kruh nisu imali«, rekao je branilac, »nego što im se činilo da će ga u Njemačkoj biti više... i za gradnju kuće, za moderni namještaj, auto...

Nije teško zamisliti kakvu je dramu preživljavao njihov sin jedinac, koji se nalazio u dobi kad dijete najviše želi osjetiti roditeljsku ljubav i kad su mu roditelji najneophodniji. Ni baka, s kojom je ostao, i koju je Oliver volio, nije mu mogla zamijeniti oca i majku. Kasnije, kad su počele stizati marke, Oliver nije više razmišljao o razdaljini koja ga dijeli od roditelja. Nastojao je potisnuti tugu i zamijeniti je zadovoljstvom što ima mnogo drugova i drugarica te što ih može uvijek častiti...

Tako je s vremenom od »osrednjeg« i pristojnog mladića postao svugdje »glavni«. Redali su se skupi pokloni. Razmjerno s njima Oliverove ocjene su bivale sve slabije, a izostanci s nastave sve češći. Za šesnaesti rođendan na poklon je dobio motor, ali se uskoro našao u bolnici sa prijelomom butne kosti. S njim se našla i njegova suputnica s potresom mozga — oboje pijani.

Samo dvje godine kasnije, čim je postao punoljetan i dobio vozačku ispravu, Oliver je od roditelja zatražio da mu kupe auto. Ni

tu želju mu nisu mogli odbiti, tako da je na poklon dobio fiću. Od tada je po cio dan provodio u kolima, a školu potpuno zapustio. Drugovi i drugarice su se sve masovnije okupljali oko njega, ali kradom, jer njihovi roditelji nisu odobravali to prijateljstvo. Sve češće je djevojke tražio i nalazio u VII. i VIII. razredu. Jednog dana Oliver je fićom naletio na drvo i slupao ga. Pune dvije godine liječio se od povreda na glavi i kralježnici. Roditelji su se osjećali krivima, ali na preklinjanje bake da se vrate odgovarali su da treba još novca za kuću, kola i ostalo...

Živeći takvim životom Oliver je tek u dvadesetoj godini na jedvite te jade stigao u IV. razred, a onda se desilo ono zbog čega je dospio na sud: silovao je maloljetnicu i zadao joj teže tjelesne povrede. Presudu je saslušao mirno i bez uzbuđenja: 2 godine zatvora.

U grobnoj tišini sudnice samo se čuo jecaj nemoćne starice, Oliverove bake, koju je izdala strpljivost. Oliverovi roditelji nisu došli na suđenje, jer skupa je karta iz Njemačke...

Nakon svega, što reći o Oliverovom slučaju, koji je samo jedna kap u moru nesretnih sudbina »ostavljene« djece? Jesu li potrebni bilo kakvi komentari vama roditeljima koji svoju djecu prepuštate na milost i nemilost starim bakama, ulici, društvu samima sebi...?

Zar je važnije imati kuću, namještaj, auto, nego sretnu i zadovoljnu djecu, koja znaju i osjećaju toplu roditeljsku ljubav?! A svi vi koji ste napustili i napuštate svoju djecu razmislite i odlučite šta je važnije?!

I zato vratite se svojoj djeci, jer njima je vaša ljubav potrebnija, nego sve udobnosti ovoga svijeta!

Zdenka Zeljko

VJERA JE DAR BOŽJI. Bez nje ne bi bilo života. I naš rad, da bude plodan, sav za Boga i lijep, mora se temeljiti na toj vjeri; na vjeri u Krista, koji je rekao: »Bio sam gladan, bio sam bez odijela, bio sam bolestan, bio sam bez krova nad glavom; i vi ste mi to učinili.« Na tim njegovim riječima temelji se sav naš rad.

Vjera nedostaje, jer ima toliko sebičnosti i toliko lakomog zgrtanja. Da bi vjera bila prava, ona mora biti ljubav koja daje. Ljubav i vjera idu zajedno, one se upotpunjuju.

Budući da ne možemo vidjeti Krista, ne možemo ni adekvatno izraziti svoju ljubav prema njemu. No, svoje bližnje možemo uvijek vidjeti i možemo učiniti njima ono što bismo željeli učiniti Kristu.

Naš rad je samo izražavanje naše ljubavi prema Kristu. Naša srca moraju biti puna ljubavi prema njemu i, budući da tu ljubav moramo izražavati djelima, prirodno je da naši najbjedniji među bijednima budu sredstvo izražavanja te naše ljubavi prema Bogu.

Majka Terezija

POKAJNIK

Pokorniku pokajnik pokorno javlja:
Evo letim i na koljenima pišem.
Stoga ova zbrka.
Ipak mislim

Duboka koncentracija.
Oko mene ljepota,
plavo nebo,
tik ispod,
kao snijeg bijeli oblaci.
Zanimljivi su, uzburkani
odgovaraju duši.
Možda je i ona takva,
Osjećam je čistu, ali nemirnu — treperi.
Kad stisnem oči nestane na tren ta bijela boja
i osjećam topli crni žar — gle,
Šta bi to moglo biti?
Znaš li ti?
[redacted]...

Razmišljam o svijetu iz kojeg maločas stigoh
— staze mog djetinjstva
i mojih početaka.
Sretoh draga lica i osmijehe upućene meni.
Na tren je isto kao nekad.
Ali nije.
Da l' žaliti zbog tereta na duši?
I onda susret. Slučajan. Drag.
Razotkrih dušu, nerijetkoj osobi.
Volim taj susret jer je drugačiji od svega.
Osjećam ga u dubini duše olakšanoj od tereta
i ožiljaka koje ne mogoh nikome povjeriti.
(Osjećam biblijski, a mene nude kavom ili sokom.)
Ne, ne želim. Ljepše mi je ovako.

Šta misliš šta bi se desilo, kad bi bilo
moguće čitati tuđe misli?
Vjerojatno bi buljili u mene u čudu —
ovako me samo ponetko pogleda
i vjerojatno misli da
nešto važno zapisujem.

Ali šta bi bilo za koji tren na zemlji?
Uh! Uh! I velim:
»Dobro je, Bože, što samo ti znaš
što je u meni.
A tvoje je milosrđe veliko —
to mi davno rekoše.
I ja svesrdno računam na njega.

Mi — Ca

Kocka je pala

Svatko ima svoju priču, ja to znam. I ja svoju. Što da lažem? Znam i to da svaka generacija misli da je najbolja, najljepša i najzdravija. Ne zamjerite mi što i ja tako mislim! Ta, normalno je to. Nisam ja kriv što u djetinjstvu nisam skoro ništa imao, a nisam kriv ni zato štomise »štuca« kad vidim kako ovi danas »sve« imaju. Nisam ja kriv što oni auta voze a ja, kako vidite, preko ramena prebacio štap na koji sam objesio torbu, a u ruci držim zamotanu koru kruha kad ogladnim da sjednem negdje u kraj i prizalogajim. Ja sam ostario i osijedio, ali, hvala Bogu, još mogu. I dok mogu ne bojim se nikoga. Nisam ja kriv ni to što imadoh šestero djece, a sada sam sam. Rekoše mi pri odlasku: Ne boj se, ćaća, mi te nećemo zaboraviti. A ja sam samo odgovorio: Nemojte vi, djeco moja, Boga zaboraviti, a ja ću, se već nekako snaći. Nisam se ja za njim kamenjem bacao pa da me i on napusti.

Prolazim gradom kad opazih kako na zidu piše »Kocka je pala«, valjda neki film. Mislim se — ma stvarno skoro da i jest. Mojem životu i jest, pa rugali se vi ili ne. Reći ću vam jednu poštenu, pa makar mnoge zabolilo, a meni će biti lakše, jer sam saopćio ono što me boli i tišti.

Svi vi dobro znate da je ognjište simbol doma. Kad ono ugasne, propala je kuća. Bračna i roditeljska ljubav jest vatra što plamti na ognjištu čovječnosti. Kad ona ohladi, zebe čovječanstvo. Ako ona utrne, strada čitavo ljudsko društvo.

Ja sam iskusni i stari čovjek, kako i vidite, čovjek svojih shvaćanja i pogleda, nije da ja ovo današnje vrijeme ne volim, ali isto tako mi se štošta ne sviđa. Ja se pitam, uzdišem i plačem. Izgleda, umrijet ću ali odgovora dobiti neću. No, to vidite i sami, žar vatre na obiteljskom ognjištu danas, na žalost, stalno opada. Pitam se bolom u duši: Gdje ste, naša draga ognjišta, oko kojih je cičalo jato djece s rumenim obraščićima, po kojima se zrcalila nevinost i sreća?

Mjesto plamtećih dječjih očiju danas u vas zure stare ugasle oči djedova bez unuka. Bijela kuga vas je otrovala.

Gdje ste, nestale stara kršćanska ognjišta, na kojima su se grijali vjerni supruzi, sjedinjeni u ljubavi i slozi, okruženi vijencem dječijih glavica, koje žare srećom pod okriljem brižnih roditelja? Raspukla ste, razrovana neslogom i rastavom. Ugasila se bračna ljubav, ugasili ste se i vi.

O dobra, nezaborvna ognjišta djetinjstva naših, na kojima je plamsao badnjak zaliven vinom i uljem, koja ste odjekivala božićnom pjesmom i zdravim mladenačkim smijehom! Badnjak je davno skoro odgorio, jer se gasi plamen vjere, a zajedno s njima i vi.

Ne bruje više okovas»očenaši«, ne čuje se zvuk krunice, niti šapat molitava. Rasplinuo se zvuk bakinih pobožnih priča i djedovskih doživljaja. Utihnula ste i opustjela. Onoga časa, kada se počela gasiti na vama vatra kršćanske vjere, čeljad su osjetila studen, razišla se i napustila vas.

Raspala su se mnoga obiteljska gnijezda, a bračni prstenovi leže polomljeni oko ugaslih i napuštenih ognjišta. Staro zaboravljeno raspelo ili visi začuđeno negdje u kutu ili ga nema nikako; a Gospina slika, požutjela i prašnjava, opletena je paučinom ili nadomještena slikama »modernih umjetnika«. Ne razabire se dobro jeste li ognjišta ili garišta, istrunule kolijevke ili grobnice.

O sveta i draga ognjišta naša! Kako da s vas razgrnemo pepeo, upalimo iskru vjere i raširimo žar obiteljske ljubavi? Kako da vas oživimo dječjom cikom i majčinskim tepanjem?

Kako... Kako...?! Bolje je da se ne pitam više, jer mi ide na i ovako slabe živce i muti moju volju.

Ali, dopustite mi, da ja sada upitam vas. Pitam sve one koji vole novo a ili mrze ili nevole staro. Svi mi volimo napredak ali mi odgovorite da li je to napredak: Prije ljudi nisu »ništa« imali: radija, televizora ni auta, ni strojeva za pranje rublja, spavaćih kola ni aviona, niti plastičnih vrećica, papirnatih maramica ni brzokemijskih čistionica, ni vikendica, hotela i nebodera, ni aparata za duboko zamrzavanje ni automatskih centrala ,ni autoputova, semafora.... da ne nabrajam dalje, jer više ni ja ne znam šta sve ima... Istina je to sigurno. Ali ću vam reći da su ljudi prije imali: imali su vremena. Vremena za molitvu, vremena za razmišljanje, vremena za pomaganje. Imali su kad drugog saslušati, imali su kad biti ljudi, imali su kad biti sretni. Imali su vremena za život: jednom riječju vremena za Boga i za čovjeka.

Ja za svoje življenje mogu zahvaliti Bogu, jer imam zašto:

Bože, na ono dobro mislim koje si mi ti učinio i zahvaljujem ti. Na ljude mislim s kojima sam živio; mislim na svu ljubaznost, ljubav i prijateljstvo koje sam primio a da nisam zaradio. Mislim na svaki sretni dan i okrepljujuću noć. Mislim na dobrotu koja me je očuvala u satima straha, grijeha i napuštenosti.

Sklon sam, Gospodine, misliti unazad (kako i vidiš iz ovog razmišljanja), na sve prošle godine. Moje djelo je dovršeno, moji snovi odlepršali, ali ti ostaješ. Daj mi da mogu u miru ustati, poći i povratiti se k tebi jer sam vidio i osjetio tvoju dobrotu!

VLADIMIR ERES

UOSTALOM SMATRAM

U današnjem svijetu zakazuje i čovjek pojedinac, i obitelj i šire drustvo. Nema mira, spokojstva ni sigurnosti ni za koga. Kako to da i očekujemo mi koji smo i sami krivi...?

Stotine tisuća, milijuni nedužnih i nemoćnih stravično završavaju svoj tek započeti život prije nego su se i rodili. I to po komu? Po majci, po ocu, po liječniku. Smatra se da Jugoslavija sa svoji oko trista tisuća pobačaja godišnje drži nesslavno prvo mjesto u svijetu. Hrvatska je 1978. prema prijavljenim fetalnim smrtima imala legalnih 45.000 pobačaja. Koliko je ilegalnih to Bog zna, a mi možemo samo pretpostavljati da ih ima bar isto toliko. Ta jadna dječica ne samo da nisu zakonom zaštićena već se nažaost po jakonu uništavanju i to bez ikakvih ograničenja. U nas je samo jednom slučaju zakonom zaštićeno neroñeno dijete, i to ako mu je majka na smrt osuñena. Ne može se na njoj izvršiti smrtna kazna dok ne rodi, da ne bi njezinom smrću bilo pogubljeno i dijete. (Član 248. Ustava SR Hrvatske)

I za divlje životinje postoji period lovostaja u godini, a eto za te malene neroñene nema ga ni trenutka. Bitna je seksualna revolucija i neograničena seksualna sloboda. Ne znam kome takvo stanje odgovara. Ali je činjenica da je i Crkva zanijemila. Ljudi se okupljaju, masama se govori, a to najveće zlo uništavanja neroñenih života se ne spominje. Nije dovoljno blagim riječnikom napisati jednu poslanicu koju (usput budi rečeno) rijetki čitaju, i ostati na tomu. Vjerojatno da se nebi slučajno komu zamjerili. Dr. Marijan Valković u »Kani« br 6/117, lipanj 1980, govoreći uz Pastirsko pismo biskupa Jugoslavije o zaštiti neroñene djece, djece spominjemo čak izvjesnu toleranciju pobačaja, s obzirom na današnje pluralističko društvo, kao da bi biskupi od tog stava polazili. Ja to unavedenom pastirskom pismu nisam zapazila, osim možda pretjerane blagosti. Ali ovo u »Kani« je na mene djelovalo jezivo. Biskupi za toleranciju ubojstva? Jeli to moguće Lijepo je jednom prigodom rekao biskup Pavao Žanić: Tvrd govor. — Da, tvrd govor. Ali Krist nije htio opozvati svoju istinu ni onda kad je gledao da ga zbog toga mnogi ostavljaju. Nadodao je: »Tko može shvatiti neka shvati.« (Mt 19, 12) — Crkva je čuvarica Kristove istine, mora je čuvati i kad je teško, jer samo će nas istina spasiti, a ne hod za duhom svijeta i laskanja svijetu.

Moje je mišljenje što se tiče pobačaja i psovke u našem narodu, da se o tomu ne može govoriti samo ponekad i rijetko, kao i protiv psovke moliti jednom mjesečno i to u tri crkve u čitavoj zemlji. Pa bar da su uz psovku uključeni i pobačaji! O ta dva najveća zla treba neprekidno govoriti i moliti uz svaku drugu temu! Poput onog rimskog vojskovođe koji je svaki svoj govor bez obzira na sadržaj završavao riječima: »Uostalom smatram da Kartagu treba razoriti.« I zaista Kartaga bijaše razorena. Tako i mi budemo li dovoljno uporni, dovoljno radili i molili, nadam se, uspjeh neće izostati.

Dr. Ružica Ćavar

Na putovima ljubavi

Raoul Follereau (Raul Folero) rođen je 17. kolovoza 1903. u Neversu u Francuskoj. Životni put mu je vrlo zanimljiv. Započeo je svoju karijeru kao književnik. Kada mu je izišlo prvo djelo, »Knjiga ljubavi«, imao je 17 godina. To djelo počinje riječima: **»Ljubiti znači živjeti. Izdati ljubav znači biti mrtav.«** Već u svojim prvim pjesmama pokazuje se kakav će biti cijelog života: branitelj siromašnih, nesretnih. Na razmišljanje nas potiče i ova misao, također iz »Knjige ljubavi«: »Svi vi zapostavljeni, beznačajni, vi bez imetka, bez krova, bez nade, vi od sviju prezreni i odbačeni, dođite k meni, ja Vas ljubim!« Čitav svoj život posvetio je suzbijanju bijede, socijalne nepravde, raskrinkavanju bogatih i moćnih, licemjernih — »onih koji jedu tri puta na dan i misle da isto tako čine i svi drugi«.

On je prije svega pjesnik. Pjesmama kuje i oružje za svoje prve bitke. Od 1920. objavio je 44 što knjige što brošure. U svojim djelima iznosi sadržaj svoga života, sintezu svoga djela, zgode u borbi protiv sebičnosti, neznanja, pokvarenosti; u borbi koju će voditi kroz pedeset godina. Umro u prosincu 1977.

Ali on nije samo pjesnik. Njegovo srce su osvojili gubavci. To se dogodilo kad je kao dopisnik jednog uglednog argentinskog lista otišao u Afriku. U izvještaju koji je 6. 10. 1958. podnio Akademiji pripovijeda o prvom susretu s gubavcima: »Džip se zaustavio pred nekim selom. Iz šikare je iskrsnula nekolicina prestrašenih sablasti, a iza njih još nekakve izjedene spodobe.

Doviknem im da dođu bliže. Neki su na to pobjegli, dok su drugi, hrabriji, stajali nepomično i svojim bolnim pogledom gledali u mene. Kažem vozaču:

— Tko su ti ljudi?

— Gubavci, — odgovori.

— A zašto oni nemaju nikakvo sklonište?

— Pa, to su gubavci.

— A zašto ne idu u selo?

— Jer su gubavci.

— Brine li se tko za njih?

Vozač slegne ramenima.

Tada sam shvatio da postoji jedno neoprostivo zlo, na kojem leži prokletstvo svake moguće kazne — guba. I tada sam odlučio da ću se ubuduće boriti samo za jednu stvar tijekom svog čitavog života — za stvar tih milijuna ljudi od kojih je naša sebičnost, naše neznanje i naša nemarnost učinila »gubave«.

I od tada ga je, kako on kaže, »guba pošteno uhvatila«. Ne da je od nje obolio, nego je postao njezinim dragovoljnim zarobljenikom.

U Africi je vidio previše bijede, boli, previše od bolesti i poruge izjedenih lica, previše pogleda bez nade... I da bi te nesretne bijednike poštedio strahota koje im je život pružio, sagradio je usred džungle grad za gubavce — Adzope.

Ali on je iz dana u dan dobivao sve više pisama, u kojima mu pišu da dođe, da ih obiđe, jer Adzope nije jedini grad gubavih, njih ima svuda, na cijeloj zemaljskoj kugli. Oni ga pitaju: »A mi? Tko na nas misli? Što ćete za nas učiniti?« Hoće li se naći itko tko će ovim bijednim bićima oboljelim od gube pomoći? Poručuju mu da dođe, da vidi. Stizala su pisma u kojima se govorilo o milijunima. Ta brojka je bila nevjerojatna. Ali, jedno je bilo sigurno: u svijetu postoji »problem gubavaca« — bolan, sramotan, optužba čovječanstva. Morao je odgovoriti na sve njihove molbe i poruke. Odlučio je da će ih obići, vidjeti ih i pomoći im. Odlučio je boriti se za te napuštene jadnike.

Borbu je počeo putovanjima. Prevalio je više od 2.000.000 kilometara, posjetio je 95 zemalja. Obišao je 32 puta zemaljsku kuglu: Evropu, Ameriku, Afriku, Aziju, Australiju. Posjećivao ih je, grlio, ljubio. Htio im je uliti malo nade u život, malo topline. Tada je bio sretan i on i oni. Nakon iskustva je rekao: **»Sretni smo kad usrećujemo druge?«**

Prolazile su godine, a ovaj čovjek, »koji grli gubavce«, uzdrmao je čitav svijet, savjest čovječanstva. Njegovom zaslugom gubavci nisu više »prokleti«.

On nikad ne prestaje raditi. Stalno ističe: »Guba je izlječiva!« Svaki dan je iznalazio načine i mogućnosti kako da im pomogne, da im pruži bar malo sreće, da se i oni osjete kao ljudi.

Na jednom predavanju u svom rodnom gradu, kad je imao tek 15 godina, rekao je: **»Jedini put da osiguramo vlastitu sreću jest da mislimo samo o sreći drugih.«**

Dakle, sve svoje misli, sav svoj život posvetio je drugima. To golemo srce, koje nije poznavalo granice u ljubavi prema drugima, često je govorilo: **»Ljubimo se ili nek nas nema!«**

U svemu ga je čitavim bićem podržavala, slijedila i hrabrila njegova žena Madalena. Nisu imali tjelesnog potomstva. Ali plodnost njihove ljubavi bezbrojni bijednici su opipljivo osjetili u tolikoj mjeri, da su ih sa zahvalnošću nazivali ocem i majkom.

Iz opisa njegovih doživljaja s gubavcima:

»U Aziji sam vidio kako umire jedna gubavka od 22 godine. Gledao sam kako se uz tihi šapat rastavlja od svog okrutnog gubavog života. Tek što je izdahnula uzeh tu gomilu kostiju i stavih na vagu. 20 kg! Sad vam je jasno od čega je umrla.«

Borba protiv gube je samo jedan dio velike borbe koju moramo voditi protiv pravih vrsta gube koje su mnogo zaraznije: bijeda, glad, sebičnost, fanatizam, pokvarenost. Borba protiv gube može danas služiti kao uzor i otvarati nove putove... Moramo se boriti protiv svake gube, a za sve ljude. Jednim jedinim oružjem — ljubavlju, jer »jedina je istina da ljubimo jedni druge«. Velika pouka »Borbe protiv gube« možda i nisu toliko ozdravljeni bolesnici, spašeni životi, izbavljeni ljudi, koliko ova istina: **»Bez ljubavi ništa nije moguće, s ljubavlju ništa nemoguće...«**

Raoul Follereau poručuje omladini svijeta:

»Činiti što se može suviše je malo.
Više treba činiti.
Mnogo više treba činiti.
Mnogo više nego što se može.
Ako hoćemo da učinimo dosta.
Više treba činiti.
Svaki dan. U sve dane.
Jer, svako će sjeme ljubavi prije ili kasnije procvjetati«.

Neka nam taj čovjek bude putokaz, izvor snage da i mi činimo dobro, da širimo ljubav pod geslom:

»Nitko nema prava da bude sretan sam za sebe.«

S. G. D. Z.

PISMO SLIJEPCA SLIJEPCU

Herbert Jarmer
Denziger str. 3.
Wertheim, ožujka 1980.
Za Željka T.
Cijenjena obitelj T.!

Sigurno ćete se upitati zašto nam piše ovaj čovjek?! Pišem vam zato jer sam i sam slijep i još nesposoban. Financijski stojim dobro i nekome bih želio pomoći. Pitao sam u Caritas ima li tko koga bih mogao pomoći a da mu je pomoć uistinnu potrebna. I tu su mi rekli za vas i sve vaše nevolje. Razumio sam da ste u velikoj potrebi.

Znam što znači mučiti se s ovakvim problemima. Sam se mogu vrlo lako u vašu situaciju uživjeti. Ja sam slijep još od djetinjstva, kad sam od šeste godine primijetio da slabije vidim. Majka me je povela liječniku, ali on više nije mogao pomoći. S 14 godina napustio sam školu. Moji su me roditelji htjeli upisati u neku školu za slijepce, ali ja nisam htio ostaviti kuću. Zbog čega nisam htio ići od kuće ni danas sam sebi ne mogu odgovoriti. Vjerojatno zato što mi nije bilo ugodno, a i školsko vrijeme za mene nije bilo lijepo već naprotiv...

Danas znam da bi za mene bilo bolje da sam pošao u neku slijepačku školu. Usprkos svemu ja vjerujem da moj život prolazi sasvim lijepo. 1967. sam poželio da pođem u slijepačku školu, ali mi se to nije ostvarilo, jer mi je iste godine umro otac. Ostao sam s majkom, jer je nisam mogao napustiti.

Ipak sam 1973. upisao neku školu i priveo je kraju 1975. Zaposlio sam se 1977. Ali... prosinca iste godine ostao sam sam, jer mi je i majka umrla. Tako je to veoma žalosno i sad mi se pojavljuju neke bolesti koje mi još više odnemažu. Dragi Željko, kod tebe je drugačije, jer je liječnik rekao da ima nade i da se može pomoći, što će vjerojatno biti ako bude strpljenja, jer je uvijek lakše pričati i obećati nego učiniti. Znam što znači trpjeti, ali me još više uči vrijeme idući naprijed, jer sam u 33. godini života i usprkos svemu moram se sam sobom boriti. Vjerujem da sam pri kraju pisanja. Nadam se da će ovo moje pismo dati malo ohrabrenja i nade vama i vašoj obitelji, kojoj želim sve najbolje. Daj Bože, da vaš Željko uskoro ozdravi!

Srdačan pozdrav

Preveo Vrano Blagin

ULOGA ŽENE U OBITELJI I DRUŠTVU

*U današnjem i općenito u svakom društvu žena je temelj obitelji i temelj društva. Po ženi se svijet ruši i spašava. To nam kazuje život a također i Biblija. Po Evi je došlo zlo u svijet, a po Mariji spasenje. Muškarci mogu biti jaki i snažni, za velika djela sposobni, ali **uvijek manje ili više slabi prema ženama,** podložni ili ovisni o ženama počevši od Adama. Ne kaže se uzalud da je svaki veliki čovjek morao imati uza se bar jednu veliku ženu. Najčešće je to velika majka počevši od Marije, ili velika supruga, ili što je najbolje, velike jedna i druga.*

*Papa Ivan Pavao II odgovarajući na pitanja mladih u Francuskoj u vezi uloge žene u Crkvi kaže: **U krizmatičkom smislu** žene vode Crkvu možda više nego muškarci koji je vode u hijerarhijskom smislu.*

Kao što prava žena i majka unosi ljubav, toplinu, osjećajnost, čistoću, ljepotu, ali i praktičnost i realnost u obitelji, tako ona to treba unositi u cijelo društvo i narod.

No, žena nije samo Marija nego je i Eva. Podložna je lošim utjecajima i zlo baš na nju najviše vrijeba. Nema ništa gore nego kad žena izgubi svoje dostojanstvo, dostojanstvo djevojke, dostojanstvo žene i majke, kad postane igračka bez svoje osobnosti i trska koju vjetar njiše i oluje trgaju. U tome poniženju

žene, naravno, najveću ulogu imaju muškarci, jer su čovjek i žena bića koja se međusobno najviše mogu oplemenjivati, ali i ponižavati. Bijedni su oni muškarci koji se ponose time koliko su upropastili žena. Osobito kad tako čine, a s druge strane busaju se u prsa da su veliki junaci i rodoljubi. Trebaju se stidjeti, jer oni time ponižavaju i sebe i ženu i čine veliko zlo narodu i čovječanstvu.

Mi se žene moramo boriti za svoju ravnopravnost razvijajući svoju osobnost i čuvajući svoje dostojanstvo.

Na nama je velika odgovornost i pred nama je veliki zadatak. Morat ćemo graditi novi svijet na ostacima ostataka. Aktivno ćemo u sebi sve više razvijati Mariju, a Evu samo kao radosnu družicu svome mužu, ne navodeći ga na zlo. Razvijat ćemo u sebi Mariju, koja nije pasivno primila ni Božje majčinstvo. Razmišljala je i pitala, a onda kada je shvatila svjesno je svoju ulogu prihvatila bez obzira na sve poteškoće i sve posljedice. Stvarat ćemo obitelji po uzoru na njezinu obitelj te odgajati djecu po uzoru na Isusa, koji nam treba biti jedina Istina, Put i Život.

Dr. Ružica Ćavar

Neudate

Jezgra poruke u knjizi Elvire Rocca, NEUDATE, Zagreb (kršćanska sadašnjost), 1980.

Pri susretu s nekom neudatom osobom spremni smo joj pripisati sve najnegativnije epitete: umišljena je, uobražena, »prepotentna«, nitko joj ne valja i ona nikome ne valja, curibaba itd. Jesmo li se ikad upitali tko jeubiti ta osoba, kako ona proživljava svoj život i svoj neželjeni celibat.

Sigurno je da za neudatu ženu život nije lak. Dobar dio njezinih najboljih godina prošao je u tjeskobnom iščekivanju. Ona je kao »zaboravljeni uzvanik«. U društvu koje je izgrađeno po mjeri muškorca vrlo je teško opisati identitet žene, postići samostalno pravu afirmaciju i pronaći svoje »mjesto pod suncem«. Društvo uglavnom ne priznaje neku ženu kao uspješnu osobu, ako se nije uspjela udati, bez obzira što je uspjela dokazati da je uspješna — »samostalna i nezavisna« osoba. Društvo više cijeni i jedan manje uspješan potez udate nego neudate žene. »Obazrivosti prema udovici ili rastavljenoj ženi još se i nađe. Još uvijek ih prati muževljeva sjena, ali neudate osobe nemaju tu povlasticu. Samo ako su imućne, pa tako mogu dijeliti darove i ostaviti nasljedstvo.«

Stara narodna poslovica kaže. »Sve se udaju, bile lijepe, bile ružne.« No, statistike su se pobrinule opovrgnuti tu staru poslovicu. »Prema mišljenju stručnjaka posvuda su neudate žene brojnije u gradu nego na selu, među činovnicima nego među radnicima, među nastavnicama nego u drugim vrstama zanimanja. Izgleda da se općenito može reći da je najveći broj neudatih u onim zvanjima koja zahtijevaju višu stručnu osposobljenost.«

»Sve se neudate žene u jednom trenutku ipak moraju suočiti s problemom »neželjenog celibata« koji ne predstavlja ugodno iznenađenje. Reagiranja na taj fenomen vrlo su različita. Očituju se kao mirenje sa sudbinom, kao ogorčenost, kao agresivnost, zajedljivost, kao svjesno razborito prihvaćanje ili pak nerazborita pobuna.«

»Najčešće se dešava da se žene bez slobodnog izbora i pored sklonosti za život u braku i želje za ostvarenjem vlastite obitelji u jednom trenutku moraju suočiti sa životom same, bez pratioca s kojim bi taj život željele podijeliti. U jednom trenutku njihov status neudate osobe poprima svjestan izbor. Celibat je prije svega stvarnost koju treba živjeti. Njegova pozitivnost bitno ovisi od stava. Temeljni se aktivni stav, prožet zdravim realizmom, očituje kao svjesno suočavanje sa stanjem, a ne kao bezvoljno prepuštanje. Celibat treba shvatiti kao autentičan način života. Treba ga prihvatiti svjesno, vodeći računa o teškoćama što ih on donosi, o osamljenosti i svemu ostalome.«

»Svako svjesno prihvaćanje već predstavlja izbor, makar on bio težak i mučan. A postoji li uopće izbor, koji ne bi bio problematičan. Ni siguran ni svjestan izbor nije pošteđen sumnji, nesigurnosti i kušnje. U svakoj životnoj situaciji izbor se svjesno obnavlja svakoga jutra. Postoji i svijest o celibatu, koja nadvisuje prihvaćanje stanja prikraćenosti i svih posljedica koje odatle proizlaze. Isto kao i na pitanja zašto bol, bolest, smrt, tako i na pitanje zašto neželjeni celibat treba gledati kao znak nečega što ne možemo odmah vidjeti; kao vidljivu stvarnost, koja ukazuje na neku drugu koja izmiče našoj sposobnosti uočavanja. Celibat, naime, iako predstavlja svjesnu prikraćenost, ipak na nešto upućuje nečemu vodi i tako dobiva vrijednost znaka. Možda taj znak upućuje na plan spasenja, što je u budnoj Božjoj ljubavi zacrtan za svaku osobu, koji se ostvaruje mimo potpunosti bračne zajednice. Svaka stvarnost koju osjećamo kao prikraćenost — pa tako i celibat — znak je nade u neku puninu, koja će tekd oći, jer prikraćenost je privremena, prolazna napetost i iščekivanje. Punina je pak definitivna i vječna, udovoljenje, radost i posjedovanje onoga što nada raznim znacima, sada samo naviješta kao buduću sigurnost. Onima, koji prikraćenost proživljavaju, možda je i namjenjena zadaća da svima — za sve naviještaju i svjedoče nadu.«

»Nekada su majke i tetke na temelju iskustvene mudrosti govorile«. 'Bolje ikakav, nego nikakav'. **Danas pak mnoge kćerke** nisu takvog mišljenja i preokreću tu poslovicu. **Čeznu za ljubavlju i sretnim brakom, ali neuspjelom životu u dvoje pretpostavljaju osamljeni život**, sa svim posljedicama koje takva odluka donosi. Sigurno je da i danas ima još puno žena — siromašnih seljakinja ili tvorničkih radnica ili pak kćeri »uglednih« obitelji — koje su pod pritiskom ukorijenjenih predrasuda, teškog ili slabo plaćenog rada, staranskih običaja ili ug-

njetavačke sredine prisiljene udati se pod svaku cijenu. Ekonomska ovisnost predstavlja još uvijek za mnoge žene najjaču zapreku slobodnom izboru braka i celibata.«

»Ima, barem na izgled, još bolnijih stanja (a tko može doprijeti do dna trpljenja ljudske duše?). Ima neudatih zbog bolesti koja ih je učinila neprikladnima za udaju, onih koje su doživjele smrt zaručnika pred samo vjenčanje ili pak onih koje su se morale žrtvovati jer je to zahtijevala brojna obitelj, lišena roditeljske potpore.«

»A postoje i psihološki razlozi: afektivna nezrelost i nesavjesni egoizam; nesigurnost i urođena neodlučnost, pogrešan odgoj, pretjerana sramežljivost, krivo shvaćena suzdržljivost, potpuni nedostatak realizma...«

Poznata talijanska znanstvena radnica dr. Elvira Rocca (koja je proučavala ovaj fenomen) pri anketiranju talijanskih neudatih djevojaka dobivala je uglavnom niže navedene odgovore, koji se mogu primijeniti i na naše uvjete. Evo tih ispovijesti.

1. »Roditelji su me uvijek odveć mazili i zaštićivali. Nakon njihove smrti našla sam se kao izgubljena i razoružana pred životom. I nisam se udala. Da su me drugačije odgajali, možda bih i ja bila ostvarila svoju obitelj i ne bih bila ovako osamljena.«

2. »Nisam slobodno izabrala svoj celibat. Ostala sam neudata, a da to skoro ni sama nisam ni zapazila. Ali ne mislim da jeovaj život tako nesretan kako ga neki opisuju. Poteškoća ima; treba hrabrost, osobito za prihvaćanje osamljenosti, ali vjerujem da i svako drugo životno stanje ima svoje poteškoće.«

3. »Osamljenost je pakao na zemlji i, koliko god mogu, borim se da je izbjegnem.«

4. »Dosta mi je svega i previše! Još samo životarim i gotovo. Sve sam pogiješila (Oni su krivi što sam pogriješila!) i evo me u 35-toj romantične i budalaste poput djevojke u pubertetu, nesposobne urediti život kako treba, pune neostvarenih želja i ogorčene.«

5. »Vjerojatno da sam imala drugačiji odgoj i da sam naučila hodati nogama po zemlji, mogla sam se udati i imati svoju obitelj. Ali ne prepuštam se tužaljkama. Otkad sam prihvatila svoj celibat, živim prilično vedro, s plimama i osekama kao i svi drugi, ali nisam nesretna i nekorisna. Nastojim drugima dati koliko mogu, a od njih primam ohrabrenje i pomoć.«

6. »Žalimo toliko ljudi, a kome je žao neudatih? Redovito ih napadaju: egoistične su, lošeg karaktera, ne znaju postupati. Ako se tuže ili zahtijevaju svoje pravo, kažu da su zavidne i ogorčene; ako se nečemu posebno posvete, govore da je to zbog pretjerane gorljivosti ili demodiranog idealizma.«

7. »Da mi roditelji nisu punili glavu zabranama, tabuima, osjećajem grešnosti i da su mi dali ispravan seksualni odgoj (a tko ga je

njima dao?) danas bih možda bila udata žena i sretna majka, a ne nezadovoljna usidjelica.«

8. »Da li nas treba prezirati zato što se nismo bezglavo bacile na prvu avanturu, što se nismo htjele udati tek tako da se udamo, što smo imale drugačije mišljenje o životu u dvoje?«.

9. »U zemljama latinske kulture, gdje još uvijek živi tradicija starog kulta o »božici majci«, možda su ljudi instinktivno neskloni ženama koje se ne udaju, samo zato da bi imale djecu.

U očima ovakve idolatrije žena nije osoba; da bi to postala potrebna su joj djeca ili u najmanju ruku muž.«

Iz svih tih ispovijesti neudatih djevojaka vidi se da je u njihovoj sudbini velku ulogu odigrao odgoj. Odveć nametljivi roditelji, zatvorene sredine i uski vidici sigurno ne predstavljaju dobru pripravu na život. U najboljem slučaju oni uzrokuju nesigurnost, bijeg od stvarnosti, nenaravnu privrženost očinskoj kući, koju smatraju obranom protiv poteškoća s kojima zapravo nemaju hrabrosti suočiti se. I tako, smatraju se vječnom djecom, ostare, a da toga nisu ni svjesne, i »neudate a da to nisu ni primjetile«, prisiljene su suočiti se s ozbiljnom stvarnošću, s mentalitetom nedoraslih osoba. No, postoji i druga strana medalje; naime ambijent i obiteljske prilike ne bude želju za novim (ponovnim) iskustvom.

Dvije stvarnosti, naoko suprotne — suviše pokroviteljska ili pak razjedinjena obitelj — završavaju istim rezultatom: više ili manje nesvjesnim odbijanjem braka.

»Neke neudate osobe prihvatile su krivo shvaćanje seksualnosti. Shvaćaju seksualnost kao nešto što treba 'potisnuti' i o čemu ne treba otvoreno govoriti; kao nešto što doista postoji, ali što je bolje izbjegavati. Nakon što su odrasle, nisu osjetile dovoljno hrabrosti suočiti se s brakom, jer nisu sposobne bez predrasuda gledati na seksualnu realnost, koju su im predstavili kao zlu i grešnu.«

»Najveća poteškoća, jasno ili nejasno izražena, koja predstavlja istinsko trpljenje **neudatih žena, jest osamljenost.** To izbija iz riječi i onih koje optužuju, onih koje 'razborito prihvaćaju', kao i onih koje su uspjele situaciju sublimirati. Osamljenost je njihova drama. **I o načinu kako se s njome pokušavaju suočiti ovisi njihova ravnoteža ili pak njihovo prepuštanje, sposobnost otvaranja drugima ili povlačenje u sebe, zrelo ponašanje ili bezvoljno životarenje.«**

»Jedan od izvora patnje je i nesigurnost vezana uz beznadno očekivanje. Ponekad je očekivanje gorko, teško ga je iskorijeniti i zamijeniti svjesnim prihvaćanjem celibata, te se u ispraznim nadama i razočaranjima guši svaki ozbiljan napredak i inicijativa.«

»Postoji još jedna stvar koju ne smijemo olako mimoići. Na nju se pozivaju **neudate žene koje rade teške i nezahvalne poslove** (radnice u nekim industrijskim granama, žene bez stalnog zaposlenja, te poljoprivredne radnice u nekim krajevima). Za njih je celibat zaista 'stanje siromaštva'. **I nije čudo što se bune zahtijevajući humanije uvjete. I**

govoriti ovim ženama, koje se 'od jutra do mraka' iscrpljuju, o slobodi, autonomiji i neovisnosti nalikuje ismijavanju. Njima treba prije govoriti (i raditi na svim razinama) o pravdi, humanosti i socijalnoj sigurnosti.«

»Onima **koji se brinu o odgoju djevojaka** trebalo bi naglasiti da **ne smiju prema njima imati posjednički stav** ni presizanje. Odgojitelj se mora ponašati kao razborit i diskretan voditelj. Više bi morao pomagati samoodgoju odgajanika nego nametati vanjske norme vladanja.«

Osim toga vrlo je neodgojno: prikazivati brak u lošem svjetlu i nastojati oko udaje po svaku cijenu. Prikazivanje ženidbe i bračnog života u lošem svjetlu, kao stvarnost prožeta više zamkama nego uspjesima, kao ono čega bi se zapravo više trebalo bojati nego željeti — je pogrešan postupak mnogih roditelja. Takvi postupci najčešće obeshrabruju djevojke i onemogućuju ih da realno sagledaju brak. Ništa manje pogrešan postupak je požurivanje djevojke na udaju, ženidbene »spletke« i pritisci, koji su posljedica pretjeranog straha roditelja da im se kćerka neće udati. »Krajnje je opasno prikazivati djevojkama udaju kao jednosmjernu stvarnost i cilj koji treba ostvariti, makar i uz totalan neuspjeh na osjećanjima i društvenom planu. Takav stav može u njima nepopravljivo suzbiti dragocjene snage i navući kompleks frustriranosti, koji se može razviti do pravih i istinskih neuroza.«

Postavi li se pitanje u kojoj je dobi žena »neudata« — mogu se dobiti razni odgovori. Neki smatraju da je to između 30 i 35 godina, neki da je to u ono vrijeme kad je ona prihvatila svoj celibat.

»U stvari nema neke granice, koja bi oštro omeđivala životnu dob neželjenom celibatu. To je u određenim vidovima slično uočavanju starenja. Nema neke određene dobi u kojoj bismo se počeli miriti sa starenjem. Ali ipak, prihvatamo li spremno prave znakove starenja, uspjet će nam da im se malo pomalo zrelo i vedro prilagodimo.«

»Na one koji 'neželjeni celibat' proživljavaju u poniznosti i 'u duhu' mogu se primijeniti riječi proroka Sefanije (Sef 2,3): 'Tražite Gospodina, svi skromni na zemlji', kao i riječi sv. Pavla (1 Kor 1, 17-29: 'Naprotiv što je ludo u očima svijeta, izabra Bog da posrami mudre, što je neplemenito i prezira vrijedno u očima svijeta — i čak ono čega nema — izabra Bog da uništi ono što jest, da se ni jedan čovjek ne može ponositi pred Bogom.«

Na Božjim putovima uistinu vrijedi drugačija logika od logike u ljudskim stvarima: »Tako će posljednji biti prvi, a prvi posljednji.« (Mt 20, 1-16).

Sunčica Radić

MAJKA TEREZIJA

Majka Terezija rođena je godine 1910. u Skoplju pod imenom Gonxha (Gondža, hrvatski Cvijeta). Bila je jedno od troje djece svojih roditelja Dronde i Kolje Bojaxhiu. Pohađala je gimnaziju u Skoplu, a usput se okupljala oko tadašnjeg skopskog župnika isusovca Franje Jambrekovića. S jednom drugaricom Nastom odlučila je stupiti u družbu tzv. »Engleskih gospođica«. Obje stupaju u družbu: 1929. Gondža, a 1931. Nasta. Gondža odlazi u novicijat Družbe u Dublin. Odatle kao sestra Terezija ide u Indiju — u Kalkutu. Obavlja razne dužnosti i u samostanu a najviše radi kao učiteljica u zavodu »Loreto«.

God. 1946. traži i dobiva odobrenje da se neposredno posveti siromašnima, zaboravljenima i zapuštenima — kojih je svakim danom bivalo sve više na ulicama Kalkute. Otvara za njih i školu. U listopadu 1950. osniva novu Družbu pod nazivom »Misionarke ljubavi«, a zatim osniva dom »Utočište umirućih«. Nakon toga niču domovi i ustanove jedna za drugom po cijeloj Indiji. Dobiva razna visoka priznanja vlada i država te na kraju Nobelovu nagradu za mir 1979.

Njen život je jedna velika žrtva, u kojoj ona uživa i koju priznaje kao zadovoljstvo. Ona s Misionarkama ljubavi čini čuda. Svakog dana pripremaju hranu za gladne, daju vjersku pouku u velikom broju vjerskih središta, posjećuju obitelji, drže škole, primaju bolesnike u svoje ambulante, brinu se za velik broj gubavaca, otvaraju svakim danom sve veći broj svojih kuća po cijelom svijetu u Americi, u Italiji, u Meksiku, Peruu, Brazilu, u Jugoslaviji, na Haitima, Ruandi, Jemenu i t.d.

Potpuno predana drugima ona i njezine sestre dobivaju udivljenje širom svijeta. To je već ogromna vojska koja obuhvaća 7.500 djece u 60 škola; 960.000 bolesnika koji se liječe u 213 privatnih centara; 47.000 gubavaca koji su smješteni u 54 klinike, 1600 napuštene djece smještne u 20 instituta i 3400 siromaha i bolesnika u 23 bolnice. Većina je toga u Indiji, ali su se rasprostranile širom svijeta.

Prvu nagradu dobiva u travnju 1962. od indijske vlade — »Pedma Sri Medal«, zatim u kolovozu iste godine priznanje za rad na međunarodnom razumijevanju od filipinske vlade. U svibnju 1963. prima od pape VI. novoosnovanu nagradu za mir »I-

van XXIII.« 1971. dobiva u New—Yorku nagradu »Dobri Samaritanac« i Kenedyjevu nagradu u Washingtonu.

U 1972. nagradu od indijske vlade — »Jawaharlal Nehru« 1973. dobiva Templetanovu nagradu za napredak vjere, a 1978. Balzanovu nagradu. Napokon 1979. prima Nobelovu nagradu za mir. Povodom te nagrade ova samaritanka dobiva čestitke iz cijelog svijeta, o njoj pišu listovi kako širom svijeta tako i u njenoj rodnoj Jugoslaviji. Njezina najveća nagrada su njezine sestre i siromasi. Svi je zovu — Majka. To je prava nagrada.

Evo nekoliko značajnih misli Majke Terezije, misli što su izrasle iz njezina susreta s Bogom i s ljudima:

Kad smo pokupili čovjeka koji je bio u posljednjem stadiju bolesti, rekao je: »Hvala Bogu, umrijet ću kao ljudsko biće.« Bojao se da će umrijeti na ulici kao životinja.

— — —

Jedan indijski gospodin je rekao, da mi i oni vršimo društveno važan posao, ali razlika između nas i njih je u tome što mi radimo za NEKOGA, a oni rade za NEŠTO. Ovo je mjesto gdje se slijevaju ljubav, i poštovanje, i predanje. Mi to činimo za Krista, za Boga, i zato nastojimo činiti što ljepše i što bolje. To je taj trajan dodir s Kristom u radu za njega, a to je onaj isti dodir što ga imamo u svetoj misi i pričesti. Ovdje imamo Isusa pod prilikama kruha, a ondje u siromašnim četvrtima mi ga dodirujemo slomljenim ljudskim tjelesima i u djeci. Ovaj dodir proizlazi iz duboke vjere u nevidljivoga Krista u njima.

— — —

Držim da današnji ljudi ne misle dovoljno na to da su siromasi ljudska bića poput njih. Gledaju na njih s visoka. Kad bi imali onaj duboki osjećaj poštovanja prema dostojanstvu siromaha, sigurna sam da bi im se lakše približili i vidjeli da su i siromašni djeca Božja te da imaju ista prava na sredstva za život, na ljubav i na usluge kao i svaki drugi. U ovo vrijeme razvoja svima se žuri, svatko juri. Na tom putu uvijek ima ljudi koji se ne mogu natjecati i padaju. To su oni koje želimo ljubiti, služiti im i brinuti se za njih.

Njezino veliko, toplo ljudsko srce prepuno je razumijevanja za sve ljude kojima je potrebna pomoć.

Otkuda ona crpi svu tu golemu nadljudsku snagu?

To joj daje vjera i Bog. — Tako sama priznaje.

M. G.

Povjerenje u Boga

Materijalno bogatstvo, tjelesno zadovoljstvo, svjetska slava i čast ne donose sreću čovjeku, već ga dapače vode u propast već i u ovom životu. To nije uvijek tako izvana očigledno. Često i pošten čovjek strada, ima velikih poteškoća, žalosti, tegoba, ali ako on ima pravo pouzdanje i povjerenje u Boga i osjeća u sebi Božju prisutnost, on će to lakše savladati, a te poteškoće, ako u njima čovjek ostane uspravan, bit će mu sigurno stostruko naplaćene već i u ovom životu, ili njemu osobno ili njegovu potomstvu u budućnosti. Opredjeljenje za pravi ljudski i Božji život nije trgovina: Ti si dobar i tebi na očigled sve dobro, a drugi je zao i njemu na očigled sve zlo. — Bog želi naše slobodno opredjeljenje bez obzira na posljedice. Ako čovjek razgovara sa starijima ili bolje proučava prošlost ljudskog roda i pojedinih naroda, lako se može uvjeriti kako Bog čestitima i kako zlima uzvraća na dulje staze već i u ovom životu. Primjerice stariji se sjećaju pojedinih poznatih zlih ljudi koji su drugima otimali imanja, tlačili druge osobito sirotinju i nemoćne, svim sredstvima se služili da bi sebi što više prigrabili i po njihovu mišljenju svoju obitelj usrećili. Međutim, redovno se događa već u prvoj ili drugoj generaciji da ništa nema od tih obitelji. Postaju suhe grane bez potomstva, bez budućnosti. To imanje se razvlači i nestaje ili dolazi u ruke potomstva onih kojih je oteto. Naš narod ima za to mudru izreku: »Oteto, prokleto!« Isto tako mnogi nasilni i nemoralni tlačiteljski narodi, jedno vrijeme su doživljavali procvat na tuđoj žalosti, a zatim su se postupno degenerirali i nestali iz povijesti kao da ih nikad nije bilo. Naši stari hrvatski preci ni u ove krajeve ne dođoše nasilno. Prije trinaest stoljeća u ovoj svojoj zemlji prihvatiše dragovoljno i postupno Krista i u većini uz rad i molitvu podržavaše dobri obiteljski duh. Trpjeli su od drugih, ali se nisu predavali. Očuvali su nam ovu lijepu Domovinu do naše generacije. Možemo biti ponosni da pripadamo narodu koji nikad nije druge tlačio ni tuđu zemlju osvajao. No, mi smo danas sami od sebe najviše ugroženi, i to na najranjivijem mjestu — na području osobnog morala i obitelji. Rasijani smo čitavim svijetom i podijeljeni u sebi i međusobno. Ipak, naša budućnost je u našim rukama. Nastojmo izgrađivati sebe u znanju i moralu, budimo takvi i s tom željom zajedno te pomažimo jedni drugima!

Dobri ljudi bi se u smislu okupljanja i međusobnog pomaganja morali ugledati u zle, jer činjenica je ono što reče Jevtušenko: **»Uvijek i ponovno zamjećujem da se loši ljudi na ovom svijetu drže skupa**, čak i ako se ne podnose. U tome je njihova snaga. **Dobri ljudi su osamljeni, i to je njihova slabost.«**

Da je to istina, znamo svi iz vlastitog iskustva. Jasno je da čovjek mora biti tako čvrst u svojim uvjerenjima na putu dobra, da ustraje do kraja, pa makar bio sam protiv čitavog svijeta. Ali je daleko lakše kad ima podršku makar od jednog čovjeka, a kamoli kad bi ih bilo više zajedno. Snaga zla je samo prividna, zasniva se na veličini i broju. Neodlučni i nesigurni idu tamo gdje h je više, ako se već moraju opredijeliti, te se i tako privid povećava. Potrebno je da se dobri nađu, okupe i odlučno izraze svoju volju, pa bi vidjeli kako bi se rušile kule od karata i mjehuri od sapunice. Ponekad zlo može biti strašno, uporno i jako, ali nikako ne može biti jače od dobra, ako je dobro dovoljno uporno. Uz to moramo znati, kad god idemo putem dobra, da je Bog s nama te tada nitko i ništa ne može biti jače od nas.

Dr. Ružica Ćavar

STRANPUTICA

Misli — isprazne, ako nema Tebe
Tijelo — trulo je bez Tebe
Nada — oskvrnuta želja bez Tebe
Život — prolazan je bez Tebe
Smrt — vječna stravina bez Tebe
Uskrsnuće — propali ideali bez Tebe.

Vlado Mikulić — Jukić

KALENDAR 1981.

SIJEČANJ 1981. JANUAR

1	Č	**N. GODINA - BDM BOGORODICA**
2	P	Bazilije V., **P. petak**
3	S	Genoveva, P. subota
4	**N**	**2. po Božiću, Časlav**
5	P	Šimun St., Emilijana, Ema
6	**U**	**VODOKRŠĆE** 08,25
7	S	Rajmund, Zorislav
8	Č	**Gospa od brze pomoći,** Častislav
9	P	Julijan, Milidrag
10	S	Agaton, Vilim, Dobriša
11	**N**	**Isusovo krštenje, Vilim**
12	P	Tatjana, Ernest
13	U	Veronika, Radovan 11,11
14	S	Feliks, Srećko
15	Č	Pavao pustinjak, Mavro
16	P	Marcel, Oton, Krunoslav
17	S	Antun pustinjak, Cvjetko
18	**N**	**2. k. g., Margarita, Biserka**
19	P	Ignacije Az., Ivan Og., Stjepan P.
20	U	Fabijan i Sebastijan 08,40
21	S	Agneza, Janja
22	Č	Vinko, Anastazije
23	P	Ivan Mil., Vilko
24	S	Franjo Seleški
25	**N**	**3. k. g., Obraćenje sv. Pavla**
26	P	Timotej, Tit, Bogoljub
27	U	Anđela Merici, Živko
28	S	Toma Akvinski, Tomislav 05,20
29	Č	Valerij, Zdeslav
30	P	Martina, Gordana, Darinka
31	S	Ivan Bosko, Vanja

VELJAČA 1981. FEBRUAR

1	**N**	**4. k. g., Brigita, Sever**
2	P	**Svijećnica** — Kalandora
3	U	Blaž, Vlaho, Tripun
4	S	Veronika, Ivan Br. 23,15
5	Č	Agata, Dobrila
6	P	Pavao Miki i dr., **P. petak**
7	S	Teodor, Božidar, P. subota
8	**N**	**5. k. g., Jeronim Em., Mladen**
9	P	Apolonija, Sunčica, Zorislava
10	U	Skolastika, Vedrana
11	S	**Gospa Lurdska** 18,50
12	Č	Eulalija, Zvonimir
13	P	Fuska, Julijan
14	S	Valentin, Zdravko
15	**N**	**6. k. g., Klaudije Kolombier**
16	P	Julijana, Miljenko
17	U	Donat-Darko, Sedam Utemljitelja
18	S	Maksim, Šimun 23,59
19	Č	Konrad, Ratko
20	P	Eleuterij, Slobodan, Lav
21	S	Petar Damjanov, Damir
22	**N**	**7. g., Katedra sv. Petra**
23	P	Polikarp, Marta
24	U	Sergij, Goran
25	S	Viktorin, Viktor, Hrvoje
26	Č	Aleksandar, Branko
27	P	Gabrijel od Ž. Gospe 02,15
28	S	Roman, Teofil

OŽUJAK 1981. MART

1	**N**	**8. k. g., Albin, Zoran**
2	P	Simplicij, Tihomir
3	U	Marin, Kunigunda
4	S	PEPELNICA, Kazimir, post i nemrs
5	Č	Miroslav, Miro
6	P	Roza, Ruža, **P. petak** 11,32
7	S	Perpetua i Felicitas, P. subota
8	**N**	**1. kor. — ČISTA, Ivan od Boga**
9	P	Franciska Rimska, Franjka
10	U	40 mučenika, Emil
11	S	Firmin, Tvrtko, kvatre
12	Č	Teofan, Bogoslav
13	P	Kristina, Ruđer, kvatre 02,51
14	S	Matilda, Borivoj, kvatre
15	**N**	**2. kor. — PAČISTA, Zarko**
16	P	Smiljan, Tacijan, Tihomir
17	U	Patrik, Domagoj
18	S	Ćiril Jer., Eduard, Edo
19	**Č**	**JOSIP, zaručnik BDM**
20	P	Klaudija, Vladislav 16,23
21	S	Filemon, Vesna
22	**N**	**3. kor. — BEZIMENA, Leonka**
23	P	Pelagija, Slava, Turbije
24	U	Agapit, Šimun
25	S	**Blagovijest,** Maja
26	Č	Irenej, Tekla
27	P	**Lidija, Rupert**
28	S	Dorotej, Spes-Nada 20,35
29	**N**	**4. kor. — SREDOPOSNA, Ćiril đ.**
30	P	Ivan Klimak, Ranko
31	U	Benjamin đakon, Ljubomir

TRAVANJ 1981. APRIL

1	S	Teodora, Božica
2	Č	Franjo Paulski
3	P	Rikard, Radoljko, **P. petak**
4	S	Izidor, P. subota 21,20
5	**N**	**5. kor. — GLUHA, Vinko Fererski**
6	P	Marcelin, Vilim
7	U	Ivan de la Salle, Herman
8	S	Dionizij, Blaženka
9	Č	Marija Kleofina, Kasilda
10	P	Ezekijel, Terencij
11	S	Stanislav, Radmila 12,11
12	**N**	**CVJETNICA, Julije, Zdenko**
13	P	Martin, Hermenegildo
14	U	Valerije, Lidvina
15	S	Anastazija, Stošija, Ratko
16	Č	VELIKI ČETVRTAK, Bernardica S.
17	P	VELIKI PETAK, Rudolf, post i nemrs
18	S	VELIKA SUBOTA, Branimir
19	**N**	**USKRS, Leo** 09,10
20	P	Uskrsni ponedjeljak, Konrad, Vilim
21	U	Anzelmo, Goran
22	S	Soter i Kajo
23	Č	Jure, Đuro, Đurđica
24	P	Fidelis od Sigm., Vjerko
25	S	Marko evanđelist
26	**N**	**MALI USKRS — BIJELA N.**
27	P	**Ozana Kotorska,** Slavica
28	U	Polion, Živko
29	S	Katarina Sienska
30	Č	Josip Kotolengo, Pijo V., p.

SVIBANJ 1981. MAJ

1	P	**Josip Radnik, P. petak**
2	S	Atanazije, Boris, P. subota
3	**N**	**3. uskrsna, Filip i Jakov, ap**
4	P	Florijan, Cvjetko — 05,20
5	U	Irena, Dubravko
6	S	Dominik Savio, Nedjeljko
7	Č	Dujam, Duje
8	P	**BDM Posrednica,** Viktor
9	S	Pahomije, Mirta
10	**N**	**4. usk., Gospa Trsatska — 23,23**
11	P	Franjo Hieronim, Anastazij
12	U	**Leopold Mandić,** Bogdan
13	S	Andrija Fournet, Servacij
14	Č	Matija apostol, Justina
15	P	Sofija, Sonja
16	S	Andrija Bobola, Ivan Nepomuk
17	**N**	**5. uskrsna, Paškal, Bruno**
18	P	Ivan I., p., Venancije
19	U	Petar Celestin, Rajko — 01,04
20	S	Bernardin Sienski
21	Č	Valent, Zdravko
22	P	Jelena, Renata
23	S	Ivan Rossi, Vilim
24	**N**	**6. usk., Marija Pomoćnica, Suzana**
25	P	Grgur VII., p. } Prosni dani
26	U	Filip Neri } Prosni dani — 22,01
27	S	Augustin Kent. } Prosni dani
28	**Č**	**UZAŠAŠĆE, Vilim**
29	P	Božena, Maksim
30	S	Ivana Orleanska, Ferdinand
31	**N**	**7. uskrsna, Pohod BDM**

LIPANJ 1981. JUNI

1	P	Justin, Radovan
2	U	Marcelin, Eugen, Geno — 12,33
3	S	Karlo Lwanga i drugovi
4	Č	Kvirin, Željko
5	P	Bonifacije, **P. petak**
6	S	Norbert, Neda, P. subota
7	**N**	**DUHOVI, Robert**
8	P	**Marija Majka Crkve,** Medardo
9	U	Efrem, Srećko — 12,34
10	S	Margareta, Biserka, kvatre
11	Č	Barnaba, Fortunat
12	P	Ivan Fakundo, Bosiljko, kvatre
13	S	Ante Padovanski, kvatre
14	**N**	**PRESVETO TROJSTVO, Elizej**
15	P	Vid, Modest, Čedomil
16	U	Franjo Regis, Borko
17	S	Adolf, Gorazd — 16,05
18	**Č**	**TIJELOVO, Ljubomir**
19	P	Romuald, Julijana
20	S	Ljudevit, Nenad
21	**N**	**12. k. g., Alojzije, Vjekoslav, Slav**
22	P	Ivan Fisher, Toma More
23	U	Zdenka, Sida
24	**S**	**Rođenje Ivana Krstitelja**
25	Č	Henrik, Albert — 05,2
26	P	**SRCE ISUSOVO,** Ivan i Pavao
27	S	SRCE MARIJINO, Ćiril Aleksandr.
28	**N**	**13. k. g., Irenej, Mirko, Smiljan**
29	**P**	**PETAR I PAVAO, Krešimir,**
30	U	Rimski prvomučenici

KOLOVOZ 1981. AUGUST

1	S	Alfonz Lig., Vjera, P. subota
2	**N**	**18. k. g., Petar Faber, Anđelka**
3	P	**Augustin Kažotić**
4	U	Ivan Vianney
5	S	**Gospa Snježna,** Snježana
6	Č	Preobraženje Isusovo
7	P	Kajetan, **P. petak** — 20.27
8	S	Dominik, Nedjeljko
9	**N**	**19. k. g., Roman, Tvrtko**
10	P	Lovro, Lovorka
11	U	**Klara, Jasna**
12	S	Hilarija, Veselka
13	Č	Poncijan, Hipolit
14	P	Maksimilijan Kolbe, Euzebije
15	**S**	**VELIKA GOSPA — 17,37**
16	**N**	**20. k. g., Rok, Stjepan kralj**
17	P	Hijacint, Berislav
18	U	Jelena Križarica, Jela, Jelka
19	S	Ivan Eudes, Ljudevit
20	Č	Bernard, Samuel
21	P	Pijo X., Blago
22	S	**Marija kraljica,** Mira — 15,16
23	**N**	**21. k. g., Ruža Limska, Ružica**
24	P	Bartolomej ap., Barisa, Zlata
25	U	Josip Kal., Ljudevit
26	S	Rufin, Zefirin, Jadranko
27	Č	Monika, Časlav
28	P	Augustin, Tin, Zlatko — 15,44
29	S	Smrt sv. Ivana Krstitelja
30	**N**	**22. k. g., Felix, Civljeta**
31	P	Raimond, Rajko, Ljubomir

SRPANJ 1981. JULI

1	S	Simun, Teodorik — 20,04
2	Č	Bernardin R., Franjo H.
3	P	Toma apostol, Tomislav, **P. petak**
4	S	Elizabeta P., Berta, P. subota
5	**N**	**14. k. g., Ćiril i Metod**
6	P	**Marija Goretti**
7	U	Vilibald, Vilko
8	S	Akvila i Priscila, Eugen
9	Č	Veronika, Veselka — 03,40
10	P	Amalija, Ljubica
11	S	Benedikt, Blaženko, Olga
12	**N**	**15. k. g., Ivan Gvalbertski**
13	P	Hinko, Vladimir, Biserka
14	U	Kamilo de Lellis, Marcelin
15	S	Bonaventura, Dobroslav, Bono
16	Č	**Gospa Karmelska,** Karmela
17	P	Aleksije, Branko — 05,40
18	S	Marina, Mirko
19	**N**	**16. k. g., Aurea, Zlata, Zora**
20	P	**Ilija Prorok,** Margarita
21	U	Lovro B., Danijel
22	S	Marija Magdalena, Manda
23	Č	Brigita Sved., Svjetlana
24	P	Kristina, Višnja — 10,41
25	S	Jakov St., ap., Kristofor
26	**N**	**17. k. g., Joakim i Ana**
27	P	Klement Ohridski, Ljerka
28	U	Nazarij i Celzo, Viktor i. p.
29	S	Marta, Blaženka
30	Č	Petar Krizolog, Zlatko
31	P	Ignacije Lojolski, Vatroslav — 04,53

RUJAN 1981. SEPTEMBAR

1	U	Egidije, Ana proročica
2	S	Maksim, Kalista
3	Č	Grgur Veliki, Doroteja, Darka
4	P	Ruža Pal., Ida, **P. petak**
5	S	Lovro Just., Darko, P. subota
6	**N**	**26. k. g., Boris** ☽ 14,26
7	P	**Marko Križevčanin**
8	U	**Mala Gospa — Rođenje BDM**
9	S	Petar Klaver, Srđan
10	Č	Nikola Tolent., Lijepa
11	P	Proto i Hijacint, Cvjetko
12	S	**Ime Marijino,** Dubravko
13	**N**	**24. k. g., Ivan Zlatousti, Zlatko**
14	P	Uzvišenje sv. Križa ☹ 04,10
15	U	**Gospa Žalosna,** Tugomira
16	S	Kornelije, Ciprijan
17	Č	Robert Belarmin, Lambert
18	P	Josip Kupertinski, Sonja
19	S	Januarije, Željko
20	**N**	**25. k. g., Nevenka** ☾ 20,48
21	P	Matej apostol
22	U	Toma Vil., Mavro
23	S	Lino, Tekla, kvatre
24	Č	**Marija Otkupiteljica,** Mercedes
25	P	Aurelija, Zlata, kvatre
26	S	Kuzma i Damjan, kvatre
27	**N**	**26. k. g., Vinko Paulski**
28	P	Vjenceslav, Vjećeslav ● 05,08
29	U	Mihael, Gabrijel i Rafael
30	S	Jeronim, Jerko

LISTOPAD 1981. OKTOBAR

1	Č	Terezija od Djeteta Isusa
2	P	Anđeli Čuvari, **P. petak**
3	S	Franjo Borgija, P. subota
4	**N**	**27. k. g., Franjo Asiški**
5	P	Firmat, Tvrtko
6	U	Bruno, Vjera ☽ 08,46
7	S	**BDM od svete krunice**
8	Č	Šimun, Benedikta, Blaženka
9	P	Ivan Leonardi, Dionizije
10	S	Danijel, Samuel
11	**N**	**28. k. g., Emilijan, German**
12	P	Serafin, Maksimilijan
13	U	Eduard, Koloman ☹ 13,50
14	S	Kalist, Krasna
15	Č	Terezija Avilska
16	P	Margareta Alacoque, Biserka
17	S	Ignacije Antiohijski, Vatroslav
18	**N**	**29. k. g., MISIJSKA, Luka evanđelist**
19	P	Izak Jogues, Ivan Brebeuf
20	U	Vendelin, Irena ☾ 04,41
21	S	Uršula, Hilarije
22	Č	Marija Salome, Kordula
23	P	Ivan Kapistran, Severin
24	S	Antun Claret, Rafo
25	**N**	**30. k. g., Katarina Kotromanić**
26	P	Dimitrije, Dmitar
27	U	Kontardo Fer., Sabina ● 21,14
28	S	Šimun i Juda Tadej, ap., Tadija
29	Č	Narcis, Baldo
30	P	Marcel, Julijan
31	S	Alfonz Rodrigez, Višeslav

STUDENI 1981. NOVEMBAR

1	**N**	**SVI SVETI**
2	P	MRTVI DAN, Dušk̆o
3	U	Martin Porres
4	S	Karlo, Drago, Dragica
5	Č	Emerik, Mirko ☾ 02,10
6	P	Leonard, Severe, **P. petak**
7	S	Anđelko, Zdenka, P. subota
8	**N**	**32. k. g., Gracija Kotorski**
9	P	Posveta lateranske bazilike
10	U	Leon Veliki, Lav
11	S	Martin, Davorin ☹ 23,27
12	Č	Jozafat Kuncevič, Emilijan
13	P	Stanislav Kostka, Stanko
14	S	**Nikola Tavelić,** Niko, Nikica
15	**N**	**33. k. g., Albert Veliki, Alba**
16	P	Roko Gonz., Margarita Škotska
17	U	Elizabeta Ugarska, Grgur Čudotvor.
18	S	Posv. bazil. sv. Pet. i Pav. ☾ 15,55
19	Č	Matilda, Liza
20	P	Feliks Valois, Edmund
21	S	**Prikazanje BDM — Gospa od zdr.**
22	**N**	**KRIST KRALJ, Cecilija, Cilika**
23	P	Klement I. p., Kolumban
24	U	Krizogon, Krševan
25	S	Katarina, Katica, Kata
26	Č	Ivan Berchmans, Dubravko ● 15,39
27	P	Virgilije, Valerijan
28	S	Jakob Marhija, Drzislav
29	**N**	**1. došašća, Filemon, Svjetlan**
30	P	Andrija apostol

PROSINAC 1981. DECEMBAR

1	U	Edmund Campion, Paulina
2	S	Blanka, Bibljana
3	Č	Franjo Ksaverski, Lucijan
4	P	Barbara, Ivan D., **P. petak** ☽ 17,23
5	S	Krispina, Saba, P. subota
6	**N**	**2. došašća, Nikola, Niko**
7	P	Ambrozije
8	**U**	**BEZGREŠNO ZAČEĆE BDM**
9	S	Valerija, Zdravka
10	Č	**Gospa Loretska,** Melkijad
11	P	Damas I. p., Damir ☹ 09,42
12	S	Ivana Franciska, Franjka
13	**N**	**3. došašća, Lucija, Jasna**
14	P	Ivan od Križa
15	U	Kristina, Božena
16	S	Adela, Zorka, kvatre
17	Č	Lazar, Olimpija
18	P	Gracijan, kvatre ☾ 06,48
19	S	Vladimir, Timotej, kvatre
20	**N**	**4. došašća, Eugen, Julije**
21	P	Petar Kanizije, Anastazije
22	U	Flavijan, Zenon
23	S	Ivan Kentski, Viktorija
24	Č	Badnjak, Adam i Eva
25	**P**	**BOŽIĆ — RODENJE ISUSOVO**
26	S	**Stjepan,** Krunoslav ● 11,11
27	**N**	**Sveta obitelj,** Ivan ap., Janko
28	P	Mladenci — Mladen
29	U	Toma Becket, David
30	S	Eugen, Trpimir
31	Č	Silvestar, Silvija, Stara godina

S A D R Ž A J

Uvodnik 3

PROŠLOST

Molitvena sigurnost 5
Obljetnica jednog velikana (S. G. D. Z.) 6
Bilig (T. J. H. MAR) 8
Povijesni tijek Hrvatskog kalendara (Jakov Bubalo) 9
S ove strane modre rijeke (T. J. H. MAR) 13
Gradnja biskupskih rezidencija (dr. Andrija Nikić) 20
Eto nami našeg Bože (Mara Vuletić) 26
Ubi konj svog jahača (Blago Karačić) 27
Fra Bono Šarić - Drežnjak (dr. Andrija Nikić) 30
Bukovica uz stotu obljetnicu (J. I.) 34
Petorica zaboravljenih (A. Beklić) 38
Tuđe nevraćeno (Ćipa Tomas) 41
Franjevačko školstvo (dr. Andrija Nikić) 42
Ivan Zovko (M. G.) 49
Nagovještaj (Vlado Mikulić) 51
Iseljavanje hercegovačkih katolika (dr. A. Nikić) 52
Slava Ereš (Blago Karačić) 60
Pero Lovrić Vranin (Mladen Barbarić) 61
Don Zvonko Vuletić (Mato Šarić) 62
Fra Franjo Radišić (dr. A. Nikić) 63
Fra Velimir Šimić (Andrija Nikić) 65
Zore su se budile (Velimir Mabić) 68

SADAŠNJOST

Za koga pjevaš ptico (T. J. H. MAR) 69
Proročka poruka 70
Seljačke ruke (T. J. H. MAR) 72
Međunarodna godina obitelji (dr. Ružica Ćavar) 73
Tko je vredniji (Vlado Mikulić - Jukić) 76
Zemljopisni položaj, naseljenost ... (A. S.) 78
Dolazak k misi (Jozo Vasilj) 80
Bez naslova (Ružica Soldo) 101
Takve vjere još ne nađoh (Vrano Blagin) 102

Tjeskoba i nesigurnost (dr. Ružica Ćavar) 104
Čista srijeda hercegovačkog svećenstva (Žarko Ilić) 106
Susret bračnih parova (107) 107
Lako je tebi 107
Sjećanje (Irena Nakić) 108
Maska (Krešimir Vidić) 109
Ženidba bez poznanstva (Gugalo guslar) 110
Dijamantni i zlatni pirovi 111
Zlatni jubilej u B. Polju (Sebastijana Marinčić) 117
Proljeće (Ružica Soldo) 119
Šesti susret kršćanske mladeži (Ž. I. V. M. A. Marić) 120
Moram (Velimir Mabić) 124
Marijo, Majko (Vitomir D.) 125
Vapaj (Vlado Mikulić - Jukić) 125
Slavlje u Bukovici (V. Mikulić - Jukić) 126
Kočerin podigao spomenik vjernosti (Vinko Kraljević) 127
Otvaranje i posveta katedrale (Žarko Ilić) 133
Misli Raoula Follereaua 140
Kardinal Rossi na Š. Brigu (Ž. Ilić) 141
Nova župa u Mostaru (Ž. Ilić) 142
Sada Leže mrtva oba (C. Laurentini) 146
Silvana i baka (Mirjana Lasić) 146
Katehetski centar na Posušju (Ž. Ilić) 147
Mali ljetopis (Dragica Galić) 149
Pisma čitatelja 158
Pond KZ 160
Mali zavičaj 161

HERCEGOVCI ŠIROM SVIJETA

Nostalgija (Mira Jurković) 177
Hercegovac u Slavoniji (Pero Buhač) 177
Veliko priznanje (Ž. Slunjski) 179
Hodočašće iz Osijeka (Terezija Bubalo) 180
Samac u tuđini (C. Laurentini) 182
Bijaše mrtav i žovje (Pero Buhač) 183
Starica čeka pismo (C. Laurentini) 184

BUDUĆNOST

Zadnje proroštvo 185
Čovječe, gdje si (dr. Ružica Ćavar) 186
Jesen (Ružica Soldo) 187
Obnovimo svoje obitelji (Petar Ljubičić) 188
Žureći k tebi (Lora) 190
Katekumenat za odrasle (TI) 191
Obiteljska misa (Vrano Blagin) 193
Vratite se svojoj djeci (Zdenka Zeljko) 195
Vjera (M. Terezija) 196
Pokajnik (Mi-Ca) 197
Kocka je pala (Vladimir Ereš) 198

Uostalom smatram (dr. R. Ćavar) 200
Na putovima ljubavi (S. G. D. Z.) 201
Pismo slijepca slijepcu 204
Uloga žene u obitelji i društvu (R. Ć.) 205
Neudate (Sunčica Radić) 206
Majka Terezija (M. G.) 211
Povjerenje u Boga (dr. R. Ćavar) 213
Stranputica (Vlado Mikulić - Jukić) 214
Kalendar 215

Fotografije snimili: najviše Kruno Hrkać, zatim Ž. Ilić, Franjo Mabić, Marko Dragićević, Ante Marić, Vladimir Ereš.

Sve crteže izradio Zvonimir Perko.

Naslovna strana:

Pročelje nove crkve na Kočerinu s najvećim likom sv. Franje na svijetu

Snimio: Kruno Hrkać

KRŠNI ZAVIČAJ, hercegovački informativni zbornik za vjerska i društvena pitanja, izdaje Župski ured 79465 Drinovci.

Odgovorni urednik:

Vitomir Musa

Glavni urednik:

Žarko Ilić

Tisak: »PLAMEN« Slavonski Brod